

સુધા-ચંદ્ર

નાટકનાં ગાયનો અને સંલિપ સાર.

લેખક—નૃસિંહદાસ લગણાનદાસ વિલાકર.
મી. એ. એલ એલ. બી., બેરિસ્ટર-એટ-લૉ.

પ્રકાશક—છોટાલાલ મૂલચંદ,

મુંબઈ મુજવાલી નાટક મંડળીના માલિક.

મુંબઈ.

આવૃત્તિ ત્રિશ્વ

પ્રત ૧૦૦૦૦

ફાળે ૧૯૧૭, ૯૭૭૦ સંવત ૧૯૭૩

મૂલ્ય બે આના.

[ધી સમશેર પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

સમશુદ્ધિન એન્ડ અબ્દુલરસુલે છપી

દરજ, અબ્દુલ રહેમાન રટ્ટોટ, બંગડી બગીચા

[સર્વે ઉક્ત પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.]

13633

નિવેદન.

—:૦:—

પ્રથમ તો ગુણગ્રાહી પ્રેક્ષકવર્ગે “સ્નેહ-સરિતા” નો જે સત્કાર કર્યો છે તે માટે મહારે અહિં ઉપકારવચન કહેવું જોઈએ. એ સત્કારના પરિણામરૂપ આ નવીન નાટ્યકૃતિ ગુર્જર રંગભૂમિને હું સંહર્ષ અર્પણ કરું છું.

છેલ્લા એકજ વર્ષમાં લેખકો, પત્રકારો, અને પ્રેક્ષકોએ આપણી રંગભૂમિમાં જે રસ લીધો છે તે ઉપરથી પ્રતીત થાય છે કે હવે આપણાં નાટકોને નવીન યુગની વિદ્યુતનો સ્પર્શ કરાવવાને સર્વ સાહિત્યવિદ્યાસીઓ આતુર છે. એટલુંજ નહિ પણ હવેનો પ્રેક્ષકવર્ગ માત્ર જળહળતા પોશાકો, રંગબેરંગી પહેદાઓ, પ્રાસાત્મક બેતો, અને કૃત્રિમ અક્ષબદ્ધ હાસ્યના અખતરાઓથી રીઝે તેમ નથી એમ દરેક સૂક્ષ્મ અવલોકનકારને જણાયા વિના નહિ રહે. સ્વાભાવિક વસ્તુ-વિકાસ, સપ્રયોજન અનુલવગમ્ય પ્રસંગો, સહેતુક સંસ્કારી ભાષા, શબ્દોની ગંભીરતા, સાર્થકતા અને સ્વાભાવિકતા, પાઠ અને પાત્રોની યોગ્યતા, અભિનયની સૂક્ષ્મતા, ધર્મ અને નીતિનાં સૂત્રોના મુખપાઠને બદલે ધ્વનિથી કર્તવ્યનું સૂચન, નાટ્ય શાસ્ત્રના જડપુરાતન ઠાયદાઓને બદલે કલાના જીવંત સનાતન સિદ્ધાંતોનું અનુસરણ, ઉચ્છિદ્ર વસ્તુસંચયના બદ્ધ આબોચિયા-માંથી લોજનને બદલે અપૂર્વ દ્રશ્યનાસાગરના અમર્યાદિત પ્રવાહમાંથી આગમન,——આ પ્રકારની અનેરી સામગ્રી આજનો સંસ્કારી પ્રેક્ષકગણ લેખકો તેમજ રંગભૂમિના આલોકો પાસેથી માગી રહ્યો છે.

આ માગણીના બદલામાં ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી પણ આપવાને જે લેખકો અને નાટક કંપનીઓ પ્રયત્ન

કરશે તેઓ તેટલે ઘરજો ગુજરાતની સાહિત્યપ્રગતિમાં
 તેમજ તેના છવનવિકાસમાં સહાયભૂત થશે એ નિઃશંક છે.
 અન્યથા અને શક્તિના પ્રમાણમાં ક્યાંય ક્યાંય આ સ્ફૂર્તિ
 મક્કટ થવા માંડી છે, તે ખાતે એ સ્ફૂર્તિના ઉત્પાદકોને એક
 નમ્ર સાહિત્યસેવક તરીકે હું અંતઃકરણપૂર્વક વધામણાં
 આપું છું. એટલુંજ નહિ પણ મને દૃઢ શ્રદ્ધા છે કે આ
 રસાળ ક્ષેત્રના સર્વ કલાકારો તેમજ સાહિત્યસેવકો ગંગા
 યમુનાની માફક એકરસ થઈ, ગુર્જર સાહિત્યદેવીને સોહા
 વવાને સહા રસયજ્ઞ આરંભશે. એ રસોત્સવમાં મહારા
 મરૂઢી આ રંક પૂજાસામગ્રી સ્વીકારવામાં આવશે તો
 હું કૃતકૃત્ય થઈશ.

મુંબઈ, } નૃ. ભ. વિલાકર.
 વા. ૫-૮-૧૬.

પાત્રોની નામાવલિ.

પુરુષ પાત્રો.

અન્દ્રકુમાર—કુસુમપુરના મહામ મહારાજા સુબદ્રસિંહનો
કુમાર; 'લુટારો ચંદ' તરીકે ઓળખાતો,
મહાન્ આત્મજાળવાળો, બાહુદર, લોકનાયક;
સુધાસુન્દરીનો પ્રાણેશ.

સુરેન્દ્રસિંહ—કુસુમપુરની બાદી ઉપર સ્થપાયેલો, અસ્થિર
મનનો રાજા.

વિહારકેતુ—કુસુમપુરનો ધવત્રાંગોર મહત્વાઠાંક્ષી વઝીર;
કુંજલીલાનો ભાઈ.

રાવસાહેબ કનકરાય—કુસુમપુરનો લાંચખાઉ દેવેન્દ્ર
કમીશનર; લતાકુમારીને મોહાવનાર યુવક; લયલાનો
દસ્તી.

દિલીપસિંહ—ધવલદ્રીપનો નૃપતિ; સુધાસુન્દરીનો ભાઈ;
કુંજલીલાનો પ્રિયતમ.

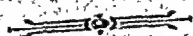
રોશન—'હિપ્પોલિટસ,' બહુગર આદિના છૂપા વેશમાં
સુધાસુન્દરી; કુંજલીલાને લગ્નવિધિથી પરચેલ પતિ;
અમનકાન્ત ગમનકાન્ત બ્રમણકાન્ત વિલાયતી—
લાંબુ મગફર નામ ધરાવનાર કુસુમપુરનો રંગીલા
નગર શેઠ.

અરવિંદ—કનકરાયનો પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી.

કમલાકર—અરવિંદે સેબકતરીકે બહાર પાઠેલું 'પોતાનું' નામ;
રોશને બનાવટી રાજકુમારનું 'ધારણ કરેલું' નામ;
લયલાનું પ્રેમપાત્ર.

એ ઉપરાંત, ભક્તજનો, સિપાઇઓ, ગહેરીઓ, વેપારીઓ,
ન્યુસપેપર બેંચનારા છોકરાઓ, હુમાલ, દરવાન, વિગેરે.

સી પાત્રો.

સુધાસુન્દરી—ધવલદ્વીપના નરેશ દિલીપસિંહની બહેન;
ચંદ્રકુમારની પ્રિયતમા.

આશાદેવી—કુસુમપુરના મહર્ષિ મહારાજ સુલટસિંહની
રાજ્યકુશલ મહારાણી; સાધ્વી તરીકે ઓળખાતી લૂટારા ચંદની માતા.

કુંજલીલા—વઝીર વિહારકેતુની બહેન; દિલીપસિંહની
હૃદયેશ્વરી,

લતાકુમારી—આશાદેવીની વિદુષી શિષ્યા; કનકરાયની
અર્ધાંગના.

લચલાસુન્દરી—એક શ્રીમંત કુટુંબની વારસ; “કમલાકર”ના
નામને પૂજતી તરૂણી.

મંજરી—સુધાસુન્દરીની સખી.

પતંગિની } કુંજલીલાની સાહેલીઓ.
અમદા }

એ ઉપરાંત, ઠંચનીઓ, વારાંગના, અન્ય સખીઓ
વીગેરે.

સ્થળ—કુસુમપુર; ધવલદ્વીપ; પુષ્કર સરોવર, મલયશિખર
અને તેની તળેટી.

સુધા-ચંદ્ર

તોટકની રૂપરેખા

અંક ૧ લો

આમુખ—ધૈર્ય સ્તવન અને વસ્તુ રહસ્યનું સૂચન.

પ્રવેશ ૧ લો

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટીમાં સાધ્વી
આશાદેવીનો આશ્રમ.

સાધ્વી આશાદેવીના દર્શનાર્થે અનેક શ્રદ્ધાળુ લોકતજન આશ્રમે આવેલાં છે, અને લજનની ધૂન મચાવી રહ્યાં છે. એટલામાં આશાદેવીની શિષ્યા લતાકુમારી, તથા સાધ્વીના દર્શનાર્થે આવેલી, કુસુમપુરના વઝીરની બહેન કુંજલીલા પ્રવેશ છે. લોકોનું વિદાય થવું. કુંજલીલાનું પોતાના દૈન્ય તરફ જવું. પાછળથી કુસુમપુરના રેવેન્યુ કમીશનર રાવસાહેબ ઠનકરાય તથા લતાનો મેળાપ. ત્યારબાદ મલયશિખરના બહાદુર, પ્રતિભાવાલી, 'લૂટારા ચંદ'નું પોતાની માતા આશાદેવીને મળવા આવવું. આશાદેવીએ પોતાનો શુભ ઇતિહાસ ચંદને કહેવો. પોતે કુસુમપુરની ગાદીનો વારસ છે તે બાણીને ચંદનું આશ્ચર્ય, અને પોતાના પિતાનું ખૂન કરાવનાર વઝીર વિહારકેતુ ઉપર વેર લેવાની તેની લીધે પ્રતીજ્ઞા.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—મલયશિખર ઉપર હવા ખાવાનું સ્થળ.

“મલયશિખર” ની બુશનુમા હવા લેવાને તેની પાસે આવેલા ટાપુ “ધવલદ્રીપ” ની રાજકુમારી સુધાસુંદરી તેની સાહેલીઓ સાથે આવેલી છે. એજ સ્થળે કુસુમપુરનો વઝીર વિહારકેતુ જે હવાફેર તથા શિકાર માટે પોતાના રસાલા સહિવ નીઠપ્યો હતો તે આવી પહોંચે છે. સુધાને જોઈને વિહારકેતુનું મોહિત થવું. સુધા સાથે વાત કરવાનું પણ સદ્-લાભ્ય પ્રાપ્ત નહિ થવાથી વિહારની ગળાત્કારની તૈયારી તેજ ઘણું થઈ ગઈ ના કરતો પ્રવેશે છે. વિહાર અને ચંદ વચ્ચે ચક્ષુ. ચંદના આત્મગળથી વિહારનું મહાત થવું. ચંદને જોઈને મુગ્ધ થયેલી સુધા તથા તેની સખીઓનું વિદાય થવું.

—:૦:—

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટી તરફનો રસ્તો.

સુધા ઉપર મોહિત થયેલો વિહાર કોઈ રીતે સુધાના લાઇ અને ધવલદ્રીપના રાજા દિલીપસિંહ ઉપર ઠાપુ મેળવી તેની બહેનની માગણી કરવાની યુક્તિ રચે છે. રાવ સાહેબ કનકરાય કોઈ રીતે મલયશિખર હવા ખાવા આવેલા દિલીપને દુશ્મનીને વિહાર પાસે લઇ આવવાનું બીડું ગડપે છે. અને છૂટા પડે છે ત્યાં જૂલી પડેલી કુંજ પ્રવેશે છે. રસ્તો શોધવાની ગજરામણમાં કુંજ ઉભી છે ત્યાં દિલીપનું આવવું. તરફ યુગલનું વારાગર, દિલીપ રસ્તો ખતાવે છે, ત્યાં કનકરાય

દાંખલ થાય છે. વઘીર સાહેબની બહેન ઉપર હરેલા ઉપકારના બહુલામાં દિલીપને આજ્ઞાપૂર્વક દનકરાય વઘીર સાહેબને ત્યાં અવિધિ તરીકે લઈ લાય છે.

—:૦:—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—કુમ્ભપુરમાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહનો બગીચો.

ગોડી રાત્રિ છતાં મહારાજા સુરેન્દ્રસિંહને નિદ્રા નહિ આવવાથી ભૂતકાળના બનાવો માટે પરતાવો કરતો તે પોતાના બગીચામાં ઉભો છે, ત્યાં રસ્તા ઉપર પસાર થતી આશા દેવીના જાળનનું લોહચુંબક સુરેન્દ્રને આકર્ષે છે. સુરેન્દ્ર તથા આશાદેવીનો જ્ઞાનાલાપ. સુરેન્દ્રની વેરાઅવૃત્તિ બમ્બલ થાય છે. વાનપ્રસ્થ થવાનો નિશ્ચય. તેજ ક્ષણે વઘીર વિદ્યારહેતુને બોલાવવો. તાજ વિદ્યારને આપવાનો સુરેન્દ્રનો સંકલ્પ. વિદ્યારનો અંતર્ગત આનંદ. સુરેન્દ્રનું મહેલમાં જવું. પાસો ઉધો પડવાથી આશાદેવીનું ચંદ્રને મળવા વિદાય થવું.

—:૦:—

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—મલયાગિરિના ઉપર ચંદની ફૂલવાડી.

ચંદને ધવલદ્રીપ આમંત્રણ કરવાને તથા પોતાના ઉપર હરેલા ઉપકારના બહુલામાં પુષ્પની ભેટ ધરવાને સુધાનું ચંદની ફૂલવાડીમાં આજમન. ચંદ તથા સુધાનો સ્નેહાલાપ. તુરવજ આશાદેવીનું પ્રવેશવું. દિલીપના શુભ થવાના તથા વિદ્યારના રાજ્યાભિષેકની તૈયારીના સમાચાર આપી, ચંદને ઉશ્કેરી, આશાનું જવું. દિલીપને બચાવવાને તથા વિદ્યારનો રાજ્યાભિષેક અટકાવવાને ચંદનું સુધાથી છૂટા પડવું.

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—કુસુમપુરમાં કનકરાયનો બંગલો.

કનકરાય દિલીપને ચુકિતથી કુસુમપુર લઈ આવેલ છે. વઝીરની માગણી દિલીપને બહાર કરવી. દિલીપનું ઉદ્દેશનું એટલામાં વિહારનું પ્રવેશનું અને બાળાલ્કારથી દિલીપને કેદ કરી ઉઠાવી જવો. પાછળથી કનકરાયના પ્રાઇવેટ સેક્રેટરી અરવિંદનું તથા “અમનકાન્ત ગમનકાન્ત બ્રમણકાન્ત વિલાયતી” નું મગરૂર નામ ધરાવતા નગરશેડનું પ્રવેશનું. લયલા-લુદરી નામની તરૂણ વિદુષી છોકરીના કનકરાય દ્રુટી હોઈને અમનકાન્તશેડ દ્રુટીમહાશય મારફત લયલા સાથે પોતાનાલગ્નની તજવીજ કરે છે. દરેક વસ્તુ ‘ગિઝનેસ’ ની દ્રષ્ટિથી જોનાર રાવ સાહેબની શરતો. એટલામાં લયલાનું ફાળલ થવું. લયલાના હાથમાં “સીસ્વાત-ચ” નું પુસ્તક જોઈ રાવસાહેબના મગજનું ઉકળી જવું. પોતે હવે ઉમર લાયક થવાથી લયલાએ પોતાની મિલકતનો કબજો માંગવો. દ્રુટી સાહેબની શરત લયલાનો તિરસ્કાર.

—:o:—

પ્રવેશ ૭ મો.

સ્થળ—વિહારના મહેલમાં કારાગૃહ.

દિલીપને વઝીરે પોતાના મહેલના એક ગુપ્ત કારાગૃહમાં કેદ રાખ્યો છે. પોતે અબાણુતાં દિલીપને ફસાવવામાં કારણબૂત થઈતે માટે કુંજ દિલીપ પાસે અશ્રુપાત કરી રહી છે. દુઃખનાં વાદળોમાં દિલાસાની વીજ ચમકે છે. એટલામાં વિહારનું આવવું. કુંજને ધમકી. દિલીપ પાસે સુધાની માગણી. દિલીપ દરેકો તિરસ્કાર. કુંજની પોતાના બંધુને ચેતવણી.

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો દરબાર.

વિહારનો રાજ્યાલિપેક કરવાનો સુરેન્દ્ર પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરે છે. અગ્યાનક વાજ ચોરાયાના દિલ ઉશ્કેરનારા સમાચાર તાજની જગાએ લૂટારા ચંદનો ભયંકર ધ્વજ. પત્રમાં ચંદની ધમકીઓથી દરબારમાં ગભરામણુ. છેવટે ખીજ તાજથી વિહારના રાજ્યાલિપેકની તૈયારી. અણિને વખતે ચંદનું પ્રવેશવું. સર્વતું આશ્ચર્ય. સુરેન્દ્ર અને ચંદ વચ્ચે સંવાદ. સુરેન્દ્રે પૂછેલો 'માર્મિક પ્રશ્ન:—“તું” રાજા થાય તો તું શું કરે ?” ચંદનો આશ્ચર્યજનક ઉત્તર. સુરેન્દ્રનું હૃતહ્રલ. વિહારનો રાજ્યાલિપેક મૂળત્વી રાખવો. સર્વના આશ્ચર્ય વચ્ચે ચંદને સંપૂર્ણ રાજસત્તા સોંપી અમાત્યપદ આપવું.

ટૂંકો.

અંક ૨ જો.

—:૦:—

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાવ સાહેબ કનકરાયનું હીવાનખાનું.

લતા તથા કનકરાયનો મેળાપ. કનકરાયનું ખરા રૂપમાં પ્રકાશવું અને તેની વિકારમય માગણીનો તિસ્કાર કરી લતાનું જવું. એટલામાં વેપારીના છૂપાં વેશમાં ચંદ્રનું દેટલાક શહેરીઓ સાથે આવવું. રેવેન્યુ કમીશનર તરીકે કનકરાય પાસે લાંચ રૂશવત તથા અસહ્ય કર માટે શહેરીઓની ફરિયાદ.

કનકરાયની જીવરવાઈ. દરમિયાન વિદ્યાદે આવી ચંક તથા
સહેલીઆનું બધાદે અપમાન કરવું. અમાત્યનું જાહેર ઘવું,
અને વજીર લથા રેવેન્યુ કમીશનરને અરતરફ ઠરી અરવિદને
મવાબકારી સોંપવી.

—:0:—

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—કુસુમપુરની “કુસુમ વારિકા.”

આજે કુસુમપુરની કુમારીઓ અને સુદરીઓ “કુસુમ-
વારિકા” માં વસન્તોત્સવ ઉજવી રહી છે. કુંજ સાથે તેની
સખીઓનો લગ્ન અને કૌમારવ્રત સંજોંધી વાર્તાવિનોદ,
દરમિયાન એક બાબુથી લતાનું અને બીજી બાબુથી શુભ
મયેલા પોતાના બંધુને શોધવા નીકળેલ સુધાનું જાહેર
“રોશન” ના છૂપા વેશમાં પ્રવેશવું. રોશન સુકિતથી પોતાના
બંધુ સંજોંધી બાતમી મેળવે છે. પોતાના હૃદયનાથ દિલીપને
બદલે કનકરાય સાથે પોતાના લગ્ન ચોક્કસ થવાથી કુંજને
આપઘાત કરવાનો સંકલ્પ લેતા તથા રોશને કુંજને આ
લગ્નની આકૃતમાંથી બચાવવાનું વચન આપવું. લતાનો
આત્મલેખ.

—:0:—

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો એક રસ્તો.

“સ્વતંત્ર પંચ” અને “સત્ય શોધક” નામના
છાપાઓ વહેંચતા પોરિયાઓ રસ્તા ઉપરથી પસાર થાર
છે. અમલદારના “સ્વતંત્ર પંચ” ના રમુજ પ્લેકાર્ડમાં રાં

સાહેબ કનકરાયના રાણનામાના સમાચાર વાંચે છે. લયલાને એજ ખેડાઈ દ્વારા ખાતમી મળે છે કે “સ્વતંત્ર પંચ” નો તંત્રી તેણીની સ્વપ્નસૃષ્ટિનો “કમલાઠર” હતો. ચમન તથા લયલાને! મેળાપ અને “લાયક” ની લાયક પૂજા. એટલામાં કનકરાયનું પ્રવેશવું, “સ્વતંત્ર પંચ”ની “મહાકાવ્ય” વાંચી રાવ સાહેબનું ભેળું ગેળ!

—:0:—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—અમાત્યની લાકડખેરી.

રાજનીતિ સંબંધી ચંદનાં પ્રજાકીય સૂત્રોનું હિગ્દર્યન. સુધાના સખા તરીકે રોશને ચન્દ્ર પાસે આવવું. સુધાએ આપઘાત કર્યાનાં રોશને ખોટા સમાચાર ચન્દ્રને આપવા. ચન્દ્રના હૃદયને આઘાત. દિલીપ વઝીરને ત્યાં કેઠ હાથના સમાચાર સુધાએ આપવા. વિદારકેતુને ત્યાં કુન્ડના લગ્નમાં મહારાજા સાથે આવવાનો સંદેશ.

—:0:—

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—લયલાસુંદરીનું ગૃહ.

શુપ્ત નામધારી કમલાઠરના કોઈ કહેવાતા મિત્રને મળવાને આજે લયલા આતુર થઈ રહી છે, ત્યાં શોકરના ણનાવટી લેખાસમાં મિં ચમનકાન્ત વિલાયતી હાખલ આવે છે. શોકરની નોકરી માટે લયલા પાસે મિં વિલાયતીની પ્રકાશ ઉમિદવારી. એટલામાં દિલીપને નહાડના અર્થે

મોટર મેળવવાની ખાતર સુધા કુંજના લગ્નમાં લયલાને
 બનાવટી આમત્રણ આપવા અને મોટરની માંગણી કરવા
 આવે છે. એાળખાણ પૂછતાં સુધા “કમલાકર” ની બહેન
 બની જાય છે! તુરંતજ “કમલાકર” ના મિત્રના ગોટા
 નામથી અરવિંદ પ્રવેશે છે. “કમલાકર” ની “બહેન”
 અને “કમલાકર” ના “મિત્ર” ના ગોટાળાથી દિગ્ભૂત થયેલી
 લયલાને અરવિંદ પોતેજ “કમલાકર” હોવાનું જાહેર કરી
 વધારે શુચવણમાં નાંખે છે. તક જોઈને મિં વિલાયતી પણ
 “કમલાકર” હોવાનો દાવો કરે છે. શુચવાડામાં વધારે
 મિં વિલાયતી “ક્રાંસ” માં ફસાયા?

—:o:—

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—વઝીરને ત્યાં લગ્નમંડપ.

કુંજને બદલે વૃમ્હામાં જૂપાયેલી લતાને કનકરાય
 સાથે હસ્તમેળાપ થઈ જાય છે. સુરેન્દ્ર તથા ચન્દ્રનું આગમન.
 વૃમ્હા પૂરાં થતાંજ રઘુ ખવાસ રોશનને બાંધીને હાજર કરે
 છે અને દિલીપને નહસાડ્યાના ચમકાવતારા ખબર આપે છે.
 સુરેન્દ્રસિંહની તપાસમાં મૂર્ખ રઘુ બધું પોછળ બુલ્લું કરી
 દે છે. મહારાજનું તથા ચન્દ્રનું વિદાય થવું. પાછળથી કુંજનું
 દાખલ થવું. કનક અને લતા પરણ્યાનો ભેદ બુલ્લો થવો.
 વિહારનો કુંજ ઉપર ક્રોધ. એક હલકા ખવાસ સાથે કુંજને
 બળાત્કારથી પરણાવવાનો પ્રયત્ન. રોશનની દ્રવિતતા અને
 સમયસૂચકતા. છેવટે રોશન અને કુંજનાં લગ્ન!

અંક ૩ બે

—:—

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—વઝીરના મહેલનો એક ભાગ

વિહારકેતુ તથા કનકરાયનો સંકેત. મહૂંમ મહારાજા સુભટસિંહનો બનાવટી પાટવી કુમાર હિલો કરવાનો અને તેમાં રોશનનો ઉપયોગ કરવાનો સંકેત, રોશનનું આ ચુકિતમાં બેઠાવું.

—:—

પ્રવેશ ૨ બે.

સ્થળ—કુસુમપુરના દેવીમંદિરની નજદીકમાં.

જહાસેલો દિલીપ થોડો સમય અહિં રોકાયો છે. હવે ધવલદ્વીપ ઉપડવાની તૈયારી કરવા તે જાય છે. એટલામાં દેવીના દર્શને નીકળેલું રોશન-કુંજનું જોડું પ્રવેશે છે. કુંજનો હૃદયદ્રાવક કંઠણાલાપ. રોશનની કુંજ ઉપર દિલહારક મમતા. અચાનક દિલીપનું આવવું. ત્રિપુટિનું મીલન. પોતે એક સ્ત્રી છે એમ રોશને જાહેર કરવું. કુંજ અને દિલીપનો આનંદ. દિલીપનું વિદાય થવું. કુંજ અને રોશનને એકાંત!

—:—

પ્રવેશ ૩ બે.

સ્થળ—“ચમન વિલા.”

ચમનકાન્ત શેઠના “ચમન વિલા” નામના બંગલામાં બેઠેલા “કુમાર કમલાકર” ને માનપત્ર આપવાને રાહેરી-

ગોના નામથી વિહારકેતુએ એક મેળાવઠો ઉભો કર્યો છે.
 “કમલાકર” અનેલા રોશનને રાવ સાહેબ મારફત માનપત્ર
 અપાયા બાદ લયલાની “કમલાકર” સંબંધી શંકાઓનું
 નિવારણ એકમા એક છેવટે લયલાએ અરવિંદનો ફરેલો સ્વીકાર.

—:૦:—

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—મલયશિખરની તળેટી.

આશાદેવી તથા ચંદ્રની મસલત. સુરેન્દ્ર સામે રણ-
 સંગ્રામમાં ઝૂકાવવાનો નિશ્ચય. દિલીપને સાથે બેઠવાનો
 સંકલ્પ લેતાનું આવડું અને “કુમાર કમલાકર” ને માનપત્ર
 અપાયાના સમાચાર આપવા. આશાદેવીએ ધવલદ્રીપ ઉપડું.
 ચન્દ્રના સ્વગત વિચારો. અગ્રાનક સુધાનું પ્રવેશવું. પ્રિય
 પ્રિયતમનું હિતદ્રાવક મીલન.

—:૦:—

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—ધવલદ્રીપમાં “ધવલ મહાલય.”

દિલીપ તથા કુંજ ધવલદ્રીપ પહોંચી ગયાં છે. કુસુમપુરથી
 કુમારે લખેલ પત્ર “સંબંધી” અને વાર્તાવિનોદ કરી રહ્યાં
 છે એટલામાં વિહારકેતુનું આવડું અને સુરેન્દ્રસિંહનો વ્રત
 માપવો. દિલીપ તથા ચંદ્ર કુસુમપુર સામે ડાવડું રમતા
 હતા અને તેથીજ દિલીપને વિહાર કેદ કર્યો હતો એવી
 ખૂટી હકીકત સુરેન્દ્રના અસ્થિર મન ઉપર ઠંસાવવામાં
 આવી હતી, તેથી ચંદ્ર સામે કેટલાક પુરાવા મેળવવાને

વિહારને ધવલદ્વીપ મોઢલવામાં આવ્યો હતો. વિહારનો તિરસ્કાર, આશાદેવીનું આવવું અને વિહારને નમાવવો.

—:૦:—

પ્રવેશ ૬ ફો.

સ્થળ—ચન્દ્રના રાજમહલેનું ઉદ્યાન

અરવિંદ અને ચન્દ્ર એકાંતમાં. ચન્દ્ર પોતાનો ગુપ્ત ભેદ અરવિંદને જાહેર કરવો. ચન્દ્રનો રાજ્યાભિષેક કરાવવામાં સાહાય્ય આપવાનું અરવિંદનું વચન. તુરતજ સુરેન્દ્રસિંહનું પ્રવેશવું. ચન્દ્ર ઉપર આરોપ. એટલામાં વિહારનું ધવલદ્વીપથી આવવું. સુરેન્દ્રનો ચન્દ્ર ઉપર દ્વેષ. ચન્દ્ર પોતાનું અમાત્યપદ તિરસ્કારથી ફેંકી દઈ આવતા થવું- સુરેન્દ્રની ચિંતા. “કુમાર કમલાકર” ને ગાદી આપવાની વઝીરની સૂચના.

—:૦:—

પ્રવેશ ૭ મે.

સ્થળ—પુષ્કર સરોવર પાસે સંકેતસ્થાન.

મલયશિખર પાસે આવેલા આ સંકેતસ્થાને દિલીપ, ચન્દ્ર, આશાદેવી, વિગેરે મળવાનાં છે, કુંજ અને દિલીપ અગાઉથી આવી ગયાં છે, ત્યારબાદ સુખા આવતાં. રોશનનો ભેદ ખુલ્લો થવો અને લાખી નણુંદ વચ્ચે મીઠી મશકરી. ચન્દ્ર, આશાદેવી અને અરવિંદનું આવવું. રાજદ્વારી મસલત. બનાવટી કુમારને ખુલ્લો પાડી કુસુમપુરનું રાજ્ય જૂદમી અને અન્યાયી હાથમાંથી છોડાવવાનો દેહ નિશ્ચય કરી સર્વનું વિદાય થવું.

પ્રવેશ ૮ મો.

સ્થળ—કુસુમપુરનો દરબાર.

“કુમાર કમલાકર” ને તાજ પહેરાવવાની તયારી થાય છે ત્યાં આશાદેવી અને ચન્દ્રનું પ્રવેશવું. સુલટસિંહનો પાટવી કુમાર કમલાકર છે તેની સાબીતી માંગવી. સુરેન્દ્રનો ક્રોધ. લશ્કરી સત્તાનો ઉપયોગ કરવાની સુરેન્દ્રની ધમકી. તુરતજ દિલીપે લશ્કરી માણસો સહિત દાખલ થવું. અને આજીવન અપાઝખી, “કુમાર કમલાકર” નું વચ્ચમા પડવું અને તાજ કોઈ લોકનાયકને આપવાની કમલાકરની વિનંતિ. “કુમાર કમલાકર” નેજ તાજ મળવો જામ્યો એવો વર્ગીરનો આગ્રહ. છેવટે આશાદેવીનું સુલટસિંહના મહારાણી આશાનંદિની તરીકે, કમલાકરે રોશન તરીકે અને પછી સુધા તરીકે, અને લૂટારા ચંદ્રે સુલટસિંહના પાટવી ચન્દ્રકુમાર તરીકે જાહેર થવું. સુરેન્દ્રનું મ્હાત થવું. ચન્દ્રની ઉદારતા અને ગુન્હેગારોને ક્ષમા. ચન્દ્રે તાજનો ત્યાગ કરવો અને કુસુમપુરને પ્રજા સત્તાક રાજ્ય જાહેર કરવું.

સુધા-ચંદ્ર

નાટકનાં ગાયનો

અંક ૧ લો.

કુમારીઓ—

૧

તાત તું છે દિલનો દુલારો,
જીવન દીન અમ, તોય તું અમારો—તાત૦
પતિતપાવન ખ્યારો,
અધનો આધાર ન્યારો,
સ્નેહી એક તું અમારો,
યાતું હાથ તારો રે. —તાત૦

—૦—

નટી—

૨

પ્રેમી પ્રીતિથી જરવાં, હાં રે હાં,
પ્રેમ તપતું ધ્યાન ધરતાં,
પ્રેમનાં સરવરમાં વરસતાં, પ્રેમજરણાં—પ્રેમી૦
પ્રેમી દીલમાં બહાલ સરવાં
પ્રેમી મુખમાં ફૂલ જરવાં,
પ્રેમી મધુનાં પૂર જરવાં,
પ્રેમી તપનાં પુણ્ય ફળતાં,
પ્રેમી સહલ જગને સુહાવે. —પ્રેમી૦

દુનિઆ કોઈ કહે સ્વર્ગજ આરો,
 કોઈ દુઃખોનો ભારો હોણ;
 દુઃખમાં ને સુખમાં ફરક એક જો,
 નિજ ઘટ કાળો કે રૂપાળો રે;
 ભરે રૂખી રૂપાળો વા કાળો હોણ,
 છિદ્ર પડે કર્મોના ઘટ માંહિ
 ભીતર વારિ ભરતું બાળોરે—ભર્યે
 નાથ હાથ વારણુ રઘુનંદન,
 ભર હરિયામાં તારો રે,
 રમરિયે સતો જગજીવન સ્વામી,
 જન્મ નહિ આ હારો રે—ભર્યે

—:0:—

કે જીવન આ પ્રેમી પાસે,
 પ્રીત મુધાયે, દિલ લુભાયે,
 સ્નેહી વીના મન મોહિ મુંબાયે.
 મોહન ચરણે આનંદ નિશ્ચયિન
 નયન અમૃત વરસે,
 અમ દિલ તલસે,
 રસ મોહિનીથી મુહાયે,
 સ્નેહ રાગનાં પાન કસાયે.

આશાદેવી—

૫

મૃગજળવત્ જગ ના, ના મોહિની માયા,
 શીલા છે આત્મની અનેરી, સર્જનિયાં,
 સાચી આલમ છે સાચું મન સાચી કયા.—મૃગજળ
 રામ સમાન જમે જે અવતરે રાયા,
 ત્યાં યજ્ઞ સત્યના મંડાયા, સર્જનિયાં.—સાચી
 વચને ઝરતાં જ્યાં અમી, કમોં પાવનિયાં,
 આત્મનાં દર્શન ત્યાં ઉજવણિયાં, સર્જનિયાં.—સાચી
 તન જે યુનિતમાં કૃષ્ણ કનૈયા પધાર્યા,
 પ્રહ્લ ત્યાં વિહરિયા, સંતનિયાં, સર્જનિયાં—સાચી

—:૦:—

અંદકુમાર—

૬

ખાળીને વેરાન કડું, કામ કામ તણું,
 અમર કડું નામ, મુખવું આસમાન,
 સઉં દુષ્ટ પ્રાણ. ખાળીને
 ચરણ નમાવું શત્રુ કેરાં શીર ધરી,
 સામર છલાવું પાપી કેરાં રકત ભરી,
 ઉતાડું અરિ શુમાન,
 વેર તણી વ્યાપી હામ, ન વેર વિના આરામ—ખાળીને

—:૦:—

સુધાસુંદરી—

૭

લલિત લીલા છાઈ,
 અવનીમાં અમોલી,
 સસતી મોહિની એ કંઠ કંઠે નવેલી—લલિત

મધુર રસ સિંચે જ્યાંહિં લીતર મધુરી,
દિલ રસિદ ઝલે મોહી મોહી. —દલિત૦

—:૦:—

સુધાસુદરી—

૮

પ્રાણપુષ્પે વારિ સિંચ્યાં, સુમધુરાં શીતલાં,
પુણ્યશાલી માલી લેટ્યા, પાન પાયાં નિર્મલાં,
પાન પ્યારાં, એ અનેરાં, છે અમૂલાં. —પ્રાણ૦
દેમ ચકવું ઋણ દિલનું હું ન સમજું મુગ્ધશી ખાલા આ,
એક આયુ' હું આશા આ,
સ્નેહી સદા સિંચો સુખાની ધારા. —પ્રાણ૦

—:૦:—

જલીલા—

૯

હયું હું તો હારી,
રહ્યું જે હોય નિજનું તે જાઉં વારી,
માલિકી ના મારી. —હયું
ગઈ જતાઈ હું લૂટાઈ મીટ માંહિં,
દખાઈ નેહથી ઘવાઈ નેન માહી,
હરાઈ જાડુથી પ્રભા પ્રીતિની છાઈ
સાગો વચન શીદ જ્યાં છું હું પરાઈ. હયું૦

—:૦:—

હું જલીલા—

૧૦

આંગણું હોય રે સ્નેહીથી શોભનિયાં,
પગલાં પ્રીતી-પાવનિયાં. —આંગણું૦

વનમાં સ્નેહી સાંપડ્યા, પંથી પુણ્ય પ્રતાપ,
જ્યોતિ અંદ્ર ચક્રોરની રજનીનો જયમ સાથ,
ઉજળાં ઠરો મંદિરિયાં. —આંગણાં૦

—:૦:—

જ્ઞાનાદેવી—

૧૧

રહી-જશેજ આશ અધુંરી,
બાપુ! લે તુ, જન્મ સુધારી.
માયા છોડી દે તું સારી, બાજુ જશે હારી—બાપુ?
આત્મનતે આલિંગી લે તું ના ફળશે દેહ્યારી,
આત્મ અમીરસ જ્યોત ન ઝીલી, સૃષ્ટિ સૌ અંધારી—બાપુ ?
સુખ દુઃખ છે આ નવ આલમમાં, ભીતર સુખ દુઃખકાર
તમે કંઈ સંસાર તણા સૌ એક અલખ નિહાળી. —બાપુ ?

—:૦:—

મુધા—

૧૨

હા, પ્રીતિ જ્યોતિ ઝળી,
પ્રિય લોચનિયાં નિહાળી ખીલી દિલ ઠળિ. —હા૦
સુશીતલ વાયુ સરે,
અત્મવીણા મંજુ મંજુ સૂર લરે,
એ રસ દિલે ઝરે,
સ્નેહ સુરલિથી વધાવે સ્વામીને કિંકરી. —હા૦

—:૦:—

સુ—

૧૩

પ્રિય સ્નેહ-સમીરે સ્વર્ગ સરે,
વહાલનાં મીઠાં મોંઘાં ગીતો ઉલરે,

મહિ હર પલાં મને યો દિલખર.—મુખીર
 આલી બધી ના યો સ્વર્ગીય લેહેર,
 સુખનમીતીના ન્યોછાવરોથી જે પણ પૂજું હું તેથી,
 સતમ-સ્મૃતિનાં ફૂલની રે અંજલિ મેં શરી —પ્રિય

—:0:—

૩૦—

૧૪

દિલીપ પ્રિય પ્રાણ છે,
 સુખીર તીર જે અમીર એક મુજ રયામ છે,
 તૃપ્તિપનાર દેહ એજ આત્મ સુખદાણુ છે. —દિલીપ
 શિર શાળ શાળ પ્રેમીઓ તણો મહાન છે,
 આ દિલનો આરામ છે,
 પ્રકાશમાન દિવ્ય સ્નેહલાણુ છે,
 કદારનાર આત્મનાવ એક એ સુકાન છે —દિલીપ

—:0:—

પરંજનાથ—

૧૫

સેયા છાડ દે મોરી ગેયા,
 બિનતિ કરત હું પડું તોરે ગેયાં,
 બાર બાર બલ લેયાં. —સેયા
 ફમક ફમક મોરી પાયલ બાબે,
 બાબલ સાસ નનંદિયાં. —સેયા

—૦:—

રેલી—

૧૬

લવન સફલ કરવા લવાય,
 ખંધન જાય, સુખ સધાય,
 દુઃખ અળપાય તે કમાઈ —લવન૦
 પાપો પુનિત સ્પર્શથી જાય,
 ક્ષાંત્ર પ્રતિમાં સાગર સમાય,
 એકજ ઉપાય, ઉદ્ધારણ કાય,
 પુણ્ય પ્રનાયે પ્રભુ મળી જાય —લવન૦

—૦:—

કુંજ તથા સાહેલીઓ— ૧૭

વસંતની ખીંચી ખ્યારી ખહાર, રેલી ચીટી મોહધાર,
 માણુ પાંખડી માંહિ નીતરે સુગંધિ સ્નેહસાર —રેલી૦
 જન પતનમાં વરસી રહ્યા, એક વસંત પરાગ,
 ફિલ્લ દિલમાં ઉછળી રહ્યા, એક એજ રસરાજ,
 ગિરિ, આડી, વાયુ, વારિ, ખેડકતાં,
 જાતસંવેણથી પ્રેમી પંખિડાં સુણાવે ટહુકાર —રેલી૦
 દિલ સોબન છે ખંસરી, રસશોભન ઝતુરાજ,
 જગરોશન છે ચાંદની, લવનમોહન રામ,
 પ્રીતે પૂજિયે પ્રેમ-રાજવી મધુમાધવ જાજ. —રેલી૦

—૦:—

રોશન—

૧૮

બાળા, પ્રિય સ્વામી સ્વીકારો,
 પ્રીત થકી જોવારો પ્રીતમ પ્રાણુ. —બાળા
 આશ જે મધુરી દિલ મધુરે ધરો,
 તે થાઓ સફલ સુખદહાણુ,
 આ પ્રાણુકલિને વિકસાવો,
 આત્મને મંદિર સુરલિ પમરાવો. —બાળા

—:૦:—

હું જ—

૧૯

અરે આજે પ્રાણુનાં લ્હાણાં હું પામી તમ પ્રીતથી—અરે
 હું ખીની બિમારી, દિલ ધારી,
 જુટી પાઈ દિવ્ય કિમતી,
 ચતન તણી જ્યોતિ આણુ આણુ મહિ ભરતી,
 આભારી હું આભારે ઉભરતી—અરે આજે.
 દિલ ખોલું શું કણી હું બાળા ?
 જખમ રૂઝયા એ પુણ્ય તમારાં,

રોશન—જીવર જખમી હો ના કુમારાં,
 સુખમાં પ્રેમીઓ સાથ રહો એ આશિષ અંતરની—અરે

—:૦:—

રોશન—

૨૦

સમજાવ્યું સખા કેરા સ્નેહે,
 નગી જ્યોત સ્વયં પ્રીતિ દેહે. —સમજાવ્યું
 પ્રિય લોચને નવ તેજ પ્રેમપ્રદીપનાં ચમકી રહ્યાં,
 એ પુણ્યમય દર્શન થકી ઘન તિમિર પડ અજાપી ગય

કિરણ સ્પર્શે સુહૃદનાં આ હૃદ કુસુમ ઉઘડી ગયાં,
આત્મકમલે જ્ઞાનનાં પીયૂષડાં ઉલરી રહ્યાં,
ન્યારાં જાદુ ધૂપ્યાં સ્નેહી નેહિ —સમગ્રવ્યું

—:૦:—

ચમનકાન્ત—

૨૧

જાઉં વારી ખ્યારો હું તો કુરખાન,
પ્રિય દિલજાન, ભૂલ્યો છું હું લાન,
લયલા—ખને ઠાં હેવાન, દીવાના ગુલામ, અરે—જાઉં
ચમનકાન્ત—માન છોડી હુર્રી દિલ જોલો,
લયલા—ખોલ પાપી નહિ નીચ જોલો,
ચમનકાન્ત—પ્રીતિનું પુરાણ હું તો જાણું, છું ગુરૂ મહાન
અરે—જાઉં

—:૦:—

શ્રીઓ—

૨૨

એ સુહાવશે હો રાજ, તમ ગૃહ આંગણાં,
વધાવજો પગલાં એ શ્યામ, અમૂલ મોતી થાણ ભરી
રણિયામણા—એ
એ રીઝાવશે હો રાજ, તમ દિલ કુમલાં,
મનાવજો મનડાં એ શ્યામ, અંતરકેરાં દાન દર્ધ શુભ
ઉજાળાં—એ

—:૦:—

ખિજલી—

૨૩

દિલડું ઓવાર પ્રિય પર,
સ્મિત કામણગાર ખ્યાડું નિરખી —દિલડું

મધુર અધર રસ પાઈ અનુપમ,
કેવી મહે ભરી રમતી રસ ભરેલી,
રસેલી હું ઘેલી નવેલી,
રેલી રસે રંગ હેલી.

—દિલડું૦

—:૦:—

ખિજલી—

૨૪

નાહિ છેડાણ, નેનળાણે દીવાની હું છું
દિલદીવાની હું છું, લોણું છે દીવાનું જાળનિયું રસિયું—નાહિ૦
અનંગભરી મીઠી થીંધી ખ્યાલી અમીની,
ધારીર શુદ્ધી ગમ, રહી સ્મૃતિ ચુમીની,
નેનથી ચુમી લઈ ઠરો નાહિ દરદી દિલડું

—નાહિ૦

—:૦:—

અંક ૩ ને.

—:૦:—

વિહારકેતુ—

૨૫

સમય સાચવે તેને નર ગણો ખરા,
જે દિશાયે વાચુ વાયે સાથો ત્યાંના કામના—સમય૦
થાય કદિ નો પથ અધારો તેથી ન ડરો જરા,
અમારું સ્થેવું સારું, જો હો પ્રકાશે જોઈલા,
સાથ સારો, વારનારો, નાહિ બીજાં કામના—સમય૦

રોશન—

૨૬

નજર હું માગું ખુદાઈ, ના ખીલ છે વિનતિ હા,
 છજર આ બાયે સુકાઈ, એ નૂર બે નિરખું ના—નજર૦
 નિખાડે મીઠી હું રીઝું, બે ખ્યારા ખોલથી હા,
 હસે બે આખ દુલારી, હું સુખીને ક્ષેમ તો હા.—નજર૦
 કદિ હું છોઈ ગુનાંહી, કે તું શાપ અંલિમ,
 રક્ષમ હું રંક એ માગું, આ નેનોની રોશની હા,—નજર૦

—:૦:—

૨૭

સુધા—આપો આપો ગુંગન ખ્યારી પ્રીતથી,
 હાં લલચો અલિ, સાને લલચો સરી?
 કુંજ—ના ગનાવશો, નચાવશો ન નેન જરી રે,—આપો૦
 સુધા—કહે નેનોમાં ભુરકી શી લરી?
 કુંજ—તમારી બદગરી,
 સુધા—મીઠી મધુરી પરી,
 પરી કહું, ખ્યારી કહું, કે કહું મધુરી?
 કુંજ—કસાઈ લોળી હું અબલુ, છેડો રહેમ કરીરે,—આપો૦

—:૦:—

૨૮

સયલા—આજ પ્રાણુ ભિજયા બહાલાના સ્નેહરંગમાં,
 અરવિંદ—શાંતિ શીળી વ્યાપી મધુરી અંગે અંબમાં,
 સયલા—પ્રાણુ કળિ ખીલી ચંદ્ર કેરા સંગમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ?] —પ્રાણુ૦
 સયલા—નવ નવ પરિમલ ઝરે બહાલમમાં,
 અરવિંદ—પીઠી સુગંધિથી થયો મસ્ત અનંદમાં,
 સયલા—નહિ વિસરશો દિલ રંકના,

અરવિંદ—રેશે શુદ્ધ શુદ્ધ જો આ કેદના પવનમાં,
 લયલા—હારી આજ હું તો પ્રિયના કામણમાં,
 અરવિંદ—[મહારા સમ ?]

પ્રા

—:૦:—

૨૯

સુધા—રેહાં નાથ સ્મિત આજ જોઈ કૃષ્ણશી મોહિની,
 અંદ—ખંસીધારી કેરી લીલા સહુ ગોપીની,
 સુધા—હારી દિલ હું તો રાજ, આજ, શ્યામશોભિની,
 લહાણ લઈશું દઈશું જ હાં
 કામણ કરીએ, અંતર હરીએ,
 કરીએ ખ્યારો સાથ દિલચોર સાથે,

અંદ—નયન કેરાં મોર છો,

સુધા—કાળજની કોર પ્રિય છો ચક્રોર અંદ રે,
 લહાણ લઈશું દઈશું જ હાં

—:૦:—

હું જ— ૩૦

રે ખંસરી થઈ વનમાલી,
 કોમલ દિલહર સૂર સહુ પૂજત,
 ચુંબત પ્રભુ પ્રિયહારી.
 અમૃતધાડી; દળણદુલારી;
 પ્રીતિ રસની આરી,
 નયનો નચાવત, મનહાં મનાવત,
 એજ ગોપીજન ખ્યારી.

—:૦:—

૩૧

સુધા—હવે નહાસે જે એમ સોગન એમને ?

હું જ—સતાવો શું મૂકી વિવેક રહેમને ?

કડઁલું વિનતિ પડુંછું હું તમ પાથે,

ત્રીપ—છોડી દોને એમને.

—હવે૦

ધ્રા—આપો એક કોલ બંધ તોડું હું તમામને,

જ—છોટો ના જો પછી કોલ તો શું કામ એ,

ધ્રા—નીમીએ લવાદ લાલીના આ શ્યામને,

જ—કબૂલ, માગો માગવુંજે હોયે,

ધ્રા—માશુ તન નેનને,

જ—[બળ્યું, આવી તમારી માગણી ?]

—હવે૦

—:૦:—

જગન—

૩૨

જીવન નદ તટે મનુજ મળ્યાં,

પ્રાણપુનિત ઘટ ઘટ નીર ભર્યાં

સંત સજન દરશન થાય શુભ મંગલાં—નદ તટે૦

ન વિસરતા સાધુનાં સુમંદિરિયાં,

સુહૃદાતા થાયે ભાવથી જે ક્યારિયાં,

જગન પાવન માનો જહિ ગંગા જીવનિયાં—તટે૦

નંદખત્રીસી.

પ્રાચીન ગુજરાતી સાહિત્ય સંસ્થા

આવૃત્તિ ૫ સી.

છપાવી પ્રસિધ્ધ કરનાર,

હોટાલાલ મુલચંદ

મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળીના માલેક.

સર્વ હક સ્વાધીન છે.

મુંબઈ:

ધી શમશેર પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં

શમસુદ્દીન એન્ડ અબ્દુલરસુલ એગ્રોએ

છાપી છે.

૨૨૬, અબ્દુલ ગહેમાન સ્ટ્રીટ (બંગાળી બજાર)

સને ૧૯૧૨

સંવત ૧૯૬૮

કીંમત ૩૦-૨-૦

ૐ

પાત્રો.

પુરૂષ વર્ગ.

ત	નંદપુરીનો રાજા
સેન	નંદસેનનો કુંવર
ાન	નંદસેનનો પ્રધાન
ત	સતી પદ્મણી તથા ચંદ્રમુખીનો પીતા
ા	પ્રધાનનો નોકર
ા	રાજાનો ખવાસ

સ્ત્રી વર્ગ.

પદ્મણી	પ્રધાનની સ્ત્રી
મુખી	પદ્મણીની બહેન
મતી	પદ્મણીની તથા ચંદ્રમુખીની મા
...	પંખીની સ્ત્રી સતીની સખી

દરબારીઓ, સિપાઇઓ, ભાષ્યાતો સેનાપતી, જમાદાર, હવાલદાર
ઓ, ચોપદાર, વગેરે, વગેરે.

નાટકનાં પાત્રો

—૦૦—

પુરૂષો

મહારાજા વિદ્યમ...	ઉજ્જૈનીના રાજા.
વિદ્યમચરીત્ર (ઉર્ફે) રાજરતન	તેનો દીકરો
બાલકુમાર	વિદ્યમચરીત્રનો દીકરો
મેઘરાજ...	એક નાનો રાજા
મંદલ } બંદલ }	વિદ્યમચરિત્રના મરદરા દરબારીઓ.
આસ્તીક...	રાજાના માળીનો છોકરો

સ્ત્રીઓ

રાજરમણી	વિદ્યમ રાજાની રાણી
રંભા...	મેઘરાજની દીકરી પછીથી વિદ્યમચરીત્રની સ્ત્રી
ચંદુમતી...	રંભાની નાની બેન
મેનાં	રંભાની સુખી બંદલની વધુ
મદીરા	રાજાની નાયકા

માલવ, દરબારીઓ, વારાંજનાઓ, ચેટેરના કોથ, સ્ત્રીપાત્રઓ દાસીઓ, વગેરે વગેરે;

પાત્રો.

પુરૂષ વર્ગ,

નંદસેન	નંદપુરીનો રાજા
કીર્તસિન	નંદસેનનો કુવર
વૈદ્યાચન	નંદસેનનો અધાન
રૂપસેન..	સતી પદ્મણી તથા ચંદ્રમુખીનો પ્રીત
ખંખી	અધાનનો નોકર
ખાંખો	રાજાનો ખવાસ

સ્ત્રી વર્ગ.

સતી પદ્મણી	અધાનની સ્ત્રી
ચંદ્રમુખી	પદ્મણીની બહેન
ચાંદ્રમતી	પદ્મણીની તથા ચંદ્રમુખીની મા
મેનદં	ખંખીની સ્ત્રી-સતીની સગી

હરજારીઓ, સિપાઈઓ, લાઈયાતો સેનાપતી, જમાદાર, હુપાલદાર, દાસીઓ, ચોપદાર, વગેરે, વગેરે.

નાટકનો ટુંક સાર

અંક ૧ લો.

ૐ શ્રી,

સુખધાર નરી,

૧—પ્રધાન પત્ની સતી પદ્મણીની વર્ષ માંઠના ઉત્સવમાં મંગળ-
અગ્નિ વાળી કુમારીઅગ્ને સતીનું કન્યાણુ જ્ઞાવા આવે છે,
સતીને ખમસવી આશીષ આપે છે. પ્રધાન જોડોચન તથા
સતી પદ્મણીના કનેહી બેઠાંનું સુખદ ચિત્ર

૨—યંખી તથા મેનાં. હાસ્ય રસ. દેખા દેખી શોખ કરવા જતાં
ચતી ફોજેતી.

૩—રાજા નંદસેન નજર ચર્ચા બોવા નીકળયા છે તેવામાં રાત્રે
સતીના સુવાસીત પરસેવાથી સુગંધી ધંધેલા ચીરકોથાવા
ધોળી આવેલ છે. ધોળી પાસેથી વૃતાંત સાંભળી રાજા તે ચીર
પહેરનારી ઉપર મોહીત થાય છે અને ધોળીના ઢંડુવાથી
એ દિવ્યાંગના પ્રધાનની સ્ત્રી છે તેમ જાણે છે.

૪—રાજા નંદસેન વિબુળ અવસ્થામાં પોતાના મહેલમાં આવે
છે પદ્મણી તરફના મોહને નથી શેકી શકતો અને પ્રધાનને
જ્ઞાનું કહાડી જહાર મોકલે છે. અને કામાંધ બની પદ્મણી
પાસે અનીષ્ટ ઇચ્છાથી જવા નીકળે છે.

૫—પ્રધાનના ઘરની ચોકી કરનાર યંખીને રાજા લાંચમાં કુંડળ
આપી મહેલમાં દાખલ થાય છે.

૬—કામાંધ રાજા તથા સતી પદ્મણીનો વાદવિવાદ. યાવવાસ-
નાથી અંધ થયેલ રાજાનાં કામ રૂપી પડળ ચતુરાઈથી દૂર
કરી સતી, સત્ય બોધથી રાજાની શુદ્ધિ ઠેકાણે લાવે છે.

રાજા પસ્તાઈ સતીને ઉપકાર માની પુત્રી કહી પસંદીમાં
વીંટી આપી આલ્યો જાય છે.

પ્રધાન આવે છે અને રાજાનાં કિમતી કુંડલ તથા શાસ
પંખી પાસે જોઈ સતી માટે મનમાં શંકા લાવે છે.

પ્રધાન સતીને દુષ્ટ કૃત્ય માટે અત્યંત ક્રીડકાર આવે છે.
પદ્માણીનાં વિનવણાં ઉલટીજ અસર કરે છે. છેવટે પદ-
ણીન ઘરમાંથી કાઢી મુકે છે.

અંક ૨ જો.

—સતી પદ્માણી પીયરમાં આવી માતાને પોતાનું દુઃખ કહી
સંભળાવે છે.

—કુંવર કિત્તિસેન પોતાની પત્નિ ચંદ્રમુખીનું આણું વાળવા
સાસરે આવેલ છે. પ્રેમી જોડાનો પ્રેમમય પ્રથમ મેળાપ.

—પ્રધાનનો વધતો જતો ઠંડમ પોતાના ઘરમાંથી પદ્માણીની
દરેક વસ્તુને અગ્નીમાં જાળી નાંખવાનો પંખીને હુકમ
પાછળથી જાંગાની ગમ્મત.

—પ્રધાન દરબારમાં રાજાના સિંહાસન ઉપર બેસી વાદવિ
વાદ ચલાવી નંદસેનના દષ્ટ કૃત્યની, ભરમમાં ચેતવણી
આપે છે. રાજા નિશ્ચય કરે છે કે શીકારના જહાને પ્રધાનને
લઈ જઈ પ્રધાનના મનનો ઠંડમ કાઢી નાંખવો.

—પદ્માણી પીયરમાં સ્વામી ભક્તિ કરે છે. તેનો પિતા, રાજા
તથા પ્રધાન આવવાના સમાચાર આપી કરેલો સંકેત
ભાડેર કરે છે.

—રાજા તથા પ્રધાન શીકારે નીકળ્યા હતા તે પદ્માણીને પી-
યર આવ્યા છે. પદ્માણીને પિતા રૂપસેન અને તેના ભાઈ

આતો તથા નેંદ્રસેન પ્રધાનના મનમાથા બહુમ કાદા નાખવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ બહુમ પધારે મળખૂત થાયછે. —પદ્મની તથા પ્રધાનનો વાદવિવાદ છેવટે ન ખમાય તેવો તિરસ્કાર કરી પ્રધાન આલ્યો જાય છે. સતી પદ્મણીની હુવે ખાત્રી થાયછે કે કોઈ પણ ઉપાયે પતીનો પ્રેમ પાછો થવાનો નથી તેથી તેને પોતાના રૂપ ઉપર વિચ્છાર છુટેછે અને તે રૂપને રાખમાં રાખી રંગદોળી લેગણ થઈ વનમાં ચાલી જાયછે.

—ધણી ઘણી કોશીષ કરવા છતાં પ્રધાનના મનનો બહુમ નથી ખસતો તેથી રાજા નિરાશ થાયછે, થાકી જવાથી પ્રધાનના ખોળામાં માથું મુકી નિદ્રા વશ થઈ જાયછે. પ્રધાન આલેશમાં રાજાનું ખુન કરે છે. ત્યાં યોગી વેષે પદ્મણી આવે છે. રાજાનું શબ લેઈ રૂઢન કરેછે પ્રધાન તેને ક્રીટકાર આપી, ત્યાંથી જવા કહેછે પદ્મણી જતી નથી. સેનાપતી તથા શીકારી દુકડી આવી પહોંચે છે છુપાઈ જાયછે. અને ખુની તરીકે પદ્મણી યોગી પ્રધાન પકડાય છે.

અ ક ૩ બે.

—પ્રધાનનું લયલીત તથા ચળવિચળ મન. છેવટે પદ્મણી પહેલાં કુંવર પાસે રહુ થઈ પ્રપચ્છ લરી મુકતી કરવાનો નિશ્ચય કરે છે.

—કીર્તિસિન અને ચંદ્રમુખીની રસમય રમત. ત્યાં પ્રધાન દોષ કરી વીહવળ મને આવી રાજાના ખગર પુછે છે એટલા માં સેનાપતી આવી રાજાના ખુનની ખગર આપેછે કુંવર ગુસ્સે થઈ ખુનીનો ન્યાય કરવા જાયછે.

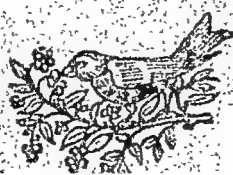
રાજા પસ્તાઇ સતીને ઉપકાર માની પુત્રી કહી પસંદીમાં
વીંટી આપી ગાલ્યો જાય છે.

૩—પ્રધાન આવે છે અને રાજાનાં કિમતી કુડલ તથા શાસન
પગી પાસે જોઈ સતી માટે મનમાં શંકા લાવે છે.

૪—પ્રધાન સતીને દુષ્ટ કૃત્ય માટે અત્યંત ક્રીડકાર આવે છે.
પગાણીનાં વિનવણાં ઉલટીજ અસર કરે છે. છેવટે પગ-
ણીન ઘરમાંથી કાઢી મુકે છે.

આંક ૨ જો.

—સતી પગાણી પાતાં પ્રધાન નંદસેનના બ્યલીબાર માટે
સંભળાવે છે ત્યાં આવે છે ચોતાના સતીત્વ માટે આત્રી
કહે છે. પ્રધાન માનતો નથી છેવટે જો રાજા જીવતો
—પ્રાય તો તું સતી છે એમ હું માનું એમ પ્રધાનના કહેવાથી
પગાણી સતીત્વના જીરુમાં આવી સત્યના સાક્ષી સુર્ય
નારાયણની સ્તુતી કરે છે સતી ઉપર પ્રસન્ન થઈ શ્રી
સુર્ય નારાયણ દર્શન હઈ નંદસેનને સંજીવન કરે છે પ્રધાન
નો જહમ દળે છે સતીનો મહોમા ગવાય છે છેવટે સત્યનો
જય અને આનંદ આનંદ.

આતો તથા નંદસેન પ્રધાનના મનમાંથી વહેમ કાઢી નાંખવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ તેમ વહેમ પધારે મળખૂત થાયછે.

૧—પદ્મની તથા પ્રધાનનો વાદવિવાદ છેવટે ન ખમાય તેવો તિરસ્કાર કરી પ્રધાન આદ્યો જાય છે. સતી પદ્મણીની હુવે ખાત્રી થાયછે કે કોઈ પણ ઉપાયે પતીનો પ્રેમ પાછો થવાનો નથી તેથી તેને ચોતાના રૂપ ઉપર વિચાર છુટેછે અને તે રૂપને રાખમાં રોળી રંગદોળી લોગણ થઈ વનમાં ચાલી જાયછે.

૨—ઘણી ઘણી કોશીય કરવા છતાં પ્રધાનના મનનો વહેમ નથી ખસતો તેથી રાજા નિરાશ થાયછે, થાકી જવાથી પ્રધાનના ખોળામાં માથું સુકી નિદ્રા વશ થઈ જાયછે પ્રધાનના ખોળામાં રાજાનું ખુન કરે છે ત્યાં ચોગી વેણે પદ્મની—
હવેન કરેછે પ્રધાન તેને

હતી પ્રધાન પાની પદ્મણી

સતી પતીવ્રત પાળતી

શીળવતીએ . . સુલક્ષણી

કુળ ઉદ્ધારણી અણી ————— હતી

નંદ રાજા મોહુ પામી, સંઘર્ષી સતી ભૂવને

ચતુર સતીએ બોલેથી દીધું જ્ઞાન

રહી શીલવાન, સુશીલા — કુલ ઉદ્ધારણી

વાત શુણી વાલમે વસ્યો વહેમ બીડો અંતરે

સત્યના સાક્ષી પ્રભુ, સવિતાએ ટાળી વિપત્તી — કુળ,

નટી—

૩

કુમ કુમ પાય ધારીરે, કુમ કુમ જાય નારીરે,

કોમળ કાય વેલીરે, અવચવ કુલ દુખેલીરે—કુમ કુમ

ભાલ દીલડી ચાંદરણી શી ચળકે;

હીરા...નથની ઝગમગતી શી લળકે;

આખ અંજન સારે
શીરપર આરી જોળન મહવાળીરે—કુમ કુમ

કુમારીકાવ્યો—

૪

હારે મંગળ સમયેરે શંકર સ્મરીયે
હારે પતી પતીવૃતા પ્રાણ
શામ સુદરનું સર્વદા શ્રેય કરીયે—હારે મંગળ
પ્રેમ પરસ્પર અતી સતી પતીનો,
અવિચળ રાગો અખંડ,
દોષ વિણ નવદમે
રસીક રમણ રમે લીડી નીજ ભુજ દંડ—સ્મરીયે

કુમારીકાવ્યો—

૫

કસ્તુરીના જેવી સુવાસ વ્યાપો
સૌ મીત્રી જેવો સુત ઇશ આપો
ભક્તી પતીની દહય શુદ્ધ સ્થાપો
શક્તી સતીનાં સજી કળ કાપો

પદ્યણી—

૬

આવો છંદાલા રસીક મોહન મલપતા આવો આવો
મારા નેત્રના રતન જીવના જતન
મીઠા મહેરામણ લાવો મન લાવો—આવો છ
પ્રીતીની પ્યાસી આ દાસી વીલાસી બા
પોષણ પ્રીતી જરણે
મેં અરણ્ય આ ચીત માફ આપ ચરણે
શરણાગત શોભાવો—આવો છ

પદ્યણી—

૭

દનેહની નદીયો છલકાય
ઠંદાલ ઠંડળા આવી ઉભરાય
રનેહ વહ્યાં સુષી પર થાય

સ્નેહમય સંસાર જણાય
 બીજ રોપાયાં સ્નેહનાં, સ્નેહ ભુમિની મ્હાંય
 ઉગ્યાં તરૂંવર સ્નેહનાં, ફળ સ્નેહા સોહાય
 રસ અમૃત સ્નેહે પીવાય
 સચ્ચોદાનંદ કંથ દેખાય—સ્નેહનો

૮

કુમારીકાઓ—છોડો નાળુક અંધ ખંધી બળવંતજી
 પદ્મણી—ઓ કેદી કંથજી
 કુમારીકાઓ—છોજી કેસરી સમાન આપ શુભ
 સુતરની તાંત જેમ, હાથીને હાથ તેમ,
 કોમળ આ ખંધજી—છોડો
 ઘેર્યા યુવતી યુથે આજે,
 આધીન છો હવે સ્ત્રી ના રાજે,
 પ્રોતીનો ખેડી જડી અંગ સાથ
 તુટે કેમ શુભવંતજી—સુતરની

પદ્મણી—

૯

સાલબા રંગ આવોને માણીયે
 આવો આવોજી આમ મ્હારા અંતર આરામ—રંગ,
 આલો રસીક ખેલ ખેલીયે
 લઈ પ્રિતી ની લહાણ ચાલો રસીક ખેલ ખેલીએ
 રેલ છેલ રસની રેલાવીયે
 પેલોચન—છો પ્રીતી નીપૂણ પ્રીય ગ્રાણુ
 સુખજી—રંગ આવોને

દાસીઓ—

૧૦

સપડાયા શાણુ શોખ મારતાં
 પંખી—છીં
 દાસી—દેખા દેખી કરી
 પંખી—છીં

દાસી—માણુવા જતાં

યંખી—છીં

દાસી—આવી છીંકાછીંક જોરથી

યંખી છીં—સપડાયા

યંખી—અરર છીં

મેનાં—એતો શોખ છે

યંખી—છીં

મેનાં—દેખા દેખી કમ જે મુરખ કરવા જાય

ઉલટું આડું વેતરે આખર ખત્તા ખાય

યંખી—આક છીં આક છીં આક છીં

દાસીઓ—વાહવા—વાહવા વાહવા—સપડાયા

૧૧

જાહેરાત—

તનને તનમનાટ લાગ્યો તારણીનો

મોહ જાગ્યો મનમાં માણુનીનો

તનને

પહેલું મૃગમદ મહેકે મુઝાયું માન

ખીલું રૂપ વણીનથી ખેંચાયું ધ્યાન

ત્રીલું તુજ ગણનાએ શુભાવ્યું રાન

ચોથું ચતુરા ચાહે લુહાયું ભાન

તનને

૧૨

સેના—

પ્રેમ સુતિ છે જડાઈ

પ્રેમી દૃઢયે—પ્રેમ

નજરે તરેછે ખ્યારી નવાં રૂપ ધારી ધારી

હુસ્તી કાન્તી ચીડી

પ્રીય વદને—પ્રેમ

૧૩

માણુ—

મણીધર મુરલીથી રીઝવેલા

નૃપને પ્રિય વચને વશ કરેલા—મણી

પ્રસન્ન મન મણીધર મણી દેખ્યું

કરે કોપ તો અંગ હસે
 ભૂપાળ પળ મુખપાલ સુવાડે
 ક્ષણે શત્રુ થઇ પ્રાણ હરે
 ભોરંગ સમ ભૂપાળ સમજવો—મણી

મણીઓ—

૧૪

મહાલે મહને મદમાતી ઘણી માનની
 પ્યારી પ્રીતમના પ્રીતો પાનની—મહાલે
 પ્રિયતમ આજ્ઞા પાળવી, મનન કરે એ મંત્ર,
 સદા ચરણથી સર્વદા, એ ચલવે ઘરતંત્ર;
 મધુર વાક્ય મુખ વાસ મુખ ખંડકી રહ્યો
 લક્ષીત લજ્જા શણગાર શું લેકી રહ્યો
 અતી આતુર એધર્મ ધ્યાનની—મહાલે

પદ્મણી—

૧૫

મન ભૂલાવે મન લોલાવે મન ચક્ર કાળે ચકાવેછ
 શુદ્ધ પવિત્ર નિરમળ આત્મા કાંદવે રગદોળાવેછ
 જોવાનું તે નવ દે જોવા, નહીં જોવાનું જતાવેછ
 અમૃત મૂકી વિષને વળગે નરૂં મહીં રોળાવેછ
 વાડ વનિતા વિશ્વ મહીં છે, કોઇ ગોરી કોઇ કાળીછ
 જાતીછે સંતોષ મહીં નથી સુખકર વૃદ્ધા બાળીછ—મ

પદ્મણી—

૧૬

આ દુષ્ટના સમ સંસાર, સમજી લ્યોને શાશ્વા,
 દુર્લભ માનવ અવતાર, અવની મહીં આ શાશ્વા
 બાળપણ રમતાં ગુમાવે,
 જુવાનીમાં લ'પટપણુ' લાવે
 કુટુંબજાએ જીવ લોલે તણાએ રટે નહીં કીરતારરે—અ
 મરણ શ્વાસ જવ ચાલુ થાએ,
 કૃત્ય કુડાં નજરે ઉલરાયે
 પીડાય બારે, ખસ્તાય પાપી ત્યારે અંસુ વહે શોધારરે—અ

અંક ૨ જો.

ચામતી—

૧૭

વિભુ ભઉ હું મલહાર
 લઈ લાખ લાખ એવારણાં વિશ્વાધારે—વિભુ.
 લક્ષ્મી સમાં પુત્રો દાંધી સુખી કરી અપાર
 માયું હવે નાથ એટલું
 રાખો અવિચળ જોડલું હે કિરતારે—વિભુ.

૮

ચામતી—આવ્યું વાહણું વિપાત્તનું સતી શીરે હરિ,
 નાંખજો વિષે ૧, વિભુજી દેલે દયા ધરી—આવ્યું.
 લીડ ભંજન લીડ ભાગજો, દાતા દીન દયાળ,
 કરૂણાળુ કમળાપતી, સત્યતણા પ્રતિપાળ
 નથી દ્વાત્તમાં વિકાર, થયો સ્વાખેએ જરી,
 શુદ્ધ ચિત્તથી પતિ સેવા પ્રભુ ગણી કરી આવ્યું.

ચંદ્રમુખી—

૧૮

ઠંડાલી માહેલી વીસરૂં ન કઢીયે પ્રેમ
 ખાળપણનો નેહુ ભુલુ કેમ ?—ઠંડાલી
 રમતા રમત ગમત કરી નોશદ ન
 વીવીધ ખેત્ર નીરદોષ ખેલતાં
 નજરે તરે સખીએ સ્વપ્ન જેમ—ઠંડાલી.

સખીઓ

૨૦

હીચે હીચાળે નવેલડો રસ વેલડો

ગાલખેવડી—હીચે

મણીયે મઠી, હીરલે જડી વિધિયે ઘડી

મઠ વેલડી રસવેલડી

મન મોહીનીથી મોહો મુરજ જાળીથી તું થું જુઓ
 તજ પદમણી પત્ની તણી નથી પહેત લાન ભુચો તુંએ

આ તારૂણીના તેજ આગળ તોલ તારો તું ખુએ
કીરણે સતાવે દેમ તું ખસ સાંભળીશ મુખયા શુએ
કરમાય છે કુમળી કળી છળી છેલડી—રસ વેલડી—હીંગ

સખી—

૨૧

સખી ખોલ ધુંધરડો

ચંદ્ર—છેડને છેડો

સખી—વાહ શુ મુખ મલકાય સખી

બહાવાસગે રમીલે રંગે મદમાતું આ જોખનીયું છલકાય—સ

ચંદ્ર—શરમે ખાઈ હું ખીડાઈ

સખી—ક્યાંથી સ્વાર્થ સરાય

ચંદ્ર—ચળાવલી તું ચડમાં

સખી—લાડકી લડમાં અંગે અંગ ઉભરાય—સખી

ચંદ્રમુખી—

૨૨

ખીલતી હતી એક કળી કુમળી,

રસથી છલકાતી હતી કુપળી,

✽ ✽ ✽

પ્રસરી સુગંધી ચોપાસ ઘણી

✽ ✽ ✽

લમતા પ્રમદા લોલે તે લણી

પતંગ સમ ગણતી મદની લરી,

✽ ✽ ✽

દરકાર ન કરતી કળી એ જરી

નીજ હાલમાં મસ્ત રહેતી અતી

જોખન મદમાં મદમાતી હતી

✽ ✽ ✽

એક સમે આળ્યો નવિન, પ્રમર ચતુર રસ જાણુ

રસિક તણા શું બરવે, કળી યની ગુલતાન

રસ ઉરમી ઉછળી ઉરે ઉતરિયું અલિમાન

પ્રેમ વશે પરવશ પડી ધરે છે પ્રીતીનું દાન

પ્રીતમ ખ્યારાની પ્રીતી ઉર જાગી
 બહાલા દહેરી લાલાની લગની લાગી
 નવી દ્રાપદી ખીલીછે રસાળી
 રમેલી સુપ્તી આજે મેં નિહાળી
 પ્રેમ પથે પળી

સંજે મળી

દહેરી૦

સુખ સ્વર્ગનાં હું પામી

મળીયા સલુણા સ્વામી

પ્રેમે પુનઃ કડું હું અણુ ગણી

રંગીલા--રસીલા--છળીલા તણી

ચિત્ત કામણુ કટારી વાગી--બહાલા૦

ધારાંગનાઓ--

૨૪

આવો ઉમંગ ભરી મદ ભરી સહુ ખડેની ઉદ્ધામેથી આવો
 આઓ રૂમગુમ આ હુમ હુમ આ પગલાં નાનુક ભરીને
 અંબર વાગે અણુણુ પ્રેમે આવો ગાઓરી,

પ્રીતી મનમાં ભરી--કીરતી દૃઢ્ય ઠરી;

નાન ખ્યારા રંગથી લઈ--અરી સરવે ડયા,

તન મનથી હેતે નાઓ રાઓ--આવો૦

પ્રસાદી--

૨૫

હું પિયુના પામ

પુણુ નીત્ય આ તન શીતળ ધાય--પિયુના

સ્હારા મોહન જીવનું જીવન

મેવે સ્વર્ગ સધાય--પિયુના

પ્રસાદી--

૨૬

કર્મ તણા સંજોગથી નોરમાણુ થયેલું ધાયરે

શાને દોષ દહ્યો ખીન્ન

સીતા સરીખી સાધવી, સ્વામીએ કાઢી વન;

પાત્રો.

⇒:0:

નાયકા

૨૭

રસ લીન લીન આજ નયેના તેરે
ક સંગ જાગે, અનરાગે રસપાગે સખરેન—૨૪૦
દીકો છુટયો ઝોર હાર છુટયો, કાકો જોખન છુટયો
કરત સચેન બચેન ચતર સુધક નયેન—૨૪૦

નાયકા.

૨૮

મોરે ખાંકે સીંધેયાં વાંરું દીલો જાન
તોરે નયનોકે ખાન કરે જાન પરશાન—મોરે,
મોરી ગોરી સુરત મોરી, ખાસ ખરસદી હું નાર
ઓ નટખટ ખાસ ખરસદી હું નાર,
નાનુક જોળનવા, કાંધે ચે મનવા
હાય મોરા છયા ગલનાય
કહા માન...ઓ નાદાન.....મોરે.

૨૯

રૂપસેન—ગંગાજળ નિરમળ સમુ, શુદ્ધ પવિત્રજ સાર.
તેણું કુળ જો માહરું, (તો) પડ પાસા પોખાર,

✽

✽

✽

રાજા—હંસ ગયો સરોવર તીરે, દીકું અમૃત વાર
પીધા વિણ પાછો ફર્યો, (તો) પડ પાસા પોખાર

✽

✽

✽

પદ્મણી—સત્ય ચુકે જો સાધવી, ધરા ન ઝીલે ભાર
તે ગુણ હોયે મુજ મહી, (તો) પડ પાસા પોખાર

ચંદ્રસુખી—

પ્રીતમ-પ્યારાની પ્રીતી હર ભગી
બહાલા દહેરી લાલાનો લગની લાગી
નવી દ્રષ્ટી ખીલોછે રસાળી
સ્નેહી સુષ્ટી આને મેં નિહાળી

ચંદ્રસુખી—

વહે બહાલયા આલખાને કંઈ

અમુદ્ધીત કી—ધી આ વસંત

રંગ ઘેરંગી કુલથી, સહ અનુપમ શણખાર
સમાગમ સુખ લોગવી, સદૃશ કર્યો અમતાર

પેલાં પંખી નેડાં પ્રેમથી

ગેલ કરી રમે રંગથી

રતુ પ્રસરી સુષ્ટીમાં અતી

પ્રીતી ભરી હી—ધી—આ વસંત.

ચંદ્રસુખી—

બોલો બોલો બહાલા રઢીયાળારે

કેવું ઢીલું વીલું મુખડું દેખા.....ય

પોમટલુ પ્યારારે—બોલો

ઉડ્યા રક્ષ લતા ભણી કમળ નહો જળ વાસ,

ક્યાંય આંચ ખૂડી નહો હાર્યા નારી પાસ

હવે આવી મેનાં આ હાથમાં

બોળો કાલી ઘેલી નાથ ચાથ

નટવર ન્યારા કામણુગારા જો નંદલાલારે—બોલો બોલો

ચંદ્રસુખી—

દ્યો દેવા અનંદનો લહાવો રસાળ

શોખીયા છે લોગી ભરથાર

મદમાતી રંગીલી હું નાર

પાત્રો.

પુરૂષો.

મહારાજા વિક્રમ.....કે.એસીનો રાજા
 વિક્રમચરિત્ર (હરે) રાજચંદ્રનતેનો દીકરો.
 આલકુમારવિક્રમચરિત્રનો દીકરો.
 મેઘરાજએક નાનો રાજા.
 સંદલ } વિક્રમ રાજના મરુકરા દરબારીઓ.
 બંદલ }
 આરિતક,.....રાજના માળીનો છોકરો.

સ્ત્રીઓ.

રાજચંદ્રાણી.....વિક્રમ રાજની રાણી.
 રંધા.....મેઘરાજની દીકરી પછીથી
 વિક્રમચરિત્રની સ્ત્રી.
 ધંદુમતીરંધાની નાની બેન.
 મેલાંરંધાની સખી બદલની વધુ.
 મદીરારાજની નાંધકા.

માલણ. દરબારીઓ, પાંચગન રોકેન્તા લોકો, સીપાઈઓ
 દારીઓ, વગેરે જે.

વિક્રમચરિત્ર નાટકનો હુંકસાર.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ

સુત્રધાર, નટી—નાટક વિષે ખુલાસો કરે છે.

પ્રવેશ ૧ લો.—માહારાજ વિક્રમે નાનપણમાં પરણીને પરહરેલી રાજરમણી દેવીની સેવા કરે છે એટલામાં તેનો બુવાન કુંવર રાજરતન આવે છે, અને માને ગરીબોને દાન દેવા મોકલે છે, એક ગરીબ બ્રાહ્મણનું આવતું. રાજરતન તેને માદળીયું તોડી સોનું આપે છે. માદળીયામાંને ભેદ ભરેલો લેખ'મા બીજું માદળીયું આપે છે, બન્ને લેખ મેળવી વાંચવાથી વિક્રમરાજ પોતાનો આપ થાયા એવી રાજરતનની ખાતરી થાય છે, તેથી પીતાએ કરેલી શરત પાર પાડવા માને લઈ ઉજ્જેણી જાય છે

પ્રવેશ ૨ જો.—ઉજ્જેણીમાં વિક્રમરાજના આગમાં માદળીને ઘેર ઉતારે લેવો. માલણને રાજની દરબારમાં નાંખવા એક ચીઠ્ઠી આપે છે.

પ્રવેશ ૩ જો.—વિક્રમરાજની દરબાર. રાજરતનની ચીઠ્ઠી. તેને હા સમજી પડવાનું બીડું સંદલ બંદલ ઉઠાવે છે.

પ્રવેશ ૪ થો.—સંદલ બંદલને રાજરતન તથા આસ્તિક સ્ત્રી વેશે હાગી ફસાવે છે અને બાંધી રાજ પાસે મોકલે છે

પ્રવેશ ૫ મો.—રાજ પાસે સંદલ બંદલને લાવવામાં આવે છે. રાજની ચિતાં રાજ્ય નાયકા મદીરા હાગને પડવાનું બીડું ઝડપે છે

પ્રવેશ ૬ ઠો.—મદીરાને લેવાને વેશે આસ્તિક તથા રાજરતન

પ્રવેશ ૧ જો.—અંદર અંદરની ચોટી. ઇંદુમતી નથા એક દાસી આવે છે. દાસીનાં કપડાં પહેરી રંભા ઉતરી આવે છે રંભા અને ઇંદુનું જીટા જવું.

પ્રવેશ ૭ મો.—રંભા, ઇંદુને વિક્રમચરિત્ર પાસે દાસી થયા મોકલે છે. અને જતે શામા દુધવાળીનો વેશ લઈ જાય છે

પ્રવેશ ૮ મો.—ઇંદુ અને વિક્રમચરિત્ર. રંભાનું ગાયન સાંભળી કુંવર મોહીત થાય છે.

પ્રવેશ ૯ મો.—રંભા અને વિક્રમચરિત્રનો મેળાપ અને કુંવરનું ડગાઈ જવું.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧૧ જો.—રંભા પોતાના આળક કુંવરને હાલેડાં ગાતી આવે છે વિક્રમચરિત્રને બીજવાર દગવાતી તૈયારી, રંભાની સખી મેનાં મદદ કરવા વચન આપે છે.

પ્રવેશ ૧૨ જો.—મેના પોતાના ઘણી બંદલને મરવાનો ઢોંગ કરવા સમજાવે છે. અને જતે તેની પાછળ સતી થઈ બધી મરવા જવાનો ઢોંગ કરે છે.

પ્રવેશ ૧૩ જો.—રંભા નેગણ રૂપે એકેલી છે ત્યાં સતી વેશે મેના આવે છે રંભા તેને અખંડ સૌભાગ્ય એવો આશીર્વાદ આપે છે. અને વચ્ચે તકરાર. રંભા બંદલને છવતો કરવાનો ઢોંગ કરે છે. રાજા અને રાજકુંવર ભોળવાય છે. વિક્રમચરિત્ર નેગણ પાસેથી સજ્જન મંત્ર શીખવા જાય છે અને ફરી દગાય છે.

પ્રવેશ ૧૪ જો.—રંભા ફરીથી એકદંડીયામાં જાય છે. એવી સુચના ઇંદુમતી દેરી વેચે છે અને તેની કિંમત વિક્રમચરિત્રની જમણી આંખ માગે છે ઇંદુને પકડી રાજા પાસે લઈ જાય છે

પ્રવેશ ૫ મો.—ઈંદુ અતે રાજા વચે તકરાર. રાજા પરતાપ છે.
અતે રંભાને છોડાવી લાવવા દારીને મોકલે છે તે પાછી
આવી રંભાને બે દીકરા હોવાની ખબર આપે છે. રાજાનો
રાંતાપ, જાહેર ન્યાયની તળપીજ,

પ્રવેશ ૬ ઠો.—રંભાનો ન્યાય, ચતુરાઈની જાહેર સાબીતીઓ
શરતનું પૂર્ણ થવું અતે આનંદ.

વિક્રમચરિત્ર.

અંક ૧ લો.

મંગલાચરણ.

સુત્રધાર—

૧

કરુણાના ભંડાર સદાશીવ સદાય સુખકર હો,
તાપ અમાય સમાવે સ્વામી સંકટ સર્વ દુરો.—કરુ•
ઉમયાપતિ ભંડારજન ભોળાં અરુણ હિર ધરો,
વિપધર વ્યાગ કરાળ કાળથી નિર્ભય નાથ કરો,
હિંદ ભુમીના વાસી ભણી કંઈ દૃષ્ટી દયાની ભરો.—કરુણા

નટી—

૨

સ્વામી વાત કહો વિચારી.
સ્ટુષ્ટિ વિષે દિસે ચતુર નર કે નારી—સ્વામી•
અંધ અને તારા, તેજ ન્યારાં ન્યારાં,
સરખાં ન ગણનારાં, દીસે શક્તિ બેઠ ભારી.—સ્વામી•
એકે જાડમાંનાં ફળ મોટાં નાનાં,
સરખાં નહીં થાવાનાં, બધે ન્યાય એજ ભરી.—સ્વામી•

નટી—

૩

સત્ય પવિત્ર ચરિત્ર દુલાસે વધાવું.
દિલ બિગાવું, ત્યાં પધરાવું સેવા સામગ્રી સગવડું—સત્ય
સુચરિત્રે દીપતાં શોભતાં તેજ રેલાવતાં વિષ્ણે,
આળક ભામની પુરૂષ સહુને

રાજરમણી—

૪

જગદંબે રહેને સદાય—સદા—જગ
 મન તુજ ચરણમાં લીન થાય—સદા—જગ
 આદી શક્તિ તું કારણ રીણી,
 કેપ ન જાણી સદાય—સદા—જગ
 આપો ભક્તિની શક્તિ દયાળી,
 ચિત કંઈ સાંતિ પમાય—સદા—જગ

રાજરમણી—

૫

જય યાઓ બાળા મારારે,
 કડં અંગ ચરચિત સુવાસિત વારીધકી,
 પવિત્ર થઈ નીત રે, સુખી તું બાળ-બાળ-જય
 પૂરે મનોરથ બધા અબીક આસસુરી,
 બળ ને પરાક્રમ વધારશે વાલેધરી,
 તાતથી અધિક હહેવાઓ—કરં

માલણ—

૬

હાં રે હું તો છોટી ચંબેલી ખીલતી.
 તને ચંબેલી, વદન ચંબેલી,
 દીલ વસેલી છળીલી ચંબેલી ખીલતી.—હારે
 હાર ચંબેલીને ગજરા ચંબેલી,
 જાળ ભરેલી નવેલી ચંબેલી ખીલતી.—હારે

આરતક—

૭

કરીએ ચમન કુક અમન ચમન કુક કુકકુકક
 કલગી શી રાનકદાર અમકાવે
 બચ્યા વાહજી વાહવા વાહ
 કુકડી મંગાવું સારી તને પરણાવું પ્યારી
 જમકતી જમકતી હો

લડાઈ લડેજે દુલહન લેજે
ચમન કરેજે કપો અગ્ન્યાજી કુકું—કરીએ૦

પ્રતિહાર—

ધીર-ધીમંત સામંતનો મુગટમણી,
છંદનો અંશ દેવાંશી કહાવે;
પૂરણ પરમારથી લવ્ય લાડલારથી,
દુષ્ટદળ દમન સય સમન લાવે;
અત્યનો ટેકી ને સત્યવાદી સદા,
સત્યનો સાચી સત્યે સુકાવે,
મરીબ નીવાળ જગ પરમહિત કાળ અહીં
સકળ મુખસાજ મહારાજ આવે,

સાવધ રાણા રાજવી, સાવધ સર્વ સમાજ;
વીર તણો મહા વીર અહીં; આવે વિક્રમરાજ.

દરબારીઆ—

૯

રાજ આવિચળ રહે રહે નર નેક ટેકી,
શુરવીર દાનવીર પદ શોભે, શોભે સહુ આજ.
આનંદે આનંદે સમાજ-રાજ.
નહિ કાળગમાં વિક્રમ રાજ સોજશ.
સુરેન્દ્ર અહોનીશ ગાય શ્વર્ગ મહી, એવી અહીં
પધારે છે રણવીર મહારાજ.—રાજ૦

વિક્રમરાજ—

૧૦

હૃદયે વસન્ને હૃદયેશ્વરી,
પાવન સેવક ચિત્ત કરી;
નહિ નિર્મળ ન્યાયનો પંથ સુકું,
નહિ ધર્મ તણી રહે જાય પરી-હૃદયે૦

મહીરા—હોરે ત્રીંગાર સજલું, શિર મેં આતી હું,

રાજરતન—અર્થે ચમ કંદા નાતી તું ?

મહીરા—અઅસે પોંશાખસે મે આત્રેકા, શરમાતી—હું,

રાજરતન—કાહે ધખરાતી તુ

આમિતક—ભાઈ સચોદાષ ક્યા—

રાજરતન—ધુમ મચાઈ ક્યા ?

મહીરા—છોડો કંલાયે, આપું અંબી આપું,

રાજરતન—અર્થ ન હોર

આમિતક—લગત દેર

મહીરા—કાપત પએર

આમિતક—ચલત સએર

મહીરા—લા અરી લા આરી નેહી ઓહડા,

રાજરતન—ક્યું નાયકાણ ?

મહીરા—હાં છ હાં છાં છ,

હરિ ચલે અર્થ સંગમે

રાજરતન—તેરે ઇનઆમ શું મોતી તુ—હોરો

રાજરમણી—

૧૯

શરણુ છઉં તમારે અણુ,

ચરણુ ચહું સદારે વિણુ—શરણુ

આજ તણી રક્ષા પ્રણુ કરજો,

માર્ગુ એ સંજુ.....શરણુ

રાજરમણી

૨૦

જા વીરે વિજયું તુજ કરશે રે માત લવાની,

જાળે બાહોડીએ તુજ સરશે રે માત જાવાની,

ચતુર શિરોમણી રાયજી છે, દેવ મદદ પ્રણુ કરશે,

તે સમય હાય તુજ ધરશે રે માત લવાની—જા,

કુંવર દાડિલા, વિપત્ત વખતે પણ પામી માર્ગ અંતુસરશે
મહિપતીને મન ઉતરશે રે મોતે બધાની—૧૧૦

ખંધા—

૨૧

હરસીધ મા આનંદકારી, બહુ બલધારી

છે સુખ કરનારી,

વિક્રમ—કસરી કહે મેં મલિમદે છોડી છંદે બન વૃદ્ધે
નિરોધી નારી—

વિક્રમચરિત્ર } —આગતણી સંભાળ લઈ આજ ભાળ દઈ
(રાજ રતન) } સુખીયો કીધો,

અમૃત પાસો આપ્યો દીધો,

વિક્રમ—સ્નેહેથી મેં પીધો,

ખંધા—આનંદ દાઈ તું વે-ર-દા-ખર,

આજ નવરંગ છે ઉજરંગ ભારી—૬૨૦

અંક ૨ નો

રંભા—

૨૨

અભિમાન મુરખ મન ધરે પળમાં જશે ઉડી,

ગર્વથી થઈ દશા ન દાઈની રૂડી—અભિ.

દેદ્ર ગર્વનો પીને શું મસ્ત થઈ લમે ?

દાળના-જળમાં તું જશે ઘુડી—અભિ.

રંભા—

૨૩

શું સમજાવે ? શું સમજાવે ?

સ્ત્રીનું ગુણામ જગ બધું મનાવે—શુ

સ્ત્રીનું ચરિત્ર ચડિયાતું કહાવે,

પ્રહ્લ્લ ચરિત્રને પાણી લેરાવે,

દાસીઆ—

૪૩

નિરજાણ પર તે ખજા રે,
 કૃનળ સુમાંથી સુખકર સાધી
 નિજ સ્વરૂપમાં, બને લીન જોગી નિષ્કામ રે—નિ.
 વુંહીં વુંહીં વુંહીં રમના રટે નામ,
 સત રૂપ તારું વરણી સફ નહીં વાળી,
 તે સ્વરૂપ મહીં લહે જોગી સદા આરામ—નિ.

૪૪

દાસી—

જય જોગણ બાલી (૨)
 અનન્ય તેજ આકાર અજળ શકિત વાળી,
 જય જય જય જોગન બાલી;
 બનીયું બાલ સ્વરૂપ બાત્રા પિરદાળી,
 આદિ શકિત અંધાર માયા મહાકાળી
 જય જય જય જોગણ બાલી,
 સાચી સિધ્ધ સમયે પુરણ પરચાળી
 નમો નમો તવ ચરણ, ચરણ દે કંઠશાળી
 જય જય જય જોગણ બાલી,

૪૫

દાસી—

મેં તે બાલા સી જોગન, બિલાસી જવાન,
 સ્નામ પાંચી બિજોગન, બિલાસી જવાન,
 વિક્રમચરિત્ર—મેં અંધી ગુથીને આપો મંત્ર દાન—મેં
 રંભા—તોહે દીતો જોખનવા, બિલાસી જવાન,
 રંગલીનો સુમનવા, બિલાસી જવાન,
 વિક્રમચરિત્ર—સદા સિદ્ધિ તવ મિધી આપો મંત્રદાન—મેં

૪૬

ધંદુમતી—

નથી પરત્રા હું કાંઈ ધરતીરે, વિક્રમ રાયની
 નથી ખીટ જરા કાંઈ ધરતીરે, વિક્રમ રાયની

શ્રી કુપ્પાચારિત્ર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

કાઠીયાવાડી નાટક

મંડળી.

આવૃત્તી પહેલી. પ્રત ૫૦૦૦

અમદાવાદ

શ્રી જૈન પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં શા. જેઠાલાલ
દલસુખલાલએ છાપી.

૪૦ સં ૧૯૦૬

સંવત ૧૯૬૨

કીંમત રૂ. ૦-૨-૦

૭. છેવટે દાણુ આવે છે. શ્રીકૃષ્ણ તથા રાધાજનો પ્રેમ પ્રસંગ.

અ. ૪—ઋષભ તથા લલિતાનો સંસાર વ્યવહાર.

અ. ૫—રાધાજી શ્રીકૃષ્ણની રાહ ભોઈ ખેડાં છે એટલામાં કૃષ્ણ આવે છે. રાધાજીનું રસથું.

અ. ૬—તંદરાયજી તથા ગોવાળીયા મળી, ગોવર્ધન પર્વતનો ઓચ્છવ કરવાનો ઠરાવ કરે છે. એટલામાં નારદજી ઇંદ્રને તેડી લાવે છે ને તેને ઉશ્કેરે છે, તેથી ઇંદ્ર ગુસ્સે થઈ સર્વને શીક્ષા કરવા સારૂ જાય છે.

અ. ૭—ગોવર્ધન પર્વત—ગોકુળવાસી તથા વૃજવાસીઓ ગોવર્ધનનો ઓચ્છવ કરે છે એટલામાં ઇંદ્ર વરસાદને મોકલે છે. વરસાદ, વિજળીઓ ને પવન સાથે તુટી પડે છે. ગોકુળ અને વૃજ તણાય છે તેથી તેમાંના રહેવાસીઓ કોલાહલ કરી કૃષ્ણની પ્રાર્થના કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતાની ટચલી આંગળીપર પર્વતને તોળે છે. ઇંદ્ર તથા નારદ આવે છે. ગોકુળવાસી અને વૃજવાસીઓનો શ્રીકૃષ્ણ બચાવ કર્યો તેથી તેને પરમાત્મા બળી ઇંદ્ર, વરસાદ વિગેરે બંધ કરે છે. આથી ઇંદ્રનો ગર્વ ઉતરે છે ને બધા શ્રીકૃષ્ણની સ્તુતી કરે છે.

અંક ૨ જો.

અ. ૧—રાધા તથા લલિતાની સખી ભાવનાની ગમ્મત. શ્રીકૃષ્ણ માલણુ વેશે આવીને રાધાને મનાવે છે.

અ. ૨—લલિતા બહાર ગઈ છે તેથી ઋષભ ખીજાય છે, તેટલામાં લલિતાનો ભાઈ તથા ભાણી આવે છે તેમને ઋષભ પ્રપંચ થઈ વિદાય કરે છે. લલિતા આવે છે. તેને ઋષભ મારે છે. શ્રીકૃષ્ણની વાંસળી સાંભળી લલિતાનું ચિત્ત આકર્ષાય ને પતિ પાસે જવાની યાચના કરે છે. ઋષભ જવા દેતો

નથી. તેને ઘરમાં પુરે છે. લલિતા પ્રેમસક્ષણા ભક્તિના દોરમાંને દોરમાં મૃત્યુવરા થાય છે.

પ્ર. ૩—રાસલીલા—લલિતાનો મુક્તમહેલ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણકમલમર્દ નમે છે. શ્રીકૃષ્ણજીનેના ઉદાર કરે છે. આ સીનમાં શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં કહેલા કૃષ્ણાવતારના રહસ્યનું સ્પર્શી કરણ કરવામાં આવ્યું છે. ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે કે જો આપ પરમાત્મા હો તો અમે આપની શક્તિઓ છંછંએ, આપે આત્મા હો તો અમે આપની વૃત્તિઓ છંછંએ આપ દેહ હો તો અમે આપની ઇન્દ્રિયો છંછંએ અને સામાન્ય પુરૂષ હો તો અમે આપની સ્ત્રીયો છંછંએ. તેવીજ રીતે રાસલીલાનો અર્થ લલના જમાનામાં લોકો જે સ્થુલ ભાવમાં લે છે તેનું પણ રહસ્ય સમજવામાં આવ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણે ગોપીઓને આપેલો ઉપદેશ. ગોપીઓની શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની પ્રેમસક્ષણા ભક્તિની પરાકાષ્ટા.

પ્ર. ૪—કૃષ્ણ તથા બેંગેભરને તેડવા અકુરજી આવેલ છે તે ઋષભને મળે છે. ઋષભ તેમને નંદરાયનું ઘર બતાવે છે અકુરજી નંદરાયને “તમને તમારા પુત્રો સહીત કંસ ધનુર્ધરા કરે છે તેમાં બોલાવેલ છે” એમ કહી તેડી જાય છે. કૃષ્ણ ઋષભને પણ સાથે લઈ જાય છે. રાધા, કૃષ્ણ સાથે જવા તૈયારી કરે છે. કૃષ્ણ તેડી જતા નથી.

પ્ર. ૫—કંસની કચેરી—શ્રીકૃષ્ણને મારવા કંસના પ્રયત્નો પોતાનાં પિતા, તથા ખડેન તથા બનેવીની ભુરી હાલત કરી પાંજરામાં પુર્યા છે. એટલામાં નંદરાયજી પોતાના પુત્રો સહિત આવે છે, કૃષ્ણને કંસ મલયુદ્ધ કરવા કહે છે. મલ્લ યુદ્ધમાં બન્ને છૂટે છે. આથી ક્રોધે ભરાઈ મ્હાવતને તેના પર હાથી છોડી મુકવા કહે છે હાથીને પણ કૃષ્ણ મારે છે તે છેવટે કંસને ચારી નાંખી તેનું માર્થ તેના સસરા જરાસંધ પાસે મોકલે છે. તે પોતે દારીકામાં જવા સાડ સર્વને મહેલમાં મોકલે છે. ત્યાં રાધા આવે છે. રાધા, સાથે લઈ જવા ચાચના કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ મહેલ ઉડારે છે. રાધા જોગણ વશ ધરે છે.

અંક ૩ જો.

- પ્ર. ૧—ઈક્ષ્મણી તથા સખિયોતો વિનોદ. રાધાનું કૃષ્ણદારી નામ ધારણ કરીને જોગણ વેશે આવવું. રાધાનો કૃષ્ણ પ્રત્યેનો ભાંતભાવ જોઈ ઈક્ષ્મણીને પણ કૃષ્ણ માટે પ્રેમલાગણી થવી. ઈક્ષ્મકુમારનું આવી પોતાની બહેનને શિશુપાળ જોડે પરણવા કહેવું. ઈક્ષ્મણીએ તેનો તીરસ્કાર કરવો. છેવટે પત્ર આપી બાહ્યાણને કૃષ્ણને તેડી લાવવા મોકલવો.
- પ્ર. ૨—સુદામાજીની દારિદ્રતા. સરસ્વતીનું તેમને શ્રીકૃષ્ણ પાસે યાચના કરવા જવા કહેવું. આનાકાની કરતાં છેવટે સુદામાજી યાચના કરવા જાય છે ને તાંદુલ ભેટ તરીકે લેતા જાય છે.
- પ્ર. ૩—શ્રીકૃષ્ણનો પટરાણીઓ સાથે રાગરંગ. સુદામાજીનું આવવું. તેમનું આતિથ્ય કરવું. તાંદુલ લઈ, ખાઈ, તેના ઘરને ટેકાણો નવનિધવાળા મહેલ કરવા. બાહ્યાણનું આવવું, કંઠાગ્રી જોઈ શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં જવા તૈયારી કરવી. સત્યભામા તેમને રાક્ષી રાખે છે છેવટે કૃષ્ણ જાય છે. સત્યભામા કૃષ્ણ સાથે લક્ષ્મીજીની મૂર્તિ મંગાવે છે.
- પ્ર. ૪—ઈક્ષ્મકુમાર કૃષ્ણને મારવાના વિચારથી પોતાના યોધાઓને દેવળનું સાવચેતીથી રક્ષણ કરવા કહે છે. ઈક્ષ્મણી સખીયો સાથે માતાનું ધ્યાન કરવા આવે છે. એકલી મંદિરમાં જઈ ધ્યાન કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ થાય છે. ઈક્ષ્મકુમાર શ્રીકૃષ્ણને પોતાની બહેનને ન લઈ જવા કહે છે. કૃષ્ણ માનતા નથી. ઈક્ષ્મ, કૃષ્ણની સાથે યુદ્ધનો આદર કરે છે. કૃષ્ણ ઈક્ષ્મને મારવા જાય છે. ઈક્ષ્મણી પોતાના ભાઈને ન મારવાની આજ્ઞા કરે છે તેથી શ્રી કૃષ્ણ ઈક્ષ્મને જવા દે છે ને પોતે ઈક્ષ્મણીને લઈને જાય છે.
- સુદામાજીના મહેલ—સુદામાને ભ્રમ થાય છે. પોતાનું ઝુંપડું ન જોઈને મનમાં ખેદ થાય છે. એટલામાં સરસ્વતી આવી તેમને લઈ જાય છે. દરવાજામાં દાખલ થતાં વૃદ્ધાવસ્થા

પાત્રોનું લીસ્ટ.

પુરુષ વર્ગ

નંદરાય—શ્રીકૃષ્ણના પાળક પિતા.

શ્રી કૃષ્ણ—પરમાત્મા.

મળભદ્ર—તેમના મોટા ભાઈ.

કંસ—મથુરાનો રાજા.

અકુરુ—શ્રી કૃષ્ણના કાકા.

સુદામા—શ્રી કૃષ્ણના પરમ ભક્ત અને જાણ સખા.

શંકર
બ્રહ્મા
ઈન્દ્ર
નારદ } દેવતાઓ.

રૂકિમકુમાર—રૂકિમણીનો ભાઈ.

ઋષભ—એક ભરવાડ.

સ્ત્રી વર્ગ.

યશોદા—નંદરાયની સ્ત્રી.

રૂકિમણી
રાધા
સત્યભામા
જાંબુવતી
કાલિંદી
ભવવિદા }શ્રી કૃષ્ણની પટરાણીઓ.

ચંદ્રા
ભદ્રા
વિશાખા }રાધાની સખીઓ,

લલિતા—રાધાની સખી અને ઋષભની સ્ત્રી.

સરસ્વતી—સુદામાની સ્ત્રી.

સિવાય—ગોકુળવાસીઓ, વૃન્દાવાસીઓ, દાનીઓ, દરબારીઓ,
અપ્સરાઓ, દારપાળ, ગોવાળ, ગોવાળણીઓ, સખીઓ, દેવમણ્ડ,
લલિતાનો ભાઈ તથા ભાભી વીગેરે વીગેરે

શ્રી

કૃષ્ણ ચરિત્ર.

નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

મુત્રધાર:—

(૧)

મંગલ ગાઓ ગાઓ પ્રભુ યશ,
આનંદ આનંદ થાય સદાય સહુ ગૃહે;
વિભવ ભક્તિ રસ વહે સુખી ધાઓ-મંગલ,
કૃષ્ણ કથામૃત પાવનકારી પ્રીતે ગાધએ,
સેવા સંતો આવો, પ્રેમ રસ લહાવો-મંગલ.

બી—

(૨)

ગાઉ ગાઉં ગુણ પ્રભુના, યશ વિજુના, સ્નેહ ધરીને,
શુભ મતિ આપો દયા કરીને;
નામું શીશ હે જગદિશ પ્રેમ ધરીને-ગાઉં.
દૈત્યોના સંહાર માટે, દેવો તણા કોડ પુરવા કાને;
અવનિમાં અવતાર ધારી, ભક્ત ઉદ્ધારી,
વંદન કરું હું શ્રી હરિને-ગાઉં.

શ્રુતિ:—મેટમે મોરી થાએ કાન્તિ મોરી.

શ્રુતિ:—મોરી કાન્તિ ચિત માઈ લક્ષ્ય છે મોરી,
હું તો એમ તો ન આપું પ્રેમ પાત રંગ પેલડા-આપા.

(૧૧)

શ્રુતિ:—અલીંગો ! અલખેલો કેમ નામે ?
જેભાન કરી જ્ઞાન કાં જુલાવે ?—અલખેલો.
સેવ સમારી હું વાટ તોઈ રતી,
પ્રીતમછ પામુ ટવળાવે,
દેવે દુઃખી નહી રહેવાય,
મન આકુળ આકુળ આપ, મલિ લગી લટી;
હળ કરીને, હેતરીને એ,
કાં અલી અલખાવે ?—અલખેલો.

(૧૨)

શ્રુતિ:—કુમુદિની રામ તુજ કાન્તિ વિદ્યારી,
કાન્ત રાલી રંગ પાત પીપતી;
દોરે સુગમીની કુમુદ વિદ્યારીની,
યાઓ શ્રુજવાસી.
આપો યાઓ શ્રુજવાસી.

શ્રુતિ:— (૧૩)

જાઓ સ્યામ જાઓ મૂને તા મતાવો,
સને પેલડા મંગ રંગ રંગા.
જાઓ જાઓજ ને મને સ્યામે બનાવો-મૂને.
જામ પીવા મને નીદ પોતાવો ?
મગદ જાને હરમ ન લાવો,
છીં મૂળને બદલને દુષ્ટાવો-મૂને.

શ્રુતિ:— (૧૪)

જેમુ કો મલિ તુજ સી પતિ,
તું જાણ દુષ્ટા નામ નાતિ-જેમુ

(૧૫)

સુરને અમર સહુ છુટ્યા મોહી,
ઋષિને મુનીઓ રહે જોઈ,
અકળ અગમ વિસ્તરી રચના,
પ્રહોયે ન મતિ—કોણ.

શુદ્ધગવાળા— (૧૫)

દાણ સાગેરે દાણુ માગે,
કાનો કાંકરી મારે તો મને વાગે રે-દાણુ,
કાનો કીયા મલકતો દાણી,
મારી નવરંગ ચુંદલી તાણી રે-દાણુ,
કાનો કીયા મલકતો સુખો,
મારી વાટડી રાકીને કાન ઉભો રે-દાણુ.

સર્વ:— (૧૬)

નમો ગોપાળ નંદ નંદન ગોવીંદ નમો,
શ્રી ગોકુલચંદ નમો,
પુરણાનંદને, ખાલ મુકુંદને,
દેવ સકલ વંધ નમો—નમો,
કાલિય ગંજન હરિ નમો,
વંદુ આત્મારામ,
પુરણ પુરુષોત્તમ નમો,
સદાય પુરુષ કામ,
ગોવર્ધન હૃદયે ધર્મો,
ગોકુલ ઉધ્ધાર કર્મો,
ઈંદ્ર તણો ગર્વ હર્યો,
ઐ આનંદ કંદ નમો—નમો

અંક ૨ નો.

(૧૭)

રાધા:—

મુજ બળવંતા કંથ જોઈ મન રાચે, હર્ષ
પામી હુંતો પુરણુ પુણ્યે એવા સ્વામિ ગુણ નિધાન
શૂદ્ર સરખા દેવતા જેનાં ચરણ કમળમાં નમીને માચે—
સ્વરૂપ જોઈને લગ્નઈ રતિ પતિ,
પ્રપાયો સુંદર સ્યામ નયનની જ્યોતિ મહી.
મોહી હું એ ઝલક તરંગે, ઉમંગે,
મંગે કંથને રમવા આતુર મુજ મન નાચે—મુજ

જલિતા:—

(૧૮) ૩ (૨) ૧૮૫૫

સૌના છે સમાન ભગવાન સૌના છે સમાન
ધ્યારારે ગોપીઓના કાન-ભગવાન.
કાળાં કે મહુ રૂપાળાં,
ડાલા ડારા ઘેલાં કાલાં,
એને મન વ્હાલાં છે તમામ-ધ્યારારે
હૈય નીચ જતીયાળાં,
માપી કે હો પુન્ય વાળા
રહેમી રહો સૌમાં મારો રામ-ધ્યારારે

૧૮૫૫ (૧૯) ૩ (૩) ૧૮૫૫

કુચ્છ:—કુલ લેજો રંગીલાં સુંદર કુલ લેજો,
મારાં કુલ તણાં નથી મૂલ-સુંદર.
કુલ લેજો રસીલાં નાણુક કુલ લેજો.
હું તો વેચું છું પ્રેમને મૂલ—સુંદર,

(૨૦) ૨ (૨) ૧૮૫૫

રાધા:—

નંદજીનો છેલો જાડનો ભરેલો,
જાડનો ભરેલો છે છાકમાં છકેલો—નંદજીનો.

કાળ કીકીની માંહી કામણુ બરેહું છે.
 મંદ જુરકીમાં મોહન મંત્ર,
 જાણે જીવનનો જંત્ર,
 પ્રાણુ કરે પર તંત્ર,
 વાણીમાં લોભાવી બાધા,
 ભોળાને કસાવે રહે બરેહો-નંદજનો-

(૨૧)

રાધા:—કહોંછ રાજ આજ કેમ આવીયા મનાઈને?

કૃષ્ણ:—રહું ન જાણ તુજ વીણુ રસીલી.....રાજ.

મુજને તું બહાલી લાગે સૌથી રમથેલી,

રાધા:—તુજ પ્રીતિ મુજ જીવનવેલી.

કૃષ્ણ:—વેલી કાલો તુજ.

રાધા:—હૈયે જુલો મુજ.....આજ.

લલિતા:—

(૨૨)

મીઠી વાગે વાંસળી,

કાંઈ મોહન મંત્ર રેલીને લોભાવે, મીઠી.

ટહુકી બોલાવતી પ્રીતમ પાસે,

જાન બુઝી ગઈ બની હું બહાવરી પ્રેમભાવે.

રાધા:— (૨૩)

રસીક પીયા આયું બોલો ?

હાં પ્રભુ કહણુ થયા ?—રસીક.

પ્રાણુ સાથે પ્રેમદીધી,

પ્રીતિ બધે બાંધી લીધી;

હવે હાં છજો આમ રંગ રસીયા ?—રસીક.

(૨૪)

રામ.

ચરદ પુનેમની મુંદર રાત્રી ખીલીરે,

મોહીની માયા મનોહર રાસે રમેરે;

આકાશ કેરો રૂડો માંડવો બનાવ્યો,

રંગ રમવાને.

ભૂમી જળ તેજ કેરા, અનુપમ રંગ પુષ્પ,
મંગળ મધુર ગીત ગાય વાયુજો;
ત્રિગુણના તેજ ભર્યા માંડવો રૂડો.
સાખી.

પરમ પુરુષની વાંસળી, મુણતાં યદ્ય સચેત;
મહા માયા નાચી ગી. અંશ અંશભર હેત.

દિવ્ય એ રાસ તણા જગદારમારે,
આનંદ અખંડ તણા વરસે ધારા;
આનંદમાં કીધે છે આત્મા આપણારે-શરદ.

(૨૫) ૨૫

રાધા:—હું પામી લાભ જે તે નહિ બીજને મળે,

હજરી હું પ્રીતિ જળે;

હવે તો ભલે,

બીજ એ પીલ્યે,

મને નહિ કાલે-નહિ બીજને મળે.

(૨૬) ૨૬

સાખી.

રાધા:—એક આટલી અમને નથી કુતીયા તણી પરવા,

હાય કંથ વિણ અમને બીજ દરકાર શું કરવા ?

જાઓ જાઓ સમજાવો ન વાતો બતાવો,

નહિ જૂઠી ભભાવી ભુલાવો.

જરી શરમાઓ, ના ઉડાવો,

ખોટી ખોટી શું ડરાવો ?

આવાં બાત ના બતાવો.....જાઓ.

મેં તો તતમન સોખ્યાં છે તમારે હાથે,

શો મારે સંબંધ દ્રાઘનીએ સાથે ?

માત કે તાત તેની ન વાત,

અવરની તો શો પિસાત ?

હાય સાહી મને કીધી તમારી,

હવે કેમ તરસાવો—જાઓ.

નાચ.

અંક ૩ જો.

(૨૭)

શિશુભણી:—મેં તો કાશીથી કેવડો મગાવીઓ,
મારી વાલીમાં રોપ મેં રોપાવીઓ;
કુલ્યો કાલ્યો મારં મન ભાવીઓ.
સાખી.

મીડો તે મદથી ભર્યો કેવડીઓ મહેંકાય,
વેણી બંધે બાંધવા પાડોશણ લલચાય;

મારી થેલી પડોશણ બાળએ ન હજીતો મળે,
હું તો લાવી છું કંથને કાજ તેમાં શું તારૂં વળે ?
એરે કેવડીયો મુગંધે ભર્યો, મેં અંબોડે ધર્યો—મેંતો.

(૨૮)

રાધા:—કૃષ્ણ કૃષ્ણ નામ,
બોલ બોલરે મન દીવાનાં—કૃષ્ણ.
કૃષ્ણ કૃષ્ણ ભજ, બીજી ખટખટ તજ,
સમજ સમજ, તંજ ખડાનાં;
અંચળ બનીને નાસતું ફર કો ?
નાણાં ગ્રાં પડે તને નાથનાં નામ લેવાનાં—બોલ.

(૩૦)

રાધા:—મદન મદ હર રૂપ સુંદર સ્યામ,
નીરંજન નામ.....મદન.
પ્રભુ દીનબંધુ છે કંઈના સિન્ધુ,
સીવ અલ્લા પાર ન પામે;
એ છે અમારા આત્મારામ—મદન.

(૨૯)

રાધા:—દીનદયાળુ છે મારો સ્યામ, મારો સ્યામ, મારો સ્યામરે
કંઈના સાગર, ભક્ત વત્સલ એણ;

રંગવાળી લક્ષ્મીને આજ સાહેબા તમે-લાવન્ને.
પ્રીત: તમારી હોયન્ને હું ઉપરે,
ભુલી જાય માનવી, એવી મૂર્તિ આણવી;
જાણે હોય જીવતી જેડેલ ને વળી નવી,
મેંઘાં મૂલ આપી લાવો અમારે કાળે સાહેબા-રં:

શકિમણી:—

(૩૫)

સખીરે, પ્યારા રસીક મોહન હજીએ કેમ ન આવે?
ના બચાવે,

શ્યામ: સુંદર સંદેશો સ્નેહનો હે સખી! હજી ન કેમ દહાવે?—સ
આતુર આંખથી બહાલાની વાટડી જોઈને થાકી ગઈ,
અંતરની આશા જીવીને અકળાવે-હજી.

૩ (૨૨)

(૩૬)

શકિમણી:—પ્રાણુ પ્યારા પ્રભુજી જો મહારા ભરથાર,
નહિ ન્યારા થવા દઉં લગાર હું-પ્રાણુ.

કૃષ્ણ:—જોઈ પ્યારી મારી, આવિ ભક્તિ તારી;

પ્રિયે બુલે મનહું માઈ આનંદમાં આ વાર-પ્રાણુ.

શાણી રાખું હમેશ તુજને સંગાતરે,

શકિમણી:—કીધી ઉપદ્રારી નાથ મુજને અપારરે;

કૃષ્ણ:—ચાલો સ્નેહ ધારી, પ્યારી મારી, જો સુજાણુ !

શકિમણી:—હવે પામું મનમાંહી અપાર હું-પ્રાણુ.

મુદામો:—

(૩૭)

(૩૭)

ઠહેંચશું ભક્તિનાં ભોઈ નાણાં,

કે અમે સાચી કમાણી કમાણારે-ઠહેંચશું

બાઈડીને ચુડલોને દિકરાને પાઘડી,

દિકરીનાં વાળશું આણાં;

ભક્તિના સઘળા ઘાટ ધણવશું,

ભક્તિનાં ભરશું ભાણારે-ઠહેંચશું.

ક્રુવ અંખરિપને પ્રહલાદ જેવા,

થઈ ગયા રાવરાણા;

રાજપાટ સરખાં તુચ્છ ગણ્યાં જેનાં,

ભક્તિએ દિલડાં વીધાણારે-ઠહેંચશું.

સરસ્વતી:—આવા આવો પ્યારા ઓ મારા ભરથાર.

મુદામો:—અરે દૂર થા, અરે છેડી જા.

સરસ્વતી:—મને આપ વિના ક્યાંઈ ચેન ના પડે લગાર—આવો.

મુદામો:—હું તો હું ડોસલો ને તુંતો જીવાન છો,

સરસ્વતી:—એમ શું કરો ? હુથી કાં ડરો ? નાસતા ફરો ?

જરા જીઓ મારી સામું મારા હૈયા તણા હાર—આવો.

(૩૯)

રાધા:—તુંહી સ્યામ તુંહી સ્યામ તુંહીરે,

હુંતો નિરજીવું તુજને ઢામ ઢામ;

બસ તુંહીરે સ્યામ તુંહી સ્યામ તુંહી,

મનમાં જોયું, બાહર જોયું.

જોયું સકલ સંસાર,

આ બ્રહ્માંડની માલા જોઈ વળી;

પણ નહીં આવ્યો પાર,

સધજે જ્યોતિ તારી રે.....હુંતો.

આ તનનો રંગ મહેલ બનાવ્યો,

મહીં ભયો દરબાર;

અનહદ વાજાં વાગી રહ્યાં કાંઈ,

જીવ રમે એકતાર;

ચમકિ જ્યોતિ તારીરે.....હુંતો.

(૪૦)

રાધા:—વારી જઈ પ્રભુજી હું, આભારી છું

બંધા મારા બંધાલા, ઉદ્ધારી બાળા

પિયુ પ્યારા, આંખોના, છો તારા, હું દારા, તમારી છું.

કૃષ્ણ:—ભક્તિ તારી, તેં પ્રસારી

આ આતુર મનમાં, તેથી આવ્યો ક્ષણમાં

રાધા:—થઈ, આભારી, આવારી, અતિ હું—વારી.

અપ્સરાઓ:— (૪૧)

સાસારે પ્રમ ગરે ગરે સાનીસા-સાસા.

સાની સાસેસા નીધ નીધ પ, રેરે રે સાસાસા નીનીની

ગમ પધ નીધ પમ ગરે નીસા—ગમ ધપ સાની ધપ,
મગરેસા—રેપમ.

તીરકીટ તક ધીરકીટ તક તીરકીટ તક ધા તી હાધા.
ધીરકીટ તક ધા, કડાન, ધીરકીટ તક ધા તી હા,
ધીરકીટ તક ધા તી હા, ધીરકીટ તક ધા તી હા—રેપમ,
રેરેસા, રેસાની, સાનીધ, નીધપ, ધપમ, પમગ, મગરે,
ગરેસા—રેપમ.

સારેગગ, રેગમમ, ગમપપ, મપધધ, પધનીની, ધનીસાસા;)
રેસાનીધ, સાનીધપ, નીધપમ, ધપમગ, પમગરે, મગરેસા—રેપમ
ધનીસારેગ, નીસારેગમ, સારેગમપ, રેગમપધ, ગમપધની
મપધનીસા.

ધનીસારેગ, રેસારે, ધનીસા (૨)

સારેસાનીધ, ગધસાનીધપ, રેપનીધપમ, સામધપમગ,) રેપમ.
ગીગપમગરે, ધરેમગરેસા—સા.....

થોમ થોમ તત થોમ થોમ તત દીગદીગદીગ તોગે થનનન,
ખાત્રકધાતા, ધાત્રકધાતા,

કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા
તીરકીટ ધા—રેપમ.

સર્વ:—

(૪૨)

કમલાપતિ જ્ય નટવર નારાયણ કેશવ કરી કૃપા,

દીનજંધુ હરો સહુ વિપત્તિ.....કમલા.

માગ્યા મે વરસો, ધરણીમાં સુખ વ્યાપો,

બકતોની સ્હાયતા કરી પાળો પ્રભુજી બિરદ પોતાતણ;

સહુજન પામો કૃપા સંપત્તિ.....કમલા.

(૩૮)

સરસ્વતી:—આવો આવો પ્યારા ઓ મારા સરથાર.

મુદ્દામો:—અરે દૂર થા, અરે છેડી જા.

સરસ્વતી:—મને આપ વિના ક્યાંઈ એન ના પડે લગાર—આવો.

મુદ્દામો:—હું તો હું ડોસલો ને તુંતો જીવાન છો,

સરસ્વતી:—એમ શું કરો ? હુંથી કાં ડરો ? નાસતા કરો ?

જરા જુઓ મારી સામું મારા હૈયા તણા હાર—આવો.

(૩૯)

રાધા:—તુંહી સ્યામ તુંહી સ્યામ તુંહીરે,

હુંતો નિરખું તુજને ઠામ ઠામ;

ખસ તુંહીરે સ્યામ તુંહી સ્યામ તુંહી,

મનમાં જોયું, આહરે જોયું.

જોયું સકલ સંસાર,

આ બહાંડની માલા જોઈ વળી;

પણ નહીં આવ્યો પાર,

સંઘળે જ્યોતિ તારી રે.....હુંતો.

આ તનનો રંગ મહેલ બનાવ્યો,

મહીં ભયો દરબાર;

અતહદ વાજાં વાગી રહ્યાં કાંઈ,

જીવ રમે એકતાર;

ચમકિ જ્યોતિ તારીરે.....હુંતો.

(૪૦)

રાધા:—વારી જાઉં પ્રભુજી હું, આભારી છું

બહા મારા બહાલા, ઉદ્ધારી આળા.

પિયુ પ્યારા, આંખોના, છો તારા, હું દારા, તમારી છુ

કૃષ્ણ:—ભક્તિ તારી, તે પ્રસારી

આ આતુર મનમાં, તેથી આવ્યો ક્ષણમાં

રાધા:—થઈ, આભારી, આવારી, અતિ હું—વારી.

અપ્સરાઓ:—

(૪૧)

સાસારે પમ ગરે ગરે સાનીસા—સાસા.

સાની સારેસા નીધ નીધ પ, રે રે રે સાસાસા નીનીની

ધધધ પ.

ગમ પધ નીધ પમ ગરે નીસા—ગમ ધપ સાની ધપ,
મગરેસા—રેપમ.

તીરકીટ તક ધીરકીટ તક તીરકીટ તક ધા તી ઢાધા.
ધીરકીટ તક ધા, કડાન, ધીરકીટ તક ધા તી ઢા,
ધીરકીટ તક ધા તી ઢા, ધીરકીટ તક ધા તી ઢા—રેપમ,
રેરેસા, રેસાની, સાનીધ, નીધપ, ધપમ, પમગ, મગરે,
ગરેસા—રેપમ.

(સારેગગ, રેગમમ, ગમપપ, મપધધ, પધનીની, ધનીસાસા;)
રેસાનીધ, સાનીધપ, નીધપમ, ધપમગ, પમગરે, મગરેસા—રેપમ
ધનીસારેગ, નીસારેગમ, સારેગમપ, રેગમપધ, ગમપધની
મપધનીસા.

ધનીસારેગ, રેસારે, ધનીસા (૨)

(પસારેસાનીધ, ગધસાનીધપ, રેપનીધપમ, સામધપમગ,) રેપમ.
નીગપમગરે, ધરેમગરેસા—સા.....)

થોમ થોમ તત થોમ થોમ તત દીગદીગદીગ તાગે થનનન,
ધાત્રકધાતા, ધાત્રકધાતા,

કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા
તીરકીટ ધા—રેપમ.

સર્વ:—

(૪૨)

કમલાપતિ જ્ય નટવર નારાયણ કેશવ કરી કૃપા,
દીનજીંધુ હરો સહુ વિપત્તિ.....કમલા.

માગ્યા મે વરસો, ધરણીમાં સુખ વ્યાપો,
મકતોની સ્થાયતા કરી પાળો પ્રભુજી બિરહ પોતાતણું;
સહુજન પામો કૃપા સંપત્તિ.....કમલા.

સરસ્વતી:—આવો આવો પ્યારા ઓ મારા ભરથાર.

સુદામો:—અરે દૂર થા, અરે છેટી જા.

સરસ્વતી:—મને આપ વિના ક્યાંઈ ચેન ના પડે લગાર—આવો.

સુદામો:—હું તો હું ડોસલો ને તુંતો જીવાન છો,

સરસ્વતી:—એમ શું કરો ? હુંથી કં ડરો ? નાસતા દરો ?

જરા જીઓ મારી સામું મારા હૈયા તણા હાર—આવો.

(૩૯)

રાધા:—તુંહીં સ્યામ તુંહીં સ્યામ તુંહીંરે,

હુંતો નિરખું તુજને ઠામ ઠામ;

બસ તુંહીંરે સ્યામ તુંહીં સ્યામ તુંહીં,

મનમાં જોયું, બાહેર જોયું.

જોયું સકલ સંસાર,

આ બ્રહ્માંડની માલા જોઈ વળી;

પણ નહીં આવ્યો પાર,

સઘળે જ્યોતિ તારી રે.....હુંતો.

આ તનનો રંગ મહેલ બનાવ્યો,

મહીં ભર્યોં દરવાર;

અનહદ વાજાં વાગી રહ્યાં કાંઈ,

છવ રમે એકતાર;

ચમકિ જ્યોતિ તારીરે.....હુંતો.

(૪૦)

રાધા:—વારી જઈ પ્રભુશ હું, આભારી છું

બહા મારા બહાલા, ઉદ્ધારી બાળા

પિયુ પ્યારા, આંખોના, છો તારા, હું દારા, તમારી છું.

કૃષ્ણ:—ભક્તિ તારી, તેં પ્રસારી

આ આતુર મનમાં, તેથી આજો ક્ષણમાં

રાધા:—થઈ, આભારી, આવારી, અતિ હું—વારી.

અપ્સરાઓ:— (૪૧)

સાસારે પમ ગરે ગરે સાનીસા—સાસા.

સાની સારેસા નીધ નીધ પ, રે રે રે સાસાસા નીનીની

ધધધ પ.

ગમ પધ નીધ પમ ગરે નીસા—ગમ ધપ સાની ધપ,
મગરેસા—રેપમ.

તીરકીટ તક ધીરકીટ તક તીરકીટ તક ધા તી દ્વાધા,
ધીરકીટ તક ધા, કડાન, ધીરકીટ તક ધા તી દ્વા,
ધીરકીટ તક ધા તી દ્વા, ધીરકીટ તક ધા તી દ્વા—રેપમ,
રેરેસા, રેસાની, સાનીધ, નીધપ, ધપમ, પમગ, મગરે,
ગરેસા—રેપમ.

(સારેગગ, રેગમમ, ગમપપ, મપધધ, પધનીની, ધનીસાસા;)
રેસાનીધ, સાનીધપ, નીધપમ, ધપમગ, પમગરે, મગરેસા—રેપમ
ધનીસારેગ, નીસારેગમ, સારેગમપ, રેગમપધ, ગમપધની
મપધનીસા.

ધનીસારેગ, રેસારે, ધનીસા (૨)

(પસારેસાનીધ, ગધસાનીધપ, રેપનીધપમ, સામધપમગ,) રેપમ.
નીગપમગરે, ધરેમગરેસા—સા.....

થોમ થોમ તત થોમ થોમ તત દીગદીગદીગ તાગે થતતત,
ધાતકધાતા, ધાતકધાતા,
કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા તીરકીટ ધા, કડાન ધા
તીરકીટ ધા—રેપમ.

સર્વ:—

(૪૨)

કમલાપતિ જય નટવર નારાયણ કૈશવ કરી કૃપા,
દીનબંધુ હરો સહુ વિપત્તિ.....કમલા
માગ્યા મે વરસો, ધરણીમાં સુખ વ્યાપો,
મહતોની સ્હાયતા કરી પાળો પ્રભુજી બિરદ પોતાતણું;
સહુજન પામો કૃપા સંપત્તિ.....કમલા.

॥ श्री ॥

रामचरित

आवृत्ति ३ अ.

छपायी प्रसिद्ध करनार,

काडीयावाडी नाटक

मंडली

(सर्व हक्क स्वधीन)

श्री जैन प्रिन्टिंग प्रेस—अमरावाड

संवत् १९६२

सन् १९०५

प्रत ५०००

कीमत ०-२-० आना

નાટકનો દૂકસાર

—૦૦૦—

અંક ૧ લો.

- અ. ૧—શયમદસની દરબાર, કાઠિયાના, નૈતમગઢમાં રહેનારા જે-
પારીએતી તેના ઉપર ગુજરેલા ગુપ્તમ માટે ફરીયાદ-
તેમને મળેલો ન્યાય.
- અ. ૨—મોટારામ તથા મોટા રતનાના પ્રાણક પિતા માનસિંહની
માંદગી, તથા ગમ રતનનો છુપો ભેદ.
- અ. ૩—પોતાના પાલક પિતાના મૃત્યુથી મોટા રામને થતી દિવંગીરી,
રતનાની મશકરાઈ,
- અ. ૪—સરોવર—મોટારામ, હરસિંહ તથા રતનનું શિવમટીરે દર્શન
કરવા આવ્યું. અપકમાલિની ને જોળન મદમાં થતા વિ-
ચાર પાછળથી અપકનું હોડીમાં બેસી સરોવરમાં ફરવા બેઠું
હોડીનું સળગ્યું. મોટો રામ અંપકને બચાવે છે.
- અ. ૫—અંપકની મોટા રામ તરફ પ્રેમદ્રષ્ટી, સૂરજે આપેલી ધીરજ
પાછળથી મોટા રામ તથા અંપકનો પ્રેમપ્રસંગ.
- અ. ૬—શયમદસની દરબાર—અંપક તથા મોટા રામનો હસ્તમેળાપ.
- અ. ૭—સખીઓ તથા અંપકની ગરબત—પાછળથી અંપક
તથા રામનો પ્રેમવિનોદ.

પ્ર. ૧—નાયક બુલછડીનું વર, મોટારામ તેના મિત્ર હસમિંદ સાથે
ત્યાં ગમત કરવા આવે છે ને બુલછડીને કંઠે આપવાનું વ-
ચન આપે છે.

પ્ર. ૨—નાના રામની સુરજ તરફ પ્રેમદ્રષ્ટી; સુરજ નાનારામને મ-
પકમાલિની તરફ પ્રેમ કરવા કહે છે; પણ નાનો રામ મ-
દાંધ થઈ તેનેજ વરવા માગે છે પાછળથી સુરજ નાસી
જાય છે. ને રામ પણ પોતાને ગામ જવા સાડ રત્નાને
બહાણની તપાસ કરવા મોકલે છે.

પ્ર. ૩—ખજાર—ચુરણવાળાની ગમ્મત. મોટારામ મોટા રત્નાને આ-
શુક સેવા મોકલે છે. મેઘજી, ઝવેરીનું દેવું બરવા મોટારામ પાસે
કંઠાની કિંમત માગે છે. મોટારામે પોતાને કંઠે નથી મ-
ળ્યો તેથી તેને પૈસા આપવાની ના પાડતાં મેઘજી મોટારા-
મને કેદ કરાવે છે. પાછળથી નાનો રત્નો મોટા રામને બહા-
ણના સમાચાર કહે છે; મોટારામ નાના રત્નાને આશુક
મોટે પુછે છે. અરસ્પરસ બન્ને બુલ બુલામણીમાં પડે છે.
તેથી ગમ્મત. પાછળથી મોટારામ નાના રત્નાને ઘેરથી સોના
મ્હોર સેવા મોકલે છે.

પ્ર. ૪—યંપકમાલિની પોતાના પતિની ગતિમાં ફેર થયો એમ સુ-
રજની વાતપરથી સમજી પશ્ચાતાપ કરે છે ત્યાં નાનો રત્નો
આવી પોતાના શેઠ પકડાણા છે તે મ્હોરો મંગાવે છે એમ
કહે છે તેથી બધાં શોકમસ્ત થાય છે.

પ્ર. ૫—નાનો રામ વિચાર કરતો હોય છે ત્યાં નાનો રત્નો સોના
મ્હોર આપવા માંડે છે, નાનો રામ ગુસ્સે થઈ બહાણની
વાત પુછે છે. નાનો રત્નો મશ્કરી કરે છે. પાછળથી ગુલ-
છડી આવી કંઠાની માગણી કરે છે. નાનારામ તથી આ-
પતો તેથી વીંટીની માગણી કરે છે, નાનારામ પાસેથી

કાંઈ ન મળતાં તે ચંપકને તારો પતિ ગાંડો થયો છે એમ ભરમાવવા સાર જાય છે.

અ. ૬—મોટારામની ફળેતી. ચંપક તેને ઘેર લઈ જવા આવે છે, તેને મોટારામ તરફથી ક્રિટકાર મળે છે. મોટા રામને જોર જીલમથી બોંધી બધા લઈ જાય છે. પાછળથી નાનોરામ તથા નાનો રત્નો રણુછોડરાયના દર્શન કરવા તે રસ્તેથી નિકળે છે. ચંપક પોતાનો પતિ સીપાઇને મારી છૂટી ગયો સમજી પકડવા જાય છે.

અ. ૭—ગોમતી તીર—ઝવેરી, નાનારામ, તથા નાના રત્નાની મારા મારી નાનોરામ, પોતાના નોકર રત્ના સાથે યોગિનીને ચ- રણુ ચંપકનું નાનારામને ઘેર લઈ જવા આવવું યોગિનીએ ના પાડવી. રાયમલ્લ મલ્લનાથને ફારસી દેવા આવે છે મોટા રામની ફરિયાદ ભેદ જાહેર થાય છે. આનંદ.

પાત્રોના નામ.

પુરુષ વર્ગ.

રાયમદલ—હારિકાંતો રાજા.

મદલનાથ—મોટા તથા નાનારામનો પિતા,

મોટારામ } એ સાથે અવતરેલા જોડીયા.બાપ
નાનારામ }

મોટો રત્નો } એ સાથે અવતરેલા મદલનાથના નોકરના છોકરા.
નાનો રત્નો }

માનસિંહ—મોટારામ તમા રત્નોનો પાલક પિતા,

મેઘજી—એક સોની.

હરસિંહ—મોટા રામનો મિત્ર,

સ્ત્રી વર્ગ.

અપક માલિની—રાયમદલની બત્રીજ અને મોટા રામની સ્ત્રી

સુરજ—અપક માલિનીની સખી અને નાના રામનું પ્રેમપાત્ર.

ગુલછડી—નાયકા.

સોહિની } ગાનાર છોકરીઓ.
મોહિની }

શિયળવતી—મદલનાથની સ્ત્રી.

શિવાય ઝવેરી, સુરનવાલા, વારંગનાઓ. દરબારીઓ ચોપદાર, રસ્ત્રોયો,
બ્રાહ્મણ, વૈદ્ય, જમાદાર, મધી મારનાર, છોકરા બિગેરે.

શ્રી ગણેશાય નમઃ

રામ-રતન નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

રાજમંડળ:—

૧

સ્ત્રીએ, નમીને, હૃદયે, ધરીને મંગળ મુરતી તારી.
કશ્ણા કરજે, અમીરસ ભરજે, જગ જનના તાપ વિશુદ્ધરજે
અંતર્યામી, અવીચળનામી, ભાષ થકી મોશરી—સ્ત્રીએ.
તું ભીડ ભંજન, અંસુર ગંજન. નાથ ! નિરંજન સુંદર ક્યાજ
તારકે સ્વામી, આનંદ પામી, દેવાધિ દેવ જપેતવ નામ
ચરણે રાખી, શરણુ આપી, દોષર મુખકારી—સ્ત્રીએ.

રાજમંડળ:—

૨

કીર્તી પામે તમે રાજ શુરવીર નૃપધીર શોભે શીર
રાજતાજ સુખસાજ અવિચળ રહો સત્યવાદો રાજતમે—કીર્તી.
વિનય વિન્ન પામે જામે ભજ સહુ જગમાં
મહારાજ આજ નીતી આપી, રીતી રાખી
પ્રીતી ધારી નરવર સહુ નામે—કીર્તી.

ચારાંજના:—

૩

આજ હોમે વારી મોરા સાહેબા
આજ મૃગાનેશ્વીજીરે મહોમે પગદીજો—હોમે
નંદલાલ મોરી અરજ માનો
માન કુંવર દરસન દીજો—હોમે

સુરજ—ધીરી થા અધીરી પામીશ એ ભરથાર રસિયો

અંપક—એ મુઝણ સંગ લહાણ, લીધા વીના મુજ રહેના પ્રાણ

સુરજ—ખેતી થઈયું છેક અઝણ.

અંપક—મુંદરે, મુઘડ, ચતુર, એ નર, મુખડર મનડર

ક્યારે પામું સખી એ ભરથાર

રસિયો.

૯

અંપક—રૂપ રૂપ શું કરો મુરખ જન રૂપ ઉપરે મરે

ભાગ્ય જોગે કંઈ રોગ થાય તો રંગ રૂપ ક્યાં ઠરે

નથી હું રૂપતણી પ્યાસી, માત્ર હું ગુણની અભિલાષી.

કસ્તુરી છે કળી તોપણ વખતે જીવન દેશે

સદેહ સોમલ સુરપવાન તે તુરન પ્રાણ હરી લેશે.—નથી હું

સુરજ—મુંજણ ગાળા લક્ષ્મી વિલુકે, રૂપ ગુણ સર્વ નકામું

સત્ય કહું તો લક્ષ્મી વિલુકે જીવતર સર્વ નકામું

નથી લક્ષ્મી એની પામે કરો હક ગા મુખની આશો.

અંપક—ગુણની લક્ષ્મી ગુલામ થઈને સદા પાય સેવેછે

ગુણવિણુ લક્ષ્મી કોઈની રહીના કોઈ પાસે નવ રહેછે.

લક્ષ્મી ધર ધન દરનારી જેમ રખડે લપટ નારી

કોઈ સગળ શત્રુ જોગે તો લક્ષ્મી લૂંટી લેશે

ગુણ લૂંટયો ના લૂંટાયે એ મનનાં સાધ મરેછે—લક્ષ્મી

૧૦

મોટારામ—શાણી સ્વિકારી મેં શાણી સ્વિકારી

થઈ મારી, થઈ મારી, પ્યારી પ્રાણુધાર

અંપક—વારી ગઈ, વારી ગઈ, વારી જાણિદારી

થઈ તાસી તમારી હું હૈયાના હાર

મોટારામ—હૈયે લપટાઓ,

અંપક—અધારોં ન થાઓ ધરમ જંધન થકી બંધાઓ

અન્ને—જગ દિરતાર છે જોનાર—શાણી.

અંક બીજો.

મહિનાથ—

૧૯

ગયું વીતી વરસ જોનાં નજરે
 રામ રતન તણી ન ખત કે ખખરે ગયું.
 અજબ મનમાં થાકું જાઉં
 આજ ખડી પળ બાળની પાછળ
 વાટ વિદેશની લઉં જાઉં, જાઉં જાઉં જાઉં મર્યું.

કબીના છોકરી—

૨૦

આલા ઝોરીઆસણુ અરે વાહ વાહ
 દર પીઠ પામણુ અરે વાહ વાહ
 છે બાટલી માતા, માર ખુબા આતા
 ખરી જાતાં જાતાં પીઠ વાહ વાહ આલા.
 ઘાલ દરીઆ મધે ઘાલ હોરી
 મે, હાયા મધી હાથ પોરી
 સત્ત બામે વરી, પ્રીત કરી હરી,
 તસી માઝાવરી, કરી વાહ વાહ આલા.

મહિનાથ—

૨૧

ન્યાં હો ત્યાં સુખમાં વસો મુજું શ્રીતના ધન.
 મહોટાને નાના જનને બહાલા રામ રતન.
 સાથે જનમ્યાં ચાર તો, સાથે મળજો ચાર.
 બે સ્વામી, બે સેવકો, સુખે તરે સંસાર.
 ન્યાં હો ત્યાં સુખમાં વસો શિયળવતી પ્રિય પ્રાણ.
 સ્વર્ગ વિષે મળશું હવે છેલ્લા ચાલી પ્રણામ.

જાઓ જાઓરે ઠગારા ન ખોલશો હું સંગ

જાણ્યારે જાણ્યા જુદા પ્રીતડીનાં દંગઃ—

જાઓ

પાતળાં પટોળાં નથી પહેરનાં અમારે

મૈમરની ઓઢણી અમોલ મન મારે

તરણાને તોલે અમે તો તમારે

હેમાને હીડોજે છે ઝોર અંગનારે

જાઓ મહાણો એ માનીતીને મહેલે રંગ

જાઓ

અલખેલા કહે છે આંખલડીની આરસી

તુજ બહાલમ હુકમે હું પરનારથી હસી

પ્રીતિ તાનપરથી પિયુજની ખસી

ખસી ગઈ બીજપટે જઈ વસીઃ—

અલખેલા.

મુકીને પડતી થાળી પ્રભુની પીરસી

ચતુર ચાટે એકી પાતળ હસી હસી-

લાખો ટુકડે ત્યાં પુરે ન આશ તારી કરી.

અલખેલા.

જાઓ સોની હાટે સિધાવો સલુણા જાઓ,

જો. રામ—આવો સાને માટે રીસાઓ સલુણી આવો.

લાવું મારી મીઠડી માટે, કરો મન મોહન માટે,

૫૯—જાણું વારો બહાલમ વાતે, પળો જાઓ પ્રિતમ માટે

જાઓ જાઓ ઝટ, લાવો આવો ઝટ.

જાઓ

જો. રામ—વીરાં અધીરાં ન થાઓ...

જા. રામ.—

૨૫

વાહ શી કરી રચના, નગરની. વાહ શી.
 મોઢા માર્ગ મહેલ મંદીર ધરની વાહ શી,
 ભદ્રવેનું તોજ નગર આ કાને સુધ્યું નેવું.
 તેવું મેં આજે નિરખ્યું નજરથી,

વાહ શી.

અપદ્—સાહેલી૦—

૨૬

સન્નેને સાહેલી શાણી, પ્રેમઆણી, સુંદર આ શણગાર.
 સાંડી પહેરો શીયગની સુખકાર,
 ચોળી અતુરાધની પુદ્ગલાર.

પેરો.

સાખી.

કીરતી કંકણ કનકનાં સ્નેહ સાંકળાં સાર
 વિનય અને વિવેકના, અમુલ્ય હીરા હાર,

સ્વામિની સેવનાએ શીથ કુસ ધારજો.

વાળી નીતિતણી, નાકે શાભે ધણી,

હડી લજ્જાનણી. એમાં જડી મણી.

સલ તણીરે.....

ચુંદડી કંસુખી સખી ઓઢો શીરે શુકનબરી.

સાચી ગણી—સલતણીરે.

સાખી.

હીર, હીરાને હેમના જે પહેરે શણગાર

તેના કરતાં સહગુણી શાભે અપરપાર.

લાજ વધારજો, કુળને તારજો,

જન્મ વિસ્તારજો, જન્મ મોઝાર.

સાહેલી.

સ્વપક—પ્રાણુ પ્રિતમ પ્રિત ગયા વિસરી વિસરી.

સખી મન આજે બહુ મુઝાયે...

દિલની વાતો જોને હું જઈ.

કવી રીતે હું મનાવું...

પ્રાણુ પ્રિતમ

પ્રાણુ પ્રિતમ

સખીઓ—ચટકાળી ચાલ ચાલી રસિયો રીઝાવજે.

પ્રિતમને પ્રિતયા મનાવજે હો બહેની.

પવન મંદ મંદ પ્રીત પંખાથી નાખજે,

રસિયાને રંગથી રંગાડજે હો બહેની.

બહાલમને નેહ ભરી નયને બોલાવજે,

મધૂર વચન બોલીને લોભાવજે હો બહેની.

ચટકાળી

ચટકાળી

ચટકાળી

સ્વપક—

વાહ પાછળથી છેલ્લા છટકી જશો શું આમ,

સૂરજ—વાહ વાહજી વાહ.

સ્વપક—જશો મન મેલા લેલા અલબેલા સ્યામ, પ્રીતિ તોડી ક્યાં આમ,

સૂરજ—વાહ વાહજી વાહ.

વાહ પકડી પહેલાં પટકી, જશો શું આમ ? વાહ વાહજી વાહ

સ્વપક—ચાલો પિયુ ચાલો,

સૂરજ—ચાલો ઘડોર આમ. લાજે પ્રીતિનું નામ.

સ્વપક—વાહ વાહજી વાહ.....

સ્વપક—ચાલો પિયુ ચાલો,

સૂરજ—ચાલો ચાલો શેઠ ચાલો ચાલો-ચાલો.

સ્વપક—દોષિત નારી,

સૂરજ—તોયે તમારી,

અંપક—વિચારીને ભૂલ ભણી ન ભાળો.

ચાલો.

છોડે માઝા ન દરીઓ,

મૂરજ—છળે ધડો અધૂરો ભરીયો,

અંપક—વિચારીને મોટપ મન વાળો.

ચાલો.

૩૧

અંપક—અમારે અળખાનો આધાર એક ભરથાર તમેરે,
તમારે આધારે અવતાર ગાળીએ નાર અમેરે.
હેતે તમારે હાસ્ય અમારે, રીશે અમે રહનાર.
તમારાં માર્યા અમે મરનાર, તાર્યા તરનાર અમેરે,
અમે અળખાની યુદ્ધિ પાની છે વહાલા વસનાર.
સદાયે અમે દોષ કરનાર, ક્ષમાવરનાર તમેરે.

અં,

સારી જીનિયાસે તિરાંત્રા, ઉરકો આવે પૈસે વાલા.

૨ જો—ગયેને દાવળનાઈ બહેતર, ઉરકો ભાગે રોગ ભગંદર,
ઉરકો ખાતે જાયે જલંદર, પગોને તીન ઘડીકે અંદર.

૧ હો—મેરે ચુનકો જો આવે, ઉરકો જિભારી ગિટ જાવે,
અયલા રૂપ મનોદર પાવે, પરીયાં બી આશક હો જાવે.

૨ જો—તેરે ચુનકો જો આવે, મરતે દગ તક વો પચતાવે,
ઉરકો મુંઝ કાલા હો જાવે, ઉરકો કાયલાં બી શરમાવે.

અપક— ૩૯

ખારાને આ શું થયું ?
મુને એન કયાંકી મડે ન મિયુ । હેત કયાં ગયું ?
હરે મીઠા રાખે ખ્યાર, મુની મગજીની આ તાર.
ખસ્તારો મંડી નિરંતર, યાગે નિંદા જગ મોઝાર,
એના જાયે ના મલું—ખ્યારાને.

શુલહડી— ૪૦

લાવો લાવો કંઠો પૈસો છે આ સારો:
ખોલો ખોલો રૂબણી, મંદર મંદર હું નિહાળી. લાવો.
હું સીધી, છેલ કપડી, તાર નવેલી, સ્નેહ બરેલી.
રાજ મંદર હું અપાર, કંઠો આપો કુમાર,
લાવો મોટારાગ—(ચાલ ચાલ જન ઠગારી, દૂર થા કનત)

નાનો મલો—(આગોળ પીલાઓ તમે હાથ મારી સાથ)
શુલહડી—કંઠો કા વીંટી લાવો, આમ વાત શું ઉડાવો. લાવો

મોટારાગ— ૪૧

જાજન નદર નિહાળ વ્યભિચારી.
જેઠ મેં પ્રીત તારી ધૂતારી, દુશચારી ઓ ઠગારી—જ
દૂર થા, દૂર થા, નિહુર ઓ નારી.
તારી જાણી, શાણી વાણી દ્રષ્ટ નારી. જાજન

શિયલવર્તી—

૪૨

અમારું શરણુ, ગૃહે ને બાળ.

લેવી જોષ્ઠમે તેની અંભાળ,

શુદ્ધિમાં હું લાલું બ્યારે, આવજો લેવાને તું. સારે

અત્ય ધર્મ મુજ જો છે. બાળા તું જાને હાલ,

મોઢલું જ્ઞાન કરી તત્કાળ... અમારું.

અર્થ—

૪૩

અનાથના નાથ રણછોડરાય વિષ્ણુ તમે.

દુઃખ કરનાર પ્રભો, સુખ કરનાર તમે.

અનાથ..

ભાવથડી ભીડહારી, સુખી કીધાં તેં મોરારી.

રણુ શરણુ લઈ, નમન કરીએ અમે.

અનાથ..

નવલ-કુસુમ.

આવૃત્તિ બીજી.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

સુ'બ્બ સુભાષ ગુજરાતી નાટક મંડળી.

સર્વ હક્ક સ્વાધિન છે.

સુ'બ્બ:

ઈસ્વી સન ૧૯૦૪.

સંવત ૧૯૬૧.

કિંમત રૂ. ૦-૨-૦

શ્રી 'સરસ્વતી' પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, કાર્કડ માર્કેટ પાસે—સુ'બ્બ.

યોગની — એક યોગસિદ્ધ માહાત્મા.

ચંડસેન — રંગપૂરનો રાજા.

નવલ — અણતંગદનો રાજા.

કુસુમ — ચંડસેનના મરહુમ વણરની પુત્રી.

રઘો — નવલનો એક લેખી હથુરી.

નાથી — રઘાની નવી સ્ત્રી.

શીવલી — રઘાની છોકરી.

ખાપરો — ચંડસેનનો હથુરી.

કોડીયો — ખાપરાનો છોકરો.

મીઠી — કુસુમની ખાસ દાસી.

દરબારી, વારાંગના, અધાન, દાસીઓ, ચાપદાર,
અધિકારી વગેરે, વગેરે.

નવલ-કુસુમ.

નાટકનો હંક સાર.

અંક પહેલો.

રંગપૂરના અભિમાની રાજા ચંડસેનના રાણવાસના પાછલા ભાગમાં એક દિવસે રાત્રે એક યોગિની બ્રહ્મ ભજન ગાતી પસાર થઈ. પહેરેગીરોએ ના પાડી છતાં અદ્વૈત વાહિની યોગિનીએ રાજાની દરકાર ન કરી. રાજા કોપાયો અને અભિમાનના મદમાં યોગિનીનો તિરસ્કાર કર્યો. યોગિનીએ “ તારાજ મરહૂમ પ્રધાનની પુત્રીને હાથે તારો પરાજય થશે ” એવું ભવિષ્ય ભાષયું; અને તે યોગ શક્તિથી પ્રત્યક્ષ દેખાડયું. તેમજ કહ્યું કે એ ભવિષ્ય ખોટું પાડવા તું હજાર પ્રયત્નો કરશે પણ નક્કી સમજજે કે આખર તો, “ ભલે જન કોટિ પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણી ધરે. ” રાજાને આથી વધારે અભીમાન થયું અને તેણે “ હવે જોઈ છું કે ધાયું કોનું થાય છે માફ કે ધરણીધરનું ? ” એ વિચારથી પોતાનેજ હાથે ઉછરેલી પ્રધાન પુત્રી કુસુમને પોતાના ખવાસ ખાપરા મારફત મરાવી નાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ ભવિષ્ય જાણનારી યોગિની કુસુમને તેના ભાવિ પતિનું સ્વપ્નમાં દર્શન કરાવી ચંડસેનના મહેલમાંથી નસાડી ગઈ. ચંડસેન તો કુસુમને મરેલીજ માની ખેઠો. કુસુમનો સ્વપ્નાનો પતિ તે અજીતગઢનો યુવક રાજા નવલસિંહ. નવલને પણ કુસુમનું સ્વપ્ન આવવ.થી તે પણ તેના પર આસકત હતો. એવામાં યોગિની કુસુમને નવલના શયનગૃહમાં લઈ આવી અને અંખા નામ

ધારણ કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. નવલ કુસુમનો પ્રેમ સંબંધ બંધાયો અને અંબા (કુસુમ) મરવાને બદલે ઈશ્વર કૃપાથી અણતગઢની પટરાણી થઈ.

અંક ૨ જો.

શિકારના હેતુથી એક વખત રાજા ચંડસેન અણતગઢથી થોડે દુર છાવણી નાંખી પડેલો હતો તે એક શિકારની પાછળ પડી અચાનક અણતગઢના પાદરમાં શિવમંદિર સમક્ષ આવી લાગ્યો, ત્યાં રાણી અંબા (કુસુમ) પોતાની સખીઓ સાથે દર્શન માટે આવેલી હતી, તેને જોઈ તે પ્રેમવશ થયો અને ઉન્મત અવસ્થામાં છાવણીમાં પાછો ફર્યો. રાજાની આવી હાલત જોઈ પ્રધાને બળથી નહીં પણ કળથી અંબાને મેળવવાની સલાહ આપી અને તેને પરિણામે એક કપટલરેલ પત્ર લખી નવલને એકલો મિત્ર તરીકે મળવા બોલાવવો, અને બહાનું કાઢી તેને કેદ કરી છૂટકારાના બદલામાં અંબાની માગણી કરવી, એવો નિશ્ચય થયો. પત્ર નવલને મોકલવામાં આવ્યો અને રાણી તથા પ્રધાન આદિ મંત્રી-મંડલની ઘણીજ નાંખતાં પાણુ એક ટેકી નવલ ચંડસેનને મળવા આવ્યો, પરંતુ નવલના આવ્યા પહેલાં તો તે આવશે કે નહિ એવી ચંડસેનના મનમાં શંકા થઈ ત્યાં ખાપરાએ બીજી યુક્તિથી અંબાને લઈ આવવાનું બીડું ઝડપ્યું અને તે અણતગઢ તરફ ચાલતો થયો. નવલ આવ્યો અને ખાસ તકરાર ઉઠાવવા કપટથી કરેલી ચંડસેનના તંબુની નાની ખારીને ચીરી નાખી, કારણકે ઈશ્વર વિના દોષને પાણુ ન નમવું ; એ નવલના કુળની પ્રતિજ્ઞા હતી. ખારી ચીરવાનો આરોપ સુકી તકરાર ઉઠાવવામાં આવી અને નવલ દગાથી કેદ થયો. ખાપરા (નવાળના વેષમાં) અણતગઢમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં નવલના કંબુસ ખવાસ રથાની સ્ત્રીની સહાયતાથી રાણીને નસાડવાની ગોડવણુ કરી પરંતુ એ મસલત

રવાની દીકરી શીવલીએ સાંભળી અને તે રાણી અંબાને
જણાવી. રાણીએ યુક્તિથી પોતાનાં વસ્ત્રો રવાની બાંધી
નાથીને પહેરાવ્યાં અને તેથી નાથીને રાણી બાણી આપશે
જિપાડી ગયો. રજપૂતાણી ચતુરાઈથી બચી ગઈ. અંડસેન
કારાગૃહમાં નવલને પોતાના મદનું દર્શન કરાવતો હતો.
તેટલામાં આપશે આવી પહોંચ્યો. અંડસેનને પોતાની
આંશા સંજ્ઞ થએલી જાણી આનંદ થયો. પણ અંતે
લેદ ખુલ્લી જતાં તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. આ યુક્તિ-
માં નિષ્ફળ થવાથી પહેલાનાં કરાવ પ્રમાણે તેણે અશ્વ-
તગદ રાજમંડલને પત્ર લખી રાજ નવલના છુટકારાના
બદલામાં ખુદલી રીતે રાણી અંબાની માગણી કરી.

અંડ ત્રીજો.

પોતાનો પતિ નવલ વખતસર પાછો ન ફરવાથી
અંબા (કુસુમ) અત્યંત શોક કરવા લાગી તેવામાં
યોગિનીએ આવી “તારેજ હાથે તારા પતિનો છુટકારો
થશે” એવું આશ્વાસન આપ્યું, તેમજ કાનમાં પહેર-
વાનું એક કુંડળ આપી કહ્યું કે “આ કુંડળને કાનમાં
પહેરવાથી તારા ચહેરામાં જોનારને એવો ફેરફાર
જણાશે કે કોઈ પણ તને ઓળખી શકશે નહિ. અસલ
રૂપમાં આવવા માટે તે વસ્તુ લઈ લેવી.” યોગિનીના
જવા પછી અંડસેનનો પત્ર આવ્યો ને કુસુમે પુરૂષવેષે
બહાર પડી પતિને છોડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પુરૂષવેશ
ધારી પોતાની દાસી મીડીને પોતાનો સંકેત જણાવી તે
ઠરખારમાં આવી, ત્યાં તેણે પ્રધાન આદિને એવી યુક્તિ
દેખાડી કે “આપણે બહાદુર યોદ્ધાઓ સાથે
અહીંથી જવું, અને સ્ત્રીવેષે અંડસેનના રહુવાસમાં
દાખલ થવું. હું કૃત્રિમ રાણી થઈશ અને રાજને મળ-
વાને બહાને અંડસેન સાથે બોલાવીશ ત્યાં અંડસેનને
કેદ કરી લેવો એટલે તરતજ મહારાજનો છુટકો થશે.”

આવી યુક્તિ કરી કુસુમ સ્ત્રીવેશ ધારી ચોદ્દાઓ સાથે ચંડસેનના અંતઃપુરમાં આવી. ચંડસેન પાસે નવલને છેલ્લીવાર મળવાની માગણી કરવામાં આવી. ચંડસેને તે માગણી સ્વીકારી અને તે નવલને રાણી પાસે બોલાવ્યો. નવલ રાણીને આવેલી જોઈ કોપ્યો અને મારવા તૈયાર થયો. તેને બચાવવા આવતાં તેનેજ હાથે ચંડસેન કેદ થયો. નવલ પોતાના પ્રધાન આદિ રાજ-મંડળ અને બચાવનાર વીર રાજપૂત બાળકને જોઈ આશ્ચર્ય ચક્રિત થયો. ચંડસેનને અજીતગઢ લઈ જવામાં આવ્યો. સહુના ગયા પછી ચોગિનીએ પ્રકટ થઈ કુસુમ પાસેથી પોતે પ્રકટ ન કરે ત્યાં સુધી પુરૂષવેશ બદલી રાણી તરીકે પ્રકટ ન થવાનું વચન લીધું. કુસુમે તે વચન જાળવવા માટે મીઠી મારફત રાણી શુભ થવાની બખર ફેલાવી તેથી નવલને ઘણોજ ખેદ થયો. ચંડસેનના ઇન્સાફ માટે દરબાર ભરવામાં આવી અને પુષ્પસિંહ નામ ધારી કુસુમના આગ્રહથી ચંડસેનને બંધનમુક્ત કરવામાં આવ્યો. પોતાને કેદ કરનારનેજ પોતાને છુટકો કરનાર જાણી ચંડસેનને આશ્ચર્ય થયું અને તેણે તેનો ઉપકાર માન્યો. કુસુમે પોતે તેના અન્નથી ઉછરેલ હોવાનું જણાવી ઉપકાર માનવાની આવશ્યકતા નથી એમ કહ્યું, એથી ચંડસેન વધારે અભયમ થઈ એ લેદને બોલવાની પુષ્પસિંહને વિનંતી કરવા લાગ્યો. તેવામાં ત્યાં એકાએક ચોગિનીએ પ્રકટ થઈ પુષ્પસિંહને મરી ગયેલી કુસુમ અને અજીતગઢની રાણી અંબા તરીકે ઓળખાવી લેદ ભાંગી નાંખ્યો અને પોતાનું “ભલે જન કોટિ પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણી ધરે” એ કથન સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. અભિમાની ચંડસેન જ્ઞાની બની ચોગિનીના આશ્રયથી યોગી બન્યો. નવલ કુસુમ આનંદ સહિત પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

નવલ-કુસુમ.

કેન્દ્રધાર—

ધર્ધર સ્તુતિ.

મોલના કાન્ત શંભૂ, દીનબંધુ દયાસિંધુ

—શૈલજનાં.

જર્જરી, ત્રીપુર મારી, દીધા તારી, તે સ્વયંભૂ

—શૈલજનાં.

મિથ્યા ઉતારી, ગર્વ જંગ દ્યો આત્મજ્ઞાન રસે લારી,

જો શક્તિ ભક્તિ સંગ ભોળા, શાન્તિ શાન્તિ વિસ્તરી

અણુમી પદે પ્રાર્થુ પ્રભૂ—

શૈલજના

ચોગિની—

૨.

અમર કરી લેને માનવ દેહ ધરી, પ્રેમથી કરી,

હરી રસ લરી—અમર.

નાહકે આ તક આણુમોલી જાશે, સમજ તું

જરી સમજ તું જરી—અમર.

કાયા સુતરને તાંતણે બે બાંધી આ જન્મગાની છે,

જરિયાતણા મોળાં સમી તું જૂઠી જણ જીવાની છે;

અણુધારી આ અજ્ઞાન બે આ આંખ બંધ થવાની છે,

અંદરતણી સહુ આશ અંતરમાં સમાઈ જવાની છે.

માટે બજ હરી હરી બજ હરી, હરી બજ હરી,

હરી બજ હરી—અમર.

ચોગિની—

૩

અજ્ઞાની જરા બેને ઝીણી આંખ ખોલી—અજ્ઞાની.

કેમ માયામાં રહ્યા ડાલી?—અજ્ઞાની.

સીતા હરી જ્યારે રાવણે ગઈ ક્યાં? રામની શક્તિ અતોલી,

જેજ રાવણ બળ ક્યાં ગયું જ્યારે, રામે લંકા દોળી—અ.

દશા ફરે ત્યારે બુદ્ધિ ફરે, જાય ચુલે ચંદી ચતુરાઈ,
હાથ ફેરાં હથિયાર રહે હાથમાં, એમમાં એમ કટાઈ-આ.

૪

ભલે જન કોટી પ્રયત્નો કરે
ચાશે ધાર્યું જે ધરણીધરે—ભલે.

કુસુમ—

૫

ન કર રે હો કાળી કોયલડી ટહૂકાર—ન કર રે.

હું જોખનભરી નાર—

મારે મ્હોલે નથી ભરથાર—ન કર રે.

ઝરમર ઝરમર મેહૂલો વરસે, વીજ કરે ચમકાર

તેમાં પાપીણી પીયુ પીયુ જોલી

શું કાળજ મારે કટાર રે—ન કર રે

માન મરી ગઈ તાત ગયા મરી, બ્રાત્રન ભાળ

લેનાર,

પરને પનારે પડી હું મરી છું,

મરેલીને નહિ માર રે—ન કર રે.

મવેં સખી—

૬

આંધું જોખન આજે તે કાલ જાશે રે—આંધું.

લોખાં ભૂલી ભરોસે ભૂલ જાશે રે—લોખાં.

ભૂલ જાશે રે,

પસ્તાશે રે—આંધું.

જેવી ઝળકતી વીજ સરી જાશે રે,

જેવી પૂલ કળી ખીલી ખરી જાશે રે,

મેઘના ધનુષ રંગ વિખરી જાશે રે—આંધું.

કુસુમ—

૭

કોઈનું કંઈ કંઈ થાય નહિ, છોકર્મે સહુ કરનાર—કોઈ

કર્મ ચલ કરનાર ન કોઈથી, કર્મ કદી ફરનાર—કોઈ

કર્મ કાગળે પૂર્વ જનમના; દીધા જમે થનાર;
 દીધા તેવા લેવા પાછા, એજ કરમ વ્યવહાર-કેઈં
 જમે કરાવ્યા હશે કાંકરા, મણી નથી મળનાર;
 જમે મણી તો વિશ્વધણીથી, ટાળ્યા નથી- ટળનાર-કે.

કેહીયો—

૮

અછલના ખાં હો તે આપો ઇન્સાફ
 જૈરી વરે કોણુ બેટો કે બાપ?—અછલના
 મેં જે નારી, મમથી ધારી, કરવા મારી,
 તેપર વારી
 બાપ કરે વરવા તણી વાત-જૈરી.
 કહે બાપો છે જૈરી એ મારી,
 કહે બેટો આ મારી થનારી,
 એમ અમારી, નિત્ય થનારી, મારા મારીથી
 જઈ હારી.

પુંછુંજું જો કેઈ પતાવો પંચત-જૈરી

હુમુમ તથા સખી— ૯

નાના પ્રિતમ નહી જાઓ—ના ના.
 સહેજ વાતમાં શું રીસાઓ
 આવો આવો આવો રે—ના ના.
 સખીરી કેને તું સાદ કરે ?
 એ નાથ !
 આ શું ?
 અપરાધ અરે !
 મુજનેણુ ઝરે, શું હાસ્ય કરે,
 જાઓ ધાઓ ધાઓ-અટકાવો રે—નાના.
 જા દોડ દોડ જો યો જાયે.
 ક્યાં ?
 યો જાયે.
 ક્યાં ?
 યો જાયે.

નવલ--

૧૪

વિરહી વિજેગી મનડું અતિથે મુંઝાયે—વિરહી.
 શાન્તિ માટે ભટકું પણ ના લેશ પમાયે—વિરહી.
 શાન્ત છે સંસાર સહુ, છે શાન્ત નર ને નાર;
 પળીયો પણ શાન્ત થઈ, સુતાં દીસે આ વાર.
 શાન્ત શશિની શાન્ત રજની, શાન્તિ સહુને પાત્ર;
 એક આ હિણુભાગી હૈયું, ક્યાંય શાન્ત ન થાય--વિરહી.

નવલ--

૧૫

જો ગોરી બેઠી અશોકની ડાળે,
 જો ગોરી આડી આંખે મને લાળે;
 જો ગોરી ઉડી ગગન ચઢી બેઠી,
 જો ગોરી છપી પવન માંહી પેઠી;
 જો ગોરી ખેલી વાદળ દોરી અલી,
 જો ગોરી ઝૂલી હવાને ઉછાળી;
 જો ગોરી છટી તૂટી દોરી ઢીલી,
 ઓ પડી, ઓ પડી, ઓ ઝીલી ઝીલી.

કુસુમ--

૧૬

નણુદલ વીરા અધીરા, જરા ધીર ધીર—નણુદલ.
 સુકોમળ સ્નેહની સજ્જા સજ્જન સમજાવું છું.
 નિર્મળ નેહ જળ શિતળ છતે છંટાવું છું.
 પરિમળ પુષ્પ જોખન યાગથી ખહેકાવું છું.
 હૈયા હિંડાળે મારા લાલજી લહેકાવું છું—નણુદલ.
 શાન્તિ મંત્રે ભર્યા પ્રિતિનાં ગીત ગાઉં છું.
 સુધારસ ઝરતાં શાન્ત નયન હું નચાવું છું.
 મીઠી મીઠી હાથા લરી શાન્ત વાયુ વાવું છું.
 મીઠી મીઠી શાન્ત નીંદ સાહયણા શિર છાઉં છું—

નવલ તથા કુમુદ—

૧૭

સ્વીકારો સહુણી મારા પ્રેમની નીશાની,
 મનમોહના હું માથે ચઢાવું—સ્વીકારો.
 એ નિશાનીથી ષઘાણી મારા નાથથી સદાની,
 મનમોહના હું જીવથી જડાઉં—નિશાની.
 હવે તો હું તારો, તું મારી સદાની,
 સાક્ષી સુખાણુ દેવ, લગ્ન ફીયાની,
 દેશ હું સુશાણી, દેશ હું સુશાણી, દેશ હું સુ-
 શાણી—સ્વીકારો સહુણી.

અલે—

૧૮

દેવી દુનિયાની સાચી, દેવી દુનિયાની સાચી,
 એક દમડી દમડી દમડી—દેવી.
 દમડી છૂટે ના છે તૂટે ચમડી, ચમડી, ચમડી—દેવ
 અહીં છે દમડીનો દરબાર,
 જહીં છે કપટી કારોબાર,
 દયાતું નામ નહીં તલભાર,
 સદા છે એકજ ઉર વિચાર,
 અહીં છે દમડી, તહીં છે દમડી, કહીં છે દમડી,
 લાવો ડોઈ દમડી, દમડી દમડી—દેવી દુનિયા.

અલે તથા નાથી—

૧૯

તારા જોખન વનમાં આ લમરો મદ વેલો
 થઈને ઘુમે—તારા.
 રંગીલો રસવેલો લમરો, આ રસ કળીયોને
 ઘુમે—રંગીલો.

રંગીલા લમરા આવો.
 આળ્યો રંગીલી આળ્યો.
 રસવેલા લમરા આવો.

આવ્યો રસઘેલી આવ્યો.

અલખેલા લમરા આવો.

આવ્યો અલખેલી આવ્યો.

આવો કુસુમ રસ પાઓ, મધુર ખીલી, વચ્ચે
વાલી આ સમે હો લમરો રસ કળીયોને સુએ

-લાલ-

રસ તથા નારી--

૨૦૪

અરે વાહ મહેરબાન,

જાણ્યા એતો હવે જાણ્યો મહેરબાન--અરે

તાણી તીરછી લમર કમાન,

મારો નાહી નેણાનાં બાણુ--અરે મહેરબાન.

છોડો છેડ છોડો તોફાન,

જાઉં વારી જોખનપે જાન--અરે મહેરબાન--

જાણ્યા એતો

સાહેલીઓ--

૨૧૪

મારા સમ જે ન જો તો આલી શી બની--મારા

ખીલ્યા છે ગાલ આ કે,

ખીલ્યા છે ગુલાબી પુલો,

અઘરે હાર જો પ્રવાળની--મારા.

બની બની બસ બહુ બની,

હાથની લટક,

ચાલની ચટક,

ચમકે વાહ શી ચટક ચાલની--મારા.

૨૨૧

જ્ઞાન બૂલ્યા છે રાજ મૂખડાની મલકે--લાલ.

કામણુશારી કીકીની હલકે હડીલા રાજ--લાલ.

ઝાંઝરને ઝણકે, નેપૂરને રણકે,

જોખનીયાની ભૂરકીની ભનકે હડીલા રાજ--લાલ.

સર્વ સખીઓ—

૨૫

લીડ લય લંબનહાર સદાશીવ ભોજાને
લભ્યે—લીડ.

માતુ ભવાની ભરથાર સદાશીવ ભોજાને
લભ્યે—માતુ.

અશરણુ શરણુ થનાર, શશિધર સુખ શાન્તિ
ભરનાર,

ભસ્મધર ભવજળ તારણહાર.

ગંગધર વાંચિત વર વરનાર.

સ્મશાનના વસનાર, સદાશીવ ભોજાને
લભ્યે.

માતુ ભવાની—લીડ લય.

૨૬

સહજાયા—

જે વારો તે થોડું દે સતિ નારી પતિપર સહ કંઈ
વારો—જે વારો.

તન મન ધન વારો જીવન જોખન વારો,

પ્રેમથી વારો જીવ પ્રાણ—દે સતિ.

શાણી છે સ્ત્રીનું જે કંઈ ગણે તે સ્વામીરે,

જાણે સંહારક સ્વામી, ઉદ્ધારક સ્વામીરે—જે વારો.

સતિ સ્ત્રીના પતિ પરમેશ છે,

પતિ સુખે સુખી સતી હમેશ છે,

છે પતિ દુઃખે સદા સતિ દીલકલેશ—સતિ સ્ત્રીના.

તેત્રીશ કોટી દેવ ખીરાળ્યા, પિયૂ પ્રતિમા રૂપ,

જાણી સ્વામી સેવો દે—

સ્વામી ઉમાવર રૂપ,

સ્ત્રીઓને સ્વામી રમાવર રૂપ,

સ્ત્રીઓને સ્વામી છે સર્વ સ્વરૂપ—

જાણી સ્વામી સેવો દે—જે વારો.

દરબારીઓ--

૨૭

પ્રેમે પ્રસાદી મહાદેવીની, દયો પીઓ પ્રેમે પ્રસાદી;
રંગી ખ્યાલા મોહપૂર, હો જંગી શૂર--

ખ્યાલા ખ્યાલા તું સદા રે, બહાલા બહાલા પ્રાણુસમાન;
છે તન મન ધન સહુ તું પર કુરબાન--પ્રેમે.

કુસુમ-સખીઓ--

૨૮

કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો રે,
અરે રે હાં.

મારા પ્રાણને પાપીના પાશેથી કોઈ બચાવો રે.
આવો રે આવો, આવો રે આવો, આવો રે આવો, રે,
અરે રે હાં, મારા નાથને નમેરા હાથથી કોઈ બચાવો રે.
કોને બોલાવો, કોને બોલાવો, કોને બોલાવો રે;
અરે રે હાં, બોલો બાવરાં બા આમ બનીને

કોને બોલાવો રે.
જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ રે.
અરે રે હાં.

મારા જીવનને જાલીમની જાળેથી જાઓ છોડાવો રે;
લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, રે,
અરે રે હાં.

મારા જીવનનું ધન જતું લુટાઈ લાવો છોડાવો રે.

૨૯

પ્રધાન--સતનો સહાયક રામજી, સત સાથે ફરનાર છે.

રામ જો રક્ષણહાર છે, તો કોણ નામ લેનાર છે.

કુસુમ--જાઓ જાઓ સીધાવો મુખે સલુણા શ્યામજી રે.

સખી--આવો આવો નિલાવી વેગે વચન વિશ્રામજી રે.

દરબારી--રખવાળી કરો શ્રી રામજી રે-જાઓ.

સખી--બહેલા વળજો.

કુસુમ--વચને પાળજો.

નવલ--હોજી, હોજી, મુજ અંતરના આરામજી રે-જાઓ.

નારાંગનાઓ—

૩૦

અજર રહો ઈશ પરમ અવતાર,

અમર રહો વિશ્વ વિજય વરનાર—અજર.

દિન દિન ખીલો તન મન જોખન, રંગ રૂપહો અપરંપાર

ખન ખન ખન ખન કરતાં ધનથી, લયો રહો ભૂપત

ભંડાર—અજર.

વિજય વાધે ગડગડગડ ગગડો, ફરફર ફરફો વિજય,

થર થર થરફો દુશ્મન દિલડાં ગાઓ જગ જય જશ

ગાન—અજર.

કુસુમ—

૩૧

વચન વાયદો આવો આવો નિભાવો કથ—વચન.

છાઓ કલક ન પ્રિતી ને અથ—વાયદો.

ક્ષત્રી જાયા છે સત્યે વખણાયા,

સત્યે ગવાયા, સત્યે પૂજાયા.

હાદ્યા વિચારો એ એક, ક્ષત્રિ કુળ દેક, છાંડો ન

છેક, કુળ વિવેક પથ—આવો.

નાથી—

૩૨

હારે ધાશે ધાશે મારાં હેડાંકેરી હોંશ,

આને પૂરી ધાશે—હારે.

ધૂધરીયાળાં ઝાંઝર ઝૂમણાં આને પહેરાશે—હાં રે.

ઝાંઝર ને ઝૂમણાં પહેરી, શેરીયે શેરીયે,

લટકાં મટકાંથી ચાલી,

ઝણુઝણુ ઝણુ ઝણુ ઝણુકારી, નાથીળા જાશે.

—હારે ધાશે.

કુસુમ—

૩૩

વાહ વાહરે શીતળ વિમળ શી સંધ્યાની છાય

છાય છે—વાહ.

મીઠો મીઠો વાયૂ વાય છે,

મીઠાં ગીતો પંખી ગાય છે,

સુગંધી પૂલડાં, પરે દીલ ડૂલડાં,

ધૂમી ધૂમી યુમી બુલબુલ ડોલાં ખાય છે,

પ્રેમ નિશે મસ્ત શાં જણાય છે.

દ્રુમ—

૩૪

શીદ તરસાવો, શીદ ટવળાવો, દિલ દયા લાવો
આવો, હવે આવો—શીદ.
વાટલડી નેઈ હું, વાલમળ થાકી,
આંખલડી રોઈ, રોઈ પ્રીતમળ પાકી
મૂંઝડું મોહન—હવે તો ખતાવો—શીદ.

ચોગિતી—

૩૫

ઇશ્વર ખુરં જે કરે, તે સારાને માટ;
સમળ શાણી દે તણ, અંતરનો ઉચાટ.

*

*

*

શંકા તણ દે સુભગા, કર વહાલમની વહાર;
તુજથી તુજ પતિ છૂટશે, લખ્યો લેખ કિંરતાર.

ત્રેપદ્ય—

લોગી લોગ તને હવે, નેગી સને નય નય;
પૂર્વે રવી પ્રકટી કહે, નગો પડયું પ્રભાત.

દ્રુમ—

૩૬

છળે નાઉં, છળી અરી લાવું, છોડાવી છેલાને,
છોડાવી છેલાને—છળે.

ધરૂં પ્રથમ પુરૂષનો વેષ, દરબારે કરૂં પ્રવેશ;
મંડિ પ્રગટ પુષ્પસિંહ નામે, કહું જવા કુસુમને ઠામે.
લઉં સંગ દાસીને ગદલે, હથિયારખંધ યુવકને.
ઓઝલ પડદે થઈ દાખલ, દુશ્મન ઘરમાં કરી છલખલ.
આવું બસ લાવું છોડવી હું અલખેલાને—છળે નાઉં.

રથો—

૩૭

દામની છે દુનિયા તમામ માન, મુરખ મનવા
દામને સંભાળ-દામની.

દામ વિનાના નર તે ખડને સમાન-મુરખ.

દામ મળે, માખાપ કહે, કરમી કુળદીપક મારા,
નહિ તો કહેશે ક્યાંથી પાક્યો, કુળમાં હે અંગારો
—રે મુરખ.

ગરથ હોય ને ગાંઠ તો નારી, રહે પતિવૃત્ત ધારી,
નહિ તો સૂતો મુકી સરકશે, જલ્દીમ રમવા જારી-રે
મુરખ.

હુશે પાસ પૈસો ને તો, પુત્રો પણ સેવા કરશે,
નહિ તો કહેશે ખાતો મફતનો, ક્યારે ખુદા મરશે-રે
મુરખ.

કોણ માતને, કોણ તાત, વળી કોણ પુત્ર, કોણ ગ્યારી,
રનેહ અને સગપણમાં સમને, દામતણી સહૂયારી,
સમને દામની દુનિયાદારી, સમને દામતણી
ખલીહારી-રે મુરખ.

શીવલી તથા રથો—

૩૮

ખાખાજ હું વધાર્ધ લાવી, જીવોને મારી મા આવી.
જા જા વેલી, થઈ શું છોડી,
ના ના ડેલી, જઈ જીવો દોડી,
ખશી કરી મને જોલાવી-જીવોને.

નાથી—

૩૯

સુખ ભર જીવન તગ્વા સહિયર, મન ને આશ ધારે.

મીઠી—

૪૦

અરે રે બલીમ જગ ગો તારો,
 બુઢો વહેવાર છે રે—અરે રે.
 અરે રે નિરસય કરતો નકારો,
 સારાનો સંહાર છે રે—અરે રે.
 ગરીબ રાંક કંતુરી સૃગો, નિરજન વન વસનાર,
 અરે કંતુરી કારણે, લાખજો બની શિકાર.
 મુશુણકારી કંતુરી, માટે સૃગો શિરે છૂરી,
 વિના લયે શ્વાન બુઢો લસનારો—સારાનો.
 મુલાખ ને ડોલર કળી, અણુખીલી ચૂંટાય,
 માખા કાજ વિધાયને, અર્ધકાજ ઉકળાય,
 મુગધ છે તેમાં ભરી, માટે તેને શિરે છૂરી,
 આવળ તણાં પૂલ ન કોઈ બેનારો—સારાનો.
 કાતળી કાતળી શેરડી, હાથે હાથ કપાય,
 દાંતે દાંત ચવાય ને, વાડે વાડ પિલાય.
 સુરમ્મની છે સાધૂરી; માટે તેને શિરે છૂરી,
 બાવળીયાની બાજુ ન કોઈ બનારો—સારા.

હંધુમ—

૪૧

મીઠા મીઠા વીણાના તાર બોલે,
 મારા તનના એ સાથ તાર ડોલે,
 મળી બેના બે તાર સંગ વાગે,
 અલબેલી તો એર રંગ બગે.

હંધુમ મીઠી—

૪૨

બોલ બોલ રે શુમાની બોરી બોલ,
 કંઈ કેડીલેના કંઈ બોલ બોલ—બોલ.
 છોડ છોડ રે છકેલા છેડો છોડ,
 મન મોહના ન મૂળ આમ બોલ

લેવાં આ બાઈ હરખાં,
 તેવા છે આ લાઈ સરખા,
 કહે કેવી વ્યુગતિ છે જોડી દીધી જોડ.
 નહિ ખામી કે ખોડ-છોડો.
 લટક મટક ચટકાં ભરી
 લેવી ફક્કડ નાર
 તેવો ફક્કડ ફાકડો અક્કડ આ સરદાર
 ફક્કડ અક્કડ તો પાચા,
 પાણુ છો હૈયાના કાચા,
 વચન લે આપું મળી દિવસને રાત,
 તુંને ચુંબન હું સાત
 આમ.....છોડો.

૪૯

શ્રી હરિ દેતું પરમાનંદ રસે ચૃષ્ટિ ભરી
 સદા મન તુજ ચરણ લીન રહે હુપદના મદને પરહરી
 નીતિ ન્યાયે, ક્યા ક્ષમાયે, રહે સદાયે, દીલ ઠરી
 રહે ધરમ કરમના ધ્યાન મહી,
 જય વરી વિજય વરી--- શ્રી હરિ.

સમાપ્ત.

૧૩, ૬૩

ખાવીસ રસોલી વાર્તાઓ.

સરનામું મોકલી મફત લેટે તરીકે મંગાવી લ્યો.

વેલશાસ્ત્રી મણિશંકર ગોસ્વિદલ

લાખનગર-કાશિવાડ.

નવલ-કુસુમ.

નાટકનો ટુંક સાર.

અંક પહેલો.

રંગપૂરના અભિમાની રાજા ચંડસેનના રણવાસના પાછલા ભાગમાં એક દિવસે રાત્રે એક યોગિની બ્રહ્મ ભજન ગાતી પસાર થઈ. પહેરેગીરોએ ના પાડી છતાં અદ્વૈત વાહિની યોગિનીએ રાજાની ફરકાર ન કરી. રાજા કોપાયો અને અભિમાનના મદમાં યોગિનીનો તિરસ્કાર કર્યો. યોગિનીએ “તારાજ મરહુમ પ્રધાનશ્રી પુત્રીને હાથે તારો પરાજય થશે” એવું ભવિષ્ય ભાષ્યું. અને તે યોગ શક્તિથી પ્રત્યક્ષ દેખાડ્યું. તેમજ કહ્યું કે એ ભવિષ્ય ખોટું પાડવા તું હજાર પ્રયત્નો કરતો પણ નક્કી સમજજો કે આખર તો, “સંતો જન કોટિ પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણી ધરે.” રાજાને આથી વધારે અભિમાન થયું અને તેણે “હવે જોડે છું કે ધાયું કોનું થાય છે માફ કે ધરણીધરનું?” એ વિચારથી પોતાનેજ હાથે ઉછરેલી પ્રધાન પુત્રી કુસુમને પોતાના અવાસ ખાપરા મારફત મરાવી નાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ ભવિષ્ય જાણનારી યોગિની કુસુમને તેના ભાવિ પતિનું સ્વપ્નમાં દર્શન કરાવી ચંડસેનના મહેલમાંથી નસાડી ગઈ. ચંડસેન તો કુસુમને મરેલીજ માની બેઠો. કુસુમનો સ્વપ્નનો પતિ તે અજીતગઢનો યુવક રાજા નવલસિંહ. નવલને પણ કુસુમનું સ્વપ્ન આવવથી તે પણ તેના પર આસક્ત હતો. એવામાં યોગિની કુસુમને નવલના શયનગૃહમાં લઈ આવી અને અંખા નામ

ધારણ કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. નવલ કુસુમનો પ્રેમ સંબંધ બંધાયો અને અંબા (કુસુમ) મરવાને બદલે ઇશ્વર કૃપાથી અણતગઢની પટરાણી થઈ.

અંક ૨ જો.

શિકારના હેતુથી એક વખત રામ અંડસેન અણતગઢથી થોડેક દુર છાવણી નાંખી પડેલો હતો તે એક શિકારની પાછળ પડી અચાનક અણતગઢના પાદરમાં શિવમંદિર સમક્ષ આવી લાગ્યો, ત્યાં રાણી અંબા (કુસુમ) પોતાની સખીયો સાથે દર્શન માટે આવેલી હતી તેને જોઈ તે પ્રેમવશ થયો અને ઉન્મત્ત અવસ્થામાં છાવણીમાં પાછો ફર્યો. રાજની આવી હાલત જોઈ પ્રધાને બળથી નહીં પણ કળથી અંબાને મેળવવાની સલાહ આપી અને તેને પરિણામે એક કપટલરેલ પત્ર લખી નવલને એકલો મિત્ર તરીકે મળવા બોલાવવો, અને બહાનું કાઢી તેને કેદ કરી છૂટકારાના બદલામાં અંબાની માંગણી કરવી, એવો નિશ્ચય થયો. પત્ર નવલને મોકલવામાં આવ્યો અને રાણી તથા પ્રધાન આદિ મંત્રી-મંડલની ઘણીજ ના છતાં પણ એક ટેકી નવલ અંડસેનને મળવા આવ્યો, પરંતુ નવલના આવ્યા પહેલાં તો તે આવશે કે નહિ એવી અંડસેનના મનમાં શંકા થઈ ત્યાં ખાપરાએ ખીલ ચુકિતથી અંબાને લઈ આવવાનું બીડું ઝડપ્યું અને તે અણતગઢ તરફ ચાલતો થયો. નવલ આવ્યો અને ખાસ તકરાર ઉઠાવવા કપટથી કરેલી અંડસેનના તંબુની નાની ખારીને ચીરી નાખી, કારણકે ઇશ્વર વિના કેઈને પણ ન નમવું; એ નવલના કુળની પ્રતિજ્ઞા હતી. ખારી ચીરવાનો આરોપ સુકી તકરાર ઉઠાવવામાં આવી અને નવલ દગાથી કેદ થયો. ખાપરા (નવાબના વેપમાં) અણતગઢમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં નવલના કંબુસ ખવાસ રઘાની સ્ત્રીની સહાયતાથી રાણીને નસાડવાની ગોઠવણ કરી પરંતુ એ મસલત

રધાની દીકરી શીવલીએ સાંભળી અને તે રાણી અંબાને જણાવી. રાણીએ ચુકિતથી પોતાનાં વસ્ત્રો રધાની ખાંધી નાથીને પહેરાવ્યાં અને તેથી નાથીને રાણી જાણી ખાપરો ઊપાડી ગયો. રજપૂતાણી ચતુરાઈથી બચી ગઈ. અંડસેન કારાગૃહમાં નવલને પોતાના મદનું દર્શન કરાવતો હતો તેટલામાં ખાપરો આવી પહોંચ્યો. અંડસેનને પોતાની આશા સફળ થયેલી જાણી આનંદ થયો. પણ અંતે લેદ ખુલી જતાં તેના કેાધનો પાર રહ્યો નહિ. આ ચુકિતમાં નિષ્કળ થવાથી પહેલાનાં કરાવ પ્રમાણે તેણે અલ્પ-તગઢ રાજમંડલને પત્ર લખી રાજ નવલના છુટકારાના અદલામાં ખુલ્લી રીતે રાણી અંબાની માગણી કરી.

અંક ત્રીજો.

પોતાનો પતિ નવલ વખતસર પાછો ન ફરવાથી અંબા (કુસુમ) અત્યંત શોક કરવા લાગી તેવામાં યોગિનીએ આવી “તારેજ હાથે તારા પતિનો છુટકારો થશે” એવું આશ્વાસન આપ્યું, તેમજ કાનમાં પહેરવાનું એક કુંડળ આપી કહ્યું કે “આ કુંડળને કાનમાં પહેરવાથી તારા ચહેરામાં જોનારને એવો ફેરફાર જણાશે કે કોઈ પણ તને ઓળખી શકશે નહિ. અસલ રૂપમાં આવવા માટે તે વસ્તુ લઈ લેવી.” યોગિનીના જવા પછી અંડસેનનો પત્ર આવ્યો ને કુસુમે પુરૂષવેષે બહાર પડી પતિને છોડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પુરૂષવેશ ધારી પોતાની દાંસી મીઠીને પોતાનો સંકેત જણાવી તે દરખાસ્તમાં આવી, ત્યાં તેણે પ્રધાન આદિને એવી ચુકિત દેખાડી કે “આપણે બહાદુર યોદ્ધાઓ સાથે અહીંથી જવું, અને સ્ત્રીવેષે અંડસેનના રહુવાસમાં દાખલ થવું. હું કૃત્રિમ રાણી થઈશ અને રાજને મળવાને બહાને અંડસેન સાથે બોલાવીશ ત્યાં અંડસેનને કેદ કરી લેવો એટલે તરતજ મહારાજાનો છુટકો થશે.”

દશા ફરે ત્યારે બુદ્ધિ ફરે, જાય ચુલે ચઢી ચતુરાઈ,
હાથ ફેરો હથિયાર રહે હાથમાં, એમનાં એમ કટાઈ—અ

૪

ભલે જન કાટી પ્રયત્નો કરે
થાશે ધાર્યું જે ધરણીધરે—ભલે.

૫

કુસુમ--

ન કર રે હો કાળી કોયલડી ટહૂકાર—ન કર રે.
હું જોખનભરી નાર--
મારે મ્હોલે નથી ભરથાર—ન કર રે.
ઝરમર ઝરમર મેહૂલો વરસે, વીજ કરે ચમકાર
તેમાં પાપીણી પીયુ પીયુ બોલી
શું કાળજ મારે કટાર રે—ન કર રે.
માન મરી ગઈ તાત ગયા મરી, બ્રાત ન ભાળ
લેનાર,
પરને પતારે પડી હું મરી છું
મરેલીને નહિ માર રે—ન કર રે.

૬

સર્વે સખી—

આવ્યું જોખન આવે તે કાલ જાશે રે—આવ્યું.
ભોળાં ભૂલી ભરોંસે ભૂલ જાશે રે—ભોળાં.
ભૂલ જાશે રે,
પસ્તાશે રે—આવ્યું.
જેવી ઝખકતી વીજ સરી જાશે રે,
જેવી પૂલ કળી ખીલી ખરી જાશે રે,
મેઘના ધનુષ રંગ વિખરી જાશે રે—આવ્યું.

કર્મે કાગળે પૂર્વ જનમના, દીધા જમે થનાર;
 દીધા તેવા લેવા પાછા, એજ કરમ વ્યવહાર-કેઈં
 જમે કરાવ્યા હશે કાંકરા, માણી નથી મળનાર;
 જમે મણી તો વિશ્વધણીથી, ટાળ્યા નથી ટળનાર-કે.

કેહીયો—

૮

અછલના ખાં હો તે આપો ઇન્સાફ
 જૈરી વરે કેણુ ખેટો કે બાપ?—અછલના
 મે' જે નારી, મનથી ધારી, કરવા મારી,
 તેપર વારી
 બાપ કરે વરવા તણી વાત-જૈરી.
 કહે બાપો છે જૈરી એ મારી,
 કહે ખેટો આ મારી થનારી,
 એમ અમારી, નિત્ય થનારી, મારા મારીથી
 જઈ હારી.

પુછુંજું ને કેઈં પતાવો પંચત-જૈરી

હસુમ તથા સખી— ૯

નાના પ્રિતમ નહીં જોઓ—ના ના.
 સહેજ વાતમાં શું રીસાઓ
 આવો આવો આવો રે—ના ના.
 સખીરી કેને તું સાદ કરે ?
 ઓ નાથ !
 આ શું ?
 અપરાધ અરે !
 સુજ નેણુ ઝરે, શું હાસ્ય કરે,
 જો ધાઓ ધાઓ-અટકાવો રે—નાના.
 જા દોડ દોડ ને ઓ જાયે.
 ક્યાં ?
 ઓ જાયે.
 ક્યાં ?
 ઓ જાયે.

અહીં અહીં જાયે, તહીં તહીં જાયે—
લાવો, લાવો શ્યામ સમન્તવો રે—તાના

કુચુમ—

૧૦

સખી સલૂણો સંચરે, તાતી વેળુ માંચ,
હાથા ન સરજી વાહણી, જઇ દેત પિયુને છાંય.

કુચુમ--

૧૧

ગેહી હૂં નદીને તીરે, લઇ વડલાની છાંય;
હરિ રવારી ગરૂડે કરી, વાહજ વાટે જાય.

જોઇ મને હરિયે દુઃખી, લાવી દયા દીલમાંચ;
રત્ન અમોઘું ફેંકીયું, પડયું મુજ જોળા માંચ.

હરિ રત્નને મેળવી, હરણ ઘેલી હું અર્ધ;
ઉછાળ ઝીલ એ રત્નથી, ખેલ ખેલવા ગઈ
એક વળત એવું અડયું, પડયું ઝીલાયું નહિ;
ઉડી પવનથી રત્ન એ, પડયું નદીમાં જઈ.
હાથા હાથા કરી ઘાઇ એ, જોયું નદી જળ માંચ.

જોયું પાણી પૂરમાં, માફ રત્ન તણાય.
ઝાવાં નાંખ્યા ઝાલવા, પણ ઝાલ્યું ન ઝલાય;
અલાગણી મુજ હાથમાં, કોડી શંખ લરાય.

ચોગિની-શુકન મહી જો સાંપડયો, શંખ હરી શણગાદ
શાણિ સમજ કે સાંપડયું, ગયું રત્ન ફરી વાદ.

કુચુમ--

૧૨

એજ એજ અલખેલો છેલો, બાંકી સૂરત વાળો છે;
એજ એજ ઠગ બગ રૂપાળો, કપટી કાળજ કાળો છે.
એજ એજ મજ લીતર લેલક, લારી ભરનો લાલો છે.

એજ એજ મુજ કાળજ વેચક, કાતિલ નેણ કટારો છે
 એજ ઠગારો એજ ધૂતારો, એજ લુટારો મારો છે;
 એજ જાદૂગર કામણગારો, મુજ મનનો હરનારો છે

યોગિની—ક'થ પૂરનો પ'થ દૂર છે.

કુસુમ—આ,

યોગિની—આરાવણિ હારો છે,

ધારો ગાહિ પાણુ ગાઉ હજારો,

ચિત્રપટે ચમકારો છે.

વીરરાજ પૂત મલ્લદેવ સૂત

કુસુમ—નવલરાજ વર મારો છે !

યોગિની—છે વિધિનો વરતારો,

સ્વપ્ન વર તારો સત્ય વર તારો છે.

કુસુમ—એન,

સખી—મુખે જા. સંઘજ નંજરે,

કાણુ કહી વર તારો છે,

હૃદયે આશીશ દુનિયા કંઈયે,

તારો ધંધર તારો છે.

કાણીયે—

૧૩

જાગ તું જાગ સંલૂણી, જાગ જાગ તું જાગ—જાગ તું.

ટવળ્યે! દિવસ બહુ તને મળવાને,

મળ્યો માંડ છે લાગ.

જાગ તું.

વચત ન કર ગોરી ગળે આશકને,

લાગ, લાગ તું લાગ.

જાગ તું.

પા તું પ્રિતિ રસ ખ્યારી આપું જે મુખેથી,

માગ, માગ તું માગ.

જાગ તું.

અહીં અહીં જાયે, તહીં તહીં જાયે—
લાવો, લાવો શ્યામ સમજવો રે—નાના

કુસુમ—

૧૦

સખી સલૂણો સંચરે, તાતી વેળુ માંચ,
હાય! ન સરજી વાદળી, જઈ દેત પિયુને છાંચ

કુસુમ—

૧૧

ગેહી હું નદીને તીરે, લઈ વડલાની છાંચ;
હરિ દેવારી ગરૂડે કરી, વાદળ વાટે જાય.

* * *

જેઈ મને હરિયે દુઃખી, લાવી દયા દીલમાંચ;
રત્ન અમોલું દેઢીયું, પડયું મુજ ખોળા માંચ

* * *

હરિ રત્નને મેળવી, હરખ દોલી હું થઈ;
ઉછાળ ઝીલ એ રત્નથી, ખેલ ખેલવા ગઈ
એક વખત એવું ચડયું, પડયું ઝીલાયું નહિ;
ઉડી પવનથી રત્ન એ, પડયું નદીમાં જઈ.
હારા નદી જળ માંચ

કુસુમ—

૧૨

નણદલ વીરા અધીરા જરા ધીર ધીર—નણદલ.
સુકોમળ સ્નેહની સજ્જ સજ્જન સમજવું છું.
નિર્મળ નેહ જળ શિતળ છતે છંટાવું છું.
પરિમળ પુષ્પ જ્વળન ખાગથી બહેકાવું છું.
હેયા હિંડોળે મારા લાલજી લહેકાવું છું—નણદલ.
શાન્તિ મંત્રે લયી પ્રિતિના ગીત ગાઉં છું.
સુધારસ ઝરતાં શાન્ત નયન હું નચાવું છું.
મીઠી મીઠી હાથા લરી શાન્ત વાયુ વાવું છું.
મીઠી મીઠી શાન્ત નીંદ સાહયબા શિર ઝાઉં છું—
નણદલ.

એજ એજ મુજ કાળજ વેવક, કાતિલ નેણ કટારો છે
 એજ ઠગારો એજ ધૂતારો, એજ હુંટારો મારો છે;
 એજ જાદૂગર કામણુગારો, મુજ મનનો હરનારો છે

* * *

યોગિની—કંથ પૂરનો પથ દૂર છે.

કુસુમ—આ,

યોગિની—આરાવણિ હારો છે,
 ધારો ગાહિ પણ ગાઉ હજારો,
 ચિત્રપટે ચમકારો છે.

* * *

વીરરાજ પૂત મહલદેવ સૂત

કુસુમ—નવલરાજ વર મારો છે !

યોગિની—છે વિધિનો વરતારો,
 સ્વપ્ન વર તારો સત્ય વર તારો છે.

કુસુમ—એન,

સખી—સુખે જા. સંજન નજરે,

એકજ ઉર વિચાર,

અહા છે દમડી, તહી છે દમડી, કહી છે દમડી,
 લાવો દોઈ દમડી, દમડી દમડી—દેવી દુનિયા.

સ્વેદ તથા નાથો—

૧૯

તારા જોળન વનમાં આ ભમરો મદ ઘેલો
 થઈને ધુમે—તારા.

રંગીલો રસઘેલો ભમરો, આ રસ કળીયોને
 યુમે—રંગીલો.

રંગીલા ભમરા આવો.

આવ્યો રંગીલી આવ્યો.

રસઘેલા ભમરા આવો.

આવ્યો રસઘેલી આવ્યો.

અલખેલા લમરા આવો.

આવ્યો અલખેલી આવ્યો.

આવો કુસુમ રસ પાઓ, મધુર ખીલી, જગદ

વાલી આ સમે હો લમરા રસ કળીયોને સુમે

—સાર—

રઘો તથા નાથી—

૨૦

અરે વાહ મહેરબાન,

જાણ્યા એતો હવે જાણો મહેરબાન—અરે

લાણી તીરછી લમર કમાન,

મારા નાહી નેણાનાં બાણ—અરે મહેરબાન.

છોડો છેડ છોડો તોફાન,

જાઉં વારી લેખનપે જાન—અરે મહેરબાન—

જાણ્યા એતો

સાહેલીઓ—

૨૧

મારા સમ જો ન જો તો આલી શી બની—મારા

ખીલ્યા છે ગાલ આ કે,

ખીલ્યા છે ગુલાખી પુલો,

અધરે હાર જો પ્રવાળની—મારા.

બની બની બસ બાહ બની,

હાથની લટક,

ચાલની ચટક,

ચમકે વાહ શી ચટક ચાલની—મારા.

હાથને લટકે, ચાલને ચટકે,
પતલી કમર કેરે કટકે હુઠીલા રાગ--ભાન.

બધી સખીઓ--

૨૩

ભરી ભરી પ્રિતિની ખ્યાલી પીળે ને પીવરાવળે--ભરી ભરી
લટકે ને ચટકે રસીલી રસીયાને રીઝાવળે--લટકે.
જીવનનો દહાવો લેળેજી, જોખનનો દહાવો દેળેજી,
રસના રંગ તરંગમાં જીલળે ને જીલાવળે---ભરી.
બની તમે ગુલ રસીલી રે, પીયુ બુલબુલ રમીલાને
જોખનના જાદૂઈ કેરે ફલજે ને ફલાવળે--ભરી.

નવલ નવા હરુમ--

૨૪

આવો આવો આ અલગેલી, સુકોમળ વેલી, નવેલી
વસંત ખેલ ખેલીયે--આવો
આવો આવો આવો રસીલા, છળીલા, ડોગાળા,
નવેલી પ્રીતીના રંગ રેલીયે ---
પ્રેમ મોરલીયે ખ્યારી હું નચાવું.
પ્રેમ પીચકારીયે રંગે ભીંજાવું,
માનની મુકોને માન,
જી હા હા,
ઘેલી આ તે શું ગુમાન,
જી હા હા,
માન ખ્યારી, માન ખ્યારી, માન,
જી હા હા
માન, ખ્યારી માન, ખ્યારી માન --આવો.

સર્વ સખીઓ—

૨૫

લીડ લય લંબનહાર સદાશીવ લોખાને
લજ્યે—લીડ.

માતુ લવાની ભરથાર સદાશીવ લોખાને
લજ્યે—માતુ.

અશરણુ શરણુ થનાર, શશિધર સુખં શાન્તિ
ભરનાર,

ભસ્મધર ભવજળ તારણહાર.

ગંગધર વાંચિછત વર વરન ર.

સ્મશાનના વસનાર, સદાશીવ લોખાને
લજ્યે.

માતુ લવાની—લીડ લય.

સહુલીઓ—

૨૬

જે વારો તે થોડું રે સતિ નારી પતિપર સહુ કંઈ
વારો—જે વારો.

તન મન ધન વારો જીવન જોખન વારો,

પ્રેમથી વારો જીવ પ્રાણુ—રે સતિ.

શાણી છે સ્ત્રીનું જે કંઈ ગણો તે સ્વામીરે,

ગણો સંહારક સ્વામી, ઉદ્ધારક સ્વામીરે—જે વારો.

સતિ સ્ત્રીનો પતિ પરમેશ છે,

પતિ સુખે સુખી સતી હમેશ છે,

છે પતિ દ્વંષે સદા સતિ દીવ કલેશ—સતિ સ્ત્રીનો.

તેત્રીશ કોટી દેવ ણીરાજ્યા, પિયૂ પ્રતિમા રૂપ,

જાણી સ્વામી સેવો રે—

સ્વામી ઉમાવર રૂપ,

સ્ત્રીઓને સ્વામી રમાવર રૂપ,

સ્ત્રીઓને સ્વામી છે સર્વ સ્વરૂપ—

જાણી સ્વામી સેવો રે—જે વારો

દરબારીઓ—

૨૭

પ્રેમે પ્રસાદી મહાદેવીની, દ્યો પીઓ પ્રેમે પ્રસાદી;
રંગી ખ્યાલા મોહપૂર, હો જંગી શૂર—

ખ્યાલા ખ્યાલા તું સદા રે, બહાલા બહાલા પ્રાણસમાન;
છે તન મન ધન સહુ તુંપર કુરબાન—પ્રેમે.

કુસુમ-સખીઓ—

૨૮

કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો રે,
અરે રે હાં.

મારા પ્રાણને પાપીના પાશેથી કોઈ બચાવો રે.
આવો રે આવો, આવો રે આવો, આવો રે આવો, રે,
અરે રે હાં, મારા નાથને નમેશ હાથથી કોઈ બચાવો રે.
કોને યોલાવો, કોને યોલાવો, કોને યોલાવો રે;
અરે રે હાં, યોલો બાવરાં યા આમ બનીને

કોને યોલાવો રે.
જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ રે.
અરે રે હાં.

મારા જીવનને જાલીમની જાળેથી જાઓ છોડાવો રે;
લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, રે,
અરે રે હાં.

મારા જીવનનું ધન જતું હુટાઈ લાવો છોડાવો રે.

૨૯

પ્રધાન—સતનો સહાયક રામજી, સત સાથે દરનાર છે.

રામ જો રક્ષણહાર છે, તો કોણ નામ લેનાર છે.

કુસુમ—જાઓ જાઓ સીધાવો, સુખે સહુણા શ્યામજી રે.

સખી—આવો આવો નિલાવી વેગે વચન વિશ્રામજી રે.

દરબારી—રખાંગી કરો શ્રી રામજીરે-જાઓ.

સખી—બહેલા વળજે.

કુસુમ—વચને પાળજે.

નવલ--હોજી, હોજી, મુજ અંતરના આરામજી રે-જાઓ.

દામની છે દુનિયા તમામ માન, મુરખ મનવા

દામને સંભાળ-દામની

દામ વિનાના નર તે ખડને સમાન-મુરખ.

દામ મળે, માળાપ કહે, કરમી કુળદીપક મારા,

નહિ તો કહેશે ક્યાંથી પાકયો, કુળમાં હે અંગારો.

-રે મુરખ.

ગરથ હોય જો ગાંઠ તો નારી, રહે પરિવૃત ધારી,

નહિ તો સૂતો મુકી સરકશે, જલ્દીમ રમવા બારી-રે

મુરખ.

હશે પાસ પૈસો જો તો, પુત્રો પણ સેવા કરશે,

નહિ તો કહેશે ખાતો મક્તનો, ક્યારે જુઠો મરશે-રે

મુરખ.

કોણ માતને, કોણ તાત, વળી કોણ પુત્ર, કોણ ખ્યારી,

રનેહ અને સગપણમાં સમજે, દામતણી સહુ ચારી,

સમજે દામની દુનિયાદારી, સમજે દામતણી

બલીહારી-રે મુરખ.

શીવલી તથા રથો—

૩૮

બાપાજી હું વધાર્થ લાવી, જીવોને મારી મા બાવી.

જા જા લેલી, થઈ શું છોડી,

ના ના લેલી, જઈ જીવો દોડી,

બચી કરી મને જોલાવી-જીવોને.

નાથી—

૩૯

મુખ ભર જીવન તરવા સહિયર, મન જો આશ ધારે

-મુખ

અરે રે બલીમ જગ શો તારો,
 બુઠો વહેવાર છે રે—અરે રે.
 અરે રે નિરભય કરતો નઠારો,
 સારાનો સંહાર છે રે—અરે રે.
 ગરીબ રાંક કસ્તુરી મૃગો, નિરજન વન વસનાર
 મરે કસ્તુરી કારણે, લાખજો બની શિકાર.
 મુશુણકારી કસ્તુરી, માટે મૃગો શિરે છૂરી,
 વિના લયે થાન બૂઠો લસનારો—સારાનો.
 બુલાખ ને ડોલર કળી, અણખીલી ચૂંટાય,
 માળા કાજ વિધાયને, અર્કકાજ ઉકળાય,
 સુગંધ છે તેમાં ભરી, માટે તેને શિરે છૂરી,
 આવળ તણાં પૂલ ન કોઈ જોનારો—સારાનો.
 કાતળી કાતળી જોઈ. હાથે હાથ કપાય,
 દાંતે દાંત ચવાય ને, વાડ વાડ પિલાય.
 સુરસની છે માધૂરી; માટે તેને શિરે છૂરી,
 જાવળીયાની ખાતૂ ન કોઈ જોનારો—સારા.

મીઠા મીઠા વીણાના તારે જોલે,
 મારા તનના એ સાથ તાર ડોલે,
 મળી જોના જો તાર સંગ વાગે,
 અલખેલી તો ચોર રંગ જાગે.

જોલ જોલ રે શુમાની ગોરી જોલ,
 કંઈ કોપીલનો કંઈ જોલ જોલ—જોલ.
 છોડ છોડ રે છંકેલા છોડા છોડ,
 મન મોહનો ન મૂળ આમ જોલ,

જો આ ગુલાબી ગાલે દીવાનો બન્યો,
આ મરકતી મૃણાલે મસ્તાનો બન્યો,
તુજ પ્રેમ દીપ ઉજાલે પરવાનો બન્યો,
કામી આંધ તું ચકાલે સરવાનો બન્યો,
મરવાનો બન્યો તહિ, ઠરવાનો બન્યો કાંઈ કોઈ.

કુસુમ તથા મીઠી--

૪૩-

આવી સોહીની સુરત પર, મોહીની સુરત પર, જોઈએ
કોણ ન વારે--આવી.
મતવાલી નેણાં જાદુ ડારે,
વાહરે વાહ વાહરે વાહરે વાહરે વાહ વાહરે વાહરે--આવી.
રૂપ વસે કયાં ધન પર, કે તન પર વસનાર?
જે જેના મન પર વસે, તે રૂપનો આ બાર--હાહરે--આવી.

દરબારી-કુસુમ

૪૪-

કબૂલ છે, કબૂલ છે, કબૂલ હજાર વાર છે--કબૂલ.
તો થાઓ સઉ તૈયાર,
વિર વિચારની શી વાર છે,
નારી વેષધારી બંધુ, શંતુ મહેલની મોજાર,
પછી તો તીખી ટેકને, આ તેજલી તરવાર છે.
મહારાણીની રજા લઉ.
હું પણ જઈને સજ થઉ.
લલે સિંધાવો સર્વજન હુકમ મળે તૈયાર છે--કબૂલ.

રઘો-નાથી

૪૫

હાય હાય હાયરે દમડી હાય, ગઈ કંઈ કોઈ ચતાવે
ને આઈ હાય.
જાય ધન પાપીનું પલ્લે જાય, ખાય ધન ચોરીનું ચિત્ત.

નવલ-કુસુમ.

નાટકનો ટુંક સાર.

અંક પહેલો.

રંગપૂરના અભિમાની રાજા ચંડસેનના રાણવાસના પાછલા ભાગમાં એક દિવસે રાત્રે એક યોગિની બ્રહ્મ ભજન ગાતી, પસાર થઈ. પહેરેગીરોએ ના પાડી છતાં અદ્વૈત વાહિની યોગિનીએ રાજાની દરકાર ન કરી. રાજા ક્રોધાયો અને અભિમાનના મદમાં યોગિનીનો તિરસ્કાર કર્યો. યોગિનીએ “ તારાજ મરહૂમ પ્રધાનની પુત્રીને હાથે તારો પરાજય થશે ” એવું ભવિષ્ય ભાષ્યું; અને તે યોગ શક્તિથી પ્રત્યક્ષ દેખાડ્યું. તેમજ કહ્યું કે એ ભવિષ્ય ખોટું પાડવા તું હજાર પ્રયત્નો કરશે. પણ નહીં સંભળજે કે આખર તો, “ ભલે જન કોટિ પ્રયત્નો કરે, યારો ધાર્યું જે ધરણી ધરે. ” રાજાને આથી વધારે અભિમાન થયું અને તેણે “ હવે જોઈ છું કે ધાર્યું કોનું થાય છે માફ કે ધરણીધરનું ? ” એ વિચારથી પોતાનેજ હાથે ઉછરેલી પ્રધાન પુત્રી કુસુમને પોતાના અવાસ ખાંપરા મારફત મરાવી નાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો. પરંતુ ભવિષ્ય બાણનારી યોગિની કુસુમને તેના ભાવિ પતિનું સ્વપ્નમાં દર્શન કરાવી ચંડસેનના મહેલમાંથી નસાડી ગઈ. ચંડસેન તો કુસુમને મરેલીજ માની બેઠો. કુસુમનો સ્વપ્નાનો પતિ તે અજીતગઢનો યુવક રાજા નવલસિંહ. નવલને પણ કુસુમનું સ્વપ્ન આવવડી તે પણ તેના પર આસક્ત હતો. એવામાં યોગિની કુસુમને નવલના શયનગૃહમાં લઈ આવી અને આંખા નાચ

ધારણ કરવાનું કહી ચાલી ગઈ. નવલ કુસુમના પ્રેમ સંબંધ બંધાયો અને અંબા (કુસુમ) મરવાને બદલે ઇશ્વર કૃપાથી અણતગઢની પટરાણી થઈ.

અંક ૨ જો.

શિકારના હેતુથી એક વખત રાજા ચંડસેન અણતગઢથી થોડે દુર ઊંચણી નાખી પડેલો હતો તે એક શિકારની પાછળ પડી અચાનક અણતગઢના પાદરમાં શિવમંદિર સમક્ષ આવી લાગ્યો, ત્યાં રાણી અંબા (કુસુમ) પોતાની સખીયો સાથે દશન માટે આવેલી હતી તેને જોઈ તે પ્રેમવશ થયો અને ઉન્મત અવસ્થામાં ઊંચણીમાં પાછો ફર્યો. રાજાની આવી હાલત જોઈ પ્રધાને બળથી નહીં પણ કળથી અંબાને મેળવવાની સલાહ આપી અને તેને પરિણામે એક કપટલરેલ પત્ર લખી નવલને એકલો મિત્ર તરીકે મળવા જોલાવવો, અને બહાનું કાઢી તેને કેદ કરી છૂટકારાના બદલામાં અંબાની માગણી કરવી, એવો નિશ્ચય થયો. પત્ર નવલને મોકલવામાં આવ્યો અને રાણી તથા પ્રધાન આદિ મંત્રી-મંડલની ઘણીજ ના છતાં પણ એક ટેકી નવલ ચંડસેનને મળવા આવ્યો, પરંતુ નવલના આવ્યા પહેલાં તે આવશે કે નહિ એવી ચંડસેનના મનમાં શંકા થઈ ત્યાં આપરાએ બીજી યુક્તિથી અંબાને લઈ આવવાનું બીડું ઝડપ્યું અને તે અણતગઢ તરફ ચાલતો થયો. નવલ આવ્યો અને ખાસ તકરાર ઉઠાવવા કપટથી કરેલી ચંડસેનના તંબુની નાની બારીને ચીરી નાખી, કારણકે ઇશ્વર વિના કોઈને પણ ન નમવું; એ નવલના કુળની પ્રતિજ્ઞા હતી. બારી ચીરવાનો આરોપ મુકી તકરાર ઉઠાવવામાં આવી અને નવલ દગાથી કેદ થયો. આપરો (નવાબના વેષમાં) અણતગઢમાં આવી પહોંચ્યો અને ત્યાં નવલના કંજુસ ખવાસ રધાની સ્ત્રીની સહાયતાથી રાણીને નસાડવાની જોડવણ કરી પરંતુ એ મસલત

રધાની દીકરી શીવલીએ સાંભળી અને તે રાણી અંબાને જણાવી. રાણીએ ચુકિતથી પોતાનાં વસ્ત્રો રધાની ખાયડી નાથીને પહેરાવ્યાં અને તેથી નાથીને રાણી જાણી ખાપરો જિપાડી ગયો. રજપૂતાણી ચતુરાઈથી બચી ગઈ. ચંડસેન કારાગૃહમાં નવલને પોતાના મદનું દરોન કરાવતો હતો તેટલામાં ખાપરો આવી પહોંચ્યો. ચંડસેનને પોતાની આશા સફળ થયેલી જાણી આનંદ થયો. પણ અંતે ભેદ ખુલી જતાં તેના ક્રોધનો પાર રહ્યો નહિ. આ ચુકિતમાં નિષ્કળ થવાથી પહેલાનાં ઠરાવ પ્રમાણે તેણે અજીતગઢ રાજમંડલને પત્ર લખી રાજ નવલના છુટકારાના બદલામાં ખુદલી રીતે રાણી અંબાની માંગણી કરી.

અંક ત્રીજો.

પોતાનો પતિ નવલ વખતસર પાછો ન ફરવાથી અંબા (કુસુમ) અત્યંત શોક કરવા લાગી તેવામાં યોગિનીએ આવી “તારેજ હાથે તારા પતિનો છુટકારો થશે” એવું આશ્વાસન આપ્યું, તેમજ કાનમાં પહેરવાનું એક કુંડળ આપી કહ્યું કે “આ કુંડળને કાનમાં પહેરવાથી તારા ચહેરામાં જોતારને એવો ફેરફાર જણાશે કે કોઈ પણ તને ઓળખી શકશે નહિ. અસલ રૂપમાં આવવા માટે તે વસ્તુ લઈ લેવી.” યોગિનીના જવા પછી ચંડસેનનો પત્ર આવ્યો ને કુસુમે પુરૂષવેષે બહાર પડી પતિને છોડાવવાનો નિશ્ચય કર્યો. પુરૂષવેશ ધારી પોતાની ઢાસી મીઠીને પોતાનો સંકેત જણાવી તે દરબારમાં આવી, ત્યાં તેણે પ્રધાન આદિને એવી ચુકિત દેખાડી કે “આપણે બહાદુર યોદ્ધાઓ સાથે અહીંથી જવું, અને સ્ત્રીવેષે ચંડસેનના રણવાસમાં દાખલ થવું. હું કૃત્રિમ રાણી થઈશ અને રાજાને મળવાને બહાને ચંડસેન સાથે બોલાવીશ ત્યાં ચંડસેનને કેદ કરી લેવો એટલે તરતજ મહારાજાનો છુટકો થશે.”

આવી યુક્તિ કરી કુસુમ સ્ત્રીવેશ ધારી ચોદ્ધાઓ
 સાથે ચંડસેનના અંતઃપુરમાં આવી. ચંડસેન પાસે
 નવલને છેલ્લીવાર મળવાની માગણી કરવામાં આવી.
 ચંડસેને તે માગણી સ્વીકારી અને તે નવલને રાણી પાસે
 ખેલાવ્યો. નવલ રાણીને આવેલી જોઈ કોપ્યો અને
 મારવા તૈયાર થયો. તેને બચાવવા આવતાં તેનેજ હાથે
 ચંડસેન કેદ થયો. નવલ પોતાના પ્રધાન આદિ રાજ-
 મંડળ અને બચાવનાર વીર રાજપૂત બાળકને જોઈ
 આશ્ચર્ય ચકિત થયો. ચંડસેનને અજીતગઢ લઈ જવામાં
 આવ્યો. સહુના ગયા પછી યોગિનીએ પ્રકટ થઈ કુસુમ
 પાસેથી પોતે પ્રકટ ન કરે ત્યાં સુધી પુરૂષવેશ બદલી
 રાણી તરીકે પ્રકટ ન થવાનું વચન લીધું. કુસુમે તે
 વચન જાળવવા માટે મીઠી મારફત રાણી શુભ થવાની
 બબર ફેલાવી તેથી નવલને ઘણોજ ખેદ થયો. ચંડસે-
 નના ઇન્સાફ માટે દરબાર ભરવામાં આવી અને
 પુષ્પસિંહ નામ ધારી કુસુમના આગ્રહથી ચંડસેનને
 બંધનમુક્ત કરવામાં આવ્યો. પોતાને કેદ કરનારનેજ
 પોતાનો છુટકો કરનાર જાણી ચંડસેનને આશ્ચર્ય થયું
 અને તેણે તેનો ઉપકાર માન્યો. કુસુમે પોતે તેના અજ્ઞથી
 ઉછરેલ હોવાનું જાણાવી ઉપકાર માનવાની આવશ્યકતા
 નથી એમ કહ્યું, એથી ચંડસેન વધારે અજાણ થઈ એ
 ભેદને ખોલવાની પુષ્પસિંહને વિનંતી કરવા લાગ્યો.
 તેવામાં ત્યાં એકાએક યોગિનીએ પ્રકટ થઈ પુષ્પસિંહને
 મરી ગએલી કુસુમ અને અજીતગઢની રાણી અંબા તરીકે
 જાણખાવી ભેદ ભાંગી નાંખ્યો અને પોતાનું “ભલે જન
 કોટિ પ્રયત્નો કરે, થાશે ધાર્યું જે ધરણી ધરે” એ કથન
 સિદ્ધ કરી બતાવ્યું. અભિમાની ચંડસેન શાની બની
 યોગિનીના આશ્રયથી યોગી બન્યો. નવલ કુસુમ આનંદ
 સહિત પોતાના દિવસો નિર્ગમન કરવા લાગ્યા.

નવલ-કુસુમ.

સૂત્રધાર--

ધર્મસ્તુતિ.

શૈલજના કાન્ત શંભુ, દીનબંધુ દયાસિંધુ.

—શૈલજનાં

ગર્વ ધારી, ત્રીપુર મારી, દીધા તારી, તે સ્વયંભૂ

—શૈલજના

મિથ્યા ઉતારી, ગર્વ જગ થો આત્મજ્ઞાન રસે ભરી,

થો શક્તિ ભક્તિ સંગ ભોળા, શાન્તિ શાન્તિ વિસ્તારી

પ્રણમી પદે પ્રાર્થુ પ્રભૂ—

શૈલજના

ચોગિની--

૩

અમર કરી લેને માનવ દેહ ધરી, પ્રેમથી કરી,

હરી રસ ભરી—અમર.

નાહુકે આ તક આણુમોલી જશે, સમજ તું

—જરી સમજ તું જરી—અમર.

કાયા સુતરને તાંતણે ને બાંધી આ જીન્દગાની છે,

દરિયાતણા મોજાં સમી તું જૂઠી જાણ જીવાની છે;

આણુધારી ઓ અજ્ઞાન ને આ આંખ બંધ થવાની છે,

અંતરતણી સહુ આશ અંતરમાં સમાઈ જવાની છે.

માટે ભજ હરી હરી ભજ હરી, હરી ભજ હરી,

હરી ભજ હરી—અમર.

ચોગિની--

૩

અજ્ઞાની જેરા જોને ઝીણી આંખ ખોલી—અજ્ઞાની.

કેમ માયામાં રહ્યા ડાલી?—અજ્ઞાની.

સીતા હરી જ્યારે રાવણે ગઈ ક્યાં? રામની શક્તિ અતોલી

એજ રાવણ બળ ક્યાં ગયું જ્યારે, રામે લંકા રોળી—અ.

દશા કરે ત્યારે બુદ્ધિ કરે, જાય ચુલે ચઢી ચતુરાઈ,
હાથ ફેરાં હથિયાર રહે હાથમાં, એમનાં એમ કટાઈ-અ.

ભલે જન કોટી પ્રયત્નો કરે
ચારો ધાર્યું જે ધરણીધરે—ભલે.

હુમ્મ—

૫

ન કર રે હો કાળી કાચલડી ટહૂકાર—ન કર રે.
હું જોખનભરી નાર—
મારે મ્હોલે નથી ભરથાર—ન કર રે.
ઝરમર ઝરમર મેહૂલો વરસે, વીજ કરે ચમકાર
તેમાં પાપીણી પીચુ પીચુ બોલી
શું કાળજ મારે કટાર રે—ન કર રે—
માત સરી ગઈ તાત ગયા મરી, બ્રાત ન લાળ
લેનાર,
પરને પનારે પડી હું મરી છું
મરેલીને નહિ માર રે—ન કર રે.

સર્વે સખી—

૬

આંધું જોખન આજે તે કાલ જશે રે—આંધું
લોખાં ભૂલી ભરોસે ભૂલ ખાશે રે—લોખાં.
ભૂલ ખાશે રે,
પસ્તાશે રે—આંધું.
જેવી ગળકતી વીજ સરી જશે રે,
જેવી પૂલ કળી ખીલી ખરી જશે રે,
મેઘના ધનુષ રંગ વિખરી જશે રે—આંધું.

કર્મ કાગળે પૂર્વ જનમના, દીધા જમે થનાર;
 દીધા તેવા લેવા પાછા, એજ દરમ વ્યવહાર-કોઈં
 જમે કરાવ્યા હશે કાંકરા, મણી નથી મળનાર;
 જમે મણી તો વિથવણીથી, ટાળ્યા નથી ટળનાર-કો.

કોડીયો—

અછલતા ખાં હો તે આપો ઇન્સાફ
 ખેરી વરે કોણુ ખેટો કે બાપ?—અછલતા
 મેં જે નારી, મનથી ધારી, કરવાં મારી,
 તેપર વારી

બાપ કરે વરવા તણી વાત-ખેરી.
 કહે બાપો છે ખેરી એ મારી,
 કહે ખેટો આ મારી થનારી,
 એમ અમારી, નિત્ય થનારી, મારા મારીથી
 જઈ હારી.

પુછું જો કોઈ પતાવો પચત-ખેરી
 હસુમ તથા સખી—

નાના પ્રિતમ નહી જાઓ—ના ના.

રહેજ વાતમાં શું રીસાઓ

આવો આવો આવો—ના ના.

સખીરી કોને તું સાદ કરે?

ઓ નાથ !

આ શું ?

અપરાધ અરે !

મુજ નેણુ ઝરે, શું હાન્ય કરે,

જાઓ ધાઓ ધાઓ-અટકાવો રે—ના ન

જા દોડ દોડ ને ઓ જાયે.

ક્યાં ?

ઓ જાયે.

ક્યાં ?

ઓ જાયે.

અહીં અહીં જાયે, તહીં તહીં જાયે—
લાવો, લાવો શ્યામ સમનવો રે—નાના.

હુમ્મ—

૧૦

Good

{ સખી સલૂણો સંચરે, તાતી વેળુ માંય,
{ હાય! ન સરજી વાદળી, જઈ દેત પિયુને છાંય.

હુમ્મ—

૧૧

Good

એહી હૂં નદીને તીરે, લઈ વડલાની છાંય;
હરિ સ્વારી ગરૂડે કરી, વાદળ વાટે જાય.

*

*

*

જેઈ મને હરિયે દુઃખી, લાવી દયા દીલમાંય;
રત્ન અમોલ્યું ફેંકીયું, પડયું મુજ ખોળા માંય.

*

*

*

હરિ રત્નને મેળવી, હરખ ઘેલી હું થઈ;
ઉજાળ ઝીલ એ રત્નથી, ખેલ ખેલવા ગઈ
એક વખત એવું ચડયું, પડયું ઝીલાયું નહિ;
ઉડી પવનથી રત્ન એ, પડયું નદીમાં જઈ.
હાય! હાય! કરી ભાઈ મેં, જોયું નદી જળ માંય;

*

*

*

જોયું પાણી પૂરમાં, માડું રત્ન તાણાય.

આવાં નાંખ્યા ઝાલવા, પણ ઝાલ્યું ન ઝલાય;
અભાગણી મુજ હાથમાં, કોડી શંખ ભરાય.

યોગિની—શુકન મહી નો સાંપડયો, શંખ હરી શણગાર;
શાણિ સમજ કે સાંપડયું, ગયું રત્ન કરી વાર.

હુમ્મ—

૧૨

Good

એજ એજ અલખેલો છેલો, ખાંકી સૂરત વાળો છે;
એજ એજ ઠગ બગ રૂપાળો, કપટી કાળજ કાળો છે
એજ એજ મન ભીતર ભેદક, ભારી ભમરનો ભાલો છે

એજ એજ મુજ કાળજ વેગક, કાતિલ નેણ ઠટારો છે.
એજ ઠગારો એજ ધૂતારો, એજ હુંટારો મારો છે;
એજ બદ્દગર કામણુગારો, મુજ મનનો હરનારો છે.

* * *

યોગિની—ક'થ પૂરનો પ'થ દૂર છે.

કુસુમ—આ,

યોગિની—આરાવણિ હારો છે,
ધારો અહિં પણુ ગાઉ હવરો,
ચિત્રપટે ચમકારો છે.

* * *

વીરરાજ પૂત મલ્લદેવ સૂત

કુસુમ—નવલરાજ વર મારો છે !

યોગિની—છે વિધિનો વરતારો,
સ્વપ્ન વર તારો સત્ય વર તારો છે.

કુસુમ—બેન,

સખી—સુખે જા, સંગજ નજરે,
કોણ કહી વર તારો છે,
દઘયે આશીશ દુનિયા કરિયે,
તારો ઇશ્વર તારો છે.

કાઠીયો:--

૧૩

જાગ તું જાગ સલૂણી, જાગ જાગ તું જાગ—જાગ તું.
ટવળ્યો દિવસ બહૂ તને મળવાને,
મળ્યો માંડ છે લાગ. જાગ તું.

વખત ન કર ગોરી ગળે આશંકને,
લાગ, લાગ તું લાગ. જાગ તું.

યા તું પ્રિતિ રસ પ્યારી આપું જે સુખેથી,
માગ, માગ તું માગ. જાગ તું.

વિરહી વિજેગી મનકું અતિશે મુઝાયે—વિરહી.
 શાન્તિ માટે લટકું પાણુ ના લેશ પમાયે—વિરહી.
 શાન્ત છે સંસાર સહુ, છે શાન્ત નર ને નાર;
 પ'ખીયો પાણુ શાન્ત થઈ, સુતાં દીસે આ વાર.
 શાન્ત શશિની શાન્ત રજની, શાન્તિ સહુને પાય;
 એક આ હિણુભાગી હૈયું; ક્યાંય શાન્ત ન થાય—વિરહી

જે ગોરી ખેઠી અશોકની ડાળે,
 જે ગોરી આડી આંખે મને લાળે;
 જે ગોરી ઉડી ગગન ચઢી ખેઠી,
 જે ગોરી છપી પવન માંહી ખેઠી;
 જે ગોરી ખલી વાદળ દોરી આલી,
 જે ગોરી મૂલી હવાને ઉછાળી;
 જે ગોરી છટી તૂટી દોરી ઢીલી,
 આ પડી, આ પડી, આ ઝીલી ઝીલી.

નણુદલ વીરા અધીરા જરા ધીર ધીર—નણુદલ.
 સુકોમળ સ્નેહની સજ્જા સજ્જન સમજવું છું.
 નિર્મળ નેહ જળ શિતળ છતે છંટાવું છું.
 પરિમળ પુષ્પ જોખન ખાગથી બહેકાવું છું.
 હૈયા હિંડાળે મારા લાલજી લહેકાવું છું—નણુદલ.
 શાન્તિ મંત્રે લયો પ્રિતિનાં ગીત ગાઉં છું.
 સુધારસ અરતાં શાન્ત નયન હું નચાવું છું.
 મીઠી મીઠી હાથા લરી શાન્ત વાયુ વાવું છું.
 મીઠી મીઠી શાન્ત નીંદ સાહયખા શિર છાઉં છું—

તપસ તથા કુરુમ—

૧૭

સ્વીકારો સહુણી મારા પ્રેમની નીશાની,
 મનમોહના હું માથે ચઢાવું—સ્વીકારો.
 એ નિશાનીથી બંધાણી મારા નાથથી સદાની,
 મનમોહના હું જીવથી જડાઉં—નિશાની.
 હવે તો હું તારો, તું મારી સદાની,
 સાક્ષી સુખણુ દેવ, લગ્ન કીયાની,
 દેશ હું સુશાણી, દેશ હું સુશાણી, દેશ હું સુ-
 શાણી—સ્વાકારો સહુણી.

રથો—

૧૮

દેવી દુનિયાની સાચી, દેવી દુનિયાની સાચી,
 એક દમડી દમડી દમડી—દેવી.
 દમડી છૂટે ના છે તૂટે ચમડી, ચમડી, ચમડી—દેવ
 ચહીં છે દમડીનો દરબાર,
 જહીં છે કપટી કારોબાર,
 દયાનું નામ નહીં તલભાર,
 સદા છે એકજ ઉર વિચાર,
 ચહીં છે દમડી, તહીં છે દમડી, કહીં છે દમડી,
 લાવો કોઈ દમડી, દમડી દમડી—દેવી દુનિયા.

રથો તથા નાથો—

૧૯

તારા જોબન વનમાં આ લમરો મદ ઘેલો
 થઈને ધુમે—તારા.
 રંગીલો રસઘેલો લમરો, આ રસ કળીયોને
 ચુમે—રંગીલો.

રંગીલા લમરા આવો.
 આવ્યો રંગીલી આવ્યો.
 રસઘેલા લમરા આવો.

આવ્યો રસઘેલી આવ્યો.

અલખેલા લમરા આવો.

આવ્યો અલખેલી આવ્યો.

આવો હુસુમ રસ પાઓ, મધુર ખીલી, વચ્ચે
વાલી આ સમે હો લમરા રસ કળીયોને ચુમે
--લમરા--

રવો તથાનાથી-- ૨૦

અરે વાહ મહેરબાન,

જાણ્યા એતો હવે જાઓ મહેરબાન--અરે

તાણી તીરછી લમર કમાન,

સારો નાહી નેણોનાં ગાણુ--અરે મહેરબાન.

છોડો છેડ છોડો તોફાન,

જાઉં વારી જોખનપે જાન--અરે મહેરબાન--

જાણ્યા એતો.

સાહેલીઓ--

૨૧

મારા સમ જો ન જો તો આલી શી બની--મારાં.

ખીલ્યા છે ગાલ આ કે,

ખીલ્યા છે ગુલાબી પુલો,

અધરે હાર જો પ્રવાળની--મારા.

બની બની બસ બહુ બની,

હાથની લટક,

ચાલની ચટક,

ચમકે વાહ શી ચટક ચાલની--મારા.

મીઠી--

૨૨

ભાન જૂલ્યા છે રાજ મૂળડાની મલકે--ભાન.

કામણગારી કીકીની હલકે હઠીલા રાજ--ભાન.

ઝાંઝરને ઝણકે, નેપૂરને રણકે,

જોખનીયાની ભૂરકીની લનકે હઠીલા રાજ--ભાન.

હાથને લટકે, ચાલને ચટકે,
પતલી કમર કેરે કટકે હઠીલા રાજા--સાન.

બંધી સખીઓ-- ૨૩

ભરી ભરી પ્રિતિનો ખ્યાલી પીળે ને પીવરાવળે--ભરી ભરી
લટકે ને ચટકે રસીલી રસીયાને રીઝાવળે--લટકે.
જીવનનો લહાવો લેળેજી, જોખનનો લહાવો ફેળેજી,
રસના રંગ તરંગમાં જીલળે ને જીલાવળે--ભરી.
બની તમે ગુલ રસીલી રે, પીયુ બુલબુલ રસીલાને
જોખનના જાદૂઈ કેફે ફૂલળે ને ફૂલાવળે--ભરી.

નવલ તથા કુસુમ-- ૨૪

આવો આવો આ અલખેલી, સુકોમળ યેલી, નવેલી
વસંત ખેલ ખેલીયે--આવો
આવો આવો આવો રસીલા, છખીલા, છોગાળા,
નવેલી પ્રીતીના રંગ રેલીયે--
પ્રેમ મોરલીયે ખ્યારી હું નચાવું,
પ્રેમ પીચઢારીયે રંગે ભીંજાવું,
માતુની સુકોને માન,
જી હા હા,
ઘેલી આ તે શું ગુમાન,
જી હા હા,
માન ખ્યારી, માન ખ્યારી, માન,
જી હા હા
માન, ખ્યારી માન, ખ્યારી માન --આવો.

સર્વ સખીઓ—

૨૫

લીડ લય લાંબનહાર સદાશીવ લોખાને
લજ્યે—લીડ.

માતુ ભવાની ભરથાર સદાશીવ લોખાને
લજ્યે—માતુ.

અશરણુ શરણુ થનાર, શશિધર મુખ શાન્તિ
ભરનાર,

ભસ્મધર ભવજળ તારણહાર.

ગંગધર વાંચિછત વર વરનાર.

સ્મશાનના વસનાર, સદાશીવ લોખાને
લજ્યે.

માતુ ભવાની—લીડ લય.

.પો—

૨૬

જે વારો તે થોડું રે સતિ નારી પતિપર સહુ કંઈ
વારો—જે વારો.

તન મન ધન વારો જીવન જોખન વારો,

પ્રેમથી વારો જીવ પ્રાણુ—રે સતિ.

શાણી છે સ્ત્રીનું જે કંઈ ગણો તે સ્વામીરે,

જાણો સંહારક સ્વામી, ઉદ્ધારક સ્વામીરે—જે વારો.

સતિ સ્ત્રીનો પતિ પરમેશ છે,

પતિ મુખે સુખી સતી હમેશ છે,

છે પતિ દુઃખે સદા સતિ હીલકલેશ—સતિ સ્ત્રીનો.

તેત્રીશ કોટી દેવ ખીરાજ્યા, પિયૂ પ્રતિમા રૂપ,

જાણી સ્વામી સેવો રે—

સ્વામી ઉમાવર રૂપ,

સ્ત્રીચાને સ્વામી રમાવર રૂપ,

સ્ત્રીઓને સ્વામી છે સર્વ સ્વરૂપ—

જાણી સ્વામી સેવો રે—જે વારો.

દરબારીઓ—

૨૭

પ્રેમે પ્રસાદી મહાદેવીની, દ્યો ખીઓ પ્રેમે પ્રસાદી;
 રંગી ખ્યાલા મોહપૂર, હો જંગી શૂર—
 ખ્યાલા ખ્યાલા તું સદા રે, બહાલા બહાલા પ્રાણુસમાન;
 છે તન મન ધન સહુ તું પર કુરબાન—પ્રેમે.

કુસુમ-સખીઓ—

૨૮

કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો, કોઈ બચાવો રે,
 અરે રે હાં.
 મારા પ્રાણને પાપીના પાશેથી કોઈ બચાવો રે.
 આવો રે આવો, આવો રે આવો, આવો રે આવો, રે,
 અરે રે હાં, મારા નાથને નમેરા હાથથી કોઈ બચાવો રે.
 કેને બોલાવો, કેને બોલાવો, કેને બોલાવો રે;
 અરે રે હાં, બોલો બાવરાં આ આમ બનીને
 કેને બોલાવો રે.
 જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ, જાઓ રે જાઓ રે.
 અરે રે હાં.
 મારા જીવનને જાલીમની જાળેથી જાઓ છોડાવો રે;
 લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, લાવો રે લાવો, રે,
 અરે રે હાં.
 મારા જીવનનું ધન જતું લુટાઈ લાવો છોડાવો રે.

૨૯

પ્રધાન—સતનો સહાયક રામજી, સત સાથે દરનાર છે.
 રામજી રક્ષણહાર છે, તો કોણ નામ લેનાર છે.
 કુસુમ—જાઓ જાઓ સીધાવો સુખે સલુણા શ્યામજી રે.
 સખી—આવો આવો નિલાવી વેગે વચન વિશ્રામજી રે.
 દરબારી—રખવાળી કરો શ્રી રામજી રે—જાઓ.
 સખી—બહેલા વળજો.
 કુસુમ—વચને પાળજો.
 નવલ--હોજી, હોજી, મુજ અંતરના આરામજી રે—જાઓ.

વારાંગનાઓ—

૩૦

અજર રહો ઈશ પરમ અવતાર,
 અમર રહો વિશ્વ વિજય વરનાર—અજર.
 દિન દિન ખીલો તન મન જોગન, રંગ રૂપહો અંધર પાર
 ખન ખન ખન ખન કરતાં ધનથી, ભર્યા રહો ભૂપત
 ભંડાર—અજર.
 વિજય વાધ ગડગડગડ ગગડો, ફરફર ફરફો વિજય,
 થર થર થરકો દુશ્મન દિલડાં ગાઓ જગ જય જશ
 ગાન—અજર.

કુસુમ—

૩૧

વચન વાયદો આવો આવો નિભાવો કંથ-વચન.
 છાઓ કલંક ન પ્રિતી ને અંથ-વાયદો.
 ક્ષત્રી જાયા છે સત્યે વખણાયા,
 સત્યે ગવાયા, સત્યે પૂજાયા.
 હાથા વિચારો એ એક, ક્ષત્રિ કુળ દેક, છાંડો ન
 છેક, કુળ વિવેક પંથ—આવો.

નાથી—

૩૨

હારે થાશે થાશે મારાં હૈડાંકેરી હોંશ,
 આજે પૂરી થાશે—હારે.
 ઘૂઘરીયાળાં અંજર ઝૂમણાં આજે પહેરાશે—હાં રે.
 અંજર ને ઝૂમણાં પહેરી, શેરીયે શેરીયે,
 લટકાં મટકાંથી ચાલી,
 અણુણુણુ અણુ અણુ અણુકારી, નાથીળા જાશે.
 —હારે થાશે.

કુસુમ—

૩૩

વાહ વાહરે શીતળ વિમળ શી સંધ્યાની છાયા
 છાય છે—વાહ.
 મીઠો મીઠો વાયૂ વાય છે,
 મીઠાં ગીતો પંખી ગાય છે,
 સુગંધી પૂલડાં, પરે દીલ હૂલડાં,
 ઘૂમી ઘૂમી ચૂમી બુલબુલ ડોલાં ખાય છે,
 પ્રેમ નિશે મસ્ત શાં જણાય છે.

કુસુમ—

૩૪

શીઠ તરસાવો, શીઠ ટવળાવો, દિલ દયા લાવો
આવો, હવે આવો—શીઠ.

નાટલડી નેહું હું, વાલમણ યાકી,
આંખલડી રોઝ, રોઝ પ્રીતમણ પાકી
મૂખડું મોહન—હવે તો બતાવો—શીઠ.

ચાગિની—

૩૫

ધંધર ખુરં જે કરે, તેં આરાને માટ;
સમણ શાણી દે તણ, અંતરનો ઉઘાટ.

*

*

*

શંકા તણ દે સુલગા, કર બહાલમની બહાર;
તુજથી તુજ પતિ છૂટશે, લખ્યો લેખ કિરતાર.

નેપથ્ય—

લોગી લોગ તજે હવે, લોગી સજે જપ નેપ;
પૂર્વે રવી પ્રકટી કહે, જાગો પડયું પ્રભાત.

કુસુમ—

૩૬

છળે જાઉં, છળી અરી લાવું, છોડાવી છેલાને,
છોડાવી છેલાને—છળે.

ધરૂં પ્રથમ પુરૂપનો વેષ, દરબારે કરૂં પ્રવેશ;
ઘઉં પ્રગટ પુખ્તસિંહ નામે, કહું જવા કુસુમને ઠામે.
લઉં સંગ દાસીને બદલે, હથિયારબંધ સુવકને.
ઝોઝલ પડે થઈ દાખલ, દુશ્મન ઘરમાં ફરી છલખલ.
આવું બસ લાવું છોડવી હું અલખેલાને—છળે જાઉં.

જો આ ગુલાબી ગાલે દીવાનો બન્યો,
આ મરકતા મૃણાલે મસ્તાનો બન્યો,
તુજ પ્રેમ દીપ ઉજાલે પરવાનો બન્યો,
કામી અંધ તું અકાલે મરવાનો બન્યો,
મરવાનો બન્યો નહિ, ઠરવાનો બન્યો-કાંઈ-બાલ.

કુસુમ તથા મીઠી-- ૪૩

આવી સોહીની સુરત પર, મોહીની સુરત પર, જોબન
કોણ ન વારે--આવી.
મતવાલાં નેણાં જાદૂ ડારે,
વાહરે વાહ વાહરે વાહરે વાહરે વાહ વાહરે વાહરે--આવી.
રૂપ વસે કયાં ધન પર, કે તનપર વસનાર ?
જો જેના મન પર વસે, તે રૂપનો અખાર--હાહરે--આવી.

દરબારી-કુસુમ ૪૪

કળૂલ છે, કળૂલ છે, કળૂલ હજાર વાર છે-કળૂલ.
તો થાઓ સઉ તૈયાર,
વિર વિચારની શી વાર છે,
નારી વેષધારી જાશુ, શત્રુ મહેલની મોઝાર,
પછી તો તીખી ટેકને, આ તેજલી તરવાર છે.
મહારાણીની રજા લઉ.
હું પાણુ જઈને સજ થઉં.
ભલે સિંધાવો સર્વજન હુકમ મળે તૈયાર છે-કળૂલ

રથો-નાથી ૪૫

હાય હાય હાયરે દમડી હાય, ગઈ કંઈ કોઈ બતાવે
ને ભાઈ-હાય.
જાય ધન પાપીનું પદલે જાય, ખાય ધન ચોરીનું ચોરજ
ખાય-જાય.

આ પ્રસ્તુત સને ૧૮૬૭ ના એક્ટ ૨૫ મુજબ રજીસ્ટર
કરાવ્યું છે માટે કર્તાની રૂબ રૂબ કાપડો
છાપવું, છપાવવું આગર બજાવવું નહિ.

નાટકનો ટુંક સાર.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ.

- પ્ર. ૧—વસ્ત્રહરણ. ગોપગણની શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની સ્તુતિ. કન્યાઓનું મોળાકતના વૃત નિમિત્તે યમુનાંશમાં ન્હાવા આવવું. કન્યાઓ લુગડાં ઉતારી નદીમાં ન્હાવા પડે છે તે કૃષ્ણ તેમનાં કપડાં લઈ, કદમ્બપર ટીંગાળી, પોતે કદમ્બપર ચઢે છે. ગોપીઓને ખબર પડતાં દીનવાણીથી કપડાં પાછાં આપવા યાચના કરે છે, એટલે પ્રસન્નતાથી શ્રીકૃષ્ણ તેમને લુગડાં પાછાં આપે છે, અને રાસ રમાડવા વરદાન આપે છે.
- પ્ર. ૨—રાધાજીની શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની પ્રેમ લાગણી. લલિતા તથા ખીજ સખીઓ કૃષ્ણને બોલાવવાની યુક્તિ શોધે છે એટલામાં રાધાજીની માતાનું આવવું. રાધાપર ખીજનું સખીઓના પ્રયત્નથી હેવટે રાધાજીએ પોતાની સખીઓને લઈને ગોરસ વેચવા જવું.
- પ્ર. ૩—દાણુલીલા. શ્રીકૃષ્ણની તથા ગોવાળીયાઓની મનમત. કન્યાઓનું ગોરસ વેચવા આવવું. શ્રીકૃષ્ણ તેમની પાસે દાણુ માગે છે. રાધા, લલિતા તથા ખીજ સખીઓ આનાકાની કરે

છે. છેવટે દાણુ આપે છે. શ્રીકૃષ્ણ તથા રાધાજીનો પ્રસંગ.

અ. ૪—ઋષભ તથા લલિતાનો સંસાર વ્યવહાર.

અ. ૫—રાધાજી શ્રીકૃષ્ણની રાહ જોઈ જોઈ છે એટલામાં કું આવે છે. રાધાજીનું રસજી.

અ. ૬—નંદરાયજી તથા ગોવાળીયા મળી, ગોવર્ધન પર્વતનો ઓચ્છ કરવાનો ઠરાવ કરે છે. એટલામાં નારદજી ઇંદ્રને તેડી લા છે ને તેને ઉશ્કેરે છે, તેથી ઇંદ્ર ગુસ્સે થઈ સર્વને શી કરવા સાર જાય છે.

અ. ૭—ગોવર્ધન પર્વત—ગોકુળવાસી તથા વૃજવાસીઓ ગોવર્ધન ઓચ્છવ કરે છે એટલામાં ઇંદ્ર વરસાદને મોકલે છે. વ સાદ, વિજળીઓ ને પવન સાથે તુટી પડે છે. ગોકુળ અ વૃજ તણાય છે તેથી તેમાંના રહેવાસીઓ કોલાહલ ક કૃષ્ણની પ્રાર્થના કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પોતાની ટચલી ઓળીપર પર્વતને તોળે છે. ઇંદ્ર તથા નારદ આવે છે. ગો વાસી અને વૃજવાસીઓનો શ્રીકૃષ્ણ અચાવ કર્યો તે તેને પરમાત્મા જાણી ઇંદ્ર, વરસાદ વિગેરે બંધ કરે આથી ઇંદ્રનો ગર્વ ઉતરે છે ને અધા શ્રીકૃષ્ણની સ્તુ કરે છે.

અંક ૨ નો.

અ. ૧—રાધા તથા લલિતાની સખી ભાવનાની ગમ્મત. શ્રીકૃ માલણુ વેશે આવીને રાધાને મનાવે છે.

અ. ૨—લલિતા બહાર ગઈ છે તેથી ઋષભ ખીજાય છે, તેટલા લલિતાનો ભાઈ તથા ભાભી આવે છે તેમને ઋષભ પ્ર ચથી વિદાય કરે છે. લલિતા આવે છે. તેને ઋષભ ર છે. શ્રીકૃષ્ણની વાંસળી સાંભળી લલિતાનું ચિત્ત આક છે. પતિ પાસે જવાની યાચના કરે છે. ઋષભ જવા, છે

નથી. તેને ઘરમાં પુરે છે. લલિતા પ્રેમલક્ષણા ભક્તિના દેરમાંને દેરમાં મૃત્યુવશ થાય છે.

૩—રાસલીલા—લલિતાનો સુદમદેહ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણકમલમાં નમે છે. શ્રીકૃષ્ણ તેનો ઉદ્ધાર કરે છે. આ સીનમાં શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં કહેલા કૃષ્ણાવતારના રહસ્યનું સ્પષ્ટી કરણ કરવામાં આવ્યું છે. ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે કે ને આપ પરમાત્મા હો તો અમે આપની શક્તિઓ છઠ્ઠાએ, આપ આત્મા હો તો અમે આપની વૃત્તિઓ છઠ્ઠાએ આપ દેહ હો તો અમે આપની ઇન્દ્રિયો છઠ્ઠાએ અને સામાન્ય પુરુષ હો તો અમે આપની સ્ત્રીઓ છઠ્ઠાએ. તેવીજ રીતે રાસલીલાનો અર્થ હાલના જમાનામાં લોકો ને સ્થુલ ભાવમાં લે છે. તેનું પણ રહસ્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓને આપેલો ઉપદેશ. ગોપીઓની શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની પરાકાષ્ટા.

૪—કૃષ્ણ તથા બળભદ્રને તેડવા અકુરજી આવેલ છે તે ઋષ્યભને મળે છે. ઋષ્યભ તેમને નંદરાયનું ઘર બતાવે છે અકુરજી નંદરાયને “તમને તમારા પુત્રો સહીત કંસ ધનુર્ધરા કરે છે તેમાં બોલાવેલ છે” એમ કહી તેડી જાય છે. કૃષ્ણ ઋષ્યભને પણ સાથે લઈ જાય છે. રાધા, કૃષ્ણ સાથે જવા તૈયારી કરે છે. કૃષ્ણ તેડી જતા નથી.

૫—કંસની કચેરી—શ્રીકૃષ્ણને મારવા કંસના પ્રયત્નો. પોતાના પિતા, તથા બહેન તથા બનેલીની ખુરી હાલત કરી પાંજરામાં પુરી છે. એટલામાં નંદરાયજી પોતાના પુત્રો સહિત આવે છે, કૃષ્ણને કંસ મલયુદ્ધ કરવા કહે છે. મલ્લયુદ્ધમાં બને જીતે છે. આથી ક્રોધે ભરાઈ રૂડાવતને તેના પર હાથી છોડી મુકવા કહે છે હાથીને પણ કૃષ્ણ મારે છે ને જેવટે કંસને મારી નાંખી તેનું માથું તેના સમરા જરાસંધ પાસે મોકલે છે. ને પોતે દ્વારીકામાં જવા સાઝ સર્વને મહેલમાં મોકલે છે. ત્યાં રાધા આવે છે. રાધા, સાથે લઈ જવા યાચતા કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ મહેલ ઉગડે છે. રાધા ભોગણ વશ ધરે છે.

જાતી રહે છે ને યુવાવસ્થા આવે છે. પતિ પતિન પ્રભુનો ઉપકાર માને છે.

૬—શ્રીકૃષ્ણ ભક્તલક્ષ્મી નામ ધારણ કરીને રાધાને વનમાંથી ફેરી લાવે છે. પ્રેમભાવનાની પરાકાષ્ટા.

૭—સત્યભામા રૂક્મિણીને લક્ષ્મીની મૂર્તિ જાણી પગે લાગે છે. કૃષ્ણ આવી કહે છે કે એ રૂક્મિણી છે. ત્યારે સત્યભામાને લક્ષ્મીજીની મૂર્તિ માટે શંકા પડે છે. અપ્સરાને પૂછે છે તે કહે છે કે હું કહેતો, તેણી રૂક્મિણી છે તે ખોટાને છે. પૂછનાં, હું કહેતો કે તમે લક્ષ્મી નહિ પણ આ (રૂક્મિણી) છે ૧૨ મંત્ર, શંકર, ગાતા કહે છે કે તમે લક્ષ્મી નહિ. સત્યભામાને કોઈનું માન્યામાં આવતું નથી છેવટે શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે આ આમનપર લક્ષ્મીજીજી ચડી શકશે. તેમ હો તો પંચારો, સત્યભામા પગથીએ ચોટી જાય છે. મુક્ત થયા શ્રીકૃષ્ણને યાચે છે. શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ માર્ગ બતાવે છે. સત્યભામા ભક્તિને ખોજાવે છે. રાધા આવે છે, મોક્ષના માર્ગની સમજ પાડે છે. સત્યભામાનો ગર્વ ઉતરે છે. તેની યાચનાથી શ્રીકૃષ્ણજી ચર્તુભુજ રૂપે દર્શન આપે છે. છેવટે આનંદ.

શ્રી

કૃષ્ણ ચરિત્ર.

નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

(૧)

મંગલ ગાઓ ગાઓ પ્રભુ યશ,
 આનંદ આનંદ થાય સદાય સહુ ગૃહે;
 વિમલ ભક્તિ રસ વહે મુખી ગાઓ-મંગલ.
 કૃષ્ણ કથામૃત પાવનકારી પ્રાતે ગામ્યો,
 લેવા સંતો આવો, પ્રેમ રસ લેવા-મંગલ.

(૨) (૨)

ગાઈ ગાઈ ગુણ પ્રભુના, યશ વિભુના, સ્નેહ ધરીને,
 શુભ મતિ આપો દયા કરીને;
 નામું શીશ હે જગદિશ પ્રેમ ધરીને-ગાઈ.
 દેવોના સંહાર માટે, દેવો તૈયા કોડ પુરવા કાળે;
 અવનિમાં અવતાર ધારી, ભક્ત હૃદયી,
 વંદન કરું હું શ્રી હરિને-ગાઈ.

અપ:—

(૩)

પ્રગટ થયા નારાયણ વૃન્ ભૂમીપર,
 દેવ કાર્ય કરવાને માટે શ્રી સ્યામ સુંદર-દૃન્.
 વિકટ કળી તણી પ્રબળ છાયા નેષ,
 સંસાર વિષે ભક્ત ધર્મનો,
 માર્ગ વિસ્તારવાને માટે;
 જીવોના ઉદ્ધારને કાળે કહણા કરીને પધાર્યા છે નરવર-

કન્યાઓ:—

(૪)

ચાલો ચાલો સખી જનનાંજમાં ન્હાવાને કાળે,
 વૃત આચરીએ એની વીથે ને કુળવતીને જાળે—ચાલો
 રાધા—કાલાયત્રી વૃત ને કરે, કુંવારી કન્યાય,
 પામે વર મન માનતો, એવો છે મહિમાય;
 કન્યા—આશીષ માતની માગી લગ્નએ આ.....ને—ચાલો

નાટુડી:—

(૫)

ખાઈરે શામળીઓ લાલ છે લટકાળો, રૂપાળો એતો,
 લાગે મતવાળો મને વ્હાલો—શામળીયો.
 છેડો મારો પકડે છખીલો,
 જાનો રહી છોગાળો;
 પેલો મધુરી મોરલીવાળો, રૂડો રહીયાળો.
 છખીલો રસીક તંદલાલો.
 હું તો પરણી કાનડ કાળો—શામળીયો.

(૬)

કૃષ્ણ:—સામી શર્દપૂર્ણિમાની રાત્રીને વિષે,
 સર્વ સુંદરી રમાડું રાસને સિષે.

કન્યાઓ:—નિલ હૃદય વસન્ને, ક્ષણ ન બસન્ને

રાધા:—આશા આપી તે શ્રી નાથજી નીભાવન્ને,
 સ્નેહ બધે બધાઈ વહેલા આવન્ને પ્રભુ.

કન્યાઓ:—હસી હાથ નેડી નાચે એમ દાસીઓ તમામ.

કુમ્ભુ:—બેઠયે ગોરી થાએ કાન્તિ મોરી.

શ્રાધા:—ગોરી કાન્તિ ચિત માં લખ લે ગોરી,
હું તો એમ તો ન આપું પ્રેમ પાન રંગ ઘેલડા-આપા.

(૧૧)

શ્રાધા:—અલીઓ ! અલખેલો કેમ નાવે ?

બેભાન કરી માન કાં ભુલાવે ?—અલખેલો.

સેજ સમારી હું વાટ જોઈ રહી,

પ્રીતમજી પણ ટવળાવે,

હવે હુંથી નહી રહેવાય,

મન આકુળ વ્યાકુળ થાય, મતિ ભમી જતી;

છળ કરીને, છેતરીને એ,

કાં અલી અકળાવે ?—અલખેલો.

(૧૨)

કુમ્ભુ:—કુમુદિની સમ તુજ કાન્તિ વિકાસી,

કાન્ત શશી રહ્યા પાત્ર પીપાસી;

હોરે મુવાસીની કુસુમ વિકાસીની,

થાઓ સુખવાસી,

આવો થાઓ સુખવાસી.

શ્રાધા:—

(૧૩)

જાઓ શ્યામ જાઓ મુને ના સતાવો,

રાત્રે વેરણુ સંગ રંગ રમ્યા.

જાઓ જાઓ જાવે મને શ્યામ બનાવો—મુને.

શામ પીપા મને શીદ બોલાવો, ?

ઘરઘર ભટકા શરમ ન લાવો,

શીદ મુજને બગતીને દુભાવો—મુને.

નારદ:—

(૧૪)

કોણ કહે ગતિ તુજ શ્રી પ્રતિ,

ઝરને અમર સહુ બુધ્યા મોહી,
 અધિને મુનીઓ રહે નોઈ,
 અકળ અગમ વિસ્તરી રચના,
 પદોએ ન મતિ—દાણ.

(૧૫)

દાણ માગેરે દાણ માગે,
 કાનો કાંકરી મારે તો મને વાગે રે—દાણ,
 કાનો કીયા મલકનો દાણી,
 મારી નવરંગ સુંદી તાણી રે—દાણ,
 કાનો કીયા મલકનો સુખો,
 મારી વાટકી રોકીને ફૂને ઉભો રે—દાણ,

(૧૬)

નમો ગોપાળ નંદ નંદન ગોવીંદ નમો,
 શ્રી ગોકુલચંદ નમો
 પુરણાનંદને, બાલ સુકુંદને,
 દેવ સકલ વંધ નમો—નમો,
 કાલિય ગંજન હરિ નમો
 વંદુ આત્મારામ,
 પુરણ પુરુષોત્તમ નમો
 સદાય પુરણ કામ,

જોવર્ધન હાયે ધર્યો
 જોકુલ ઉધાર ક્યો,
 કંદ્ર તણો ગર્વ હર્યો,
 એ આનંદ કંદ નમો—નમો

અંક ૨ જો.

શ્રીમા:—

(૧૭)

મુજ યજ્ઞવંતા કંથ જોઈ મન રાચે, હૃદય
મામી હુંતો પુરણ પુણ્યે એવા સ્વામ ગુણ નિધાન
દંદ્ર સરખા દેવતા જેનાં ચરણ કમળમાં નમીને યાચે
સ્વરૂપ જોઈને લજઈ રતિ પતિ,
હુપાયો સુંદર સ્યામ નયનની જ્યોતિ મહી.
મોહી હું એ ઝલક-તરંગે, ઉમંગે,
સંગે કંથને રમવા આતુર મુજ મન નાચે—મુજ

લલિતા:—

(૧૮)

સૌના છે સમાન ભગવાન સૌના છે સમાન
ધ્યારારે ગોપીઓના કાન—ભગવાન.
કાળાં કે ખડુ રૂપાળાં,
ડાલાં ડોરાં ઘેલાં કાલાં,
એને મન જહાલાં છે તમામ—ધ્યારારે
હંચ નીચ જતીયાળાં,
પાપી કે હો પુત્ય વાળા
રહેમી રહો સૌમાં મારો રામ—ધ્યારારે

(૧૯)

કૃષ્ણ:—ફલ લેજો રંગીલાં સુંદર ફલ લેજો,
મારાં ફલ તણાં નથી મૂલ—સુંદર.
ફલ લેજો રસીલાં નાણુક ફલ લેજો.
હું તો વેચું છું પ્રેમને મૂલ—સુંદર,

શ્રીમા:—

(૨૦)

નંદજીનો છેલો જાદુનો ભરેલો,
જાદુનો ભરેલો છે છાકમાં છેલો—નંદજીનો.

કાળી કીકીની માંહી કામણુ બરેણુ છે,
 મંદ જુરકીમાં મોહન મંત્ર,
 જાણે જીવનનો જંત્ર,
 પ્રાણુ કરે પર તંત્ર,
 વાણીમાં લોભાવી ખાત્રા,
 મોળીને દસાવે ૫૬ બરેણો-નંદજીનો-

(૨૧)

કહોજી રાજ આજ કેમ આત્રીયા મનાઈને,
 રત્નું ન જાય તુજ વીણુ રસીલી.....રાજ.
 મુજને તું બહાલી લાગે સૌથી રસધેણી,
 -તુજ પ્રીતિ મુજ જીવનવેલી,
 વેલી ફાલો તુજ.
 હૈયે કુલો મુજ.....આજ.

(૨૨)

મીઠી વાગે વાંસળી,
 કાંઈ મોહન મંત્ર રેલોને, બેભાવે-મીઠી.
 ઠહુકી જોલાવતી પ્રીતમ પાસે,
 બાન ભુલ્લી ગઈ બની છું બહાવરી પ્રેમભાવે-મીઠી.

(૨૩)

રસીક પીયા આશું જોલો ?
 કાં પ્રભુ, કંઈલુ થયા ?—રસીક.
 પ્રાણુ સાથે પ્રોઈ દીધી,
 પ્રીતિ બંધે બાંધી લીધી;
 હવે કાં છજો આમ રંગ રસીયા ?—રસીક.

(૨૪)

રાસ.

શરદ પુનેમની સુંદર રાત્રી ખીલીરે,
 મોહીની માયા મનોહર રાસે રમેરે;
 આકાશ કેરો ફોડો માંડવો બનાવ્યો,
 રંગ રમવાને.

આ પુસ્તક સને ૧૮૬૭ ના એક્ટ ૨૫ મુજબ રજીસ્ટ્રે
કરાવ્યું છે. માટે કત્તાની રજા શિવાય કોઈએ
છાપવું, છપાવવું અગર ભજવવું નહિ.

નાટકનો ટુંક સાર.

અંક ૧ લો.

પ્ર. ૧—ઈસ રતન-નાટકના ઉદ્દેશનું મુચન.

પ્ર. ૨—ધનાશને ઘેર તેની નાની દીકરી કમળાનું માથું કરવા કરમચંદ અને રતનચંદ આવે છે. મોટી દીકરીને પરણાવ્યા શિવાય નાનીને નહિ પરણાવું એવો ધનાશ પોતાનો વિચાર દર્શાવે છે. એટલામાં રમણ અને તેનો નોકર ધનીઓ પણ કમળાનું માથું કરવા આવે છે, કમળાને બણાવવા એક શાસ્ત્રી જોઈએ છીએ એમ સાંભળી રમણ પોતે શાસ્ત્રી બાવા બની જવાનો વિચાર કરે છે અને ધનીઆને પોતાનાં કપડાં પહેરાવી રમણ બનાવી દે છે.

પ્ર. ૩—વિજયપુરથી કૃતાશાં પોતાના નોકરને લઈને કુમુદપુર પોતાના મિત્ર રતનચંદને લાં આવે પહોંચે છે, કૃતાશાનો બાપ મરી ગયાથી તે પઈસા લઈને પ્રવાસે નીકળ્યો છે. અને પોતાને માટે તેને લાવક કન્યા શોધી કાઢવી છે, લાં તેને રતનચંદ કરક્ષા સાથે પરણવાનું કહે છે, તેથી કૃતાશા ધનાશને ઘેર તેનું માથું કરવા જાય છે.

પ્ર. ૪—વિમળા કમળાને બહુ દુઃખ દેતી તેથી તેને પાસેના ગામમાં માણેકદારી ખુનેમનો મેજા જોવા ધનાશ લઈ જાય છે.

તિમાં આપનું કશું ન માનવું અને ઇચ્છીત વસ્તુ વરવામાં
કાંઈ શાસ્ત્રનો બાધ આવતો નથી એમ સમજાવે છે.

૩. ૪—વિમળાનાં લગ્નનો દીવસ છે. સૌ દત્તાત્રા જમાઈરાજની
વાટ લેઈને હજુ છે. પણ જમાઈરાજનું દશ કાંઈ કંઈકાં
નથી. હેવટ આથે શીળળ બાંધીને, સત્તરશો થીંગણ વાળું
અંગરખું પહેરીને, દાટલ ખાસણ પહેરીને દેડે શીદરી વી-
રીને વરગાજ પધારે છે. પરાણીને એકદમ છેડા છંડી છો-
ડ્યા શિવાય, અને બધાનો આગ્રહ છતાં જમ્યા પણ શિ-
વાય. જમાઈરાજ વિમળાને ઘસડીને ચાલતા થાય છે.

૪. ૪—જમાઈરાજ પોતાને ઘેર આવે છે. સ્ત્રીને સુધારવા માટે દ-
રેક જાતની બોલચાલો પહેલેથી કરાવી રાખે છે. તે પ્રમાણે
દરેક નોકરો કરે છે. વિમળાને પહેલેથીજ પોતાનો ત્રાસ
ખેસાડવા અને એની સામે કાંઈજ નહિ બોલી શકાય, એમ
એના મનમાં દસાવવા રસોઈઆને તથા બીજાનો કરૂંને બાના
કરી મારે છે. વિમળા બિચારી બીકમાંને બીકમાં દશું
બોલી શકતી નથી. દત્તાત્રા તેને જમવા દેતો નથી અને
લાથ ધાવરાવી અંદર લઈ જાય છે.

૫. ૪—શેઠ પરણ્યાં અને નોકર પણ પરણ્યા બાળીઆના અને
પાર્વતીના ગૃહ સંસારનું દિગ્દર્શન, પાર્વતી અને વર્ણગંધર-
વતી વાનગીત.

૬. ૪—પાર્વતીનું ખાગળ-બાળીઆનો પાર્વતીને પકડવાનો પ્રયત્ન,
પણ સામે પોતેજ પકડાય છે. સસરાઆવી સમાધાન કરે છે.

- પ્ર. ૧—કમળા અને સખીઓ. શ્રી વેશે રતનચંદ્ર તેનો તિસ્કાર.
રમણ અને કમળા નાસી જાય છે. અને ગાંધર્વ લગ્ન કરે છે.
- પ્ર. ૨—ધનીઓ અને મણીઓ એક ડોસો શાધી કાઢીને તેરે રમ-
ણનો આપ બતાવે છે.
- પ્ર. ૩—વિમળા ભુખી હતી તેથી ભાણીઆ પાંસે ખાવાનું માગે છે.
ભાણીઓ કહે છે કે શેઠ ને ખબર પડે તો મારી નાખે,
પછી દરજી, સોની, કાપડ વાળો વિગેરે આવે છે તેને પણ
મારીને ધમકાવી કહે છે. આથી વિમળા નરમ થાય છે.
- પ્ર. ૪—દ્વતાશા વિમળાને તેના આપને ઘેર તેડી જાય છે. રસ્તામાં
બે જણાને તકરાર છે. દ્વતાશા વિમળાને સુધારવા માટેજ
સૂર્ય ઉગ્યો છે. છતાં કહે છે કે ચંદ્ર ઉગ્યો છે, છેવટ વિ-
મળા પતિને આધીન થાય છે. એક ડોસો નીકળે છે તેને
દ્વતાશા કહે છે કે આ કુમારિકા છે છેવટ વિમળા પોતાનો
પતિ જન્મ કહે છે તેમ હા પાડે છે.
- પ્ર. ૫—રમણનો ખરો આપ તેને ઘેર આવે છે. ખરા તથા ખોટા
આપની તકરાર ભેદનું ભાગવું. રમણ મારી માગે છે અને
કહે છે કે મારે કમળાને પરણવી હતી તેથી આ બધું ક-
રવું પડ્યું.
- પ્ર. ૬—દ્વતાશા, રમણ તથા રતનચંદ્ર સાથે વાતચિત્ત માંહોમાંહે
તકરાર થાય છે. એક કહે છે કે મારી બાઇડી આજા પા-
ળનારી અને બીજો કહે છે કે મારી છેવટ સરત થાય છે.
દ્વતાશા જીતે છે. વિમળા સુધરી ગઇ તેથી સૌને આશ્ચર્ય
થાય છે. વિમળા પોતાની બેનને પતિવ્રતાનો ધર્મ સમ-
જાવે છે, આનંદ સાથે સમાપ્તિ.

પાત્રાનું લીસ્ટ.

પુરુષ વર્ગ.

ધનાશા—એક નગર શેઠ.

રતનચંદ } કમળાને વરવા ઇચ્છનાર
કરમચંદ }

દત્તાશા—વિમળાનો પતિ,

રમણુ—કમળાનો પતિ;

ભાણીયા—દત્તાશાહનો નોકર.

શંભુસીંહ—રમણુનો બાપ,

સ્ત્રી વર્ગ.

વિમળા ઉર્ફે કરદાખાઈ—દત્તાશાની સ્ત્રી.

કમળા—ધનાશાની પુત્રી—રમણુની સ્ત્રી. વિમળાની બહેન.

પાર્વતી—વીશીવાળી,

ભોતી—વીશી વાળીની ચાકરડી;

વેણી—કમળાની સખી.

મિનાશી:—

(૩).

નિશ્ચિન મુજ હૃદય ખળતું

ક્યારે પુત્રી આ વરે ?

કેશને કંકાસ ઘડી ના,

હે પ્રભુ ! ઘરમાં મટે— નિશ્ચિન

ભાવથી નહીં અત્ર ભાવે-મુખ ક્યાંઈ મળે નહીં:

શોધ સઘળે બહુ કરાવી,

કોઈ વર તો નવ મળે— નિશ.

વિમળા:—

(૪)

ના-ના-ના-જીવન બગાડું માઈ કદિ,

આવો વામી વર વરી જે હરામી-ના.

પરણીને પરતંત્ર થવું ના, સંહેવું સંકેટ એ કદિના

કિધું જે કરશે, મમ હૃદય તે કરશે.

તેને વરવું... .. જા-ના.

મણીઓ:—

(૫)

અરે વારે મારા શેઠીઆ, રે વાહરે મારા શેઠીઆ;

શેઠ તો બન્યા છે રૂપાળા.

રમણ:—યુપ મુંગો મરી રે'ને અલ્યા મણીયા,

હવે તું કરે શીદ આ ચાળા.

મણીઓ:—(શેઠ બન્યા છે.)

ધનીયો:—(બહુ રૂપાળા.)

જીનીઓ:—(એક ઘડીનો શેઠ બન્યો હું)

મણીઓ:—(દાઢ માઠમાં ઠીક રહ્યા હું)

રમણ:—(મુંગો મર, નહીં તો હું માઈ)

મણીઓ:—(એમ ?)

(ઠીક દીપો છો શેઠજી મારા),

(બહુ દીપો દેદાર તમારા)

રમણ:—યુપ મુંગો મરી રે'ને અલ્યા મણીયા,

તે તું કરે શીદ આ ચાળા.....અરે.

(૬)

કૈતાશા:—વડે પ્રેમથી પ્રવીણનારી વૃત્તિ પ્રજ્ઞા ધરાવે છે એ મારી,
મનમાં નિશ્ચિન એમ રહે છે, “નારી છે-ધર દિપાવનારી.”

રતન:—પુરી આશ તારી ગિરધારી, મુખરૂપ કરને તુજ છંદગાની,
પ્રજ્ઞ પાસ ધણું હું એવું, મહેર કરો બંસી ધારી,

કૈતાશા:—શ્રી છે મુખનું મુળ સાધન તે સાર લખતે અંતરમાં
પ્રેમે પતિની સેવા કરવા, ટેક ધરી જોણે મનમાં-તે વડે-

(૭)

કરમ:—નારી સુંદર એ મારી છે તારે શું લાગે વળગે.

રતન:—જાહેજ નારી.
એ તો મુજને બહાલી છે.

કરમ:—જાહેજ.

રતન:—પ્રેમ થકી હું પાછું એને સ્નેહે પરણું હું તેને

કૈતાશા:—વારેવા.....
હું શું પરણ્યામાં સમજે છે.

૪૨ રતન:—હારેહા
દિલરૂપા એ દિલગર મારી સુંદર મુખ—
દેનારી છે.

કરમ:—વારેવા.

રતન:—પ્રેમ પુતળા મારી છે.

કૈતાશા:—વારેવા... .. નારી.

પાર્વતિ:—

(૮)

હું તો ભોળા ભાળી (૨) ચાલ ચટકાળાળી છે રૂપાળી,

હું તો રંગીલી, હું છું છપ્પીલી—હુંતો.

નંજે જડાવી મેં સોને ઘડાવી મેં

કેવી દિપે છે વાળી આ સારી

પહેરીને, આ સાડી, આઘીને, આહું બે

સહુ જાણે કે હાથથી મતવાલી
હું તો રખીલી, હું હું છખીલી—હુંતો.

(૯)

રમણુ:—કામી દૂરરે જતું જતું અહીંથી દૂર જા.
જતો કંઈ દિલ દયા ધરી તેને હું આજ
ચલહદ ચલહદ ચલહદ ચલહદ... ...કામી.

રતન:—મહેર કરોને મયાળુ, દુઃખડાં હરો, ઉગારી લ્યો, દિનખંધ

રમણુ:—પાપી તું નાદની ગુમાની શેતાની તજી જાને—
જાને જાને આવાર.

ચલ હદ ચલ હદ ચલ હદ ચલ હદ—કામી

(૧૦)

કમળા:—રોજ ઠાલી ભુક્ષી કાં જહેન સતાવે આમ તું—રોજ.

શીદ રોજ મને અકળાવે.

કાં પ્રભુનો ડર નવ લાગે સતાવે આમશું—રોજ.

દિલ દયા કંઈ ધારો, જરા વિચારો, પછી રીખાવો,

શીદ આમ કરો, કંઈ રહેમ ધરો.

વિમળા:—જાને હુમ્મી ઓ ઠગારી, જાણુ છું ઠગાઈ સહુ હું;
ગમે તેમ ખોલ તું—રોજ.

(૧૧)

કમળા:—જ્યાં સુખ નવ લેશ પમાય ત્યાં રહેવાય નહીં રે હાથ.

નજરે દીહું એ કેમ જાયે.....જ્યાં.

ગરીબ તણુ ધર છે બહુ સારું.

સુખમાં કે, દુઃખ માંહે,

સહુ જાણે ગરીબ એ રહેવાયે.....જ્યાં.

(૧૨)

વિમળા:—જોને ચીખાવલી છોકરીરે, ઉતાઈ તારો હું તોર
હેરાન બહુ કરે રે—જોને.

ખાઈ વહી ખાના દઈ નહીં ફું,
 નહીં દઈ ફરાવાનું ધામ, હેરાન બહુ હઈ રે-જેજે.
 મારી મારી તારું જોર ઉતારું,
 રોજ સતાવું જો આમ, હેરાન બહુ હઈ રે-જેજે.

૫ (૧૩)

તાન:—મેં ખાધો છે માર રાંડ ગાંધણી છે નાર,
 ફેર—જુઓ પરણી આવ્યા આ બાઈ,
 રમણ:—અરે વહા વહા વહા વહા.
 તાન:—ગુસ્સે થઈ બહુ સાતો લગાવી,
 ફેર—જુઓ પરણી આવ્યા આ બાઈ,
 રમણ:—અરે વહા વહા વહા વહા... ... મેં ખાધો.
 ધનીયો:—(ખાધો છે માર)
 રમણ:—(લે લેતો જ ખ્યાર)
 તાન:—(મુઠ્ઠા રાંડ એ ગમાર)
 ફેર—(હું તો એને વરનાર)
 તાન:—(માતો ધાણો ખુઆર, ખાણો બંધાય માર)
 ફેર:—(હવે જોરે ગમાર, તેને વશ હું કરનાર)
 ધનીયો:—અરે વહા વહા વહા વહા.
 રમણ:—માર ખાઓ, રાંછ ધાઓ
 ફેર:—શું સમજાવો
 તાન:—જલદી જવા દો... ... ખાધો,

(૧૪)

ફેર:—મમતા ધરીને પરણું હું સુંદર સુધર
 નારી એ ખ્યારી, છેવટ પરણું હું હો રીતે
 વાક બાણે ચરચર
 રીશ જોઈ ચરચર,
 મનહું ધડકે, ડડકે બ્હીને જોઈ રીશ બમરના
 બાણાએ—

વિમળા:—જાને કામી હરામી નાદાન
મારે આપણ ના જો હેવાન

ફેતા:—પ્યારી માન, જહાલી માન, માફે કહેવું તું માન.

વિમળા:—કામી તું કોધને ફાસે ફસાઈ કાં માગે છે
મહોત અકાળ

હેરાન થા કાં બેલાન—પ્યારી—જાને.

(૧૬)

ફેતા:—પ્યારી મારી હસાવો હસી પ્રીતથી

વિમળા:—રીતથી બોલજો રીતથી—પ્યારી.

ફેતા:—છેલો જીવીલો તને વરતાર છું
માનો પ્રિયા મારી.

વિમળા:—(છે શરમ ચલ હર)

ફેતા:—લહાણા લુટો સારી

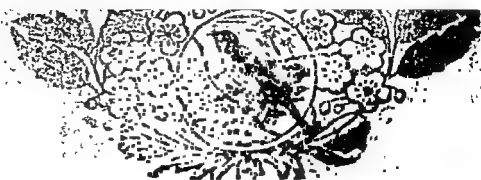
વિમળા:—(દૂર ખસ જા જટ પટ)

ફેતા:—માનો માનો પ્યારી.

વિમળા:—(દૂર થાતું ચલ જટ)

ફેતા:—માનો માનો પ્યારી

વિમળા:—જાઓ નિર્લજ નશ્ટ જલદી જા તું દૂર થા..

(૧૫)

અંક ૨ જો.

મિત્રાશા:—

(૧૭)

તાત નવ ધરે, આપ તન પરે

દિલ દયા જો લગારે—તાત.

શ્રી હરી અતિશય સંતાપે, દિયે ન મુગ્ધ તણ ભારે;

પિતા બાળક જો દુભાવે, દુભાવે વિશ્વાધારે—તાત.

અકળ ગતિ મતિ ન્યાયી વિલુની કો પામે નવ પારે,

સાર સમજી શુભ શીખામણુ હર મહીં તું ધારે—તાત.

કંઈમ:—

(૧૮)

કરીને મહેર મુને પુત્રી આપો એ તમારી,

બધું કુરબાન મારે જો મળે એ પ્રાણુપ્યારી—કરી.

પ્રેમે પેખી પ્રેમદા હવે વધે છે અપાર,

ઉપકારી મુજને કરો નમો નંગ મોઝાર;

પ્રેમથી રાખું હું ગણું જીવનનં મારી,

ધન દોલત સઘળી આપી હું દહીં મોરી;

વારું જીવનનં સર્વે પ્રેમથી મળે જો પ્યારી—કરી.

ધનીઓ:—

(૧૯)

કામી શું તું થઈશ મુખી અતિ,

દુટા વામી ! આજ હસી રહી મને તનમાં—કામી.

રોમ રોમ લાગી આજ આજ આજ આજ

હું વરૂ બસ એને કાણમાં... ... કામી—

કાં હેવાન, ભૂલી ભાન, થા નાદાન, કઈં ખુવાર.

હા અત્યારે, પણ છે મારે, એને જો વરૂ,

સાંતી થાય મુજ મનમાં... ... કામી.

રમણ:—

(૨૦)

નાંહી પામ્યો, ના હું વિરામ્યો,

પ્યારી મારી, ઉપકારી.

પ્રેમ પ્યારી મીઠા તારો
તારો રસીલી
મારે ઉર આનંદ ભારે, પ્રિય મુને જો સ્વીકારે;
પ્યારી આતે શાં પ્રીતે રસણાં
પ્રીતે રસણાં.

રમણ:—

(૨૧)

જે વીધીયે લખીયા લેખ, કદિએ ટાળ્યા નહીં ટળશે;
કોઈ ગર્વ જો કરશે, ક્ષણમાં વિભુછ સંહરશે.—જે
પ્રભુ દરબારે, નહીંરે અન્યાય
કૃત્ય જેવાં ફળ મળશેરે સદાય;
દેવને શું દોષ આપો, કરશે તેવું સૌ ભરશે.—જે વીધીયે.

કમળા:—

(૨૨)

અરેરે.....નીતીવું નહીં જેને નામ.
મુખે નહીં જો વસે
દુઃખી હમેશાં થશે,
પ્રભુના, ઘરના, બધાં દોષિત જો કરશે. અરેરે
નીતી ગૃહી જે ચાલશે મુખી કરશે જે બાળ,
અધિકું તેને આપશે, મુખ પ્રભુ દયાળ. અરેરે

ક્રિતાશા:—

(૨૩)

ચાલ પ્યારી નવેલી, કોમળવેલી આ રસધેલી—ચાલ.
મન મહી ક્ષણ ક્ષણ લચક-મચક તવ હરી રહી—ચાલ
વિમળા:—વરાવી મુને, મમ તાતે દુઃખિયારી કીધી,
વણ સમજે એણે મુને તમોને સોપી દીધી,
દયા નહીં પુત્રીની જગાય દિલમાંથી લીધી,
કરે જેમ વૈરીને એમ સખત સખ મુને દીધી—મન મહી.

આણીયો:—

(૨૪)

અકડાઈ ગયો, નકડાઈ ગયો, બહુ થાક લાગ્યો છે ભાઈ.
(અરરર હાશ હાશ)

સુખ હામ દીડું નહીં કોઈ, અરધી આવરદા ખોઈ
ધરી હામ, બુલીને ભાન.

અધ નાદાન, શેઠની સાથે ભટકેલો ભાઈ.

અહં

(અરરર હાશ હાશ)

ફત્તાશા:—

(૨૫)

અમન અમન કરશું બહુ ખ્યારી શોક નહીં ધારો.

ફોગટ શાને કોઈ કરો કાં ધારો કુધારો,

રોપ તજ દો ઓ રસધેલી રાજ રખો મન.

વિમળા:—ફોગટ શંસે દસવી મુજને શું બાળો તન,

ફત્તાશા:—હરખાઉં હું આજે પરણી તુજને ઓ ખ્યારી,
મુઝાલું નહીં શાણી રહેવું આનંદ ઉરધારી.

ફત્તાશા:—

(૨૬)

ચાલ ચાલ અલખેલી, ખ્યારી, રસીલી, છકેલી વાહ,

કટી તારી શી લચકાતી ચંચળ, નવેલી, વાહ.

વિમળા:—હવે જાઓને દૂર

ફત્તાશા:—શીદ થાઓ છો દૂર

વિમળા:—હવે મૂકો ચાળા

ફત્તાશા:—ખ્યારી ભોળી બાળા

વિમળા:—દૂર રે'જો લાલા

ફત્તાશા:—શીદ ખોલો બાળા

વિમળા:—શીદ કરો ફોગટ ચાળા

ફત્તાશા:—શાણી મનોહારી તારાં મીઠાં નખરાં.

ચાલ

ફત્તાશા:—

(૨૭)

વરી સુંદરી સુધડ મનમાં તનમાં

હરી રહી રે હૃદય મહી, મુરતી રસીલી તણી

દસો છે રસિક મનમાં તનમાં.

વસી

ચાલી ચટકે, જલદી મટકે, મારી મોહ બાણોનો માર

(૧૮)

જખમ કરીને, ચીત ચોરીને પ્રોઢ આપે દુખ અપાર
મટકે, મનમાં ગોરી કરી રહી.

દમકતી, દમકતી, ઝમકતી પદમણી
વાહ ! વાહ ! ! વાહ ! ! !

વસીં

(૨૮)

ભાણીયો:—હું તો હારી ગયો, હાલ હારી ગયો

નારી નિવડી કલંક હાલ હારી ગયો,

પહેલાં પરણીને પછીથી પસ્તાણો છું.

હાલ—નારીં

મુખ નહીં દેખું, દુઃખ દિયે મુજને

એજે જીવન ગયું

હારી ગયો—નારીં

દુઃખ નહ રાવું આ કોની પાસે હાલ,

જીવતર ધૂળ થયું હારી ગયો,

નારીં

(૨૯)

પાર્વતી:—સ્નેહથી સંગમાં ઉમંગમાં રે પ્યારા ખેલીયે—સંગમાં

પ્રાણજીવન પ્રીતથી હું રમાડું

પ્રેમ મસ્ત થઈ પ્યારા ડોલીયે.

૩૦

વૃણુશંકર:—પ્રાણ પ્યારી પ્રમદા ચતુર જો સુંદરી

પ્રિતથી રમાડું પ્યારી રંગમાં.

૩૦

(૩૦)

પાર્વતી.—નેહે જાડે રણજીત કરતી પિયુને જોતી

રાજ થાડે પ્રગટાવું પ્રીત તણી હું જોતી.

નેહેં

હું છું જોખન મદમાતી

હું પિયુ સંગે હરખાતી, ધુધટ પટમાંથી જોતી.

નેહેં

મારા પ્રિતમ જો પ્યારા

અલખેલી છે આ દારા

જાડે હું મદખેલી લાં જાડે

(૧૯)

(૩૧)

પાવેતી:—પ્રિય પ્રાણુજીવન ઓ મારા
શિદ નાથ દુભાવો દારા.

યશો દુઃખી.

ભાણીયા:—કદિ દયા દિલ નવ ધારું
તેં બહુ બગાડ્યું મારું.

કયો દુઃખી,

પાર્વતી:—યશો દુઃખી પછી મમ બહાલા,
રે પ્રિતમ બહાલા લાલા.

યશો દુઃખી.

ભાણીયા:—શંખણી:—

પાવતી:—આજ દિન પછી:—

ભાણીયા:—નહીં કંઈ જતી.

પાર્વતી:—રીશ ધરી બહાલા, શાને દુભાવો આદારા. યશો દુઃખી.

અંક ત્રીજો.

સખીયા: —

(૩૨)

કેવી ખીલી, આ રસલીની
ખહેતી વર્ષા આ લીલી
હીલો પ્રેમથીરે ધરાએ વેશ ધર્યો.

કેવી૦

સાખિ

ટમ ટમ વરસે મેહુલો ઘોર અંધારી રાત
વિરહે તપતી તારણી જુએ પિયુની વાટ.

ચમકી રહી આ, ચપળા નભમાંહી,
પ્રચંડ પડધા વાળી

વાદળી ગાળે રે નભમાં નિરાળી સખી—

સાખિ

વાટ બહાલમની જોઈને ઉભી રહી અટાર
પ્રિતમમાં જીવ પોરબો, ભાન નહીં તલભાર.

પિયુજી આવો, નાં તલપાવો,

પ્રેમી નહીં તરસાવો

ગુણિયલ આવોરે આવોને રીઝાવો પતિ.

કેવી૦

(૩૩)

કમળા:—ચિત્ત ચોરું ચપળા ચતુર મારી રે

પ્રેમ પ્રીતે લેભેને સ્વીકારી રે.

ચીત૦

પ્રિત થકી નિલ પત્રો પાઠવજો

કરજ્યો હૃદય શાન્ત પ્યારી રે.

ચીત૦

(૩૪)

કમળા:—

જોઈને તમારો પત્ર અંતર આગથી રે આજ દાઝું છે.
નિશ્ચિન બળતું મન માંડું રે જ હોવાસે દાઝ

ન્યાં હો ત્યાં રહેજો. શરમ લેજો, નિરાંતે બેસજો. જો
 નહિ વરું હું તમને શાને પત્ર લખો આવા,
 જો ધરી મનમાં ટેક, તોડું નહીં છેક, નકી એ જાણુજો રે. જો

(૩૫)

કમળા—પામી પ્રીતી હું પ્રેમી પ્રિતમની.

રમણુ—મળી મને મન માની માનની

કમળા—માન મૂકી મુજ મોહન માન્યા મહેર ધરી મનમાં

રમણુ—તપતાં તાપે ટાળી નેત્ર તારાં સીતળતા કરી તનમાં,
 શરી સમ શોભતી શી વદની,

કમળા—રસિક રીઝ્યા રસ ભર્યા મારે આનંદ મેં વરસ્યા.

રમણુ—ચાહી રહી રસની રેલછેલ પીઝોને પ્રેમી તરસ્યાં. પામી

(૩૬)

વિમળા—પ્રભુ આતે શો કર, વાળે પિયુ વેર કયા જન્મનું

જાઉં પિયરમાં હું કેમ, વાળે પિયુ વેર કયા જન્મનું.

મહેર કરી નાંહી, તેં હરી, હું દુઃખિયારી ખાળ

દુઃખણી મને કરી.

કૃતારા—શાણી જો સુંદરી—

અરે કેવું આ દુઃખ વાળે પિયુ વેર કયા જન્મનું, પ્રભુ

(૩૭)

વિમળા—સલજ માનું બોલ પિયુના પ્રભુ । બધા.

કહું નહીં કાંઈ પતિ ધરાને

આજ સૂધી હું આણુ સમજણથી સમજી નહીં

રડિ રડિ હવે રડે શું થાયે રે

લઈ પતિ સેવાની સહાય રે

તો શુન્હાની માફી પમાયે રે

દિલમાંહી ધરી, વિચાર જરી;

પિયુ સેવ કરી, ભવ લઈ તરી.

કહું.

શાંભુસીંહ:—

(૩૮)

દિલ માંહી જામે

અહો નિપ હવે સુખ મન પામે.

દિલ

જીવનનું ધન પુત્ર મનાયે

અતિશય સુખથી મન તો વિરામે.

દિલ.

જાચનારી:—

(૩૯)

દેખા જાડુગરા મોરા મોહનીયા

આઝોજી બાલમ ચાર રંગત ચે લેલો—મોરા

મયે હું છોટી બાલા મતવારી

તુમપે આશક હો ગઈ હું

તુમસે નેહ લગો હય ભારી

પિયા મોરા મતવાલા—મોહનીયા—

જાચનારી:—

(૪૦)

સાવરીયાં તોરે ક્યસે ધુ'ધરીયાલે બાલ.

મોહનીયાં જાડુડારે, જાડુડારે—ક્યસે

ચુન ચુન કલીયાં સેજ બિછાઈ

અંપા, અંખેલી, જુઠ, જઈ,

મોહનીયાં ક્યું ન જ્યા લલચાય—મો.

એગે આઝો બાલમા મોરા

જોખન કલીયાં મુરઝાય—મો. ક્યસે

ત્રિમળા:—

(૪૧)

જહેનો સારી શીખામણનાં મોઘેરાં મૂલ.

મોઘેરાં મૂલ તેપર જીવનછે રૂલ—જહેનો

પિય પરમેશ છે સતિ નારી તણો

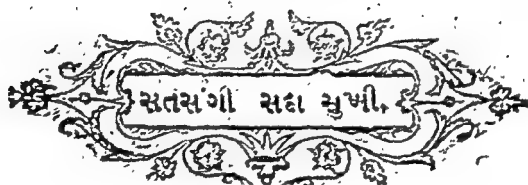
સ્વામીની સેવનાએ તારોને કુળ—જહેનો.

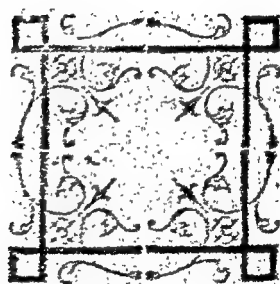
સ્નેહ નજરથી નાથ નિહાળ જો

સંગે રહીને સુખ આપજો અતુલ—જહેનો

હે હરિ ! હે હરિ ! શક્તિ તમારી અકળીત છે.
 દુઃખો કાપી હે વિભુ સુખી કરો એ આશ્ર અંતરે—હે
 સતિનારી બહુ સુખી કરી. વિભુ સુખકર થાઓ
 દુઃખહર થાઓ, દયાળુ કહેવાઓ.
 આપને સુખડાં, કાપને દુઃખડાં
 સહુ સ્થળે આમિ વરસાવી—હે હરિ.

સમાપ્ત.

પાત્ર પરિચય.

પુરુષ-પાત્રો.

રાવબહાદુર રમણકુમાર:—એક દુનિયાદારીથી અજ્ઞાત અને બીન અનુભવી શ્રીમંત પુત્ર—
નિલકંઠ:—સુશીલાનો પ્રથમનો પ્રેમી, રમણકુમારનો નોકર.

રમાનાથ:—સુશીલાનો પિતા. અને રાવબહાદુરનો શ્વસુર.

બાપુરાવ:—રાવબહાદુરનો નિમકહલાલ મોટર સુઝવર.

નંદકિશોર:—પ્રતાપનો વૃદ્ધાવસ્થાએ ઓગણીશ વર્ષની વિધવા સાથે યુનલ્ડસ કરવા બહાર પડેલો ઈશ્કી બાપુ.

રંગીલ:—નવલનો આશક.

શુભાબ:—માતાના હૃદયમાંથી ઇશ્કના પાઠ શીખીને અવતરેલ એક આઠ વર્ષનો બાળક. અને બુદ્ધનો માર્ગદર્શક.

સ્ત્રી પરિચય.

સુશીલા:—કશીનાથની પુત્રી. અને રાવબહાદુરની સંકાશીલ દ્રષ્ટિમાં બેગુન્હેચગદાતી પત્નિ.

લીલા:—રાવબહાદુરની બહેન, નિલકંઠને ગ્હાનાર સ્ત્રી.

નવલ:—નંદકિશોરની પુત્રી. રંગીલની સ્ત્રી.

તે સિવાય—

બરડીસ, ઇન્સપેક્ટર, બ્યુરી, નર્સ, ડોક્ટર, બેરીસ્ટર, નોકરો નાચિકા, ગાંધીજીના અનુયાયી, વિગેરે.

રાવ બહાદુર

નાટકનાં ગાયનો તથા હુંક સાર.

મંગલાચારણ અને વસ્તુસૂચન.

મુત્રધારા—

(૧)

પંચવદન ત્રિપુરારિ, તું વ્યથહારી,

ચંદ્રમૌલ્લી પ્રણવ પદ ધારી, ન્યારી ન્યારી

કૃતિ તારી—પંચ.

ગંગ શિર ધરી મુખ ધારી, કષ્ટ નિવારી

દેજે ભવ નીર તારી,

ચરણે નમું, શરણે સ્થાપી, કાપો કલિમલ સ્મરણે

તનમાં મનમાં, કૃતિમાં મતિમાં તું સ્મરહારી—પંચ

બાળાઓ:—

(૨)

હુનિયા દ્વારંગી ભાસે, વિધવિધ ત્યાં રંગ પ્રકાશે,

જાય ઘણાં જન જળગ્યાશે, મૃગજળ પાસે તૃપ્તી ના થાં

રંગો ઝેલું બતલાવે, સાચાનું જુદું મનાવે,

કાલા દિવાના બનાવે, રંગો બેરંગી બનાવે
જહેમે તો ખુવાર થાતા, ભરસે કાઠ છુલાતા,
કાઠ આશા રંગે, કાઠ નિરાશે રંગાઠ બતા—દુનિયા.

અવેશ પહેલો—રાવળહાદુર રમણકુમારના નોકર
નિલકંઠ સાથેના પ્રેમપાત્રોની યાદી કરતી રમાનાથની પુત્રી
સુશીલા ભવિષ્યની આશાના કિલ્લા ચાણી રહી છે. ત્યાં
પુના રેસમાં જતી રાવળહાદુર રમણકુમારની મોટર અટકી
પડતાં, મોટર હાંધવર બાબુરાવે સુશીલા સાથે એક શ્રીમા-
નના પુત્ર તરીકે ઓળખાણ કરાવવી સુશીલાનો આતિથ્ય
સંસ્કાર બાદ પ્રદ્ધ રમાનાથનું આવવું રાવળહાદુરને પુત્રીના
લગ્નની ચિંતાની વાત કરતાં ખુદ રાવળહાદુરેજ તેની પુત્રી
સાથે લગ્ન કરવાની ઉમેદ ધરાવતાં એક શ્રીમંતની પત્ની
થવાનું પોતાની પુત્રીનું ભાગ્ય સમજી ખુશી બતાવી. નિલ-
કંઠ સાથે લગ્ન કરવાની ઉમેદ ધરાવતી સુશીલા પિતાના
ધર્મસંકટે રાવળહાદુરની પત્ની બને છે.

સુશીલા— (૩)

દુઃખદ જગમાંહી, પ્રીતિ વિપરીત,
કનક વિપલર ઘટ એવી એ અચિત્ત-
કસોટી કરીને કરે જત બહુ પ્રિત પેણ;

બિચારાં રવડી મરે, સહે દુઃખ નિજ ચિત-દુઃખદ.

શુશીલા—રમણકુમાર— (૪)

પ્રણય મંદીરને દ્વાર, અજબ ઐક્યના પ્રકાર;

રસિક રસ કુળે, રસ સર રેલાવશે ! !

ચાહે એને સૌ ચહાય, વગર મુલે વેચાય,

આપી હૈયાંતાં મૂલ, પ્રેમે પાળશે—રસિક.

હિડાંનો નેહ ધીમે નયણામાં નાચશે,
રમણીનાં દીલ સ્વામી સ્નેહ જોઈ રાચશે;
સાગર છે આપ, કોપ દારીના નિભાવશે;
સ્નેહ અમૃત છે, અમર વરસાવશે—રસિક.

પ્રવેશ બીજો:—રાવળહાદુરનો મોટર ડ્રાઈવર નિલકંઠ
ને રમાનાથની પુત્રી સુશીલા સાથે રાવળહાદુરે લગ્ન કર્યાની
વાતથી વાકેફ કરતાં, નિલકંઠનું અમકબું, આખર એજ
રમાનાથની પુત્રી સુશીલા કે જેણે ચાર ચાર વર્ષ સુધી
પ્રેમપત્રો પાઠવી લક્ષ્મી આશા આપી તેજ પોતાને દગો
દઈ રાવળહાદુરને પગપાથી નિલકંઠનો સ્ત્રી જાતી પ્રત્યે
તિરસ્કાર ઉશ્કેરાવું, ત્યાં રાવળહાદુરની જ્ઞેન લીલાએ પોતાના
જન્મ દીવસની પાર્ટીમાં ભાગ લેવાનું નિમંત્રણ કરવા આવવું
કે જે લીલા વાસ્તવિક નિલકંઠને ગ્રાહ છે સ્ત્રી જાતીને
વિચ્છારનાર નિલકંઠ લીલાને નાખુશ કરી ગાલ્યો જાય છે.

લીલા:—

(૫)

કાંઈ સ્નેહ ભાવનાં, તરસ્યા જનને આમ નિરાશ ન કરીએ
રસ તરસ્યાં એ દરદી દિલડાંને દિલથી નવ પરહરીએ
પુષ્પોની સેજ બિછાવે, પ્રીતિ પરિમલ પ્રસરાવે,
એ આશ ભર્યા અંતરને મારે કંટક નવ પાથરીએ
જ્યાં જહાલ વસે ત્યાં વળીએ, નવ છેહ દઈને છળીએ
એ ધાયલનાં હૈયાં ધાયલ ત્યાં ધાવ વધુ ના કરીએ કાઈ.

લીલા:—

(૬)

કર્મની કંઈની ક્યાં જન્મને કહીએ લખાણી મોહખત
એ દર્દી સાથે
અમારે રહવું અને હસે એ, મહામુસીખત
એ દર્દી સાથે—કર્મ.

ખપૈયો બોલે પિયુપિયુને, ન મેઘ ઝેનીતૃષા છીપાવે,
પડી છે કુદરતને ટેવ એવી કરાવે સોખત

બે દહીં સાથે—કર્મ.

જીગરના દહે બ્રમર પૂરાતો કમળને ઝેની કશી ન પરવા
છતાંય ઝેને પુત્રાર બનવા, પડી છે આદત

બે દહીં સાથે—કર્મ.

કહેછે કુદરત જો પ્રેમ ખાંધો, પડે ન સાંધો તો પ્રેમખાંધો;
કુવે અમેતો એમજ ગણ્યુ છે જડાયાં કિસ્મત

બે દહીં સાથે—કર્મ.

(કવિ ત્રાપજકરના કાવ્યોમાંથી)

અવેશ ત્રીજો:—રાવળહાદુરે પોતાના લગ્નની ખુશાલી
માં પત્ની સુશીલાને પણ હાજર રાખેલ છે છતાં આ
ખુશાલીને ભુતકાળના સુખોની હોળી ઉજવાતી હોય તેવી
લાગે છે. ત્યાં નિલકંઠનું આવવું, અચાનક નિલકંઠને જોતાં
સુશીલાની એલાન સ્થિતિ રાવળહાદુરે ગલરાધ ડાકટરને
જોલાવા જતાં, સુશીલા ભાનમાં આવતાં નિલકંઠના બળતાં
હૃદયના ઉલરા એ જગતીઆતશમાં, સ્થિતિનું ભાન પણ
ભુલેલા નિલકંઠે સુશીલાને પગની લાત મારવી લીલાએ
આણગમે ઉપજાવતું દ્રશ્ય નજરો નજર જોઈ ગળવું.

ટેબો.

કેન્સ.

અવેશ ચોથો:—નવલ કે જે નંદકીશોરની પુત્રી
અને બાબુરાવની કુંવારી બહેન થાય તેનું અવિવાહીત
સ્થિતિનો ઉલરા ઠાલવતા આવવું ત્યાં વૃદ્ધ નંદકીશોર
પુત્રીના લગ્નના ઉમેદવારોએ હાજર થવાની આપેલી જાહે-
રાત વિરૂદ્ધ અને કન્યાવિકૃત વિરૂદ્ધ બાબુરાવે પોતાના

આપને સમજાવવો પરંતુ પૈસાનેજ પ્રભુ માનનાર ટોસાએ
મજ્જમ રહેવું ત્યાં ઇપ્પી માળાપને પેટે અવતરેલ ઇપ્પી
છોકરો કે જેની ઉમર પુરાં આર વર્ષની પણ નથી તેજે
આવી એક પંદર વર્ષની યુવાન બાળાના હસ્તની માંગણી
કરવી પૈસાના લોભી આપે દસ હજારે કબુલત આપવી,
નવલનો બળાપો.

નવલ:—

[૭]

દિલડાંનાં દરદો દિલ સમજે,

વિણ દરદીનાં દિલ શું સમજે;—દિલડાં.

ધાવો રણના શુરા સમજે, કાયર મસ્તી એ શું સમજે

ગગન મહોં જવ ધન દળ ગરજે,

એની મજા કે આતક સમજે;

તેમ વીતે રટતાં-રાતલડી આણુસમજી તે

જન શું સમજે, દરદી, સમજે

જીભે જે નવ ભાવો કહેતાં, આંખલડી ના ધાવો રહેતા;

એ ધાયલનાં દરદી દિલને દરદી સમજે !—દિલડાં.

નવલ ગુલાબ:—

(૮)

આવા આશંકા અંતર મલકાય,

એમ નારીનો પ્રેમના પમાય

અંતર છાંટીને રાખે સાકાનાં ઊગલાં ને

પનથટ પર રેજેરેજ જાય

આસપાસ આવી આમ આંખડી ઉછાળતા,

યોગ્યતાનો આંક ના અંકાય

ઉમરમાં આરખાર વર્ષોના વેતીયા ને,

કાટી ફરકાદ બની જાય—એમ.

નકાનો છે તોય એતો દાણો, છે રાધનો
દરદીના દર્દ મટી જાય—એમ.

અવેશ પાંચમો:—આનંદ વિનોદની ચર્ચા બાદ પોતાની નણદ લીલા પાસે સુશીલા નીલકંઠને ચઢાતી હતી તે સત્ય ઘટના કહી આપેછે. બન્નેનું જવું બાદ રાવબહાદુર પોતાના નોકર નીલકંઠ સાથે સુશીલા જેવી પત્ની મળ્યાનો હર્ષ દર્શાવતા આવવું નિલકંઠના બળતા હૃદયના બળતા જવાબ ત્યાં કરવા ગયેલી સુશીલાનું મોટર ડાઈવર સાથે આવવું. જોતાં જ નિલકંઠનું ત્યાંથી ચાલ્યા જવું, બાદ સુશીલાને ભેટ આપવા હાર લેવા રાવબહાદુરનું જવું, સુશીલા ભુતકાળની ચાલી વારંવાર કરવાથી જોલાન થાયછે છુપાયેલા નીલકંઠનું આવી વેર લેવાની દુષ્ટબુદ્ધિથી જોલાન સુશીલાના ગળામાં હાથ નાખી ચુકે છે. જોલાન સુશીલા રમણકુમાર સમજી પ્રાણ કહેતાં રમણકુમારનું દાળલ થવું. એક નિર્દોષ સ્ત્રીના સુખી અસારપર જહમની આતશ ફરી વળે છે.

ટૂંકલો.

સુશીલા, લીલા, સખીઓ:— (૬)

અલિ કાંઈ મદભરી આંખલડી,
નિરસ વશ આમ ના કરીએ, જીવન રસ ભાવના ભરીએ
શાને અંતર છે ઉદાસ, નિરસ વશ આમ ના કરીએ
માગ્યાં મન મળતાં નથી માગ્યાં મળે ન માન,
તેમ માગતાં ના મળે, દિલડાં ફેરાં દાન
તેમ હાસ્ય ના આવે પરાણે,
જાણે અંતર અન્ય ન જાણે;
શાને તંત અલી તું તાણે, નિરસ વશ આમ ના કરીએ.

પ્રવેશ છઠો:—રંગીલ કે જે, નવલનો સાથે પ્રેમ છે. તેનો બાબુરાવ સાથે કરાર, ડોસાને છેતરી નવલને પરણવાના વિચાર, આખર રંગીલ, એક વિધવાના વેશમાં ડોસાને પ્રસાવે છે. ઇશ્કી ડોસો પ્રેમના માર્ગમાં વધુ વધુ આગળ વધે છે.

નવલ—

(૧૦)

મને મદન મધુકર ડંખેરે

એના ડંખ મધુરા લાગે,

એતું વિષ વડયું મુજ અંગેરે

એના ડંખ મધુરા લાગે.

અરધાં અરધાં થઈ જઈએ, દાઈ પુછે તો શું કહીએ ?
હૈયું બળે પણ રહીએ, હસતાં ધાવ જીગરમાં સહીએ—એના.

રંગીલી ડોસો:—

(૧૧)

પ્રેમ છે ત્યાં-લેહ ન શોભે શો કરો વિચાર

મનમાં શો કરો વિચાર

શોક ત્યાં આનંદ ન શોભે, દિલ મળે તો દેહના;

શા કરવા સહકાર.

સુરતની, તું ખરડી, તો મળશે,

મુંખઈનો, આ હલવો, ક્યાં મળશે,

કામણ કરીને મારો આંખડીનાં બાણ,

દાઈ મૃગલી તો મળશે,

સાંઠે બુદ્ધિ નાહી ક્યાંથી સુખ્યો અલખેલા શૃંગાર ॥

પ્રવેશ સાતમો:—નિલકંઠે સુશીલાને સ્પર્શ કર્યાની

સુશીલા તરફ પૂરેપૂરો ઝહેમનો અગ્નિ ફેલાય છે. મોટર
ફાઇવર સુશીલાની પવિત્રતાની સાક્ષી આપે છે. પણ
પોતાનીજ આંખે જોયેલા કિસ્સાને યાદ કરી રાવબહાદુર
મદિરાપાનનો માર્ગ સ્વીકારે છે. ઝહેમી રાવબહાદુર પોતાની
પત્નિને એ વાતનો ખુલાસો પુછતાં, અંગાઉ નિલકંઠ સાથે
લગ્ન કરવાની ઉમેદ ધરાવતી તે ઘટના સુશીલા સાથે સાચી
આપે છે. રમણકુમારની વધારે ઉશ્કેરાયેલી હાલત, ત્યાં
નિલકંઠે આવી રાજનામું રજુ કરવું; અને સુશીલાના પોતા
ઉપરના પ્રેમપત્રો રજુ કરવા; રમણકુમારની વધુ ઉશ્કેરણી
રમણકુમારે રીવોલ્વર છોડતાં લીલા ધાયલ.

રહેલો.

—અંક બીજો—

પ્રવેશ પહેલો:—સુશીલાને સિમંતનો શુભ પ્રસંગ
પ્રાપ્ત થવા માટે સ્ત્રીઓ તેને આનંદમાં રહેવા સમજાવે છે.
પરંતુ પતિના ઝહેમથી પતિની થયેલી બરબાદીને યાદ કરી
સુશીલા રહે છે. ત્યાં રાવબહાદુર દાડડીયાની હાલત આવતાં
ઉછળી ઉઠે છે. લીલા અને બાળુરાવની સમજાવટ ત્યાં પુત્રીના
હુન્મે રડી રહેલા વજ્ર રમાનાથનું આવવું અને શ્રીમંત
સમજીને પરણાવેલ પુત્રીને પોતાને ઘેર લઈ જવાની સખ્તાઈ
પતિ પ્રેમમાં યાહોમ કરનારી સુશીલા પિતાને પણ તિરસ્કાર
રજા આપી દહયની જેવાજાઓમાં પતિથિહિજ બળવાનું
સ્વીકારે છે.

(૧૨)

સખીઓ, સુશિલા, લીલા:—

વેર્યાં છે કુલ મારે આંગણે આનંદમાં;
 આજનો સોહાગી સખી દીન છે સોહામણો ।
 મોતીડે ચોક મેં તો પૂર્યા ઉલ્લાસમાં;
 મારે ઉરે છે આનંદ સો ગણો ॥
 સોહ છે સૈયરને આછેરી આઢણી,
 લાજે ઉભીછે એ આજ માનમાં,
 પુણ્યે લક્ષ્મી સાંપડે, પુણ્યે સુખી સંસાર;
 પુણ્યવંત આત્મા વસે, તે ઘેર રમતાં બાળ ॥
 સ્વર્ગ સદનનાં એ કુલડાંઓ, ઉતરે છે જે ઘેર;
 લાગે ત્યારે દિવ્ય જીવનમાં કાંઈ અતેરી દહેર;
 જન્મ માનવનો ધન્ય એ સોહામણો રે—વેર્યાં છે.

પ્રવેશ ધીજો:—બાણુરાવની નિલકંઠને કાયદામાં
 સપડાવી પોતાના માલીકના દુશ્મનને નાબુદ કરવાની ચુકિત
 રાવબહાદુરને ઝેર આપવાના કરાર પર નિલકંઠની સહ લઈ
 લેતાં પોલીસ અમલદારને હાજર કરવો નિલકંઠની વધુ
 મુશ્કેલી.

પ્રવેશ ત્રીજો:—રાવબહાદુરનું હૃદયનો રંજ ભુલવા વેશ્યાના
 દ્વારપર આવવું નર્સને લઈ લીલાતું આવવું. સુશીલાને
 પુત્ર પ્રાપ્તિ થઈ પણ ટુંક સમયનીજ જીંદગી, લઈ અવતરેલ
 બાળકને જોવા લીલાએ સમજાવી લાઈને લઈ જવો બળતા
 હૃદયનો લાઈ વેશ્યાના દ્વારપરથી ધક્કા ખાઈ બહાર નીકળેછે.

ડાસો, નવલ, રંગીલ, બાબુરાવ:—

બસ સુધરી પોકળ બાળ,
ફટ પાળ ત્ર ત્યા રાળ,
પતરાળ કરવી કેમ પિતાળ કરજો અંતર રાળ,
લોક તણા ફુટ્યા ગોટાળા, ફરતાં ઘોળી ટોપીવાળા.
પેપર ઉઠ્યાં ગાળ—
થયો નોટકી નાર મવાલી, તુલશીદાસ જમાન
નર નાદાન ભુલ્યો ભાન.
આપ આપકી તાન મહીં તો ગદ્દા લી મસ્તાન.

પ્રવેશ ત્રીજો:—કોઈનો અહલ ઇન્સાફ આખર
નિલકંઠને સખત મજ્બૂરી સાથે સાત વર્ષની સજા, સત્ય
મેવ જયતે!! એ સિદ્ધાંત સિદ્ધ થયું જોડમથી પીડાને,
સંસાર સ્વર્ગ સદનના રૂપમાં બદલાઈ જવો.

ૐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:

રોયલ નાટક મંડળી.

કો કિ લા

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

શૈઠ મહાશંકર વેણીશંકર.

રોયલ નાટક મંડળીના માલેક, મુંબઈ.

લેખક,

રા. રા. મુળશંકર હરીનંદ મુળાણી.

આવૃત્તિ ૧ લી

*

પ્રત ૫૦૦૦

સર્વ હક્ક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને-૧૯૨૬.

કિમત ચાર આના.

આ પુસ્તક "શાહનામાં એસ," નાં ૧૨, કારવાર સીટ, ક્રીયર
રોડ, કોટ, મુંબઈમાં ફરામશેઝ પીરોજશા વખારીઆએ
છાપ્યું છે, અને મીં. મહાશંકર વેણીશંકરે
છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

કો કિ લા

નાટકના પાત્રોનો પરીચય.

પુરુષ પાત્રો.

કુલ દરબાર.

રસિક.....તેનો પુત્ર.

સજન.....રસિકનો મિત્ર.

કોકો.....રસિકનો.

દેવચુર.....કોકોનાનો પાત્રક પિતા.

હોલો.....કોકોનાના દાદાનો મિત્ર (એક કોકોર.)

પોલો.....દોલોનો ભાઈ.

લીલુ.....કોકોના તથા સવંગીનો બાપ (રૂપમણ નામના
અમીરનો દીકરો જેમણે હુંદાગે.)

સ્ત્રી પાત્રો.

કોકોના.....લીલુની દીકરી, દેવચુરને ત્યાં ઉછરેલી.

સવંગી.....લીલુની બીજી દીકરી મોક્ષણ ઉછરેલી.
(કોકોનાની સાવકી બેન.)

લીલા.....રસિકની બેન.

ગામડીયા, હુંદાગ, અવાસણો, જાનકયા વગેરે વગેરે.

આ પુસ્તક "શાહનામા પ્રેસ," નાં ૧૨, કારવાર સ્ટ્રીટ, ક્રીયર •
રોડ, કાઠ, મુંબઈમાં ફરામરોજ પીરોજશા વખારીઆએ •
છાપ્યું છે, અને મીં મહાશંકર વેણીશંકરે
છપાવી પ્રસિદ્ધ કર્યું છે.

કો કિ લા

નાટકના પાત્રોનો પરીચય.

પુરૂષ પાત્રો.

વૃદ્ધ દરબાર.

રસિક.....તેનો પુત્ર.

સજન.....રસિકનો મિત્ર.

કાકો.....રસિકનો.

દેવસુર.....કોકિલાનો પાળક પિતા.

ઢોલો.....કોકિલાના દાદાનો મિત્ર (એક દોકાર.)

ચોલો.....ઢોલાનો નોકર.

લીલુ.....કોકિલા તથા લવંગીનો બાપ (રૂપમલ નામ.
અમીરનો દીકરો જેમણે હુંટારો.)

સ્ત્રી પાત્રો.

કોકિલા.....લીલુની દીકરી, દેવસુરને ત્યાં ઉછરેલી.

લવંગી.....લીલુની બીજી દીકરી મોસાળ ઉછરેલી.
(કોકિલાની સાવકી બેન.)

લીલા.....રસિકની બેન.

ગામડીયા, હુંટારા, ખવાસણો, જનધયા વગેરે વગેરે.

॥ ॐ ॥

શ્રી પરમાત્માને નમઃ

કો કિ લા

૧૮૬નો ૬૬૬ સાર.

મંગળા ચરણ.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

જંગલમાં એક નાનું ગામ છે. એક ટેકરી ઉપર દેવસુરની છુંપડી છે. સવારને પહોરે દેવસુર વગેરે બેઠેલા છે, ત્યાં દેવસુરે પાણીને ઉછેરેલી કોકિલા આવે છે. જ્યાં પોત પોતાને કામે જાય છે. એટલામાં એ નેસમાં આવી રહેલો ને મજુરની પેઠે મોનું જોવાનું કામ કરતો અમીર કુટુંબનો એક જુવાન સજન દાયમાં સોનાંના ગદ્દા સાથે આગળ દોડતો આવે છે ને તેની પાછળ હુડાયે બીજુ આવે છે. કોકિલા સજનને જવાવનાં બીજુના દાયમાં જોણી મારે છે, એટલે તે ધમકી આપીને જાય છે. પછી સજન કોકિલાના પ્રેમની માગણી કરે છે, પણ કોકિલા ના પાડીને જાય છે. સજન કોકિલા ઉપર એક ચીડી લખે છે કે હું નારી પ્રીતિ માટે અહીં રહ્યો હતો, પણ હવે હું ચાલ્યો જઈશ. ચીડી મૂકીને સજન ગયા પછી કોકિલા આવીને ચીડી વાંચે છે, એટલામાં દોડારાય આવે છે. કોકિલાના દાદાએ પોતાના દીકરાને કાઢી મૂકેલો, પણ પછીથી ઈટેકટિયો મારફત તપાસ કરાવનાં દીકરાને એક દીકરી થઈ છે અને ને આ ગામમાં દેવસુરને ત્યાં ઉછરે છે એમ તેને ખબર પડેલી. મરતી વખતે ડાસો એ દીકરી કોકિલાને પોતાની જાંઘી મિલકત આપતો જાય છે, તેથી ને ડાસાનો મિત્ર હોલો કોઈ છે, ને કોકિલાને કશું જાય છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

૪૬ દરબાર, પોતાનો દીકરો રસિક પરદેશથી આવ્યો છે, તેને, પોતાની સરહદમાં શા શા સુધારા કરવાના છે તે બતાવે છે. પછી લવંગી ને રસિક પરણવાનાં સ્વમાં રંગે છે. રસિકનો કાંઈ આવી રસિકને કહે છે કે ગરાસ ઉપર કરજ છે માટે તારે પૈસાવાળા કાઢિલાને પરણવું પડશે.

પ્રવેશ ૩ જો.

૪૬ દોલો દીકરી જેવી કાઢિલાને લાડ લગાવે છે. દરબારમાંથી કાઢિલાને તેડું આવે છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

દરબારમાં રસિક કાઢિલાનું કિંમતી દાગીનાથી સ્વાગત કરે છે. કાઢિલા પોતાની પાસેના તેમજ એ મળેલા દાગીના ભીખારીને આપી દે છે. સ્વાર્થવશ રસિક કાઢિલાને પરણવાની માગણી કરે છે, પણ કાઢિલા તે પ્રેમથી કહે છે એમ સમજા હા પાડે છે. એજ વખતે લવંગી આવી પહોંચે છે, ને તેને દુઃખ થાય છે. એટલામાં ઓચિંતો સજન રસિકને મળવા આવે છે. કાઢિલાને સજન એક બીજાને જોઈ સંક્રામ્ય છે, તેથી લવંગીને તેમને માટે વહેમ પડે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

લવંગીએ રસિક ઉપર એક કાગળ લખી તે પહોંચાડવા દોલાના નોકર દોલાને આપેલો, પણ દોલો તે છુટી ગયેલો. ટપાલના કાગળો સાથે એ કાગળ ગોટવાઈ જાય છે ને દોલાને હાથ આવે છે. દોલો એ કાગળ લવંગીએ પોતાની ઉપર લખેલો છે, એમ સમજા લટુ બને છે. એટલામાં દરબારમાંથી નિરાશ થઈ પાછી ફરેલી લવંગી આવે છે. દોલાનાં આવડાં.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

રસિક ને કાઢિલા પરણીને આવે છે. નણુંદ ભોળાઈનો વિનોદ. રસિકને આવતો જોઈ કાઢિલા ગંભીર માટે છુપાય છે. રસિક, પાછો

જવા જાય છે, ત્યાં લવંગી આવે છે. તે કહે છે કે તારી પ્રીતિ મારી ઉપર દુની પણ તું પૈસા માટે કોડિલાને પરણ્યો. દુવે મને છેલું એક વાર હેન બતાવ. આ જોઈ, જાણી કોડિલા આશ્રાન પામે છે. ને તેનું મીઠું છવન કહ્યું એર ચર્ચ જાય છે. દેખો.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

લવંગીના સગનને રસિક સામે ઉત્કેશવાના પ્રયત્ન,

પ્રવેશ ૨ જો.

એક તરફથી સગન ગ્રેમની પોથી વાંચતો આવે છે. ને ખીંચ બાબુથી રસિકની બેન લીલા પકવાન પોથી વાંચતી આવે છે. ગ્રેમના વચનોમાં પકવાનનો મગાલો ઘુસી જવાથી ને પકવાનના નુસ-બામાં ગ્રેમની કચુંબર લણી જવાથી બન્ને જણાં તાણુપ થાય છે ને તેમાંથી ગ્રેમનું પકવાન રંધાય છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

કોડિલાનાં કપડાંમાંથી પહેલા અંકના પહેલા પ્રવેશમાં આવી ગયેલો સગનવાળો કાગળ લવંગીના હાથમાં આવે છે. તે રસિકને બતાવી લવંગી તેને ઉત્કેરે છે. એટલામાં કોડિલા પાસે લીલા ને સગન આવે છે. સગન લીલાને પરણવાની માગણી કરે છે, ને કોડિલા ના પાડે છે. ઉપકારવશ સગન ત્રાનુભાવે કોડિલાનો હાથ ઝુમે છે. લવંગી તે રસિકને બતાવે છે. રસિક ઘણો ઉત્કેરાઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ જો.

લવંગીનું રાણુ કરતો હોલો તેની ઉપર એક કાગળ લંબી મોકલે છે, પણ લવંગી આવતી નથી તેથી પોતાના સગીબને ડોક્ટર

પોતે માંદો થઈ જવાનો ઢોંગ કરે છે, એથી લવંગી આવે છે ને તેનો
અંગ્રહ જોઈ તેને પરણવાની હા પાડે છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

અધોર તળાવ: લવંગી સજનને કહે છે આવ, બન્ને ડૂબી
મરીએ. એટલામાં સજનની મા માંદી હોવાનો તાર આવે છે, તેથી
સજન એ તાર રસિકને આપવા લવંગીને સાંપી પરભારે જાય છે.
લવંગી તાર તળાવમાં ફેંટી વહી જાય છે, પછી કાંકિલાને મારી નાંખવા
માટે રસિક તળાવ કાંઠે લાવે છે. મારવા જાય છે ત્યાં બુમ પડે છે
કે વૃદ્ધ દરબાર મરી ગયા, એટલે રસિકનો હાથ અટકી જાય છે.

રૂબલો.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

દેવસુર પોતાના ઘરમાં તેના મળતીયાઓ સાથે રાવણું ભરી બેઠો
છે. તેવામાં ભીલુનો એક માણસ કે જેને દેવસુરે એક વખત મોતથી
બચાવ્યો હતો તે આવી ખખર આપે છે કે ભીલુ આજ તમને દાઢ
(ડાંઘનેમાછટ) ના લગ્નકે ઉડાડી દેવા તમારા ઘરમાં આવવાનો છે.
પણ દાઢના પીપમાં મેં માટી ભરી દીધી છે. એમ કહી ચેતાવી
સાવધ રહેવા કહી જાય છે. દેવસુર પોતાના માણસો સહીત હથિયાર
બંધ તૈયાર રહે છે. ભીલુ પોતાના માણસો સાથે આવે છે. દાઢના
પીપમાં માટી હોવાથી તે સળગતું નથી એટલામાં દેવસુર આવી બંધાને
સપડાવે છે. ભીલુ સામો થાય છે. દેવસુર લડે છે. ભીલુ હારે છે.
ઉદ્ધાર બહાદુર દેવસુર તેને સુધરવાની તક આપી છોડી મૂકે છે. ભીલુના
કાયા પછી કાંકિલા આવે છે. દેવસુર ઘણા હેતથી તેને મળે છે. પણ

તેને દુઃખી બેઠો દુઃખનું કારણ પુછે છે, ને દરબાર રસીક પોતાની દીકરીને દુઃખી કરી એ બાણી રસીક પર ક્રોધે ભરાય છે. કોટીલા એને શાન્ત પાડી બહાર ડાયરામાં મોકલે છે. દરમ્યાન બીજુ આવી કોટીલાને ઉપાડી લઈ જાય છે, અને રૂપીઆ પાંચ હજાર લઈ આવ્યાની ઝુંપડીએ કોટીલાને છોડાવવા આવ્યો, એવી ચીટી લખી જાય છે. દેવમુર આવી એ ચીટી વાંચી વ્યાકુળ થાય છે, ને ગમે તેમ કરી રૂપીઆ એકઠા કરી કોટીલાને છોડાવવાનો નિશ્ચય કરે છે.

પ્રવેશ ૨જો.

કોટીલાને ગોતવા રસીક દોલાને ઘેર આવે છે અને કહે છે કે કોટીલા સજન સાથે નાસી ગઈ. રસીક ગયા પછી સજન આવે છે, તેને પુછતાં તે કહે છે કે હું કાંઈ જાણતો નથી. પણ તે પોતાના ઉછેરનારા બાપ દેવમુર પાસે ગઈ હશે, માટે રસીકને ત્યાં જવા કહ્યું અને હું પણ ત્યાં જઈ છું. અહીં લવંગીનો સંદેશો આવે છે કે પરણવું હોય તો અતર ઘડી પરણો, પછી વાત નહિ. એથી દોલો પરણવા જાય છે અને લવંગીને પરણીને ઘેર લાવી તરત કોટીલાને ગોતવા આહ્વાન જાય છે. પાછળથી ભત્રીજો લવંગીનું મન ભમાવી નસાડી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૩જો.

લૂટારો બીજુ પોતાના સાથીઓ સાથે માણસોને લૂટવા ફસાવવાની ચરચા ચલાવે છે. ત્યાં નાસતાં પકડાયલાં લવંગી તથા ભત્રીજાને એક લૂટારો બીજુ પાસે હાજર કરે છે. બીજુ સાથેની વાતચીતમાં પોતે મોટો અમીર છે. અને લવંગી પોતાની બાયડી છે, એવું બહુ બોલી ભત્રીજો રોક કરે છે. એટલામાં બીજો લૂટારો ખજાર આપે છે, કે એ બાઈ આની કાકી થાય છે, અને આ ફેસલાવી તેને લઈ આવ્યો છે, એમ બાઈ પોતેજ કહે છે. આ બાણી બીજુ ભત્રીજાને મારી નાંખવાનો હુકમ આપે છે અને બાઈને હાજર કરવા પોતાના માણસોને ફરમાવે.

લવંગી આવે છે. બાપ દીકરી એક બીજાને જોળખે છે. અને લણીને
 મુઠ્ઠી બીજા સાથે નારી આવનાર પોતાની જ દીકરી છે, એ જાણી
 તેને ધીકાર આપી મારી નાંખવા હુકમ કરે છે. લવંગી ખુલાસો કરે
 છે કે નાહ સીવાય મારાથી કંઈ દોષ થયો નથી. એ મારી છેડ કરવા
 આવ્યો, ત્યાં મેં એને મોઢડીએ માર્યો અને વધારે થાત તો
 અમારામાંથી એક મરત, પણ હું નીતી બ્રષ્ટ ન થાત. આ સાંભળી
 ભીલુનો ક્રોધ શાંત થાય છે. અને બાપ તરીકે તેની વીતક ને દુઃખનું
 કારણ પૂછે છે. મારા દુઃખની કહાણી લાંબી છે. મારો જીવ વિસમ્યે
 હું આપને કહીશ, એમ કહી લવંગી ભીલુના આવાસમાં વીસામો લેવા
 જાય છે. બાદ બાવાની ઝુંપડીએ કોકીલાને લઈ ગયેલાં ભીલુનાં માણસો
 કોકીલા સાથે પાછા આવે છે. અને દેવસુર કોકીલાને ઓગવવા રૂપીઆ
 લઈ આવ્યો નહીં એમ કહે છે. ભીલુ કોકીલા સાથે આગળ પાછળના
 વેરની વાત કરતાં ઉશ્કેરાઈ તેને મારી નાંખવા જાય છે. ત્યાં રૂપીઆ
 લઈ દેવસુર આવે છે, તેને સપડાવી બાપ દીકરી બેને મારી નાંખવાનું
 કરે છે. દેવસુર પોતાને મારી નાંખીને પણ કોકીલાને બચાવવાનું
 ભીલુને કહે છે. પણ ભીલુ કહે છે કે તારો વંશ તો હું નહીં રહેવા
 દઉં. દેવસુર કહે છે કે એ મારો વંશ નથી. એ મને એક શબ થઈ
 પડેલી મા પાસેથી જોર ભરી જડેલી છોડી છે. ભીલુ પોતાની મરેલી
 જી પાસે પડેલી પોતાની છોડીને યાદ કરી વિચારમાં પડે છે. ત્યાં
 લવંગી આવે છે, તે કોકીલાને ત્યાં જોઈ ચમકે છે અને પોતાના બાપ
 ભીલુને કહે છે કે મારા મુખમાં આગ મૂકનારી આ કોકીલા છે, માટે
 તેને મારી નાંખો. ભીલુ પૂછે છે કે કોકીલા કોણ છે, એમ પૂછતાં
 લવંગી કહે છે કે આ (રૂપમલ) રૂપમલના દીકરા જેમલની દીકરી
 છે. જેમલ તો પોતે અને આ કોકીલા પોતાની દિકરી એમ જાણી ભીલુ
 (જેમલ) અર્ધ મૂર્છિત જેવો થઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૪૬.

જંગલમાં લીલા અને સમનનો દેખાય.

પ્રવેશ ૪૭.

કાકીલા પોતાની દીકરી છે એમ જાણ્યા પછી પોતાના પાપ ક્ષેપનો પરતાવો કરતો ખેદીત હૃદયનલો ભીલુ (જેમણે) લૂટકાટનો ધંધો છોડી દે છે. દેવસુર તેને પૂછે છે કે કાકીલા તુમ્હા લવંગી અંને તમારી દીકરી? ભીલુ હા કહે છે. અને પોતાનો ઇતિહાસ જણાવે છે, કે મારી સ્ત્રી સહીત જુદો રહેવા હક કરી બાપ પાસે મીઠકત માંગનાં મારા બાપે બાપડી સહીત ઘરમાંથી મને કાઢી મૂક્યો, એવામાં મને કાઠએ આશરો ન આપ્યો. કાઠી પાસે નહિં એવી હાલતે જંગલમાં આથડતાં મારી સ્ત્રીને એક છોકરી જન્મી અને તરત સ્ત્રી ગુજરી ગઈ. હું તેને માટે બાળવાનાં લાકડાં લેવા ગયો ત્યાં છોકરીને કાઠી ઉપાડી ગયું (દેવસુરજ તે છોકરીને નિરાધાર જાણી લઈ ગયેલો અને તે કાકીલા) સાર પછી હું લૂટારાના ટોળામાં લઈયો. જેમણે તે બદલે મેં ભીલુ નામ રાખ્યું અને બીજી સ્ત્રી પરણ્યો તેનાથી દીકરી થઈ તે લવંગી તે તેના મામાને ત્યાં ઉછરી અને ત્યાંજ તેની મા ગુજરી ગઈ. પણ લવંગી સાત વર્ષની થઈ ત્યાં મુઠી મારી પાસે રહેલી એટલે મને ઓળખે છે. જો કાકીલા મને કસાઈ જેવાને બાપ તરીકે નથી ઓળખતી એજ સાદું છે, એમ કહી દુઃખી થાય છે. હલો દેવસુર તેને શાંત કરે છે, દરમ્યાન કાકીલાને જોતતો રસીક ત્યાં આવી ચડે છે ત્યારબાદ કાકીલાને શોધતો સમન પણ ત્યાંજ આવે છે. સમનપર શંકાયલો રસીક સમનને મારવા તૈયાર થાય છે. દેવસુર રસીકને તેમ કરતો અટકાવી પોતા સાથે લઈવા કહે છે. દરમ્યાન લવંગી પીરતોલથી કાકીલાનું ખૂન કરવા જાય છે. કાકીલા સાવધ થઈ પીરતોલ પડવી લવંગીની પાછલ પડેલી રસીક વીગરેને દેખાય છે. શું છે તે જાણવા બધાં બાળુએ જુપાય છે.

કોટીલાને લવંગી વચ્ચે પાનચીન થાય છે. લવંગી એકાંત બેઠેલી ચરિત્ર કરી પોતાનું પાપ (કોટીલા ઉપરનો સજનનો કાગળ રસીકને દેખાડી ભંભેરી ખૂન કરવા ઉચ્ચેર્યાનું) ક્ષુલ્લ કરી કોટીલાને આત્મકલ્યા કરવા ઉપર ઉચ્ચેરે છે. અને આખરે પોતાનું પાપ જાણ્યા પછી તેને છવતી ન રહેવા દેવી એમ સમજી તેની પાસેથી ખીસ્તોડ કુંડાવી પોતે કોટીલાનું ખૂન કરવા જાય છે. આજી રહી બધું સાંજળનાં રસીકનો વહેમ દૂર થાય છે અને કોટી આવી લવંગીના હાથથી કોટીલાને ખચાવી લે છે. તે કોટીલા તથા સજનની માણી માંજે છે. દેવસુર, કોટીલા તથા લવંગીના આય તરફે લીકુને જાહેર કરે છે. લવંગી આપઘાત કરવા જાય છે ત્યાં કોલો આવી લવંગી પોના સાથે પરણી છે. એમ કહી રસીક તથા કોટીલાની તેને માણી અંપાદે છે. જાદ કોટીલા, લીલા તથા સજનના હાથ મેળવે છે અને આનંદ વર્તે છે.

કો કિ લા

નાટકનાં ગાયનો

મંગળા ચરણ

૧

ધુત્રધાર—

થાઓ થાઓ ગીરના પતિ પ્રસન્ન,—થાઓ
 શુભમતિ યશવતી અવિચલ આપો,
 સમકૃતિને પ્રભુ દીપાવો—થાઓ
 અંદ્રધારી શાંતિપૂર્ણ
 સુંદર થાઓ સહાય.
 તવ પ્રીતિ નજરે કલ્યાણ થાઓ
 એવી મતિ ઉપજાવો—થાઓ

૨

નટી—

એક સરલ બાલા આવે
 નારી જાતની ઉત્તમ પ્રકૃતિ આપ બતાવે
 યશ ફેલાવે—એક
 સૂર્ય પ્રકાસમાં હસતું ફૂલ,
 ખીલી સુગંધી ભરે અણુમૂલ;
 પ્રેમી વનિતાનું એવું પીછાનો ચરીત્ર
 સુદ્ધ પવિત્ર
 જોતાં સજ્જન ચીત્ત રીઝાવે—યશ

ॐ

રૌયલ નાટક મંડળી.

મૂલનો ભાગ.

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

રૌયલ નાટક મંડળીના માલિક.

શેઠ મહાશંકર વેણીશંકર.

હાલ મુકામ.—વીઝંટી—સારતનુવન થીએટર—અમદાવાદ.

લેખક:—

જી. મેન.

પ્રાપ્તિ કરનાર:—

મીં સોરાખજી મેહરવાનજી, કાપક.

આવૃત્તિ ૪ થી. પ્રત ૫૦૦૦.

સર્વે હકો પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૪

મૂલ્ય ૦-૪-૦

અમરવાડ-શ્રી નૈન એરવોડેટ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં
વાડોલલ ખાંડુલાલ શાહે છાપ્યું છે.
વીકાટા જેશંગભાઈની વાડી.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકના મુખ્ય પાત્રો

પુરૂષ પાત્રો.

- વેણીલાલ.....એક શ્રીમંત ગૃહસ્થ
ચંદ્રકાંત.....વેણીલાલનો પુત્ર
જયંત.....ચંદ્રકાંતનો બાળમિત્ર વેણીલાલના આશ્રય નીચે
ઉછરેલો પાછળથી ગંગાનો પતિ.
પ્રીતમલાલ.....વેણીલાલનો પરમ સ્નેહી.
લાલુ.....ફેશનમાં ઉછરેલો પ્રીતમલાલનો મુખ્ય દીકરો
જહનુદ્દિન.....એક ઉદારગીર, ધી વંગ બ્રહ્મસ એસોશીએશનનો
મુખ્ય,
નરાધમ.....એક અધંગ બહમાશ, મજકુર મંડળનો સેક્રેટરી,
ગંગાનો પાપ,
કૃષ્ણાશંકર.....એક સ્વાર્થ પટુ ખાલાલુ, વેણીલાલના ઘરનો
આશ્રિત.

સ્ત્રી પાત્રો.

- અમ્મયા.....વેણીલાલની હલેશપ્રિય સ્ત્રી.
સરસ્વતી.....ચંદ્રકાંતની મુરીલ પત્નિ.
નવલ.....ઉદત જોલ છોટરી વેણીલાલના ઘરમાં ઉછરેલી
અમ્મયાની બહેનની દીકરા.
ગોદાવરી.....નરાધમની સ્ત્રી ગંગાની મા.
ગંગા.....નરાધમની દીકરી, પાછળથી જયંતની
પરણેતર.

તે ઉપરાંત ભટ્ટ, ઘાટી દુકાળીયાઓ, મુકિતદેજના માણસો
પોલીસ સીપાઇ. ક્લબના મેંબર, નાયનારીઓ, વગેરે વગેરે.

ભૂલનો ભોગ.

નાટકનો ટુંક સાર.

જગતમાં ભૂલ કાણુ કરતું નથી? ગરીબ હોંકે શ્રીમંત, મુખ હો કે વિક્કાન, સર્વ ભૂલને ખાત છે: ભૂલથીજ જો કે પરીતાપ અને દુઃખ પ્રાપ્ત થાય છે. છતાં ભૂલ એ અનુભવની જનેતા છે. અનુભવજ ડહાપણુ અને જ્ઞાનનો પિતા છે. અનુભવ વિનાનું 'જીવન પશુ સમાન છે. 'ઘણીવાર ભૂલ પરાક્ષપણે માનવીનું હિત સાધે છે, ભૂલથીજ રાજા પરિક્ષિત મોક્ષ પદ પામ્યો. ભૂલથીજ સૂરદાસે પરમ-પદ મેળવ્યું. દેવથી માંડી સૂક્ષ્મ છીટ પર્યંત સર્વને 'ભૂલનો ભોગ' તો થયુંજ પડે છે. છતાં તે રિક્ષિત પ્રાપ્ત થતાં, તેનો ઉપભોગ શી રીતે કરવો! કંગાળ જીવનમાંથી ઉગરી, કર્તવ્યમય દીશામાં પ્રયાણ કરી, જીવનકૃતાર્થ શી રીતે કરવું? તે દર્શાવવાનો અલ્પ પ્રયાસ આ નાટકમાં કરેલો છે. અશ્તુ!

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ અને વસ્તુસૂચના

પ્રવેશ પાહેલો.

સ્થળ-ધી યંગ ઝલડસ એસોસીએસનનું મંડાન.

મેમ્બરોના સંખ્યા ઘટતી જતી હોવાથી, અને તીન્નેરીનું તળીયું પાણુ સાથે દેખાવાથી બદમાશોનું મંડળ આજે મસલત કરવા મળ્યું છે. મંડળનો સેક્રેટરી નરાધમ, કાર્યી ઉમ્મરના બીનઅનુભવી યુવાનેને મંડળના સભ્યો (મેમ્બરો) બનાવવાની દરખાસ્ત કરે છે. દરખાસ્ત પસાર થાય છે. એટલામાં નરાધમ ચંદ્રકાન્તને મેમ્બર બનાવવા લાલુને સૂચના કરે છે. આવા બદમાશોની સોળતમાં ફરતો લાલુ તત્કાળજ બીહુ ઝડપે છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન

આજે ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ છે, છતાં સરસ્વતિ આનંદ બદલે ગ્રોસાગરમાં ડુબેલી દેખાય છે, લગ્ન પછી ત્યારથી સરસ્વતિ સાસરે રહેવા આવી છે, ત્યારથી પતિનું શુભ શું, દુષ્ટિ ઊવનનો લ્હાવો શું, એ ઊવનની મીઠાશ શું, એનો લેશ પણ અનુભવ એને થયો નથી કારણ? કજીયાળી સાસુ અને અદેખી નણંદ! કુસંપ અને ક્લેશથી કંઈતો વેણીલાલ, સરસ્વતિને આંસુ ખીની આંખે આવતાં નોંઘી છુપાય છે. અમુકા અને નવલ આજે પણ ચંદ્રકાંતને ઉત્કેશવાનીજ આજી એકી રહ્યાં છે; પણ ચંદ્રકાંત તો “ધરમાં હાંડલા હોય તે તો ખખડે.” વડીલોએ તો પોતાના અંતઃકરણ સદા ઉદાર રખવાં જોઈએ.” એવું એવું બોલી રહ્યો છે. જયંતના ઉપદેશથી એ ડાહ્યો થઈ ગયો છે. એની એમને કલ્પના હોય? પતિ આજે પોતાનો થયો એમ સમજી સરસ્વતિ સ્વાભાવિકજ મલકાય છે. નવલ જોઈ જાય છે! ચમ્પુકયું! અદેખાઈની આગમાં બાબીને જન્મભર રડાવવાની પ્રાતઃજા નવલ લે છે. કંટાળેલો ચંદુ ચાલ્યો જાય છે. બાઈનો ખાર બાઈપર નીકળે છે. એટલામાં વેણીલાલ બહાર થઈ સરસ્વતિપર વિશેષ અત્યાચાર ચતો અટકાવે છે. અમુકા અને નવલને શીડકાર આપી ત્યાંથી ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—રસ્તો

નિશાળેથી છુટી ગંગા ઘેર જવા નીકળે છે. રસ્તામાં લાલુ ગંગાને એકલી જોઈ લટુજી બને છે. ગંગાને રોડી રાખવા પ્રયત્ન કરે છે અચાનક ચંદ્રકાંતની વર્ષગાંઠ હોવાથી તે મુખારકબાદી આપવા નીકળેલો જયંત ત્યાં આવી ચડે છે. ગંગા પોતાને ઘેર સલામત જવા દેવા જયંતને સજ્જન ગણી એની રહાય માંગે છે. ચાર આંખો મળતાં હૃદયના તાર કંપી ઉઠે છે. જયંત લાલુને વાતોમાં રોડી રાખે છે. એટલામાં ગંગા ચાલી જાય છે લાલુ એની પાછળ જવા નૈયાર થાય છે. જયંત રોકે છે. લાલુ તકરાર કરવા તૈયાર થાય છે. જયંત ચાલ્યો જાય છે. જયંતપર અપમાનનો અફસો લેવા લાલુ નિશ્ચય કરે છે, ત્યાં નરાધમ આવે છે. લાલુ પાસેથી પગીસ હાથર ફપીયા રોકાડા લઈ ગંગા એને પરજીવવાનો ઈરાદો બહાર કરે છે. લાલુ અને નરાધમ વચ્ચે મારૂ નફી થાય છે.

અવેશ ચોથો.

સ્થળ—વેણીલાલના ઘરનું દિવાનખાતું.

બુદ્ધમાં રહી ગયેલો રમાદ શોધવા સરસ્વતિ આવે છે. ચંદુનું આવી અચાનકે ચુંબન લેવું. પરખ્યા પછી દંપતિનો પ્રથમજ પ્રેમ ભર્યો મેળાપ ! મુખારક્યાદી આપવા આવેલો જયંત પોતાના ઉપદેશનું આવું શુભ પરિણામ આવેલું જોઈ ખુશ થાય છે. ખાદ સરસ્વતિનું જવું. ચંદુની વર્ષગાંઠ હોવાથી જન્મવા નોનરેલા પ્રીતમલાલ, ભોળીલાલ, તથા લાલનું આવવું. ચંદ્રકાન્ત સર્વને આવકાર આપે છે અંગ્રેજ એડીકેટ પછવાડે ધસડાતો લાલુ ફળેત થાય છે. વેણીલાલનું આવવું. પ્રીતમલાલ ચંદ્રકાન્તને વીંટી ભેટ આપે છે. અને ચંદુને શી ભેટ આપવાનો વિચાર રાખ્યો છે ” એવો પ્રશ્ન વેણીલાલને કરે છે. ધરના નિત્યના કલેશથી કંટાળેલો વેણીલાલ ચંદ્રકાન્ત અને સરસ્વતિનું જીવન સુખી થાય એવા હેતુથી એમને બુદ્ધ ધર માંડી આપવો મરાદો નહર કરે છે. અથા નિમય થાય છે.

અવેશ પાંચમો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલના બગીચાનો એક ભાગ.

વેણીલાલના મ હાલક્ષમિપરના ” ચંદ્રમહાલ નામના બગીચામાં ચંદ્રકાંત આજે રહેવા આવ્યો છે; ત્યાં શાણો અને ચતુર જયંત એ ચંદ્રકાંતના અન્ય સર્વ મિત્રો નિખાલશ છે યા સ્વર્થિ. એ જાણી એવું કાઠ પણ રીતે અશુભ ન થાય એવા હેતુથી કર્ણાશંકરના પેટની વાત કહેવવા પ્રયાસ કરી રહ્યો છે, ત્યાં લાલુ આવે છે. જયંતને મોરના પીંજામાં ફાગડો મારી, કર્ણાશંકર તથા લાલુ ચંદ્રકાંતને દારડીયો, જુગારી, રંડીખાજ છલાદિ બનાવી પોતાનાં ખીસાં તર કરવાનું કહે છે. ખાદ ગતિભેદ વ્રુષે પરસ્પર ચર્ચા? ચર્ચા દરમ્યાન જયંત મુખ બનાવે છે એવો વહેમ કર્ણાશંકરને પડે છે, તેથી ચંદ્રકાંતના મંજામાં પણ પોતે મુખ કાં ન બન્યો હોય એવી શંકા બિંકતાં, જયંત ચંદ્રકાંત પાસે જો મંજા ખુલાસા કરે તે પહેલાં જ જયંતને બહુનામ કરી એવું કાચળ કદી નાંખવાની સુક્તિ રચે છે. મુખ લાલને પોતાનું હૃદયવાર બનાવે છે લાલને લાલ, જયંતને નામે સરસ્વતીપર એમ ખનિદા બખાવી મોમલે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલનો થોડા ભોગ તથા બગીચો,

સાસુ અને નણંદના ત્રાસથી છુટેલી અને પતિની મીઠી ગોદમાં આજે ભરાયેલી સરસ્વતિના આનંદોદ્ગાર ચંદ્રકાંત સરસ્વતિ અને જયંતનો નિર્દોષ હાસ્યવિનોદ ! ત્યાં જયંત કરુણાશંકર અને લાલુ વિષે ઇશારો કરવા જાય છે. પણ એટલામાં કરુણાશંકરે લાલુના હાથે જયંતને નામે લખાવેલો પત્ર પોસ્ટવાળો આપી જાય છે. પત્ર વાંચતાં જ સરસ્વતીના હોસ ઉડી જાય છે. સરસ્વતીના હાથમાંથી સરી પડેલો એ કાગળ ચંદ્રકાંત ઉપાડી વાંચે છે. થઈ ચુક્યું ? ચંદ્રકાંત જયંતનું કંઈ પણ ન સાંભળતાં એનું ખુન કરવા તૈયાર થાય છે, સરસ્વતી વચ્ચે પડતાં એને પણ મારી નાંખવાની ધમકી આપી મારફાડ કરે છે, સાં દીકરાને મળવા વેણીલાલ તેજ વખતે આવી ચઢે છે, મારફાડનું કારણ પૂછતાં ચંદ્રકાંત વેણીલાલને પેલો પત્ર આપે છે એ પણ ફાણવાર સ્તબ્ધ બની જાય છે, આખરે એ જયંતને એની પાંચે એનાજ હસ્તાક્ષરે લખેલો કાંઈ કાગળ પત્ર હોય તો તે આપવા કહે છે, અત્રર મરખાવતાં પેલો કાગળ બનાવટી છે એવા અનુમાન ઉપર વેણીલાલ આવે છે અને જયંતને નિર્દોષ જાહેર કરે છે, હવે ચંદ્રકાંતો મિત્રજ હાથ રહેતો નથી. પિતા પૂત્ર વચ્ચે બહુ તકવાર થાય છે. અંતમાં બંને સરસ્વતી ચંદ્રકાંતની સાથે રહેશે તો એ એને હુખ દેશે એમ વિચારી સરસ્વતીને પોતાને સાં આવી રહેવા કહે છે. પતિ પરાયણ સરસ્વતિ પતિના ચરણમાં જ મરવાનું વધારે પસંદ કરે છે, છતાં ચંદ્રકાંતના હૃદયમાં પેટેનો બે-મનો ફીકો દુર થતો નથી. વેણીલાલના દેખતાં જ પાછો સરસ્વતીપર હુમલો કરવા જાય છે. પણ આખરે વેણીલાલના ક્રોધથી ડરી દબાઈ જાય છે, વેણીલાલ જયંતને પોતાની સાથે લઈ જાય છે.

અંક રજો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—નરાધમનું મકાન.

લાલુ જેવા એક મૂર્ખ લામટા સાથે પોતાને ન પરણાવ ગંગા નરાધમને વિનવે છે, ત્યાં લાલુ આવે છે, લાલુનો સત્કાર કરવા નરાધમ ગંગાને ફરમાવે છે. તથા ગોદાવરી લાલુનો તિરસ્કાર કરે છે. નરાધમ જેલ તોડી નાસી છુટેલો એક બદમાસ છે. તેથી તેને પકડવા પોલીસ એના ઘરપર દરોડો પાડે છે. ગલરાટમાં નરાધમ નાસી જાય છે. ગંગા-બીજી બાબુથી છટકી જાય છે એટલામાં જમવા તોંતરેલા કચ્છાશંકર તથા જડબુદ્ધિ પ્રવેશ કરે છે, પોલીસને જોઈ તેઓ પણ લાગી જાય છે, કામાધિન લાલુ ગંગાને ભેટવા જતાં પીળા પાંધડીવાળાને બેરી ફજેત થાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનું ઘર.

નરાધમના ઘરમાં લાલુ, કચ્છાશંકર અને જડબુદ્ધિને બહાર પડતા વેણીલાલ જોઈ ગયેલો હોવાથી જ્યંતને તે વિષે ઘટતી તપાસ કરવાનું કહે છે. દરમ્યાન નવલ સાસરે રહેતી ન હોવાથી એના ઘરનો આવેલો કાગળ અસૂયા વેણીલાલને આપે છે. નવલની સાસરે જવાની નાખુશી, વેણીલાલનો સખ્ત ઠપકો. અસૂયા નવલનો પક્ષ કરી એને સાસરે ન જવા દેતાં પોતાની પાસે જ રાખે છે. કર્કશા સ્ત્રી મળવાથી વેણીલાલનો સંતાપ. જ્યંતનો દિલાસો આદ જવું વેણીલાલ તથા જ્યંતનું અહીં કામ પ્રસંગે લાલુ વેણીલાલને મળવા આવે છે, વેણીલાલ બહાર નીકળી જવોથી મળી શકતો નથી. એવામાં નવલ આવે છે. નવલ લાલુ પાસેથી સરસ્વતિને લોહીના આંસુએ રડાવવાનું વચન લે છે. લાલુ નવલને ધી યંગ બહારસ એસોસીએશનની એક સભ્યા (મેમ્બર) ઠનાવવા લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ ધી યંગ બસડસ એસોસીએશનનું મકાન.

ગોદાવરીથી છાતો નરાધમ ગંગાના લગ્ન લાલુ સાથે કરી નાંખવા ગંગાને અહીં ઉપાડી લાવે છે. દારણ કે આજે આ મંડળનો વાર્ષિક દિવસ ઉજવવાનો હોવાથી સાથે સાથે ગંગાના પણ લગ્ન ત્યાંજ થઈ જાય તો પછી ગોદાવરીનું કશું ન ચાલે. નરાધમ ગંગાને ખરી વાત જણાવે છે. ગંગાનો ગલરાટ ! લાલુ આવી ગંગાને વિનવે છે. ગંગા પોતાના નિશ્ચયમાં અડગ રહે છે. એટલામાં નોતરેલા ચંદુનો આવવાનો વખત થયો હોવાથી ગંગાને જરા પણ ગડબડ ન કરવા ધમકી આપી એક પુણામાં બેસાડવામાં આવે છે. નવલ પૂર ઠેરામાં પ્રવેશ કરે છે. ચંદ્રકાન્ત અને નવલ બંને આ મંડળના મેમ્બર થવાના હોવાથી, પરસ્પર એક બીજાની શરમ છુટે. અને તેઓ બંને બેઠકડે રીતે અન્ય સભ્યો સાથે છુટથી બેઠાય એવા હેતુથી જડખુદ્ધિ એક નાંતો પ્રોગ્રામ ઘડી કાઢે છે. અને તે પ્રમાણે અમલ કરવા, નવલને સૂચના આપવા પોતાની સાથે બીજા ઓરડામાં લઈ જાય છે. સરસ્વતીપર વેર લેવાની ધુનમાં, જડખુદ્ધિ જે કંઈપણ કહે તે પ્રમાણે હિમતથી કરવા નવલ કમુલ થાય છે, બાદ ચંદ્રકાન્તને કશ્ચાશંકર તેડી લાવે છે. જે પ્રોગ્રામ નવલને સમજાવવામાં આવ્યો તે વિષે કશ્ચાશંકર કંઈજ જાણતો નથી. બાદ દારૂની પ્યાલીઓ હાજર થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ બેઈ ગલરાય છે. કશ્ચાશંકર અને લાલુ, દુઃખી હૃદયને દારૂ દિલાસારૂપ છે. એવી દલીલ કરી દારૂ પીવાનો આગ્રહ કરે છે. બહેમી પણ બોળો ચંદ્રકાન્ત પોતાને ખરેખર દુઃખી માની દારૂનો સ્વિકાર કરે છે. બાદ નાચરંગ શરૂ થાય છે. ચંદ્રકાન્ત દારૂ પીતોજ જાય છે, ગાણું બંધ થતાં લાન ભૂલતો જતો ચંદ્રકાન્ત ફરીથી ગાણું માંલણવા પ્રયત્ન જાહેર કરે છે. લેડી મેમ્બર તરીકે મોંઢાપર ધુરખો નાંખી નવલ ગાણું ગાય છે એના હલકથી મોહ પામી, ચંદ્રકાન્ત નવલનો ધુરખો દુર કરી એક ચુંબન-લઈ લે છે તત્કાળ ,, ભૂલતો ભોગ ,, થઈ પડેલા ચંદુને સમજાય છે કે જેને એણે ચુંબન કર્યું તે બીજી કાઈજ નહિ પણ નવલ એની બહેન છે. નીશા ઉતરી પશ્ચતાપનો પ્રવાહ ચાલુ થાય છે, ચંદ્રકાન્ત નવલ પાસેથી આ મકાનમાં કેવી રીતે આવી એનો પુલાસો માગે છે. લાલુ કશ્ચા-

શંકરનું નામ આપવા નવલને ઇશારતથી કહે છે. કૃષ્ણાશંકરની કમ્મ પ્ત, ચંદ્રકાન્તનાં સપ્ત વચન પ્રહારથી કૃષ્ણાશંકરનું દિવ સંસારપરથી ઉઠી જાય છે. પેટને માટે અનેક પ્રપંચો કર્યા તેનો પસ્તાવો થાય છે. કૃષ્ણાશંકર સર્વને બહાર લઈ જવા તૈયાર થાય છે. ત્યાં નરાધમ અટકાવે છે, અને ખુન કરવાની ધમકી આપે છે. એટલામાં ગોદાવરી નરાધમની જ ભરેલી પીસ્તોલ સાથે ગંગાને શોધવા આવી ચઢે છે. ગંગા દોડતી માને વળગી પડે છે. ગોદાવરી પીસ્તોલની મદદથી સર્વને મકાનની બહાર લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—ચંદ્રમહાલનો એક ભાગ.

શોકસાગરમાં હુમેલી સરસ્વતિ ! ત્યાં પોતાના કર્મથી પસ્તાતો કૃષ્ણાશંકર, સત્ય ખૂલાસો કરી, સરસ્વતિને ન્યાય આપવા આવે છે. ચંદ્રકાન્ત પ્રથમ તો કૃષ્ણાશંકરનું કંઈ પણ સાંભળવા તિરસ્કાર સાંહત ના પાડે છે. પણ કૃષ્ણાશંકરની આજીજીથી એને સાંભળવા ઉત્સુક બને છે. કૃષ્ણાશંકર લોલુપ્ત હોયે જ્યંતને નામે લખાયલા પત્રના ભેદનો સ્ફોટ કરે છે. વિખુટા હૃદયનું ફરી સંમેલન ! બાદ દંપતિને આર્શિવાદ આપી કૃષ્ણાશંકર ધીરધાત્રા કરવા ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ પાંચમો.

સ્થળ—વેણીલાલના મકાનનો એક ભાગ.

જે દિવસે અને જે સમયે, ચંદ્રકાન્ત ગંગા, ગોદાવરી ઇત્યાદિ મંડળના મકાનમાંથી સહિસંવામત બહાર પડ્યા, તેજ દિવસે, તેજ વખતે સીનેમામાંથી જ્યંત તેજ રસ્તે ઘેર જતો હતો, ચંદ્રકાન્ત તો ચાલ્યો ગયો હતો પણ નરાધમના ત્રાસથી બચવા આ બંને મા દીકરી ગલરાટમાં આમતેમ જોતા ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં જ્યંતની નજર એમના પર પડી, અને ગલરાટનું કારણ પૂછ્યું સત્ય ખૂલાસો મળતાં એમને પોતાની સાથે તેડી વેણીલાલ પાસે લઈ આવે છે. તેમની વાત સાંભળી દુઃખી અનાથ એ મા દીકરીને વેણીલાલ પોતાના ધરમાં જ આશ્રય આપે છે. હવે ગંગા અને જ્યંત એ કાંત માંજ મળી જાય છે. દિવસોના કેદ કરી રાખેલા હૃદયના ઉમરાવલી નીકળે છે. બંને પરસ્પર લગ્ન કરવા ઇચ્છુ થાય છે.

પ્રવેશ ૬ છે.

સ્થળ—વેણીલાલનું મકાન અને બગીચા.

વેણીલાલ ગંગા પાસેથી નવલ તથા ચંદ્રકાંતના મંથનમાં મંડળમાં બનેલા બનાવ વિષે ખૂંટાસો સાંભળી અતિ ગુસ્સે થાય છે. તત્કાળ જ નવલને તો સાસરે વગાવી દે છે. ચંદ્રકાંત તથા સરસ્વતીને પોતાને લાં બોલાવે છે. તેઓ આવે છે. લાં ગંગા અને ગોદાવરી ચંદ્રકાંતની નજરે પડે એવી ગોઠવણ વેણીલાલ કરે છે, મા દીકરીને લાં ભેતાંજ ચંદ્રકાંતનું દિલ ચીરાઈ જાય છે. તેજ પળે એનું હૃદય માન મત્સર રહીત નિર્ભંગ બેંતી જાય છે. પૂર્વ સંસ્કાર ફરી સ્ફૂરી નીકળે છે. 'ચંદ્રકાંતનું' હૃદય ફરેલાં કર્ષ બદલ શિક્ષા સહન કરવા નિઠર બને છે; થયેલી “ભૂલનો ભોગ” બંની પોતાનું આત્મ અભિદાન કરવા પ્રતિજ્ઞા લે છે. વેણીલાલ એને પોતાના વારમાં હિસ્સામાંથી બાતલ કરી એક પાઈ પણ લીધા વિના પોતાનું ઘર છોડી આલ્યા જવા ફરમાવે છે. સરસ્વતી ચંદ્રકાંતની સાથે જવા આજ્ઞા માગે છે. કેટલીક આનાંદની પછી વેણીલાલ રેખા આંપે છે. સરસ્વતી ઘર છોડી જવા પહેલાં વેણીલાલને પગે લાગી આશિષની યાચના કરે છે. વેણીલાલ સરસ્વતીને આશીર્વાદ આંપે છે પણ “ચંદુ જ્યારે મારા આશીર્વાદનો અધિકારી થશે” ત્યારેજ એ વચનો મારા મૂખવાડે બહાર આવશે, ” એ વેણીલાલના શબ્દો સાંભળતાંજ ચંદુ કપાળ કુટે છે; અને પ્રતિજ્ઞા કરી આલ્યો જાય છે કે “જો જીવતો રહ્યો તો જરૂર હું તમારો આશિર્વાદ મેળવીશ”

અંક ત્રીજો.

પ્રવેશ પહેલો.

સ્થળ—નરાધમનું એકાંત મકાન.

ધી યંગ બન્નડસ એસોસીએશનના મકાનમાં છેલ્લો બનાવ બન્યા પછી વેણીલાલે પોલીસને ચેતાવી મંડળને છિન્ન લિન્ન કરી નાંખ્યું છે, અને એનું નામનિશાન પણ નાબુદ કર્યું છે. જડબુદ્ધિ પોલીસના હાથમાં સપડાઈ પાંચ વરસ ઠોકાઈ ગયો છે. નરાધમ છટકી અહીં ભરાયો છે; અને સર્વ સલાનાશીનું મૂળ ગંગા અને ગોદાવરીને મારી તેમનાપર લેવા લેવા તદ્દા રહ્યો છે. કાલુ નરાધમને મળવા

આવે છે નરાધમ હવે મુંઝઈ છોડી ધાડ પાડવાનાં નવા ધંધામાં પોતાના કીસ્મત અજમાવવાનો ઇરાદો જાહેર કરે છે. ત્યાં છૂપી રીતે લાલુને મળવા નવલ આવે છે; અને પોતે પોતાના વેણીની સાથે મુસાફરીએ જવાની છે તે જાહેર કરે છે, એ સંબંધમાં પોતે કંઈ નવી ગોઠવણના વિચારમાં છે એવું કહી નવલને દિલાસો આપી લાલુ એને સ્વાસ્થ્ય કરે છે. જ્યંત હવે ગંગાને પરણી ગયો તે લાલુથી ન સાંખી શકાવાથી જ્યંતપર વેર વાળવા ગંગાને ઉઠાવી જવા, વેણીલાલને મરતને જવા નરાધમ સાથે તયાર થાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

સ્થળ—વેણીલાલનો બંગલો તથા બગીચો.

વેણીલાલ પાસે જ્યંત ચંદુ પાસે જઈ એને કંઈ સ્થાય કરવાની રજા માગે છે. ચંદુને અણીનેજ વખતે સ્થાય આપવાનું કહી વેણીલાલ એને રજા આપે છે. જ્યંત અને ગંગાનો હાસ્ય વિનોદ! ત્યાં નરાધમ અને લાલુ આવે છે. નરાધમ છૂપાય છે. જ્યંત અને ગંગા લાલુને બનાવે છે. લાલુ આવ્યો છે તેની ખબર વેણીલાલને આપવા જ્યંત જાય છે. લાગ જોઈ નરાધમ ગંગાને ઉઠાવી જવા તૈયાર થાય છે. ગંગા નરાધમને જોઈ, ગલરાઈ ચીસ પાડે છે, અને બેશુદ્ધ થાય છે, ગોદાવરી ગંગાની ચીસ સાંભળી આવે છે નરાધમ ગોદાવરીની છાતિમાં છરો મારી વેરની આગ ખુઝાવે છે. એટલામાં જ્યંત અને વેણીલાલને આવતા જોઈ લાલુ અને નરાધમ નાસી જાય છે.

પ્રવેશ ત્રીજો.

સ્થળ—જંગલમાં એક ઝૂંપડી,

નિઃસહાય અને સાધનહિન છતાં પણ ચંદ્રકાંત કંગાલ જીવન ગુજારતાં, 'કર્તવ્ય એજ જીવન છે' એવું નિશ્ચય પૂર્વક સમજી જાય છે. આજે ગુજરાતમાં ચોગરદમ દુષ્કાળ પ્રસરી રહ્યો છે. દુકાળીયાઓને સ્થાય આપવા ચંદ્રકાંત શ્રીક્રિષ્ણાઓને ઘેર ઘેર ફરી, પૈસાનું ઉધરાણું કરી તેમને કમોતે મરતા બચાવી એમની આશિષ મેળવી રહ્યો છે. જ્યંત પણ એજ પ્રદેશમાં આવી શ્રીમાન શેઠ તરીકે પોતાને જાહેર કરી, ચંદ્રકાંતની આ હિલચાલ ઉપર બારીક દેખરેખ રાખી રહ્યો છે. આજે ચંદુ એજ શ્રીમાન શેઠ (જ્યંત) ને ત્યાં ઉધરાણા માટે ગયો છે, ત્યાં દુકાળીયાઓ આવી સરસ્વતિપર હુમલો કરવાની તૈયારી કરે છે, એટલામાં ચંદ્રકાંત આવી લાગે છે,

અને ધીંગાણું ન કરવા એમને ઉપદેશ આપે છે. દુકાળીયા ખાવાનું માગે છે જોરાક માટે તપાસ કરવા ચંદ્રકાંત ઝુંપડીમાં જાય છે. એટલામાં મુક્તિદેજના માણસો આવી દુકાળીયાઓને ખાવા આપવાનું કહી, પોતાની સાથે આવવા લલચાવે છે. ચંદુ આવી એમને અટકાવે છે. ત્યાં ચંદ્રકાંત અને મુક્તિદેજના અધિકારી વચ્ચે સમાજ કર્તવ્ય વિષે વાદવિવાદ થાય છે. એટલામાં ભૂખ્યા દુકાળીયાઓની ધીરજ ખૂટી જાય છે, અને મુક્તિદેજના માણસો સાથે ધર્માતર કરવાનું કબુલ કરી ચાલી જવા તૈયાર થાય છે. ચંદ્રકાંત નિરાશ થાય છે. ત્યાં જયંત શ્રીમાન શેઠના વેપમાં આવી, દુકાળીયાઓ વચ્ચે જોરાક બહેંચી આપી ચંદુને સાંત્વન આપે છે. બાદ મુક્તિદેજનો અધિકારી “તમારા હિંદુ ધર્મના ઉચ્ચ આદર્શો વ્યવહારૂ બનાવવાનો સમય હવે આવ્યો છે.” એવું ગુઢ સૂચન કરી ચાલ્યો જાય છે. મુક્તિદેજના અધિકારી સાથની વાતચિત દરમિયાન આવા અનાથ ગરીબ મનુષ્યોને માટે “મુક્તિદેજ” જેવી એક આદર્શ સંસ્થા સ્થાપના કરવાનો સંકલ્પ ચંદ્રકાંતે કરેલો તે છૂપાઈ ઉભેલો જયંત કળા ગયો હતો. ચંદ્રકાંતને જે આવી સંસ્થા ઉભી કરવીજ હોય તો તેમ કરવામાં એને જે સહાય નેષ્ટએ તે આપવા-અપાવવાનો પોતાનો ધરદો જયંત બહાર કરે છે. ચંદ્રકાંતનો સંતોષ! યોજના ધડવા સર્વનું ઝુંપડીમાં જવું.

પ્રવેશ ચોથો.

સ્થળ—જંગલ.

ગોદાવરીનું ખૂન કરી પોલીસથી છૂપાતો નરાધમ હવે જંગલમાં ધાડ પાડી મુસાફરોને લુટે છે. ગોદાવરીના ખૂનનો શક પોલીસને પોતાના ઉપર છે એવું માની ખેઠેલો લાલુ નવલને સાથે લઈ મોટો-રમાં નહાસતો અહિં આવી ચઢે છે. નરાધમ લાલુને લુંટી લે છે. નવલને લુંટવા જાય છે લાં નવલ નરાધમની કમ્મરે લટકતી કટાર જેવી લઈ નરાધમને ભોંકે છે. નરાધમ નવલને પીસ્તોલ મારી જેલાન કરે છે. બાદ પાતે પણ મરી જાય છે. લાલુ નહાસી જાય છે,

પ્રવેશ પાંચમો

સ્થળ—એક ધર્મશાળા.

શ્રીમાન શેઠના વેપમાં જયંત ગંગા સાથે આ ધર્મશાળામાં આવી રહ્યા છે. લાં નવલનું ખૂન થવાથી ગભરાટમાં નહાસતો લાલુ

અહીં આવી ભરાય છે જ્યંત અને ગંગા અહીં વાતો કરતા આવે છે. „સ્વાશ્રય સદન, નામનો ઉદ્યોગ આશ્રમ સ્થાપિત થઈ ચૂક્યો છે. સેંકડો અનાથ મનુષ્યો એ આશ્રમમાં આશ્રય મેળવી ઉદ્યોગ ધંધો શીખી પોતાના જીવન નિર્વાહનો માર્ગ ખુલ્લા કરી રહ્યા છે. હજારોના આશિર્વાદ આજે ચંદુ મેળવી રહ્યો છે. એ સર્વ પ્રતાપ શ્રીમાન શેઠ જ્યંતનાજ છે. આ આશ્રમ સખંધી વાતચિત ગંગા અને જ્યંત કરી રહ્યા છે ત્યાં લાલુની નજર એમના ઉપર પડતાં એ ગભરાય છે, અને ગભરાટમાંજ એમની સમક્ષ જાહેર થાય છે. લાલુ પોતાને પોલીસને હવાલે ન કરવા જ્યંતને વિનંતી કરે છે. જ્યંત લાલુના દેશનેશ્વરપણા માટે તિકરકાર દર્શાવીએ હિત વચનો સંભળાવે છે. હવેજ લાલુની શુદ્ધિ ઠેકાણે આવે છે. માફી માગતાં બંને ખુશી થઈ એને આશ્રય આપે છે.

પ્રવેશ છઠો.

સ્થળ-ચંદ્રકાંતનું નિવાસસ્થાન અને “સ્વાશ્રય સદન”

ચંદુ વાસીદુ વાળતો અને સરસ્વતિઃઘંટી દળતી નજરે પડે છે. ત્યાં લાલુ શુદ્ધ ગુજરાતી વેષમાં “વેણીલાલ આશ્રમ જોવા આવે છે એવી ખબર ચંદુને આપવા આવે છે. લાલુને સુધરી ગયો જોઈ ચંદ્રકાંત સંતોષ જાહેર કરે છે. ત્યાં વેણીલાલ, જ્યંત અને ગંગા આવે છે. ચંદ્રકાંતની પ્રયત્નિ જોઈ વેણીલાલ સંતોષ પૂર્ણ હૃદયે એને અંતઃકરણના આશીર્વાદ આપે છે. ચંદ્રકાંત અને જ્યંત નીખાલસ ભાવથી એક બીજાને મળે છે. ત્યાં જ્યંત “તારા સહવાસે હું મારા દેહનું કલ્યાણ કરીશ” એવા વચનો ચંદ્રકાંતને કહે છે એ શબ્દો સાંભળતાંજ દુનિયાના પ્રપંચથી કંટાળેલા વેણીલાલને તિવ્ર વેગવ્ય ઉત્પન્ન થાય છે. અને ચંદ્રકાંતને પોતાને ત્યાં આવી સર્વ વહીવટ સંભાળી લેવાનું કહે છે. ચંદ્રકાંત હવે માન, મરતબો, વૈભવ-યા લક્ષિમતો લાક્ષ્ય નથી રહ્યો પોતાનો આ આશ્રમ તજી એ ક્યાંય પણ જવા નથી ઇચ્છતો ! આખરે વેણીલાલ પોતાની સર્વ ભીષ્ટત ચંદ્રકાંતની ઇચ્છાથી એ આશ્રમને આપી દઈ વાનપ્રસ્થ થાય છે. અને ગંગા પણ એ આશ્રમમાંજ રહી સેવામંત્ર સ્વિકારે છે, લાલુ પણ સેવા ધર્મનો અંગિકાર કરે છે. ત્યાં કરુણાશંકર વ્યાસ તિથિ સ્થળોમાં ફરતો આવી-ચઢે છે. અને સર્વને આશિષ આપે છે. ધતિ,

ભૂતનો ભોગ.

નાટકનાં ગાયનો.

સ્તુતિ.

૧

બાળાઓ—હે વિશ્વંભર દીન બંધુ દુઃખ હર
આયોનો ઉદય કર, હીંદ તણા લય હર—હે વિશ્વંભર
માથું ભેડી દયકર, વિનતિ દુઃખ ધર,
સત્ય માર્ગ દર્શાવ.....

સત્ય પંથે જન વૃત્તિ વર્તાવ
અર્પો એટલું હે....રા....ધા....વર—હે વિશ્વંભર.

૨

બાળાઓ—આ અજબ ખેત્ર સંસાર,
શાણા સમજો મન સાર,
પ્રાણી માત્ર જગરંગ ભૂમીપર, પાત્ર બને ક્ષણવાર—આ
પુરુષ પ્રકૃતિ નાયક નાયિક, સૂત્રધાર, પ્રભુધાર
માયા નટી થઈ નાચનાર,
છળી નખરાં કરે હજાર
હાનવ માનવ દેવ કુસારે.
ત્રીરક્ષા પામે પ્રાર—આ.

નાચનારીઓ—મેરે સરયે ગાગરીયાંકો ભાર.

સાવરીયાં લે ઉતાર;

હાથ હોગઈ હું મયતો ખેઝાર ખેઝાર—મેરે
યનીયાં ભરત મોરી કમર લચક ગઈ.

ચલત ચલત ગાગર સર ઠર ગઈ

કરત રહી હું પુકાર

મયહું નારી, લોલી બિચારી,

હાથ દીજો મોરાર—સાંવરીયાં.

૪

વેણીલાલ—કુળ મર્યાદિ ગહેન,

ભુષણ કુળનું સ્વજન.

યદી હુલ કરે મન પ્રાણ

તોયે ખ્યારા પરજન—કુળ

દ્રેષે કલેશે સળગે જગત,

જવાલા પ્રસરી ઘર ઘર

શુદ્ધ તત્ત્વ ધારી હૃદય.

યત્ન કરી ઠાર સજન—પ્રાણ

સરસ્વતિ—પતિ સુખનો નહીં આ ભવે વારો.

અધમ આ આર્ય તણા સંસાર ખારો—પતિ

વહુ બિચારી કરે વૈતરાં. અપજશનો શીરભારો.

સાસુ નણદી ખુબ સતાવે. હાથ દુઃખી જન્મારો—અધમ

સતિ વિરુદ્ધ પતિ ઉસ્કેરી. કરતી અધમાચારો.

દ'પતિ સુખમાં ભેદ પડાવે. સહેવાં કપ હજારો—અધમ

૬

ગંગા—ભણવા જતી લોળી બાળા.

ભરમાવે તુજસમ ભામટા જગમાંય,

ચાટ્યો જોતાં હડકાયા થઈ વાટે ઘાટે છુપાય,

છુટી મળતાં છોકરીઓને પુકે પુકે ધાય

કરે ઇશારો આંખડી ફેરો. લાંજ ધરે ન જરાય—તુજ.

જોખારો મારી ખચચર એ, ધ્યાન ખેંચતા ત્યાંય,

હસી હસાવી અરે ફસાવે જીવન ત્યાં ધુળ થાય;

એવા નર પશુઓના શીરે, વરસો આપ સદાય—તુજ.

૭

સરસ્વતિ—પ્રેમનાં મંદીર મારાં સુનાં હો આજી પીયુ.

પ્રેમનાં મંદીર મારા સુનાં—ટેક.

સુનાં આવાસમાં રહેછે પધરાળ્યાં, પગલાં આ પાવક પીયુનાં

પ્રકટાવ્યા અંતર ઉડાણે શ્રદ્ધાદિપ, જપતી રહી જાપ પ્રભુના
હો પ્રાણપિયુ-પ્રેમના.

અંદકાન્ત—તપતો આ લાલ સૂર્ય,
શોષે વારીને કરતો જળાશયો સુનાં
મૂશળધારેથી વર્ષાવી અંતમાં; રંજન કરે મન સંહુના
હો પ્રાણ સખી મહાલીશું. ભાવ ધરી થરી દુના-પ્રેમનાં

૮

લાલુ—વાગ્યાં હોય તે જાણે હો કામખાણ વાગ્યાં હોય તે જાણે
આલ્યા લંગોટીયા 'શું પિછાણે—હો કામ-
અલાઉદ્દીનને વાગ્યા, પૃથુરાજને વાગ્યા.
ઠંડા થયારે મસાણે

કરણધેલાને પાટણમાંડે વાગ્યાં.
મેં વાંચ્યું ઇતિહાસ પાને—હો કામ,

વાંદો આ લાલજી ફકર વિલાસી, નયનોનાં ખાણુ મારી જાણે
લોખી કોઈ લેસમાંઈ લડકી ઉઠે ત્યાં
નાઈ ઘસી નાંખ્યું તે દાણે—હો કામ

૯

સૂરસ્વતિ—ગોત્રે મીઠકી કોયલ રૂડું ટહુકારી-
આવે સજની પીયા અહીં ખારે
પ્રુશ મન કરનારી રીઝવતું પ્રાણુ—પ્રેમ,

રજની ગણ દાણી ટળી હવે
'ઉપ કમળ ખીલતું' રવિ ઉઠયે
પ્રીય વધાવી કાં તું ન લે કહાણુ—પ્રેમ.

નરાધમ—છે દુનિયામાં ઉત્તમ પીંચા શરણ
 ભલેને શાણાંઓ કહેતા એ ખાના ખરાબ
 સગત એની ખ્યારિ. રંગત એની ન્યારી.
 દીલદારી હુશીયારીનું, એ એક હુશીયાર-દુનીયામાં,
 સુગાએછે શાને લોક ગમાર.

દૂર રહે સ્વર્ગ આંગળ ચાર.
 એક નહીં પણ લેતાં શીખો પેગ ચાર ચાર
 દાના હોતો પીઓ ખસ પીઓ શરાબ શરાબ-દુનીયામાં

૧૧

ગોંગા—હું દીકરી થઈને અવતરી હિંદુ સંસારમાં

મુજ દીકરને ના પીરશે બાપુ

તમ સ્વાર્થ કેરા બારમાં—હું

સાખી.

પરવશ અમારી છે દશા, બાપુ જરા આંગી લુઓ
 તમ હાથથી જ્યાં ઠેકશે ત્યાં; બાંધશે ભાવી કુલો.
 તરશું કે હુખી મરશું તે જોવાનું ના તમને રહ્યું.
 નિન માર મુંગો સહિ અમે આ શીર તમ ચરણે ધર્યું
 ના હીલ દો હેંદે ધરે, આમ રહેતા ઉદારમાં,
 દેખાડતા બ્યબકાર પણ દ્રષ્ટી બ્યાપારમાં—મુજ.

વેણીલાલ-નાચા વેણનાદે, દાના દીવાના થાએ
 વીનાશ પંથે ચાલી; અંધા માર્ગ ભૂલે;
 બુદ્ધિ જ્યાં હરાયે:—માયા,
 યૌવનનો મદ આકરે; આશા ભર્યો યુવાન;
 ભવ તરવા ઈચ્છા કરે; છાતી ખાંધી રહાયું;
 લાલે કુખ;ટળે સુખ;મળે દુઃખ;કરે અકુળ સકર સંસાર;
 રંગ રાગે લાગી જોયે; જની ખવાર હાએ હાએ;
 ખાન; પાન; સાન; ભાન; માન; જાન;
 જતો એળે માનવ અવતાર;
 જેના નામ ઠામ નાં નીશાન;—માયા.

૧૮

લાલુ-તારી 'પ્રેમ' સરીતામાં પડવાદે નહાવાદે કુખાવાદે દે,
 નવલ-આ 'સરીતામાં' સરીજતો; નેહી લાભશે વાર
 પાછળથી પસ્તાવું પડશે; હારી 'યશો' ખુવાર—તારી
 લાલુ-સાગર તરીને પાર ઉતરે; અર્થગ છું તરનારે દે;
 નાશ જેવા ખખેચીયાને; તરી જતાં શી વાદ દે;
 નવલ-શાન્ત નીર ઉંડા બહુ હોયે છે કંઈ તેનું ભાન;
 લાલુ-કુખી મરતાં છેલ્લા શ્વાસે;ધરીશ તારું ધ્યાન દે-તારી.

૧૯

ગંગા-તરસ્યા તમ દિદારના આ નયનો તલસે
 દર્શનીયાં દેજો—તરસ્યા
 અનેરા સંદેશા પ્રભુ પ્યારા;મીઠડા વેણ કંઈ કહેજો—તરસ્યા.
 નિર્ણય જાતિ નાર અમે; તમે પુરુષ ચતુર સુજાણ
 પશુથી પણ બદતર અમ જીવન
 સુધારજો પ્રિય પ્રાણ

જગતના ધન્યવાદ લેજો—તરસ્યા.

નથી ચાહુના સમ દરજગની; દાસાં બની કરું સેવ
તન મન વચને થજો અમારા, અહુર્નિશ હો દેવ;
અમ શીર શત્રુ થઈ રહજો—તરસ્યા.

૨૦

હાહુ-બનીશ હું ગુજરાતી જેન્ટલ મેન બહુ બેશ,
પટેરી ધોતીયું; પાઘડી; ઐંગરખુને બેશ
હું પટેલ થઈને ચાલીસ; ગોળલં બર્નને મહાલીશ;
શીરોત્ત શા મહેતાના જેવા, થેલીઆ રાખીશ;

ગંગા વા...વા; વા...વા; વા...વા; વા વા;
મુંડાવી નાખજો માથે, શીરંગી જેવા કેશ—બનીશ
હાહુ શસ્ત્રાસપાની ચાલીમાં બઈ, લાપણુ આપીશ;
કાંચેરનો કણ્યાનો; રહીયો આપીશ,
ગાંધીજીના જેવો દરોડાં રેડીયો આપીશ;
રાજ સવારે ઉઠી રૂ બરચી હું કાંતીશ

ગંગા—વા...વા, વા...વા; વા...વા; વા વા;
દેશનમાંથી ફરફી બઈ થાળજો દેશ લેવો વેશ—બનીશ
શ્રદ્ધાસ્ત્ર—શ્રદ્ધાસ્ત્ર અતિ હિત સારું,

શ્રદ્ધાસ્ત્ર

વિપાદ તજી ભારે;
બહલો હર ઘડી પક્ષ,
નિત રંગ હો સંસારે;—શ્રદ્ધાસ્ત્ર;
ઉદય અસ્તાધિન;
મુર અસુર જગ જ્યારે;
કર્મ કર વિસારી હુંખ;
દુગ દુરી હસ્તે સેહારે;—શ્રદ્ધાસ્ત્ર.

દામામ.

રોયલ નાટક મંડળી.

સોને રી જળ.

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શેઠ મહાશંકર વેણીશંકર.

રોયલ નાટક મંડળીના માલેક, મુખ્યાધ.

હાલ મુકામ-લક્ષ્મીકાન્ત થીએટર,

મુરત.

લેખક:—

જામન.

સચરેક્ટર:—

મી० સોહરાબજી મેહરવાનજી કાત્રક.

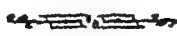
આવૃત્તિ ૩ જી

પ્રત ૫૦૦૦

સર્વે હકકો પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૫.

ક્રીંમત ચાર આના.

૫૩ / ૩૦૫

સુરત લીમડચોકમાં આવેલા મર્ગનલાલ વનમાળીદાસના

“ દેશી મિત્ર ” પ્રેસમાં

નાથુભાઈ દેવચંદે છાપ્યું—સુરત.

સોનેરી જાળ

નાટકના મુખ્ય પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

- રામગોપાળ.....એક દાંભિક પાખંડી સાધુ.
સુંદરસેનરાજ્યગાદીનો સગીર વારસ.
રણજીતસિંહસેનાપતિ. સુંદરસેનનો પત્રાર્ધ ભાઈ.
બળદેવસિંહરાજ્યનો વફાદાર પ્રધાન.
જળદેવ એક પરરાજ્યનો પાટવીકુમાર, બદેબનો.
ચંદ્રશંકર..... ન્યાયાધિશ. [મિત્ર.
હેમુબળદેવસિંહનો વફાદાર જાસુસ.
કનૈયો.... રામગોપાળનો મૂર્ખ પટ્ટ શિષ્ય.

સ્ત્રી પાત્રો

- લક્ષ્મિદેવિ.....વધવા રાણી. સુંદરસેનની માતા.
વસંતકા.....તેની પૂત્રી.
રંભા.....બળદેવસિંહની પૂત્રી.
માલતી.... હેમુની પ્રેમપાત્ર પાછળથી પરણેતર.
જટીલા.... માલતીની કાકી.
વિશાખા.... રામગોપાળની ખાસ વારાંગના.

તે ઉપરાંત સખીઓ, કંચનીઓ, સિપાઈઓ, લશ્કર, લોક નાયકો, દ્વારપાળ ઇત્યાદિ ઇત્યાદિ.

સોનેરી જાળ.

નાટકનો ટુંક સાર.

જગતમાં હર કાળમાં, દરેક દેશમાં, દરેક માનવ સમ
જમાં જ્યાં હરકોઈ ધર્મનો પ્રચાર થયો, ત્યાં ધર્મને નાર
મિથ્યા ધર્તીંગનો પણ સાથે સાથે ઉદભવ થયો છે. વાચાળ
ચતુર, ડોળધાલુ આડંબરી સાધુઓ પોતાના ઉદર, પોષણ
અર્થે તથા તેમના અંતરમાં ઘર કરી બેઠેલી વાસનાઓને
અમલ કરવા અર્થે શાસ્ત્રાભ્યાસનો પોતાની વૃત્તિઓને અ
કૂળ અર્થ કરી, રંકથી રાય પર્યંત, લોળા શ્રદ્ધાળુઓને પોતા
સોનેરી જાળમાં ફસાવી, સ્વેચ્છા મુજબ દોરે છે. એ
સ્વાર્થી સાધુઓએ તેમના પ્રત્યેની અંધશ્રદ્ધાનો દુરુપયો
કરી, પોતાનો સ્વાર્થ સિદ્ધ કરવા, અનેક પ્રયત્નો કર
તેમના વિરોધીઓ ઉપર તથા સમાજપર સત્તા લોગવા
વ્યક્તિઓપર કાળુ મેળવી. અનેક પ્રકારના અમાનુષિક અત્ય
ચારો કરેલા છે; તેની સાક્ષી દરેક દેશનો ઇતિહાસ પોકા
પોકારી આપી રહ્યો છે. તે માંહેનું એકાદ નાનકડું ચિત્ર
નાટકમાં આલેખવાનો અદ્ય પ્રયાસ કરેલો છે, અસ્તુ !

મંગળાચરણ અને વસ્તુ સુચન:—

હિમાલયના એક એકાંત પ્રદેશમાં ભક્તિ, નીતિ ચ
કરૂણા ઈશ્વર સ્તુતિ કરે છે. ત્રણ દેવિઓ અંધશ્રદ્ધા
પાટો દુર કરવા પ્રયત્ન કરે છે, એટલામાં છળ અને ક
સાથે દંભ આવી શ્રદ્ધાનો કબ્જો લેવા પ્રયત્ન કરે છે. શ્ર
સ્થાય માટે સત્યને પોકારે છે. સત્યનું પ્રગટ થવું. દ
છળ અને કપટ નહાસી જાય છે. સત્ય શ્રદ્ધાનો અંધા
દુર કરે છે.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રાણી લક્ષ્મિદેવિનું શિવાલય.

લક્ષ્મિદેવી તથા તેની પુત્રી વસંતિકા, પ્રભુ લલિત કયા
આદ, ઇશ્વરની મહત્તા વિષે પ્રશ્નોત્તર કરે છે, ત્યાં બળદેવ
આવી રામગોપાળ જેવા એક દાંભિક સાધુ પ્રત્યે અંધશ્રદ્ધા
રાખવા ચેતવણી આપે છે. લોાળી રાણીનો અડગ વિશ્વાસ.
બળદેવને ઠપકો. રામગોપાળના પાપાચરણના પૂરાવા રજુ
કરવા રાણીએ બળદેવને કહેવું. બળદેવ ખીડું ઝડપે છે.
આદ રાણી અને વસંતિકાનું જવું. બળદેવ શિકારે જાય છે.
બળદેવ પ્રત્યેના દ્વેષથી બળતો રણજીત આવે છે. કનૈયો
આવી રણજીતને રામગોપાલ પાસે તેડી જાય છે.

પ્રવેશ ૨ નો.

સ્થળ—જંગલ ડમ્બ સીન.

શિકાર કરી વિશ્રાંતિ લેવા બળદેવ એક વૃક્ષ નીચે સૂતો
છે. એટલામાં પગે કાંટો લાગવાથી પીડાતો એક વનરાજ
કેસરી પ્રવેશ કરે છે. બળદેવને જોઇ પોતાના પંજા વડે
તેને જાગૃત કરે છે. બળદેવ ચાંકી ઉઠી જાંજર મારવા તૈયાર
થાય છે; પણ વનરાજને સ્વસ્થ ઉભેલો જોઇ સમયસૂચક
પણ ચતુર બળદેવ એનું દુઃખ પામી જાય છે. સિંહના પગેથી
કાંટો કાઢી નાંખે છે. પીડાથી મુક્ત થયેલો કેસરી પ્રસન્ન
ચિત્તે બળદેવ સાથે ગેલ કરે છે.

પ્રવેશ ૩ નો.

સ્થળ—કનૈયાનું મકાન.

બળદેવનો જાસુસ હેમુ વેષ બદલી કનૈયાનો કાકો બની,
કનૈયાની સાળી માલતી તથા યુદી કાકી સાસુ જટીલા સાથે
પ્રવેશ કરે છે, હેમુ કનૈયા પાસેથી રામગોપાળનો લેદ જાણવા
પ્રયત્ન કરે છે. કનૈયો ખેવકુદ્ જની, લેદ સ્ફોટ કરે છે.
માલતી ઉપર કનૈયો તથા હેમુ આશંક પડે
છે. હેમુ માલતીને પોતાના વીશ્વાસમાં લઈ પ્રેમ

જાહેર કરે છે. માલતી કબુલ થાય છે. ખાદ કનૈયો પ્રેમ કરી જાણતો ન હોવાથી હેમુની સલાહ લે છે. જટીલા ડોસી સાથે પ્રેમનો પ્રયોગ કરી પછીજ માલતીને પરણવાની સલાહ હેમુ આપે છે. કનૈયો સંમત થાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—રામગોપાળનું લગ્ન નિવાસ સ્થાન.

કંચનીઓના સહવાસમાં રામગોપાળ વસતોત્સવ ઉજવી રહ્યો છે. હાંલિક સાધુનું દંભયુક્ત સંભાષણ ! બગીચામાં હેમુ એક વૃક્ષ ઉપર છુપાઈ બેસી કેમેરાથી કંચનીઓની સોડમાં બેઠેલા રામગોપાળનો ફોટો લઈ લે છે રણુજીતનું આવવું. જો રણુજીત રામગોપાળને એક લક્ષ સુવર્ણ મોહોર ભેટ આપે અને કુમારી વસંતિકા અને સોંપી દે તો તેના બદલામાં રામગોપાલે રણુજીતને રાજ્યનો વાલી (ટ્રસ્ટી), અને વખત આવે ખુદ રાજા બનાવવો, એવા કોલકરાસ બંને પાપાત્માઓ વચ્ચે થાય છે, દસ્તાવેજપર રણુજીત સહી કરે છે, કરારની નકલ રણુજીત ગપ્પલતીથી ભોંયપર નાંખી દે છે. ખાદ બંનેનું જવું વૃક્ષપરથી હેમુ નીચે ઉતરી, નકલ ઉપાડી લઈ ખુશી થતો જાય છે.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રાજ્ય મહેલને લગતો એક ભાગ.

રામગોપાળનો લીધેલો ફોટો હેમુ બળદેવને દેખાડે છે, એટલામાં હજી ઉચ્ચિત સમય આવ્યો નથી એમ નિશ્ચય કરી બળદેવ ફોટો છુપાવે છે, અને રાણીને રામગોપાલ વીધે ચેતતા રહેવાનું પ્રીતી કહી આલ્યો જાય છે, રામગોપાલનું આવવું. ઢાંગી ગુરૂના ધર્મ ઢાંગ ! કુમારી વસંતિકા તથા સુંદરસેનનું આવવું. રાણી રામગોપાલનું વર્તન જોઈ શંકાશીલ થાય છે. કુમાર તથા કુમારીને બહાનું કાઢી ત્યાંથી દુર મોકલી દે છે. રામગોપાલ થયેલું અપમાન સમજી જાય છે. અને વસંતિકાને પાછી બોલાવવા આગ્રહ કરે છે. રાણીનો અચ્છ નીશ્ચય જોઈ, બળદેવનું કાસળ કાઢવા કરેલા નીચ પ્રયત્નને અનુસરતો શ્રાપ આપી, ગુસ્સામાં ચાલી જાય છે. ભાવિ આકૃતના લણકારાથી રાણીનો ગભરાટ !

પ્રવેશ ૬ લો.

સ્થળ—સુંદરસેનનું શયન ગૃહ.

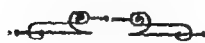
સુંદરસેન નિંદ્રાધિન પડ્યો છે. ત્યાંથી તેને ઉપાડી જઈ, બળદેવના ગૃહ નીચેના ભોંયરામાં પૂરી, તે બદલ બળદેવપર રાજકોહનો આરોપ મુકી તેનું કાટલું કાઢવા રામગોપાળ, કનૈયો તથા રણુજીત પ્રવેશ કરે છે. એટલામાં હેમુએ આપેલી ખાતમીથી સુંદરસેનનું રક્ષણ કરવા છુપાવેષમાં બળદેવ પ્રવેશ કરે છે. એક ગમ ત્રીપુટી અને બીજી બાજુ બળદેવ છુપાય છે. દરમ્યાન સુંદરસેનના પ્રેમે બળતી બળદેવની પૂત્રી રંભા એનું સુખદર્શન કરવા આવે છે. બળદેવનું વિસ્મય થવું. વિંહળ રંભાના સ્પર્શથી કુમારનું જાગૃત થવું. કુમારનો ઠપકો ! રંભાનો દુરાગ્રહ ! નીરૂપાયે સુંદરસેન રંભાને આલીંગન દેવા તૈયાર થાય છે. પતીત થતી પુત્રીને બચાવવા બળદેવનું ધસી આવવું. રંભાની ચીસ સાંભળી રાણીનું આવી ચડવું. રામગોપાળ પ્રપંચથી બળદેવપર કુમારના જૂનનો આરોપ મુકી એને કેદ કરે છે. પુત્રીની પત જાળવવા બળદેવ ખુલાસો ન કરતાં મુંગો રહે છે. રાણીને રામગોપાળ ઉપર પાછી શ્રદ્ધા છે. બળદેવને ફીટકાર.

ટપકો.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રણુજીતનો મહેલ.

રણુજીત તથા રામગોપાલ ચંદ્રશંકર ન્યાયાધિશને ખોલાવી અદાલતમાં બળદેવને કોઈપણ પ્રકારે ગુન્હેગાર ઠરાવી દેહાંત દંડની સજા કરવાનું ફરમાવે છે. ચંદ્રશંકરનો ઇન્કાર. ચંદ્રશંકરને પદબ્રષ્ટ કરે છે, અને રામગોપાલ પોતેજ ન્યાય છણવાનો નીશ્ચય કરે છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સ્થળ—ખગીચો.

વસંતિકા સાથે સખીઓનો હાસ્ય વિનોદ. બાદ કુમાર જગદેવ કે જે રાજ્યના ખાનગી કાર્ય માટે રાણીને મળવા આવ્યો છે તેનું આગમન, અને વસંતિકા સાથે રનેહમિલન. રામગોપાલ ત્યાં અચાનક આવી ખન્નેને ઠપકો આપે છે. શુરો જગદેવ રામગોપાલને દાઝે બળતો તરછોડી વસંતિકા સાથે આવ્યો જાય છે. રામગોપાલનો ક્રોધ.

પ્રવેશ ૩ જો,

સ્થળ—કનૈયાનું ઘર.

હેમુ જટીલા ડોસીને કનૈયા સાથે પ્રેમનો અખતરો કરવાનું સૂચવે છે. કનૈયો અને જટીલાની ફજેલી. શુરસે ભરાયલી જટીલા માલતીને હેમુ સાથે પરણાવી દે છે, કનૈયાની નીરાશા !

પ્રવેશ ૪ થો.

સ્થળ—ખાનગી દરબાર.

રામગોપાલ ખુનના આરોપસર બળદેવને ભૂખ્યો સિંહ ફાડી ખાય એવી દેહાંત દંડની સજા ફરમાવે છે. પોતાના મરણ બાદ રંભા નિષ્કલંક જીવન વ્યતીત કરી શકે એવા હેતુથી બળદેવ એ સંબંધમાં બચાવ ન કરતાં સજાનો સ્વિકાર કરે છે.

ટેબલો.

પ્રવેશ ૫ મો.

સ્થળ—રાણીનું મહાભય.

બળદેવને દેહાંત દંડની સજા થવાથી રાણીના આશ્રય હેઠળ આવી રહેલી શોકગ્રસ્ત રંભાને સુંદરસેનનો દીલાસો. રાણીનું આવડું. પિતાને બચાવવા રંભાની વિનંતી. અંધ શ્રમ્ભામાં ડુબેલી રાણીનો નિરાશા ભર્યો જવાબ. જગદેવ આવી,

હેમુ પાસેથી મેળવેલો ફોટો તથા કરારની નકલ રાણીને દેખાડે છે. સત્ય હકીકત જાણવાથી તેણીનો રામગોપાલ પ્રત્યે ધિક્કાર બાદ લોક નાયકો આવી બળદેવને બંધનમુક્ત કરવા વિનંતી કરે છે. રાણીનું આશ્વાસન તત્કાળજ રામગોપાલ આવી, સર્વનું અપમાન કરી, જગદેવ તથા સુંદરસેન શિવાય બધાને કેદ કરી લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—રસ્તો.

સુખ કનૈયાને, જગદેવ છુપા વેષમાં આવી રામગોપાલનું કાટલું કાઢી નાખવા ઉશ્કેરે છે.

પ્રવેશ ૭ મો,

સ્થળ—શહેરબહારનું ચોગાન.

રાજ્યદોહીઓને કેવી ભયંકર શિક્ષા થાય છે તેનું દૃષ્ટ્ય નિહાળવા સર્વ રાજ્ય દેહીઓને રામગોપાલ માંચડા પર લાવી બેસાડે છે. બાદ બળદેવને ચોગાનમાં લાવી એનો ભક્ષ કરવા સીંહને છુટો મુકવામાં આવે છે. પિતા સાથે પરલોકમાં પ્રયાણ કરવા રંભા ચોગાનમાં આવી બળદેવને ભેટી પડે છે. રાક્ષસ રામગોપાલનો અત્યાચાર ! ફાડી ખાવા ધસ્તો આવતો સિંહ તથા બળદેવ એક બીજાને ઘોળખી કાઢે છે. પુત્રીનો અફસૂત બચાવ. બળદેવને સિંહ સથે ગેલ કરતો બેઠ રામગોપાલ પોતાની બેઠકપરથી ઉભો થઈ જાય છે. કનૈયો લાગ સાધી એને ચોગાનમાં ધક્કા મારી ફેંકે છે. ભૂખ્યો વનરાજ રામગોપાલ પર ટુટી એનું નાક કચડી ખાય છે. એટલામાં રણુજીત સિંહને બેજાન કરે છે. ગડબડનો લાભ લઈ જગદેવ, રંભા તથા બળદેવને નહુસાડી લઈ જાય છે.

ટેબલો.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ લો.

સ્થળ—રામગોપાળનું વિલાસ ગૃહ.

ભાવિક મંડળ સાથે બળદેવ તથા હેમુ છુપા વેપમાં દાખલ થઈ જાય છે. હેમુ તથા બળદેવની સૂચનાથી કનૈયાને સુખ ખનાવી, તેનીજ લલામણથી રામગોપાળના દર્શન કરવાને બહાને માલતી વેશ્યાનો સ્વાંગ ધરી રામગોપાલ સાથે પ્રવેશ કરે છે. રામગોપાલની દાંભિક વિચિત્ર લીલા ! ભાવિક મંડળનું જવું. બળદેવ તથા હેમુ છુપાય છે. કામાતુર બનેલા રામગોપાલનો લેદ લેવા માલતી પ્રયત્ન કરે છે. બાદ સંદેહ મુજબ જગદેવ આવી રાણીને અંધન મુક્ત કરવા વિનંતી કરવી. રામગોપાલનો ઉડાઉ જવાબ, જગદેવનું જવું. રણુજીતને રામગોપાલે હવે રાજ્યનો વાલી બનાવ્યો છે. તેના આશ્રય નીચે રહેલી વસંતિકાને સોંપી દેવાની રામગોપાલની ધમકી, રણુજીત, તેમ કરવાનું કહી જાય છે. બાદ માલતી રામગોપાલને સુખ ખનાવી લેદ જાણી લે છે. બાદ નાયરંગ. બળદેવ તથા હેમુ બહાર થઈ રામગોપાલને ખાંધી, રાણીને ટુંક મૃદતમાં છોડી દેવાની ધમકી આપી નહાસી જાય છે.

૨જો.

સ્થળ—કનૈયાનું મકાન.

રાણી લક્ષ્મીદેવીને રામગોપાલે ક્યાં છુપાવી છે તેનો લેદ કનૈયા શિવાય કે.ઈ પણ જાણતું ન હોવાથી તેને કેદ કરી લઈ જવા હેમુ આવે છે. જટીલા, ડોસી તથા કનૈયાને સુખ ખનાવી હેમુ કનૈયાને પકડી લઈ જાય છે. હેમુ જેવો [ચુવાન વર માલતીને મળ્યો હોવાથી જટીલાનો આનંદ.

પ્રવેશ ૩ જો.

સ્થળ—ગુફા,

રામગોપાલ રાણીને વસંતિકા સોંપી દેવાનું સમજાવે છે. રામગોપાળની સાનેરી બળ જોઈ રાણી ગભરાય છે. પ્રભાહિતને અર્થે પોતાનો ભોગ આપવા વસંતિકા રાણીને સમજાવે છે. રાણીની હૃદય વિહારક વિટંબણા. બાદ બળદેવ જગદેવ તથા સુંદરસેનને કનૈયા દાખલ કરે છે. રાણીનો આણીને સમયે બચાવ. રામગોપાલ કેદ, સર્વને થાપ આપી કનૈયાનું ખૂન કરી રામગોપાલ છુપાદારથી નહાત્રી બચે છે બાદ જગદેવ જે રાજની સરહદથી થોડે દુર છાવણી નાંખી પડ્યો છે ત્યાં સહુને લઈ જાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો,

સ્થળ—જગદેવની છાવણી પાસેનું ઉપવન.

લાંબા સમયના વિયોગ બાદ સુંદરસેન તથા રંભાનો નિર્દોષ હાસ્ય વિનોદ. રાણી રામગોપાલ પાસે જઈ પોતાનું સુંદરસેનનું તથા વસંતિકાનું બળીદાન દેવા તત્પર થવાથી બળદેવ તથા જગદેવની સુચવણ! બાદ જગદેવ તથા વસંતિકાની વિનોદી ટીબળ.

પ્રવેશ ૫ મો,

સ્થળ—રામગોપાલની છાવણીનો એક ભાગ.

રાણી લક્ષ્મિદેવી સુંદરસેન તથા વસંતિકા સાથે બળીદાન દેવા રામગોપાલની છાવણીમાં આવે છે. પોતાનાં આત્મશ્રદ્ધા તથા આત્મબળે સેનાપતિ રણજીત અને લશ્કરપર, શસ્ત્ર ચલાવ્યા વગર, રાણી ચુકિતથી વિજય મેળવે છે.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

સ્થળ—શિવાલયના યોગાનમાં રામગોપાળનો પડાવ.

રામગોપાળ જો પકડાય તો તેના પ્રાણને કંઈપણ હાની ન થાય એવી સુચના લક્ષ્મિદેવિએ કરેલી હોવાથી, એને

નાચી ન જવા દેતાં, રોકી રાખવા માટે યજ્ઞદેવ
હેમુને છુપા વેષમાં મોકલે છે. વિજયની આશાએ
મ્હાલતો રામગોપાળ ! જો વિજય મળે તો રણુછત-
સીંહને રાજા ન બનાવતાં, પોતેજ રાજા બની બેસવાનો નીશ્ચય
કરે છે, નાચરંગ ! ખાદ પૂજારીના વેષમાં આવેલો હેમુ શ્રી
શંકર સમક્ષ વિલાસ કરવા માટે રામગોપાળને ઠપકો આપે
છે, સત્તા, મહુત્તા લક્ષ્મિ, વૈભવ ઇત્યાદીની ટોંચે પહોંચેલો
મહાંધ રામગોપાળ શ્રી શંકરની અવગણના કરી, અપમાન
કરવા તૈયાર થાય છે. અભિમાનની ટોંચે ચઢેલાને હેઠો
પાડવા જ્યાં મનુષ્ય પ્રયત્ન નાંદુળ થવા સંભવ હોય ત્યાં
હેવ એ દાવ સાંધે છે. જંગલમાં ભટકતો નાગ આવી શીવા-
લયના દ્વારની વચ્ચે વચ્ચે લટકી રહ્યો છે ત્યાં રામગોપાળ
શ્રી શંકરને પાદ પ્રહાર કરવા મંદીરમાં ધસે છે. દ્વારમાં
પેસ્તાંજ નાગ એને કપાળમાં ઠંબ મારે છે રામગોપાળ એક
દાણુમાંજ મરણને શરણુ થાય છે. ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ
લશ્કર સહીત સર્વતુ આવવું. રક્તપાત વિના વિજય અપા-
વનાર શ્રી શંકર ભગવાન સમક્ષ પ્રેમી જોડાંઓનો હસ્ત
મેળાપ અને મુંઢરસેનને વાજ્ય તિલક. ખાદ આનંદ ! આનંદ !!
આનંદ !!! ઇતિ.

શ્રી કૃષ્ણાર્પણ મસ્તુ.

સોનેરી જળ.

નાટકનાં ગાયનો.

૧

ભક્તિ નીતિ અને કૃષ્ણ—

તિમિર વિનાશક, જ્ઞાન પ્રકાશક.

ચરણ શરણ,

વિશ્વકેરો વિશ્રામ; તૂંહિ તૂંહિ રામ;—તિમિર.

છળ કપટ. દંભે ઉભરાતી આલસ અન્ન તમામ,

ભક્તિ, કૃષ્ણ; નીતિ તજતી, જનતા હારી હામ;

કૃષ્ણ સાગર, નટવર નાગર;

શાંતિ દેહે રયામ;—તિમિર.

૨

લક્ષ્મિ અને વસંતિકા—

સકળ વિશ્વાધાર તું પ્રભુ,

અચળ અમલ તુજનો નિરધાર—તું પ્રભુ—સકળ.

જડ ધનથી બહુ જડતા વધે, બુદ્ધિ ધને ભવેક,

ભક્તિ ધને મૃદ્ધિ મળે, જો જાળવે નીજ ટેક;

જન્મ મરણનો તૂંહિ વિધાતા,

સુખ દુઃખ કેરો દાતા ત્રાતા,

વંદુ પાલનહાર;—અચળ.

૩

૭૭
ભલે અઢળક હોય ખળ્લનો.

ભલે પ્રતાપ હોય વિદાનો,
ભોગવવાને જોઈએ, પ્રભુના ઘરનો પરવાનો;—ભલે.
સત્તા મળી શા કામની, જો ન્યાય પંથે વળાય ના,
મહત્તા મળી શા કામની, જો ચોક ટેક પળાય ના,
વિદ્યા મળી શા કામની, મદ મોહ કંઈ જો તળાય ના.
શ્રધ્ધા ધરી શા કામની, જો આત્મ શ્રેય સધાય ના,
ભલે સુત હોય ધર્માત્માનો,
ભલે મૂરખ હોય કે દાનો—ભોગવવા.

૪

ખળદેવ—

જ્ઞાન ગ્રહો અરે જ્ઞાન ગ્રહો, એમ આત્મ આખી ખટ્ટી
આત્મને ઉકેલી જોતાં, જ્ઞાન વિના આથડતી;—જ્ઞાન.
જ્ઞાન ભરી મનમાં સાગર સેમ, આચારે નવં ખિંદુ,
તૃષા છિપાવે એ નવકોની, જેમ ખાઈ જળ સિંધુ;—જ્ઞાન.
પયમાં સાકર જઈ લેજાતાં, મિષ્ટ તેક્ષણ થાય છે,
જ્ઞાનોદય જો સત્ય હોય તો, આચારે દેખાય છે;
અવનિયે આચાર પૂજાયે, અવધિ જ્ઞાન દશાની હો,
જ્ઞાન સત્ય આચારે જેટલું, ખાકી દંભ નિશાની હો;—જ્ઞાન.

૫

કનૈયો હેમુ અને જટીલા—

ખુદો થયો પાણુ હેવા ગયા નહિ;
જાય છે કયાં જખ મારવા,
નપૂટ જૂવાન નાખુક નારથી,
ચાહે તું નયના લડાવવા;—ખુદો.
કાકો હું તારો માલેતુજર,

વારસ તારો ખરો હકદાર,
 હું અલખેલો, આશક થેલો, એ છલુકાળી નારે;
 મનાવવા એ માનુનિને, છેડ ન કરતો છાની,
 હોંસીલા કાંકા,
 પરણી આ કાકીની સાથે લ્યો લહાણી;
 જો પીટયો રોઢયાળ, હાય (૩)—ખુદો.

૬

વિશાખા

કાના તોસે હોગી લરાઈ,
 કચુરે મોરી ચોલી ચુરાઈ;—કાના.
 લાલ ચુનરીયાં, લાલથી ચોલી, ચોરી કરત ચતરાઈ,
 લાલ ગાલપે, કપટી કનૈયા, ચુંગન દે શરમાઈ,
 સુધ બુધ મોરી તુને હરાઈ;—કાના.
 લાલ ગુલાલ ઉડાયો બદનપે, સ્નાનકો મયે લલચાઈ,
 ચીર ચુરાકે ચડયો તું કદંબપે. તોહિ શરમ નાહું આઈ,
 શ્યામ મયેતો નાર પરાઈ;—કાના.

૭

વિશાખા

દિલદારકી હર યાદમે જોગન ગયા તો કયા હુવા;
 ચે ગુલ બદન કીસ કામકા, દિલદારકી ચારી ખીના,
 દિલદાર નહિં તો હમ નહિં, જોગન બની તો કયા હુવા;
 (વો) ઈશકકી લહેઝત ખીના, ના ચયન દિલ પાવે કહીં;
 જપતે ઝખાંપર નામકો, દમ લી ગયા તો કયા હુવા;
 હીરા મીલા, મોતી મીલા સૂરત. મીલી, સખ કુછ મીલા,
 દિલદાર આકે ના મીલા, જોગન મીલા, તો કયા હુવા;

બળદેવ—

વિશ્વાસે વંઢી ગયું, વિશ્વ સકળ કળિકાળમાં,
માછી પકડે મત્સ્ય આનંદે સોનેરી જાળમાં;—વિશ્વાસે.
વિકાર અંધશ્રદ્ધાનો ખૂરો અપાર,

સત્ય સૂઝે ન ખૂઝે લગાર,—વિશ્વાસે.

જ્ઞાન ધર્મ જુઓ આજ હા ! વેથાયે ખજાર,
ખન્યાં મંદીર હાટ, ચાલે ધર્મનો

દંડડોળ લયો ગુરુ જનનો વ્યવહાર;
લક્ષ્મિ લલનાના લાલચુ દુનિયાને દોરનાર,
ખંધાયો ખંધન શુ તોડનાર—વિકાર.

લક્ષ્મિ—

બ્રાંતિ થઇ મન, બુદ્ધિ હરાઇ,
હૃદય આ મુંઝાયે, જાયે દુભાઈ;—બ્રાંતિ,
પ્રણળ ચુદ્ધ જગ્યું આ અંતર માંહે,
શંકા કે શ્રદ્ધા શ્રી ચણું માંહે;
તિમિરનિશા હા ! હૃદયમાં છવાઇ.—બ્રાંતિ.

કંચનીઓ—

મોરા ખાલા જોખનવામે આજ લગાય ગયોરે,
કપટી કનૈયા. ઢીટ સૈયા,
મોરા લોલા જોખનવામે ડાઘ લગાય ગયોરે;—મોરા.
ખંસરી ખળકે ખાવરી મોહે, ખનાઈ,
મોરિ ગલીયાં આકે હરી,
અરી નયનોસે નયના મિલાય ગયો રે;—મોરા.

પનઘટપે પાલવસે મોઢે પકરી,
મોઢે છર્તીયા પર ધરી,
ઝારી ઝાધરસે હરી ઝાધર મોઢે લગાય ગયોરે;—મોરા.

૧૧

વસંતિકા અને સખીઓ—

ખ્યારી તારી કીકી કામણુગારી કાં;
કામણુગારી કારી કટારી,
લોગી કેા ભ્રમરને ભૂંડી મારી કાં;—ખ્યારી.
મને બળેલીને ના બાળેા, અંતર દે તમને ગાળેા,
ટીબળ આ તો હવે ટાળેા, હું તો હારી હા;
લાગી તેને લાગી, દે સુખ શાંતિ ત્યાગી,
ભમે અનુરાગી, પુઠે તારી કાં;—ખ્યારી.
પયોધર ઉછળે, હુઈડું ધડકે,
નાનુક નયને જોખન ઝળકે,
જાઓ સખી ન સતાવેા ન બનાવેા,
લૂંટો આનંદનો લહાવેા, બાળી કાં—લાગી.

૧૨

વસંતિકા અને જગદેવ—

જાઓ પિયા શાને લ્યો છો મારો કેડો,
રસીલી બાળા, શાને રીસાઓ લાગ્યો નેડો;—જાઓ.
વચન આપી વિશ્વાસે રાખી,
થઈ કસુર, લ્યો આપો માફી,
છોડો છોડોને મારો છોડો, ઠગારા રાજ;—રસીલી.
(અંતર ઉર્મિ ઉછળે બહાલા, તાપ શમ્યો નવ જાય,
(શાંતિદાયક સ્નેહ સિંચન ચુંબનથી ચોલવાય;)
ધુતારા રસાળાં બોલી વચન નાં છોડો,
રસીલી બાળા શાને રીસાવો લાગ્યો નેડો;
ના, ના.....ના.....ના.....જાઓ.

જટીલા—

પ્રેમની પીડા તે કોને કહિયે,
હો મધુકર—પ્રેમની.
ચાતાં ન જાણી પ્રીત,
જતાં અકળાઈ હાય,
હાથના કીધાં તે વાગ્યાં હૃદયે,
હો મધુકર—પ્રેમની,

૧૪

હેમું, કનૈયો, માલતી ને જટીલા—

ચાલો સાસુજી જમાડોને કંસાર,
ઓ કાકા કલંધર, માર્યાં તેં તો ઠાર;—ચાલો,
માલતીને કરવા મારી, જોલાવી ખુદી કહી પ્યારી.
હજીયે હૈયેથી લે ચાંપી, જાં ખુદી તુજને આપી;
હાયરે કાકા હાય (૨);—ચાલો.
(મારા ધણીને મુવા કાં દે છે ગાળ)
(આ ખડતલ જોખાએ બગાડ્યો સહુ ઘાણ)
હાય (૨) જો પીટ્યો રેઢિયાળ
સુનો થયો હાય મારો સંસાર;—ઓ કાકા.

પંજખી નાચ

ચુંડીયાંવાલીએ બમ્મનીએહો

બમ્મનીએહો ૪

લગદિ નાલોં ટૂટદીયંગી મેરી બેકદરાંદી ચારી
લલાહો યા લડનેડયો છુટા મેરી ઉમર ન બિતી-સારી, બ. ૩.—ચુ
મયનુ તેરીસોં થોડા ગલાયદા સચલોગોં
પજખી ગોરી દે હથ લોગોં
મુશકિ ઘઘરા લકલોગોં
જંખુદી ચડના ટકલોગોં
પાન્ડું મજુરીયા નહિયોં લેના જીન્દે નહિયોં લેના. ચુ

રંભા અને મુંદરસેન

દેવી દશા થઈ,

આશા અદ્વૈત ગઈ;—દેવી.

ભાગ્ય અઢે અંચળ સદા, અંચળ શીરે ના હોય,
આજે નૃપ પૃથ્વીતલો, કાલે ભીખારી હોય;
વિધિએ વૈભવ પોપ્યાં, દુઃખડાએ દ્રાર ઠોક્યાં,
સતિઆ નિત દુઃખિયારે, જગતે ઠગ જૂઠાં પોંખ્યા—દેવી.
સમજ સમય જળવાન છે, નહિ પુરૂષ જળવાન,
કાળે અર્જુન લૂંટીયો એજ ધનુષ એજ ખાણ;
સુખ દુઃખ સંસારીઓના, ના છે સમભાય તેવાં,
પાપી પ્રતાપ વાધે, ધર્મીને સંકટ રહેવાં;—દેવી.

૧૬

ભાવિક મંડળ—

દ્રઢ મન ચરનમે' રખીયે, ઓ ભાવિક,

દ્રઢ મન ચરનમે' રખીયેછ,

અદ્વૈત મતિથી શક્તિ પિછાની,

ભક્તિકો સ્વાંગ ધરીયેછ;—દ્રઢ.

રજ તમ અન્નકો આહાર તણ્યે, મિષ્ટાન્નમે પેટ ભરીયેછ,

નાશવંતયે જગકો નીરખી, આશ અનંત દિલ ધરીયેછ,

કર્મેન્દ્રિયોંકા કર્મ ન તજના,

ધર્મ યે અપના સમજીયેછ,—દ્રઢ.

૧૭

વિશાખા અને માલતી—

ભરન દે તું પનિયાં,

સાજનવા, ભરન દે તું પનિયાં;—ભરન.

છારછોર ગઈયા મોરી, હાથરે મરોરી,

સઈયાં, દુઃખ દઈયાં, કાહે મારે તું નયાનયાં,—ભરન.

સખિયન સખ ભાગી, કાહે મોહે રોકે ઠાડી,

જાને દે, કનઈયા, તોહે દેહંગી મખનીયાં,—ભરન.

રામગોપાળ

ગોરી ધીરે ચલોરે,

ગગરી છલકે ન જાય;—ગોરી.

સર પર ઘડા, ઘડે પર ગોગર,

પતલી કમર બલે ખાય ન જાય;—ગોરી.

ચોલી તંગ ભઈ ચૂનરી સરકે ગઈ,

જોખન ખાલો કરમાય ન જાય;—ગોરી.

જટીલા અને કનૈયો—

નખરાળી નૌતમ નાર; છું હું અલખેલી,

મળતો નથી કે અધ્યાર, શોધે થઈ વેલી:—નખરાળી

રસિયો મળતાં લહેર ઉડાવીશ, ગરથ ઘણેડું ગાઠે,

ધીસ્જ રાખી ખોળીશ તો, મળી રહેશે મરણને કાઠે,

આલીશ યુવતિ સમ અતિ ઠાઠે:—નખરાળી.

શેષ પાતાળે પેસી ડાલે ભરાય જ્યારે ભાઠે,

હુનીયા સહુ ડાલે યૌવનમાં; તું ડાલી રહી સાઠે;

રસિયો રીઝવીશ રતિ પતિ પાઠે:—નખરાળી.

લક્ષ્મ—

(તાર) નાવલડું હંકાર, સાજન ધીરે ધીરે,

ભવસિંધુ આ ભયકાર. સાજન ધીરે ધીરે;—તાર

મદીરા પી મન માકડું કુદે, નાવડું ડાલા ખાય,

સુકાન સોંપે હાથમાં એને. નાવડું ચૂરા થાય;—સાજન.

અહંભાવના વાદળ છાયાં, હૃદયાકાશની માંય.

મદમત્સરનો મેહુલો વરસે, ડુબતી હોડી જાય;

દિશા દુર્ગમ લીધી દુર્ગુણની, સીધી ભૂલ્યો વાટ,

સત્ય ધ્રુવનો તારલો ચુક્યો, કેમ મળે મૂકત ઘાટ;—સાજન.

૨૦—

મને કારી કટારી પિયા મારી,
 નજર તારી જાદુ ભરી,
 દિલ લેલી ઉંડે ઉંડે વાગી,
 ત્યાગી ઉંઘ જાગી ફરી;—મને.
 એરે કટારીયે, મનડાં મોહ્યાં,
 લાગી ત્યારે સુધ ખુધ ખોયાં,
 જખમ થયે નયનાં રોયાં;—નજર,

૨૨

વસંતિકા અને જગદેવ—

હે અધીરો જની ઉલો મારો હંસલો,
 મમ ઉર સરોવર તીર, પ્રિતિ નિર્મળ નીર,
 પાઉં નણુદલ વીર, ધીરે (૩);—હે અધીરો.
 સોનેરી શીર પેચ આ, રૂપેરી આ તુજ કાય,
 રાજ ગતિ મોહક અતિ, મળવા મન લલચાય;
 મોહન મળશું એકાંતે,
 રનેહુ ગોઠડી કરશું ખાંતે,
 અધર અમિરસ લેશું દેશું,
 વાત છાની કોને ના કહે શું—હે અધીરો.

૨૩

કંથનીઆ—કયસે ખોલું અટારી,
 નયનોકે ખાન લગ જાય,
 ખાલો લોલો જોળનવા લૂંટાય;—કયસે.
 જોળનવા જોર કરે, મનવા ન ધીર ધરે,
 ઘુંઘટકો પટ ખુલ જાય; (કયસે)
 પાપી પપૈયા; ન ખુલખુલ સે ખાત કરે,
 જોળનકો રંગ ઉડ જાય; (કયસે)
 જમના કેં તીરે ખડો કુંવર કન્હાઈ
 મોસે નજરીયાં મીલાય;—કયસે.

॥ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥

शैल नाटक मंडली

श्री १।

शैल नौघण

नाटकना गायनो अने हुंकार.

लेखक:—कवि ल. ओ. वैशदी.

छायावी प्रसिद्ध करनार.

शैल नाटक मंडली, मुंबई.

आवृत्ति पहेली

प्रत ५०००

सर्व हक्क प्रकाशकने स्वाधीन छे.

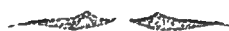
सन् १९२६

संवत् १९८३

किमत चार आना.

વીર નૌઘણ

નાટકનો પાત્ર પરીચય.

પુરૂષ પાત્રો.

- અહુરિષ્ટુ.....સોરઠ ભૂમીનો અત્યાચારી અને વિધારી સમ્રાટ.
 લાખાકુસાણી.....કચ્છ દેશનો પ્રગળ પરાક્રમી અને અદ્વૈત હન્સાશી નરપતિ.
 રાંનાંત્રણ.....સોરઠદેશ યુવરાજ જુહમી પીતાનો પુત્રશાળી પુત્ર.
 મૂંગરાજ.....ગુજરાતનો ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ સોલંકી નરેશ.
 હંડકદેવ.....મુંગરાજના કાકા.
 દેવાયત.....ખોડીદગનેસનો નેતા સોરઠરાજ્યનો વૃદ્ધ રાજસૂત્ર આહીર.
 કંડકંડશા.....એક કૃપણ વર્ણીક.
 ડોપલો પંડયો.....મિષ્ટાન્નપ્રેમી ભોખો ખાલણ.
 એ ઉપરાંત સેનીકો, પ્રતિહારીઓ, કુલો મેનો, કીકો, પંચો પટેલ, વગેરે

સ્ત્રી પાત્રો.

- દેવતી.....કંડક દેવતી પરાક્રમી પુત્રી, નૌઘણની પ્રીય સહચરિ.
 બામસ.....વૃદ્ધ આહીર દેવાયતની શુરવીર કન્યા.
 કુલી.....કંબુસ કંડકંડશાની પવિત્ર પત્નિ.
 ઉજા.....ઉપલા પંડ્યાની ઉખડેલી સ્ત્રી.
 ઉપરાંત સખીઓ, દાસીઓ, આહીર આળાઓ, વૃદ્ધીઓ, વીગેરે સ્થળ
 કચ્છ ગુજરાતનો સોરઠને ગીરનેપ્રદેશ.

વીર નૌઘણ નાટકનો સંક્ષીપ્ત સાર

મંગળાચરણ નાન્દી પ્રાર્થના

વસ્તુ વિવેચન

અંક પહેલો પ્રવેશ ૧લો

સ્થળ—સાગર તીરે સોમનાથનું શીયાલય અને સમીપનો

અરણ્ય પ્રદેશ

જે સમયે ગુજરાતની ગામીપર ઇનિલાસ પ્રસીદ્ધ સૌંદર્ય સમ્રાટ મૂળરાજ ખીરાજનો હતો અને કચ્છ પ્રદેશપર લાખા ધુલાણીનો વિજય થયેલ હતો તેજ સમયે સોરઠ ભૂમીના ભાગ્યમાં અહરિપુ નામનો એક અત્યાચારી નરેશ સંરગ્ગયો હતો જગત પ્રસિદ્ધ સોમનાથ મહાદેવનું પ્રસિદ્ધ તીર્થક્ષેત્ર તેનીજ સત્તા નીચે હોવાથી હંનરો વિદેશી યાત્રાળુઓને તે પુષ્કળ ત્રાસ આપી રહ્યો હતો તેવામાં યાત્રા અર્થે નીકળેલા દંડક દેવ સોમનાથના દર્શને આવી ગયો છે. સાથે આવેલી અપ્સરાને પણ શરમાવે તેવી સુંદરી દેવકીપર અહરિપુની દુષ્ટ નજર પડે છે, જેથી યાત્રાવેરાને બહાને અહરિપુ દંડક પાસે તે રૂપસુંદરીની નીર્લજ માગણી કરે છે, દંડક તીરસ્કાર જનક શમ્ભોમાં તેનો ઇનકાર કરે છે. ક્રોધીત અહરિપુ દેવકીને બળાત્કારે તાબે થવા અને દંડકને દરીયામાં ફેંકી દેવા હુકમ કરમાવે છે. દરમ્યાન યુવરાજ નૌઘણને દેવાયત તેડી લાવે છે અને તે નિર્દોષ પિતા પુત્રને અત્યાચારનો શીદાગ થતાં અટકાવે છે આ બહાદુરીનો અંગમ દેવકી તથા નૌઘણના પ્રણય બંધન સ્વરૂપમાં પલટાય છે. દંડક દેવાયતને પોતાની મુદ્રિત આપી તે દારા ગમે ત્યારે ગમે તે માગી લેવાનો હકદાર બનાવે છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

સોરઠની સરહદપર લાખા ધુલાણીની શીખીર

દિવસે દિવસે અહરિપુના વધવા જતા વ્યુહમને અટકાવવા અને મિત્ર ધર્મ બચાવવા લાખો સોરઠમાં આવ્યો છે. દરમ્યાન તેના કચ્છી સૈની-

કોને હાથે હુડાએલા ગુજરાતી જવાણને સાથે લઈ નૌકાણે એ ન્યાય માગવા આવે છે. પદ્મપાતની જરાય પરવા કર્યા સિવાય લાખા ટુલાણીએ આપેલો અદલત ઈન્સાફ અહરિપુના જુલમી છગરપર પવિત્ર પ્રકારનો જાદુ જમાવે છે તેના કિસ્સા હૈયામાં વિજળીની માફક દેવી ભાવના પ્રકટાવે છે.

પ્રવેશ ત્રીજો

કેળુસ શ્રીમાન દુહડશાનો દૃષણુ ધર સંસાર અને ગાનડાની આબણુ નીરક્ષક પ્રજાને દુહડશા સમાન મહેદ પગલા દેવી રીતે ધોળે કીવસે હુડે છે તેના નાદસ્થ ચીનાર.

પ્રવેશ ચોથો

ગુજરાતનો દરબાર

સોલંકીરાજ મળરાજ લાખા ટુલાણાના નીર્મળ ન્યાયની વાતો સાંભળી રહ્યો છે. નેરલામાંજ અહરિપુના તાસથી નાસી છુટેલાં દડક તથા દેવકી આવે છે. અહરિપુના જુલમની ગજબ નાક કહાણી કહી સંભળાવે છે. કાકા તથા એનને સંતાવનાર અહરિપુને શાસન આપવા એતાપનિતે સૈન્ય સજ કરવા હુકમ ફરમાવે છે. દેવકી સુકિત પુરવઠ નૌકાણુના અચાવ માટે વચન મેળવી લે છે હતાં કોથાંત બંધુના શબ્દ પર શદ્દા નાં એસવાથી પોતે પણ પુરવઠા ગુપ્ત સ્વાગમાં સોરહેને માર્ગે ચાલી નીકળે છે.

પ્રવેશ પાંચમો

સોરહેનું એક અરણ્ય.

આહીર દેવાયતની દીકરી જસલ પાતાની સખીઓ સાથે છઠી વેચવા નીકળે છે. છાવણી બહાર ફરવા નીકળેલા ગુર્જર સેનાવીશ મહનસિંહ અકસ્માત તેને મળે છે. અને દહીનાં ગોરસ સાથે જસલના અગર રસની બેહુદી મારાણી કરે છે. અને જસલને બળાકાર ઉશવવા પ્રયત્ન આદરે છે. પણ યુવરાજ નૌકાણુની લોક સાંભળતા નાસી છુટે છે.

પ્રવેશ છઠો.

આદાણુ કેપલાનો લાકુ એમ અને સેતારા દુહડશાનો પૈરાયોક પ્રેમ. આદાણુની ગરીબાકપર વારાધિયાની તદ્દયાક.

પ્રવેશ ૭ મો.

સોરઠનો કીલ્લો અને લડાઇનું મેદાન.

અક્ષરભાત ચઢી આવેલા સાલકી મુળરાજના હાથાને પહોંચી વળવા આવત અહરિપુ અને લાખો ટુલાણી મસલત ચલાવે છે ત્યાં કેટ પકડાએલા એક ગુર્જર સૈનિકને લઇને નૌઘણુ આવે છે. અહરિપુ દેહી સૈનિક પાસેથી ગુજરાતના લક્ષ્મરની ગુપ્ત જ્ઞાતમી નેજાવવા માગે છે. 'યન' લોભ, સત્તા લોભથી તેને ખૂબ સમજાવે છે. છતાં તે લલચાતો નથી. છેવટે મોતની આણીપર આવ્યા છતાં પણ પોતાની વકાદારી ત્યાગતો નથી. જેથી તેની અડગનેટીપર ખુશ થઈ નૌઘણુ તથા લાખો તેને બક્ષીસ હાં સન્માન પૂર્વકમુક્ત કરે છે. બાદ મુળરાજના વિશાળ દાગબળથી જય પરાજયનો નિર્ણય લાવી પરછોડી અહરિપુ નૌઘણુને દેવાયતના રક્ષણને બલામણુ કરી પોતે નિપણુ સત્રામમા તુટી પડે છે. ગુજરાત અને સોરઠના તે ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ જગી યુદ્ધમાં અહરિપુ મરાય છે. યુદ્ધમાં ઝુકેલો નૌઘણુ પિતાનું મૃત્યુ જોઈ વીકળાય છે. તેના અપ્રતિમ શૌર્યથી સેનાપતિ મદનસિંહ મુઝાય છે. દગાથી તે નૌઘણુને પકડવા જાય છે. તેટલામાંજ પ્રચંડ નક્કરની માદક દેવકી પ્રગટ થાય છે. અને નવઘણુ તથા દેવાયત સહી સલામત છટકી જાય છે. લાખો ટુલાણી આ જગી યુદ્ધમાં ઘાયલ થઈ પ્યાલ ના વિશાળ વારીમાં ખેંચાય છે કીલ્લો તોપોના મારથી જમીન દોસ્ત થાય છે અહરિપુનો રાજમુકટ સાલકી સામ્રાટ મુળરાજના હસ્તમાં જાય છે.

અંક ૨ નો

પ્રવેશ ૧ લો.

છતાપેલા સોરઠના રાજ્યની સંભાળ માટે સેનાપતિ મદનસિંહને ખુબો બનાવી મુળરાજ ગુજરાતમાં જવા નીકળે છે અને મરનાર અહરિપુનો કુમાર નૌઘણુ હાથ લાગે તો તેને સન્માન સાથે પાટણુ માંડલવા બલામણુ કરે છે તે સાથે અચીગએલા અજવન શત્રુ લાખા ટુલાણીથી સાવધ રહેવા મુચવે છે. મુળરાજ જ્ઞાતા થયા પાદ મુખાને શક જાય છે કે નૌઘણુ ઇવનો હાથ લાગે તો મુળરાજ જરૂર તેને સોરઠની ગાદી સોંપી દેશે અને આવી મુદર જુમીનુ અનાયાસે

હાથમાં આવેલું શાવં પામત મારા હાથમાંથી સરીઝશે જેથી નૈઘણને
હવનો પકડી દાર કરવા માટે યોજના થતે છે પરંતુ તેની ને યોજના
નૈઘણની કુનેદ અને વાંઝનાથી બાંધી પડે છે.

પ્રવેશ ૨ જો

ગુજરાતના રાજ મહાસભ્યમાં કુમારી દેવકી એકાદ્ય આતથી નૈઘણને
જાણ જાણી રહી છે. દંડક આવે છે ને દેવકીની આંતર-ધની જાણી કદ
દીક્ષીતીરી દરશાય છે. આદ મુખગજ આવી દેવકીને ગુનંદગાર નરીકે
સવાલ પુછે છે. દેવકી અગ નીશ્ચય સાથે પોતાનો ગુનંદા કમુલ કરવા
કિપરાંત નૈઘણ પ્રત્યે પોતાનો અદ્ધ પ્રેમાનુરાગ પણ પ્રગટ કરે છે
અને મુખગજ ખાસિથી એક વચન મેળવે છે. મુખગજના વચન પર
પિતા દંડકને શાક્ષી રાખી દેવકી શાંત થાય છે પણ દંડકની દ્રઢ
નૈઘણને નસાવ્યાના ગુનંદા અદ્ધ દેવકીને નગરકેદ કરી મુખગજ આરો
જાય છે આદ પટેરેદારને દાર કરી બાઈના વચનથી બાઈનેજ આંધીકદ
પોતાની પ્રતીજા સિદ્ધ કરવા દેવકી નૈઘણને સોરહનો રાજેશ્વર
બનાવી મુખગજને મદાન કરવા માટે શુભ સ્વાંગમાં રવાના થાય છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

કુક્ષી શેઠાણીએ દ્વંદ્વકાને મુખારવા માટે કરેલી નકલી મોતની
સજા અને પોતાનો વરંદો તો સૌ કોઈએ જોયો હતો પરંતુ હવે
શરીરે પોતાની નનામી જોવાની દ્વંદ્વકાની નવીન મંત.

પ્રવેશ ૪ થો.

જે પુત્ર પિતાના કાળને અગ્નિ સંસ્કાર કરી ગયો ને વાનીવાળી
અસ્થિ હેવા માટે અવસ્ય આવશે એમ સમજી અલ્પિની બદ્ધમર
મુખો મદનસિંહ મળામુત ચાકી પંદુરો ખેસાર છે. છતાં પણ દેવાયન
અને નસલની મદ્ધથી અલ્પદુર ને શુદ્ધિમાન આલક નૈઘણ પિતાના
અસ્થિ પંદુર વચ્ચેથી હાલી ગંગાજળમાં પથરાવવા પસાર થાય છે.
પરંતુ નસલ મુખાના હાથમાં સપડાય છે પણ લાખા કુલાળીના અક-
સ્માન દુઃસાથી નસલ અચી જાય છે. મુખો લાખાપર કિરેશય છે ને
દગાથી તેને મારવા જાય છે પણ દેવકીના આક્રમણથી લાખો અચી
જાય છે ને આજથી ત્રણ મામની અંદર નૈઘણને સોરહના સિંદાસને

પ્રવેશ ૫ મો.

જ્યને શરીરે પાનાનુ મોતે જોનાગ ક્રપણ દુઃકુડશાની ભૂત જેવી
ભયાનક જીવગીનો આભેલુમ ચીનાર.

પ્રવેશ ૬ ઠો.

અમે વખત હાથનાળી આપી નૌઘણુ નાગી ગયો જસહ અને
લાંખો પણુ વ્યક્રમ બનાવી નજર સામેથી સ્ત્રીસલામત જરૂરી ગયા તેથી
સુખો વેરથી પ્રજાને રહ્યા છે તેવામાં જનસુસદારા બજાર મજે છે કે
નોઘણુ દેવાયતના હુપડામાં છે જેથી વિશાળ લસ્કર લઈ સુખો
દેવાયતના ગામડાંને ઘેરી વળે છે, અકસ્માત આક્રમણથી ગભરાએસો
દેવાયત નૌઘણુને ઘાસની ગંજીમાં છુપાવી દે છે. સુખો પ્રવેશ છે,
સુખા અને દેવાયત વચ્ચે સખત શબ્દ યુદ્ધ થાય છે. દેવાયતના શાંત
પણુ માર્માક શબ્દોથી સુખો વધુ વીકરાય છે, ને નૌઘણુના બદલામાં
તેના સાત સાત સંતાનોને કાપી નાખવા તૈયાર થાય છે. છતાં દેવાયત-
ના શરીરનું રવાડુએ ફરકતુ નથી. જેથી હિંમત કોંઈ સુખો દેવાયતના
સાતે છોકરાને ઠાર કરે છે. બહાદુર બાપના તે બહાદુર બેટાઓ હસ્તે
મોઝે મરે છે. આટલો હયાકાંડ થવા છતાં પણુ નૌઘણુ ન જડવાથી
દેવાયતના તમામે સ્થાનક સાથે ઘાસની ગંજીઓની પાળુ જડતી લેછે
કરણાજનક દસ્યવચ્ચે નૌઘણુ એક ગંજીમાંથી જડી આવતાં દેવાયત
કકળી ઉડે છે પણુ તે દરમ્યાન હથેરજાં જાણે આણીને સમગે સહાય
મોકલી હોય તેમ કલ્યાણ સરખી કુમારી દેવકી ધરસી આવે છે ને
સીતમગર સુખાને સીકવત આપી નસાડી મુકી જાતીકાટ કરણાના સાગર
પર હરનો પડદો ન ખાંચે છે એ રીતે તેણી નૌઘણુને તથા દેવાયતને
ભચાવે છે.

અંક ૩ જો.

પ્રવેશ ૧ જો.

કચ્છમાં લાખો કુલાણી નૌઘણની શોધ ચલાવી રહ્યો છે. ભારે ઠનામોની લાલચથી સૈનીકોને હુકમપર હુકમ દબ રહ્યો છે ત્યાં દેવકી પુરપર્યાંગમાં દાખલ થાય છે. તેને મીત્ર ધર્મનું મન કરાવી ઉશ્કેરે છે અને નૌઘણનો પતો આપે છે. તરતજ પોતાના નમામ લશ્કર સાથે લાખો સોરઠપર સવારી લઈ જવા તૈયાર થાય છે પરંતુ તેના પ્રયત્ન પરાક્રમથી જાણીતી દેવકી સમજે છે કે “માર્ગે ભાઈ મૂળારાજ લાખાના સામે સાત સાત લડાઈમાં હારેલા છે જેથી તેણી મૂળારાજનું કાંઈ પણ અનિષ્ટ ન થાય એવું વચન પહેલેથી મેળવી લે છે. એક આર્ય સન્નારી પોતાના પવિત્ર પ્રભાવથી પોતાનું ખીચર અને આસર અને પક્ષનો ઉદ્ધાર કરે છે એ વાત પોતાનાજ વર્તનથી શીઘ્ર કરી, દેવકી લાખાની સાથેજ સોરઠ આવવા નીકળે છે.

પ્રવેશ ૨ જો.

નૌઘણને જગ્યાવીસત્ર એક લાણ પણ ત્યાં ન મેળવતાં દેવકી ગેળી શીરરતાની આફક અડસ્ય થઈ ગઈ છે નૌઘણને તથા દેવાયતને પોતાનો કાંઈ પણ પરીચય આપ્યા શીવાય લાખાકુલાણી પાસે લશ્કરી મદદ લેવા ચાલી ગઈ છે ત્યારે આજ્ઞાજી નૌઘણ પણ દેવાયતને લઈ લાખાની મદદ માટે કચ્છમાં જવા નીકળે છે પણ પહાડી રસ્તો ભુલી જતાં રખડી પંડ છે. વાટ ખરચી ખત્રાસ ચર્મ છે. દાલ બદામ કે સુઠી અનાજ પણ હાથમાં રહેતું નથી. તેવામાં કડકડશા પૈસાની કોથળી લઈ ત્યાંથી નીકળે છે તેની પાસે ઉંચાર કબ્બતી આજ્ઞા કરે છે આલોક વાણીયો જન્મેજાણને પૈસા આપવાને બહાને (સુખ પાસે પદગ્રવીર્હ પ્રનામ મેળવવાની આશાથી) પોતાની સાથે લઈ ગય છે.

પ્રવેશ ૩ જો.

સુખો મદનસિંહ દેવકીની ઉદ્ધતાપર હાથપરજી કાઢી રહેા છે ત્યાં મનાવનો કાલ્પ્યુ કડકડશા નૌઘણનો પતો આપે છે બહાદુર નૌઘણ સુખાના હાથમાં દગાથી દેદ પકડાય છે. સુખો નિરાવન તથા નૌઘણને

તોપને ગોળે ઉગડી દેવા હુકમ ફરમાવે છે નેટલામાં દેવકી તથા લાખા
જુલાણી લશ્કર સાથે ચઢી આવે છે. બાદ શુભા સાથે સત્રામ થાય છે
સુખો માર્યો બન્ય છે લાખા જુલાણીની પ્રતીના પળાય છે.

પ્રવેશ ૪ થો.

દુનીયાના કડવા અનુભવો કઈ કંટાળેલા અને આ દુનીયામાંજ
નહોતો સંકટથી ઘેરાયેલો કંટાળેલા હવે અધરી બન્ય છે અને આજ
રોજ છવન દમ્બર ભક્તિમાં ગાળવા રવાના થાય છે.

પ્રવેશ ૫ મો

સોરઠના સમ્રાટ પદે સ્થગાયેલા નૌધણુ લાખાજુલાણી આત્મ
માને છે બસલ તેને રાજતિલક ફરી રજા બાદ દેવગત નજર પહોંચે
છે અને અગ્નયણી ભરી રીતે દેવકીની સુગી સેવ. પ્રગટ થતાં દેવકી
પોતાનો શુભ સ્વાંગ ખોલી નાખે છે દેવકીની માગણી મુજબ અર્ધા
રાત્રીએ બહારે લેણીને અર્ધાંગનાની પદવી આપવાને રાત્રી નૌધણુ
કમુલ રામ છે નેટલામાં પ્રણયના અગ્નિ સમા રાત્રીજી પગા આવે છે
ભિયાણુ સમરાનલનગાવે છે નવધણુ તથા અભારજી પગે રાત્રીજી વિજળ
તોજ દેવાયત દંડક પાસે સુક્રિશથી પોતાનું વચન નામે દે ને સાથે
દેવકી પાણુ સુગરજને તેનું વચન પાળવા ફરજ પાડે છે વચન બંધનથી
બંધાયેલા અને દેવકીની એક દાસી ગાળા નરીકિના અત્તલી વાગમ બદ
દુનો તથા પિતૃ અને અમુર પક્ષને સમાન રીતે સાચવનાં વચની કાલિનથી
આફરીન બનેલો મળરાજ લાખાપરનું વેર વાસરી કેટ અને ન્યાય જાગો
તેના વર્તનથી ખુશ થાય છે અને હર્ષથી દેવકી સાથે નૌધણુને હરન મેળાપ
ફર દેવા દંડકને વિનવે છે નૌધણુને સોરઠના સ્વતંત્ર સમ્રાટનું પદ સર્મપણુ
કે છે. સોરઠ અને શુજરાત વચ્ચે અનંતકાળના કેર વેર નષ્ટ થમ
સ્નેહ સંપના અમૃતભર્યા વરસાદની વૃષ્ટી સામેજ અનંતે નજાળ પ્રગોળ
પુણુ થાય છે.

શ્રી પરમાત્માને નમઃ.

શ્રી

વીર નૌધણ.

નાટયના ગાયનો.

અંક ૧ લો.

મંગલાચરણ.

મુન્નધાર—

૧

પરમ સુખદ પદ રજ પ્રભુ યાચું.
 વરદ હરન અમપર ધર નરવરઃ
 ચરણ સ્મરણ તવ શ્રીવર યાચું—પરમ.
 વિશ્વ કલેશ વિભૂવર હર સત્વર.
 પાપ તાપ સંતાપ કાપ હરઃ
 ભવસર તરવા. વરપદ વરવા.
 રિદિ ત્રિદિ સહ મુખુદ્ધિ રાચું—પરમ.

નટી—

૨

વીર પસલીના બહુલેરા દાન.
 કંકડે દેતા ભારતના સંતા.....ન—વીર.
 ગંદન બંધુને રક્ષાઓ બાંધતી.
 સ્નેહમુત્રે બંધુ સ્નેહ સાંધતી.
 પિતૃભક્ત પુત્ર દુનિયાં ડોલાવતાં,
 ધર્મ મુદ્ધે જે ધરણી ધ્રુવવતાં.
 કરતા કાયાના કલ્યાણ (એ તો)—
 વીર સાચા ભારતના સંતા.....ન—વીર.

ક્રી સખીઓ સાથે—૩

રત્નાકર મુંદર સાગર ગાળે વાહવાહરે...સ્થળ વાહવાહરે
સાગરની તીરે સોમૈયો નાથ ગિરાળે

નંદનવન યણુ અહીં લાળે

રહીયાળી, રૂપાળી, હરીયાળી ભૂમિ ભાસેરે....વાહવાહરે
સ્થળ વાહવાહરે—રત્નાકર

રાશીધર કામ કહનકર શંકર શીરપર ગંગાધારી

સામનાથ મહાદેવ તમારી અલિહારી ત્રીપુરાસરે....

વાહવાહરે...સ્થળ વાહવાહરે—રત્નાકર

ખીઓ—

૪

તું છુપા છુપા મંત્ર ઉચ્ચારે સખી શાના,

નચાવે ધિરા નયને આ કોની સંગે છાના.

દેવકી—પરવસ હૈયું પલકમાં કીધું છે જાહુગારે.

નવધાણુ—મંદ હાસ્યે મુઝ્યા શાને બાણુ મંદનના તું મારે.

ખીઓ—મળી જોડી રમીલી. ભાગ્યશાળી છપીલી,

ખીલી લાલી લલિત આ લાલ ગાલે

દેવકી—મને વાળી ટટારી મુકો હાંચી હમણી.

ખીઓ—કીધું જાહુ તને તો બામ આ જાહુગારે—તું છુપા.

ધાણુ—

૫

આપતો જે ન્યાય કાળે પ્રાણુ.

એ ભૂપતિ અટકી વીર શક્તિમાન.

પ્રજા કલ્યાણુ, રાણીને ધ્યાન, શુદ્ધ વૃત્તિ ધારીને,

હરનિશ આપું વીમલ ન્યાય—આપતો.

આપું હું કાયાના દાન. વિમલ ન્યાય રક્ષણમાં

દાણું કદ રૈયતના (૨)

પ્રજાને અદલ ન્યાય આપું.

સોરઠી કલંક સર્વ કાપું—પ્રજા કલ્યાણુ.

કુદી—

૩

જેને ત્યાંની મળે છે સુદ તે ગમાર,
 નેની નારી બિચારી બને છે લાચાર—જેને.
 કંઠુન કંથની કુંદ નારી, રહે આંસુડા ઢાળી ઢાળી,
 વિધુ મળે, રૂઝ વે. કમળે રમશે ક્યાં બિચારી—જેને.

કંડકંડકા—

૬

દમડી દમડી બરીએ તે પૂરીમાં મંદરીએ
 મહેનત કરીએ તો પેસા પેસા થાય છે.
 ત્રીજની તુટે દમડી, પણ વાપરીએ તરૂં દમડી
 માર કીકા તો મુલી ભેગી થાય છે.

કીકો—મોજમજ આદરીએ, ચોરાગાલીમાં પ્રરીએ
 ઓલો નહરી ક્યારે અમને પરજાવગો.
 યેસો મરતું કાવું દમડી એની ઉડાવું
 માર આપુ ત્વર્ગે ક્યારે સીધાવગો.

કંડકંડકા—વંડ્યો મારે કીકે, નીકળ્યો એ ઓઠો ચીકે.
 મારે પેસો પાણી પેટે ઉડાવગો—દમડી

નાયકાઓ—

૮

રમલર નયનો રમલર નયનો
 ત્રીસ કેજ છુટા સલગાય
 પીયાએ આન કરે શરમાય—રમલર
 ચમકત ચંચલ આય અદાએ ચમકત ચંચલ આય
 પીયાએ આન કરે શરમાય—રમલર
 કાજ ના હમલય, મળી અલખેલી (૩)
 આય રંગીની ચમકત ચીતકો ચુગાય
 પીયાએ આન કરે શરમાય—રમલર.

સખીઓ—

૬

વાહ વાહ ગોરસવાળો ગુલજર
મનોહારી મુઠકારી મહિયારી—વાહ વાહ.

જમણ—ગાળા હુ તો ભોળી શાને કોઢી કરે,
ગોળી નંદાશે આ મારી—વાહ વાહ.

સખીઓ—આવે કનૈયો જે અલખેલી લેશે ગોરસે હુટી
મહીની મટુકી જશે કૂટી રે મારી કંચુકીની કસ તુટી.

જમણ—ગયો કનૈયો ગઈ મહીયારી
કયાં છે બચ્ચી કામણુગારી
કયારે બનાવે રસાળી રૂપાળી.

સખીઓ—મારી ભારતભૂમી તું મુશરી—વાહ વાહ.

ઉજમ—

૧૦

રંગે રંગે રીઝાવી પ્રેમ જંગે ફસાવી
મને ઘાયલ કરી લીધું હૈયું હરી.

ફડફડશા—મારી કોમળ કળી, છાતી નીચી ઢળી
કમર વાંકી વળી, આવો લેટો મળી—રંગે રંગે.
નમણું આ નેણ તારા બ્રમમાં ભુલાવનારા.

ઉજમ—જુહા જોલા ડગાર
માયાં તેં પ્રેમગાળુ, તલસે છે પ્રાણ મન.
લેવાને જુહાણુ, તેં ફસાવી મને ઘાયલ કરી.—રંગે.

અંક ૨ જો.

દેવકી—

૧૧

લાધી કેવી સમાધિ મુંઢર મુખની સ્વપ્નમહી મમથી
નયન રમી રહી નાથ નર્ગીના નવઘણની મૂરતિ
જોગણ હું છું પ્રેમ વિજોગણ લેખ લઈ ભમતી
પ્રણયના જાપ રહી જપતી—લાધી.

દેવકી—

૧૨

શ્રીજાતિ પ્રેમને ખાતર પ્રાણ આપતાં જરી ના કરતી.
નાથનો વિયોગ ના રહેવાય. પ્રેમ અંગાર પ્રજાળે ઠાર
ખિચારી નાર જુરી મરતી—શ્રી. જાતિ.
આર્ય સન્નારી સાચા સ્નેહની કિમત શીરસાટે કરતી.
પ્રણયમાં પ્રાણ ભલેને જાય.
આપતાં દેહ ભલે દે છેહ, તથાપી સ્નેહ નહિ તજતી—શ્રી જાતિ.

કુલી—

૧૩

એ સમજે ભરથાર પછી લાગે ન વાર
તરત કીકાને-પરણાવું ખ્યારથી.
રહાય થાજે ફિરતાર. મારો મુઘરે સંસાર
તણે દુર્બુદ્ધિ એ પ્રાણધારની—એ સમજે

કીકો—જેમું વરઘોડે ઘોડો દોડાવું ફેફડ
ટોપી ખાંકી ખૂંકીને મા ચાલું અક્કડ

કુલી—શ્રીનો આધાર પતિ, સ્વામી વીણુ શ્રેય નર્થા
સ્વામીના દુર્ગુણ જોવાય નહિ.
ગાંડો ઘેલો હો ગમાર ભરથાર તોયે
સ્વામીની ભક્તિ ભૂંડાય નહિ—એ સમજે.

સ્તેમેં કાના ઠાકો ભલા મેં કયા કરું તદખીરે
તોરી સગરી મુરાદ જસોદાસેં કહું

ગભરાના રખો મન ધીરે—સ્તેમેં
લાખ કહી મોરી એક ન માનત

જાત સખીન સંગ તીરે
રાહુ ખાટ ઘાટ છોડ દે કાના

જાનેદે ભરનકો નિરે—સ્તેમેં.

હુલી—

૧૫

ભૂલી ભૂલી શું શીલધર્મ શાણી ગોરાણી માતા
ભામાતું જીવન ભરથાર છે

પરનરતુ સ્વપ્નેં પણ ધરીયે ના ધ્યાન,

સ્વામીથી સ્ત્રીનો ઉદ્ધાર છે—ભૂલી ભૂલી.

ઉજમ—ખોલ્યા તેં જહેન મારા અંતરના કારને

ખંડયો—ના ના એ તો આ ચામુકનો ચમત્કાર છે—ભૂલી.

હુલી—સ્વામી ચુકાની ને નૌકારૂપ નાર છે

જન્મેનાં શીલજળે ઉજળો સંસાર છે

ભૂલી તે ભૂલને સુધારજે—ભૂલી ભૂલી.

આહિર કન્યાઓ—

૧૬

હારે વેણું વાગે જહાલાની વેણ વાગે

એની બંસીમાં પ્રહ્લનાદ ગાજે—જહાલાની.

હારે નાગ ડોલે ને શીવ સમ્રાધી ખોલે

વાગે બંસી ત્યાં પ્રહ્લલોક ગોલે—જહાલાની.

હારે રાસ રમીએ, રમીડીએ કનૈયા

ચડી ઝોલેરે જ્ઞેને જમુના મૈયા—જહાલાની.

અંક ૩ બે.

નાયકાએ—

૧૭

મય પુલવાલી (૨) સુંદરીયાં ગોરી વાહવાહુ
છોટીસી છતિયાં ગાલી ઉમરીયાં

સોલી સુંદરીયાં ગોરી—વાહવાહુ.

પુલ ચુનતેથે પુલપુલ મીલા હય

ઉનકો કહાં લેનઉં સુંદરીયાં ગોરી—વાહવાહુ.

તીરછી નજરિયાં લગી કલેજે

દરદ કહાં છુપાઉં સુંદરીયા ગોરી—વાહવાહુ.

દેવકી—

૧૮

સાંપડે અદલાગીને સંસારમાં મદ્મિતતા.
ના જડે કંઈ સેદ જેમાં એજ સાચી મિત્રતા.
આ અમારું તે તમારું કંઈ ન સમજે મિત્રતા.
જે અમારું તે તમારું એજ માને મિત્રતા.
ધન્ય હો અનુનને શ્રીકૃષ્ણ ડેરી મિત્રતા,
મિત્રના કલ્યાણમાં જીવન સમર્પણ થઈ જતાં—સાંપડે.

નાયકા—

૧૯

વિધી નચાવે નાચ અપાર
રાજ્ય વીણ રખડે કુમાર—વિધા.
વૈર પિતાનું ક્યારે વળશે
પ્રજા કલેશ શી રીતે ટળશે
દશા બની લાચાર
આશરો તારો કિરતાર—વિધા.

નવકાવ્યો—

૨૦

સાંવરે મોહી રંગમે ચેરી (હાંરે) (૨)

ઘેયાં પકર ચેરી સિરકી ગગરીયાં છીનકે
સારતે ઢેરી (હાં હાં)

રંગમે લાય મોગે રંગગત ડી ડી યાંત્રી ચુલાલકી ચેરી
ચુખતે ગાવન લાગ્યો હો—સાંવરે.

આય અચાનક મીલ્યોરી ડગરમે

તમ નિરખ્યો નંદ કોરી

ભર ભુજલે મોહી પકરકે જીવનને ઘરનેરી
માલા મોતીયનકી તોરી—સાંવરે.

કુલી અને ફડકડશા—૨૧

જાઈશું કાળી હે અવીનાશી માયા તમારી જોઈ લીધી,
જોયું તપાસી નેત્ર વિકાસી જીંદગી એજે જોઈ દીધી.
જીવ શુભાની રે અભિમાની મોહ મમતાનો પાર નથી,
જુડી જીવાની ને જીંદગની છે સહુ પ્રાની સાર નથી.
રંકને રાયા દાના કે હાથા કાળે કપાયા ખાખ થયા,
કાલ્ય ગયા કંઈ આજ ગયા, કંઈ બાકી રહ્યા નહીં રાખ થયા—જા
આમ ધતિ.

મુરત ખરાનપુરી ભાગળ, કોટસદીલપર આવેલા "નેશનલ પ્રેસ"માં
નામચલ્લસાવ રણછોડજી દેશાંતએ છાપ્યું અને રોપલ નાટક
મંડળીએ પ્રસિદ્ધ કર્યું.

૬૦ પ્રીન્સેસ થીએટર સ્ટેશનરોડ-મુરત.

રોયલ નાટક મંડળી.

એ કોનો વાંક?

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

જ્યાંથી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શેઠ મહાશંકર વોણીશંકર.

રોયલ નાટક મંડળીના માલિક, મુંબાઈ

લેખક,

જામન.

ડાયરેક્ટર,

મી. સૌરાષ્ટ્ર મેહરવાનજી કાવક.

આવૃત્તિ ૧ કી

*

પ્રત ૫૦૦૦

સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને, ૧૯૨૬.

કિમત ચાર આના.

“ સુંદર વિલાસ ગ્રંથ ” માં
વસંતલલ સુંદર કવિએ લખ્યું.
રાજકોટ-પરા.

એ કોનો વાંક?

નાટકના પાત્રોનો પરીચય

પુરુષ પાત્રો.

કુંદનલાલ.....	એક ધનાઢ્ય શ્રેઠીયો.
મુકુંદ.....	એનો પુત્ર
નવનીતલાલ.....	પેસે ટકે ખુવાર થયેલો અદરશ
વેકુંદ.....	એનો જમાઇ
હિતમલાલ.....	(એક અદરશ) અતુરનો વર
નાંતમલાલ.....	એનો મોટો ભાઈ
હસમુખ (અંશલ નામ ધાંકર).....	ળીજત ભાઈનો દીકરો
ધાંકર.....	એક ભટકતો મવાડી
પ્રેમરાય.....	એક લુચ્ચો વકીલ
પાપટ.....	કુંદનનો ભાગ્ય થક પડેલી અતુર
...	...ને કુંવારો થયેલો દીકરો

સ્ત્રી પાત્રો.

અરલા.....	નવનીતલાલની દીકરી
કમળા.....	વેકુંદની અભાગ્ય અને વહેમી પત્નિ
...	...અરલાની સગી મહેન
કુમુંદ.....	વેકુંદની એન પાછળથી મુકુંદની પત્નિ
શાંતા.....	કુંદનલાલની દુવારી દીકરી
અતુર.....	હિતમલાલની સ્ત્રી
જેડી.....	એક ખવામળુ કુંદનલાલની નોકર
ગુલાબ.....	એની દીકરી

એ દિપસંત ખસાચીઓ, માસ્તર, વેદરાજ જેઠી, આચા
પોસ્ટમેન, તારવાલો, બાચ, પોરીયો, પાલીસ વગેરે વગેરે.

એ કોનો વાંક ?

નાટકનો ટુંક સાર.

મંગળાચરણ.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ પહેલો.

વિલાસતથી પાછી ફરતી સ્ટીમર પર મધ્ય રાત્રિએ ખસી
સીઓનો સરેલા પર નિર્લજ હુમલો, મુકન્દના હાથે છુટકારો.
ભાવિ મિલનના ભણુકારની આશામાં પ્રેમી જોડું ! મુંઝાઈ ન જતાં
અંગેગવશ એડન ઉતરવાનો મુકન્દનો નિઘ્રય, સરસાની નિરાશા,
ડેક પર વધકુંડનો પ્રવેશ, બાદ મવાલી દલસુખનું આવવું. વાત
ચિત બાદ વધકુંડનું જવું, ઉત્તમલાલ અને ચતુરનું આવવું, બાદ
આવા અને નાની છોકરી સાથે ચતુરનું સ્વા જવું, એકાંત જોઈ
દલસુખ ઉત્તમલાલને હુંડી લઈ દરીયામાં ફેંકી દે છે, નજીક આવતો
એડનનો છીનારો, ઉત્તમલાલની ગીસોથી સર્જનું ડેક પર દોડી
આવવું, કેપ્ટનનો સ્ટીમરને ચાલતી બંધ કરી લાઈફ બોટ ઉતાર
વાનો હુકમ.

ટૂંકલો.

પ્રવેશ બીજો.

પોપટીઓ માસ્તર પાસે બેસી ન શીખતાં એને ઉડાવે છે,
માસ્તર કંઠાળી ચાલ્યો જાય છે, પોપટ અને શુક્લાબની ટીખળ, શાંતા
નું આવી શુક્લાબને ધમકાવવું, જેડીનું આવવું, પોપટના જન્મ
વિષે માર્મિક કટાક્ષ, જવું, જેડી અને શુક્લાબનું પોપટના જન્મનું
રક્ત્ય મમજવા શાંતાના પોપટને પ્રશ્ન ! પોપટના સવાલ અને
જવાબ, નિર્દોષતા પુર્ણ જણાયાથી એને જાતે કેળવવાનો શાંતા
નો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ત્રીજો.

હવે વિધવા ચયેલી ચતુર હુન્ન્યા પ્રેમરાય વંકીસ સાથે
ઉત્તમલાલે કરેલા વસીયતનામા સમર્થે વાર્તાચિત કરે છે. બના
વટી વારસ ઉભો કરી આપવાનું તરકટ. દલસુખ જોડું અસલ

નામ શંકર છે અને જે ઉત્તમલાલનો સગો ભત્રિજો થાય છે. પણ વર્ષો પુર્વે ન્હાસી ગયાથી અને પતો મળતો ન હોવાથી એનાજ નામધારી અને એનીજ ઉમ્મરના એક શંકર નામના મવાલીને વારસ બનાવવા માટે અને ચતુર પાસે લઈ આવવા પ્રેમરાયનું જવું. બાદ ચતુરનો જેઠ નઉતમલાલ કટકીક રાડીરાડો જેઠી તથા હજમ સાથે ચતુરનું માથું બોડાવવા આવે છે, ચતુર તિરસ્કાર કરી ચાલી જાય છે, બાદ વઘકુંઠનું ખરખરે આવવું, ત્યાર બાદ ચતુરનો બાપ કાણુ લઈને આવે છે, ઘેરાઓનું રડવું કુટવું, વઘકુંઠનો ઉપદેશ, લાં મવાલી શંકરનો પ્રવેશ, ઘેરાઓનું જવું, નઉતમ વઘકુંઠને ઠપકો દે છે, બાદ શંકર પોતે ઉત્તમલાલના ખરા વારસ તરીકે જાહેર થઈ નઉતમલાલને ધર ખાલી કરી જવાનો હુકમ કરે છે, નઉતમલાલ ગુસ્સામાં શંકરને મારવા લેયાને હુકમ કરે છે. પ્રેમરાયની વડીલાતનું મંગળાચરણ અને વિજય. નઉતમ લાલને ધર છોડી ચાલ્યા જવું પડે છે.

પ્રવેશ ચોથો.

કરજમાં ભારોભાર કુબેલો, વિલાપતથી પાછો ફરેલો નવનીતરાય સરલા સાથે કુંદનલાલની યુક્તથી અને ત્યાં મહેમાન બની રહ્યો છે, નવનીતલાલ કુંદનલાલનો કરજદાર હોવાથી આવી આશ્રિત વખતે છુટછાટ મુકવા બાપ દીકરી બંને કુંદનલાલને આગ્રહ પુર્વક વિનંતી કરે છે, કુંદનલાલ પાસે ફેકી દાવ સાંધે છે, વાતચિત દરમિયાન સરલાનું હૃદય મુકન્દ વિષે શક્તિ બને છે, કુંદનલાલ છુટછાટના બદલામાં સરલાના હૃદયની માંગણી કરે છે, વેરની ધુનમાં સરલા કબુલ થાય છે, નવનીતલાલનો હૃદયદ્રાવક શોક. લગ્ન તરતજમાંજ (મુકન્દના આજ્યા પહેલાંજ) કરી નાખવાનો નિશ્ચય, પુત્રીના જીવન કરતાં પણ આપરુને વધારે વહાંલી ગણતો નવનીતરાય બધું કબુલે છે, બાદ નવનાતનું જવું, વૃદ્ધ કુંદનલાલનો રસ વિકાસ. સરલાનો તિરસ્કાર, કુંદનલાલનું જવું. બાદ શાંતા અને સરલાનું રનેહ મિલન. શાંતાનું જવું, ચતુર સાથે. કુંદનલાલને આવતો જેઠ સરલાનું છુપાવું, દુષિત પ્રેમીઓના પુર્વ પાપની સ્મૃતિ. પોતાની સાથે પુનર્જન કરવા ચતુર કુંદન લાલને વિનવે છે, કુંદનલાલનો ઇન્કાર. દ્રવ્ય અસહ્ય લાગવાથી સરલા બેશુધ્ધ થઈ દુટ્ટી પડે છે.

ટેબલો

પ્રવેશ પાંચમો.

અલણુ વહેમી કમળાનો વધકુંડ સાથે કંકાસ. બાદ કમળા
નું જવું, સરલાનું કમળાને મળવા આવવું, વધકુંડ સાથેના વાર્તા
લાપમાં કમળાનો જોમ દઢ થવો.

પ્રવેશ છઠો.

શાંતા પોપટને શીખવે છે, સંસ્કારી-કુલીન શાંતાના ચલિત
મનનું સ્વભાવિક ચિત્ર ખડુ થાય છે, બંનેનું જવું, શંકરનું
આવવું, પાછળ નકિતમ પ્રવેશ કરે છે, જેડીનું આવવું. ત્રિપુરી
ની વિચિત્ર લીલા.

પ્રવેશ સાતમો.

એકતથો પાછો ફરેલો મુકન્દ સરલાને મળવાની ધુનમાં
હિંકટ હિંકટમાં વિચારમગ્ન બેઠો છે, સરલાનાં કુંદનલાલ સાથે
લગ્ન બહારગામ ગુપ્તગુપ્ત એકાંતમાં થઈ જવાથી કાંઈ એ વાત
જાણતું નથી, અબ્બણે વધકુંડ નવનીતલાલ પાસે લગ્ન સખંધે
વાત કરવા મુકન્દને સલાહ આપે છે, નવનીતલાલનું આવવું, સરલા
નાં લગ્ન થઈ ગયા વિશે શોક કરે છે, મુકન્દે જાણ સરલાના કાંઈ
ની માંગણી કરવી, સર્વ અનર્થનું મુળ મુકન્દને જ માંતી બેઠેલો
નવનીતલાલ એનો ભયંકર તિરસ્કાર કરે છે, બહારગામ લગ્ન
કરી તત્કાળ પાછો ફરેલો કુંદનલાલ આવે છે, લાં મુકન્દ આવી
પ્રણામ કરે છે, દીકરાને કુવારો રાખી પોતે પરણી બેઠેલા પિતાનું
હૃદયમંથન ! લગ્ન હૃદયે મુકન્દ અને વધકુંડનું જવું, બાદ
નવનીતલાલ અને કુંદનલાલ સસરા અને જમાઈ વચ્ચે લગ્નનો
પહેલીજ રાતે ભયંકર તકરાર. નવનીતનું ઘર છોડી આલ્યા જવું,
ખીજ બાબુથી કુંદનલાલનું જવું, સરલાના પતિના ગૃહમાં પગલાં
થેતાંજ પ્રવેશોદ્ગાર ! મુકન્દ આવે છે. માં થઈ બેઠેલી સરલાથી
અબ્બણે મુકન્દ એનો પ્રેમ યાચે છે. માર્મિક કટાક્ષો અને વ્યંગ
થી સરલા એને ખનાવે છે, કુંદનલાલનો પ્રવેશ. દ્રવ્ય જોઈ બહાવરો
બની મુકન્દને કપકો આપે છે, સત્ય વસ્તુસ્થિતિ સમજાતાં મુકન્દ
એ શુદ્ધ થઈ પડે છે, બહાવરે કુંદન જોઈ રહે છે, સરલા બંને
તરફ તીવ્ર દ્રષ્ટિપાત કરેલી ભયંકર અટકાવ કરે છે. દેખડો.

અંક ૨ જો.

પ્રવેશ પહેલો.

ધરનો રાહ ઘાટ જોવા પોલીસથી છુપાતો દલસુખ ચતુર ના ધરમાં પ્રવેશ કરી છુપાય છે. શંકર ધરમાં રડીને લાવી જલસો કરે છે. નહિતમનો પ્રવેશ અને ચતુર સાથે તકરાર. શંકર કાકા નહિતમનો ઘાટ ઘડે છે. નહિતમ ફજેત થઇ ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

કમળાના કંઠાસથી કંઠાજેલો વધકુંઠ સરલાને ફરીયાદ કરે છે. વૃદ્ધ કુંદનલાલ બન્નેના અવહાર પ્રત્યે બહેમની દ્રષ્ટિએ જુએ છે. કમળાનું આવવું, બન્નેને એકાંતમાં વાતો કરતાં જોઇ બહેમાનું વધકુંઠ અને કમળાનો કંઠાસ, સરલાની સરલ સલાહ, કમળાનું ગુરસામાં જવું. સરલા અને એનો રનેહ બન્ને શુભાવ્યાથી ભ્રમિત થયેલો મુકન્દ પ્રવેશ કરે છે. વધકુંઠની સુશ્રુષા અને દિલાસો, મુકન્દની હાલત જોઇ સરલાનું હૃદય દ્રવે છે. સંજોગનો ભોગ થઇ પડેલ પ્રેમી યુગલનું હૃદયદ્રાવક કટપાંત ! બાદ વધકુંઠ અને મુકન્દનું જવું. બહેમાયલા કુંદનનું આવવું. એક આદર્શ પિતૃ પિતા અને દુહુબનો નેતા !!!

પતિ પત્ની વચ્ચે વિખવાદ ! ગુરસામાં આવેલો કુંદનલાલ સરલાને મારવા ધસે છે, વધકુંઠનો પ્રવેશ અને સમાધાન કરાવવા પ્રયત્ન, કુંદનલાલ વધકુંઠને શીરે આળ મુકી એનું અપમાન કરી કાઢી મુકે છે.

ટૂંકાંલો

પ્રવેશ ત્રીજો.

જેડી પાસે દલસુખ પોતાનું દુઃખ રડે છે. બાદ કુંદનલાલને ફસાવી પૈસા કઢાવવાના તરકટમાં લુચ્ચો પ્રેમરાય સામેલ થવા ચતુરને ફરજ પાડે છે. કુંદનનું આવવું, કુટીલ નીતિનું દિગ્દર્શન ! કુંવારે અવતરેલા પુત્રના ખચર અંતર વિષે ચતુરનો પ્રશ્ન. ઇશ્વરના જીલ્લો સોગંદ બાઇ. કુંદન પોતાનું એ વિષે અસાંન પથ્થું બહેર કરે છે. બાદ કુંદન કમાતુર બની ચતુરનો હાથ પકડે છે. સોનેરી ટાળીનાં પરાક્રમે ! પ્રેમરાય કુંદન પાસે રૂ. ૭૫૦૦૦) હજારનો એક લખાવી લઇ એને જતો કરે છે.

પ્રવેશ ચોથો.

વધકુંઠ અને સરલાનો પ્રવેશ. લગ્નના ઘોંટાળાના રહસ્યનું ખુલ્લું થવું. કાઢને પણ ન પરણવાની હઠ લઇ ખેડેલ મુકન્દને પોતાની બહેન કુમુદ આપવા વિષે વધકુંઠે સરલાને કહેવું. કુમુદનો પ્રવેશ, ભિન્ન ભિન્ન માનવ હૃદયની ભાવનાઓનું દિગ્દર્શન! અંતમાં સરલા યંત્રવત ઉભેલા મુકન્દ સાથે કુમુદનો હસ્તમેલો પડી દે છે. ટેબલો.

પ્રવેશ પાંચમો.

પોતાની દીકરી ગુલાબ શંકરને આપવા જેડીની કબુલાત. જુહા જેપી મહારાજનું આગમન! શંકરના પ્રયત્ન નવીન ગ્રહોની અસરથી જેડીનું અંગનવુ. અણુધારી નહિતમલાલની સ્વારીનું આવી પહોંચવું. જેડી અને નહિતમલાલને એકાંત આપવાના હેતુથી ફરવા જવાને બહાને શંકરનું છુપાઇ જવું. કુંદનલાલ ફળેત થઇ કાળ મોઢું છુપાવવા બહારગામ ન્હાસી ગયો છે. દરમ્યાન કાપડ મારકીટમાં આગ લાગવાથી કુંદનલાલ અનેક પ્રકારની મોટી નુકશાનીમાં ઉતરી ગયો છે. એટલે ન્હાસી ગયો છે અને તેથી પોતાના કુંદનલાલ પાસેથી નીકળતા લેહણા રૂપીઆ પચીસ હજાર પણ કુખી જશે. બીજા લેહણુદાર વ્યાપારીઓ પણ અધીરા બની ગયા છે. વગેરે વગેરે નહિતમ જેડી પાસે કથા કરી સંભળાવે છે. બાદ નહિતમને શંકર પ્રેમરાયના પંજર્માં સપડાવે છે. પાંચ હજારની હીરાની વીંટી ગુમાવી નહિતમનું ન્હાસવું.

પ્રવેશ છઠો.

શાંતા અને કુમુદ, નણ્દ ભોગમળની મીઠી વાતો. સરલાનો પ્રવેશ. સરલાની સ્થિતિ વિષે કુમુદનું શોકાતુર થવું, બળતી આગમાં પડેલી સરલાનું ઉત્તત હૃદય! સરલા ને કુમુદનું જવું. બાદ કુંદનલાલના ટેબલના આનામથી તફાવેલ સુંગર રસ પોર્સ્ટ કાર્ડસ અને કાકશાસ્ત્ર લઇ આવી પોપટે શાંતાને દેખાડવા, વડીલોના જાના કતુકાંતો ભોગ નિર્દોષ હૃદયો બને છે. શાંતાનું અધઃપ્રતન! પોપટ વિકાર વશ શાંતાને ઘસડી લઇ જાય છે. પ્રેમલેલી કુમુદના મુકન્દને આકર્ષવાના મિથ્યા પ્રયત્નો, જવું બનેતું. બહાર ગામથી કુંદનલાલનું પાછું આવવું. પોતાની ગેર દ્રાજરીમાં મુકન્દનાં લગ્ન કરી નાંખવા વિષે સરલા અને કુંદનલાલ વચ્ચે

તકરાર. સરલાની સચોટ દલીલો. દરમ્યાન. પોપટ અને શાંતા સાથે મુકન્દનો પ્રવેશ. વડીલોના સ્વચ્છંદી બીનજવાબદાર, જીવનથી સળગતા સંસારનું આબેહુલ ચિત્ર ! બાદ બધાનું જીવું. પ્રેમરાયનો પ્રવેશ અને કુંદનને આશ્વાસન.

પ્રવેશ સાતમો.

કુંદનલાલ હાલની પોતાની પડતી હાલતમાં એક પેઢીનો રૂપીઆ અઢી લાખનો કરજદાર બન્યો છે. નવનીતલાલ એજ પેઢીનો મુંબાઈની શાખાનો મેનેજર બંની નોકરી કરે છે. કુંદનલાલની આંત બારીક થઈ પડેલી સ્થિતિનો રિપોર્ટ પેઢીને મળતાં, કુંદનલાલ પર નીકળતાં બધાંય નાણાં એકદમ વસુલ કરવા પેઢીનો તાર નવનીતલાલ પર આવે છે. આજે નવનીતલાલ કુંદનલાલ પાસે કાંઈ પણ રાગ દૂપ લેવા એ નાણાં વસુલ કરવા આવ્યો છે. વધકુંડ એને આવું ઘાતકી પગલું ન ભરવા સમજાવે છે. અમીરી ખવાસના નવનીતની સ્વામીનિષ્ઠાની પરાકાષ્ટા ! નિરાશ હૃદયે વધકુંડનું જીવું, કુંદનનો પ્રવેશ, નવનીતને બેઠેલો જોતાજ ઉશ્કેરાય છે, બાદ પોતાના આવા બારીક સંજોગોમાં રહાય આપવા વિનવે છે. કુંદનને નવનીત પ્રવૃત્તિની સ્મૃતિ કરાવે છે. કુંદન એનું અપમાન કરી જે થાય તે કરી લેવા કહે છે. નવનીતનું જીવું. પ્રેમરાય આવી કુંદનને ભટકાવે, સરલા અને વધકુંડનો પ્રવેશ. વધકુંડનું અપમાન, ઉશ્કેરાયેલો મુકન્દ બાપને સખત ઠપકો દઈ ઘર છોડી જવા તૈયાર થાય છે. સરલાનો ઉપદેશ. દરમ્યાન નહિતમ નાણાં વસુલ કરવા આવે છે. ધાંધલ. સરલા પોતાના દાગીનાની પેટીમાંથી ત્રીસ હજારનો નેકલેસ કાઢી નહિતમને આપવા તૈયાર થાય છે. એટલામાં નવનીતે આવી કુંદનલાલના ઘર પર ટાંચ મારી. માનવ પ્રકૃતિઓનું પ્રદર્શન બહુ થાય છે. નહિતમ હાથ ધસતો રહી બચે છે. સરલાનું હૃદય સૌંદર્ય, દીગમુઠ બનેલો કુંદન બહાવરા જેવો ઘર તજવા તૈયાર થાય છે. સરલા સાથે જવા પોતાનો નિશ્ચય બહાર કરે છે. નવનીત, વધકુંડ વગેરે સમજાવે છે. છતાં ન માનતાં પતિ સાથે જઈ દહાડાઈ બને છે. પતિ સાથે સરલા હસ્તાં હસ્તાં ઘર છોડી જાય છે. નવનીતનો પારવાર શોક. અંતમાં સહને ઘર છોડી

અંક ૩ નો.

પ્રવેશ પહેલો.

શુભાષ સાથે પોપટીયાની ટીપલ, જેડીએ આવી પોપટને મારવા હાથ ઊગામવો. કુંદનને મળવા માગતી ચતુરનું અચાનક આવી ચડવું, જેડીએ શરસામાં પોપટ ચતુરનો દીકરો છે એમ જાહેર કરવું, અઝાગી માતા અને કુસંસ્કારી દીકરાનું વર્ણન બાદ મિલન ! અઝાન, પોપટ પોતાના પાપ વિષે ચતુરને પ્રશ્ન કરે છે, એટલામાં કુંદને આવી ચતુરને એ નામ લેતાં અટકાવતી, સરલા છુપી રહી અર્ધું સાંભળે છે, કુન્દની વિધવાનો કુંદનને શ્રાપ. તંત્રાળીજ સરલા જાહેર થઈ ચતુરને ઘર છોડી જવાનો હુકમ કરે છે, સરલા અને ચતુરનો સંવાદ, આખરે સરલા ચતુરને શાંત કરી પોપટને સોંપી એને વિદાય કરે છે. ત્યારબાદ જેડીને નોકરી પરથી કાઢી મુકે છે. બાદ મુઠ જની ગયેલા કુંદનને આશ્વાસન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કુંદનને પૈસા વિના શાંતિ કશામાં દેખાતીજ નથી. દલસુખને ખનાવતી શેડીયો ખનાવી પ્રેમરાય એને કુંદન પાસે દસ લાખ રૂપિયા અપાવવા હાજર કરે છે. બદ્ધીસમતનાં કાળાં વાદળો વચ્ચે ઘેરાયેલો કુંદન સરલાના શીયળતા બદલામાં એ રક્ષા લેવા કબુલ થાય છે, બાદ બધાનું જતું. કુમુદ મુકન્દના પ્રમિત ચિતને ધીમે ધીમે ડેકાણે લાવે છે. સરલા વિષેનો મુકન્દનો મોહ દૂર થાય છે. એ પ્રેમી યુગલની વાતચિત દરમ્યાન સરલાનો ગર્વલંગ !

પ્રવેશ બીજો

ચતુરનો મિલકત હવે નહિતમના હાથમાં આવવાથી એની ખુસાલી, પોતાનું પાપ ન પકડાય માટે જેડીને એણે પોતાના મુતીમતી જગ્યાએ નોકરીએ રાખી છે. અનાથ બનેલી ચતુરની સુસીખતો, બાદ શંકરને હાથે જેડી અને નહિતમનો રક્ષા !

પ્રવેશ ત્રીજો.

કુંદનલાલને પ્રેમરાયની સોનેરી ટોળીના પંજમાંથી બચાવવા અને એ ટોળીનો ભેદ લેવા નવનીતલાલની સલાહથી વઈ કુંડે ગાર્ડન પાર્ટી કીધી છે. કમળાનો વિરોધ અને ઠંકાસ, મુકન્દ અને કુમુદનું આવવું. કુમુદના સંપૂર્ણ કમલાનો કમળો દૂર થવો; બાદ નવનીતલાલ, સરલા, પ્રેમરાય, દલસુખ પ્રત્યાદિ પરોણાઓનું આગમન, નહિતમ સાથે જેડી પણ મુતીમતી વેશમાં આવે છે. જેડી અને નહિતમની ફજેલી, સોનેરી ટોળીનાં પરાક્રમ.

પ્રવેશ ચોથો.

પહેલા અંકના પહેલા સીનમાં દરીયામાં પડેલો ચતુરનો વર ઉતમલાલ આજે સાંજે તાંજે ઘેર પાછો ફરે છે. નઉતમ લાલ તથા જેડીની અનેક લીલાઓ નીહાળી કંટાળેલો ઉતમલાલ ચતુર પર પડતો ત્રાસ નજરે નીહાળે છે, દરમ્યાન સુખથી રહી શકાય એટલા માટે શંકર અને ગુલાબનાં લગ્ન કરી આપી, દશ હજારની થેલી ચાંદલામાં આપી શંકરને ઘરમાંથી વિદાય થવાનું કહે છે, વૈદરાજની મોકાણમાં નઉતમ અને જેડીનો ભેદ શંકર ખુલો કરી દે છે. ઉતમલાલનો નઉતમને સખત ટપકો, જેડી તથા શંકરને પાણીચું, સંભોગનો ભોગ થયેલી ચતુરનો ફરી સ્વીકાર.

પ્રવેશ પાંચમો.

સંપુર્ણ ગરીબીનો લહાવો લેતી સરલા કુમુદ અને મુકન્દનું મળવા આવવું, મા દીકરાની માયાલરી વાતો. બાદ બધાનું ઘરમાં જવું, લોકોથી મોટું છુપાવી રહેતી શાંતા બીજા બાળુથી લાકડાં વીણવા જંગલમાં ચોલી જાય છે, શાંતાની શોધમાં સરલા આવે છે, બીજા બાળુથી દલસુખ સાથે પ્રેમરાય પ્રવેશ કરે છે. દશ લાખનો ચેક દેખાડી સરલાનું અપમાન કરે છે, કુંદનલાલે આવી સરલાને ધમકાવવી, નવનીતલાલનું આવવું, કુંદને સર્વ આરોપ સરલાને શીરે દોળી દેવા, નવનીતલાલની તપાસમાં પાપી એનાં પાપ ઉધાડાં પડે છે, વછકુટે પોલીસ સાથે આવી પ્રેમ રાય તથા દલસુખને પકડવા, કુંદનલાલ આ સર્વ બનાવોથી અર્ધ ગાંઠા જેવો બની જાય છે. દરમ્યાન પોલીસની નજર ચુકવી નહાસી છુટવા પીસ્તોલ ખુંચવી લઈ પ્રેમરાય ગોળી છોડે છે. લાકડાં વીણી પાછી ફરતી ગિચારી શાંતાને ગોળી વાગે છે. શાંતા તત્કાળ મરણને શરણ થાય છે. હવે બીલકુલજ પાગલ થઈ ગયેલો કુંદન વેલછામાં દોડતો જઈ કુવામાં પડી મરી જાય છે, સરલા પણ કુવામાં પડવા દોડે છે. નવનીત અટકાવે છે, સરલાને વૈધવ્યાવસ્થામાં ભેષ નવનીતલાલનું કલ્પાંત, મનુષ્ય ધારે છે શું ને પ્રભુ કરે છે શું ?

ૐ

પ્રતિ

એ કોનો વાંક?

નાટકનાં ગાયનો,

સ્તુતિ

(૧)

બાળાઓ:-

અસરણ સરણ તું
અશરણ શરણ તું
દાતા ત્રાતા વિશ્વ વિધાતા—અસરણ
આધી ઉપાધી વ્યાધી વિદારણ
મારણ તારણ તું જગ કારણ
જગજીવન તું જીવન ધન તું
ભવ ભય સંકલ હરણ તું—દાતા

(૨)

સરલા:-

આશા અમોને નચાવે, અભાગી આશા અમોને નચાવે
ગરીબાઈ આશા ગંને જેતડીઓ હી ચાળે હી ચકાવે
આશા નીરાશાના પાસા જોયા
વેચાયા એક ભાવે,—અભાગી
કુડાં કામો કરવા અમને, આશા અરે લલચાવે
ધન હરવાના જુઠાં ધંધા, આશા સહને કરાવે—અભાગી
હડ હડ થાયે ઘર ઘર ભટકી
તોયે શરમ ન આવે
વેણ અનુસવીનાં એ સાચાં
આશા સહને સતાવે—અભાગી

સરલા—

ચોર ચીતડાનો બાઈ આ તો કેવો ચકોર

હસ્તે મુખડે ઉભો સામે છે નિર્લજ નઠોર—ચોર

મુકુંદ—દઈ ચુંબનનું દાન ગોરી શાને કરો શોર

સરલા—ઓ મારે કોઈ દોડો અહીં આવ્યો છે ચોર—ચોર

સજ્જન પણ દુર્જન ચોર હશે તે સમજી આવો

મુકુંદ—જાણ્યા પછી કાં નીચું ઢાળો આ મુખડુ લાજો

સરલા—વિચારું મનમાં બાધુ શા બધનમાં

સપડાઈ સંકટમાં હું અબળા કમજોર—ચોર

(૪)

ગુલાબ—

હું નાની લોગી બાળાને કાં લુચ્ચી કહી ભર

કાલા કાલા કામણગારઃ બોલ બોલી કા ફસાવે

પોપટ—હું છું ભ્રમર લોગી સદા ભટકું ગુલાબ ડાળે

ગુલાબ—ડંખીલા એવાને પરણી કોણ જીવન બાળે—હું

પોપટ—ગુલાબે પણ ડંખીલા કાંટા તે કોણ ભાળે

ગુલાબ—જા.....જા.....લુચ્ચા પાછા કાં શરમાવે—હું

(૫)

શાંન્તા—

નથી જહાંગીરીમાં બાન્દાની નથી ફકીરીમાં

ઉડે ઉડે ઉતરી ભાળો અંતર અટારીમાં—નથી

સરળ સ્નેહ મયાદીત સ્વાસ્થ ક્ષમા વૃત્તિથી પુર હો

દાન દયા આદર્શ સાથે સત્ય નીતિ ભરપુર હો—નથી

અંગે ઉજળો બગલો રૂપાળો
 મયુર કળાધર ઠાઠ નીહાળો
 ઢોઢીલ મેના શુક પ્રીતે કાં પાળો
 મુકો ખાન્દાનીનો ત્યાં સરવા.....જો—નથી

(૬)

શંકર—

ક્યાં ચાલ્યા ઓ ટાકા નહિ દડે જાંવા
 નૌતમ—મસાણુમાંથી ઉઠી આવ્યો મંદત મલીલા ખાવા—
 શંકર—સુના આ સંસારમાં મને કોણ દીલાસા દેશે
 નૌતમ—કાકી તારી ઉભી આંગણે તારાં છાજ્યાં લેશે
 શંકર—કાકા વિયોગે તારા મરીશ હું ઝુરી ઝુરી
 નૌતમ—કોનરેળલનો કાન પકડી તારી ભરીશ જુરી
 શંકર—જોળને પાણીએ નાહી ક્રિયા કરજો પુરી
 નૌતમ—તે દાડે તો દીકરા હોંશે આશુ લાડુ પગી

(૭)

નવીનતરાય—

સરદયને સદા પાસ, કાંસીની આ સંસાર
 કણ્ણનો દંભ કોળ ગળાકાંસુનો વ્યવહાર—સરદય

સાંખી

યાએ ગરબુ લોળા દીન દુઃખી સ્હાય બની લાચાર
 દર્મ દીલાસા આશા અર્પી ભક્ષ કરે નીરધાર
 યદ્ય ઠાવકો બગ ઠગ સરીતા તીર પ્રતિષ્ઠા સ્થાપે
 અન્ન અર્મ ઓઢી વરૂ દલે ભરે ઉદર નીત પાપે
 વિશ્વાસે હુએ વહાણ દગાખાજોની દુનીયાં છે
 છાતીએ બાંધી રહાણ, તંરવી આજ દુનીયાં છે—સરદય

શાંન્તા—

ચુંબન વીણુ તો સ્નેહ ન જામે
 (તમે) જુઓ જગતના ખેલ (૨)
 ચુંબનને ચટકે ધોવાયો, સ્નેહી મનના મેલ—તમે
 સરલા—હારે જ્યારે વદતા વાણી આખે આંખ હસી દે દહાણી
 દીલથી દીલ દબાવી કહેતું, કંઈ કંઈ કીસ્સા કહાણી
 વસમી વાતો એ સુરકેલ, સમજવી નથી અન્યને સહેલ—તમે
 શાંન્તા—પશુ પક્ષીઓ જુઓ ખીચારાં
 વાણી વીણુ વીચરે દુખીયારાં
 સ્નેહ ઉમળકો મૌન વૃત્તિએ શમાવે ચુંબન દ્વારા
 નીર્મળ સ્નેહ તણી એ વેલ
 પોશવી ચુંબનથી કરી ખેલ—ચુંબન

(૯)

ગુલાબ—

સાજનીયારે તારા દરશનીયાં વીણુ હું તો ઘેલી
 તનડામાં તાન તારા મનડામાં માન
 કેમ રેલાય રંગ રસ હેલી, રે—તારા
 લાગે રૂપાળો કેવો રાણી જાયો
 નેહલો લગાડી કાં રસીયા રીસાયો
 પાલવડે વાયુ ઢોળું કાં મુગાયો
 મંત્ર મીઠડા સુણાવ માન મેલી, રે—સાજનીયા

(૧૦)

સરલા—

વિષમ ભવજલ વિષે આ દેહ નાવલડું તણાયે છે
 હુમે ડાહ્યા બહુ જાની ત્યાં પાગલ પાર પામે છે—વિષ

હવન સંગ્રામ આ સંસાર જ્યાં છે સ્વાર્થના પોકાર
બહુ બળીયા જતાં તળીએ, મુખે પાગલ વીરામે છે—વિધ
પ્રણય ને સ્વાર્થના પત્થર, ઉરે બાંધી હુએ દુનીયાં
એ બેપરવાહી પાગલને કીનારો આખ સામે છે—વિધ

(૧૧)

સરલા—

જેર

વરલકી રાત તો રાહતએ બસર હોને દો
શામહીએ એ થમકી કે સહર હોને દો
છેડતે કથું હો બુવાનીમે હઝીનો કે અમીર
રાતહી ભરકા ચેહુ જોળન હય સહર હોને દો

ગાયન.

નાલએ બુલબુલએ દિલપે ચોટ અયઝી લગ ગઈ
રોતે રોતે બાંગ બાંકો આજ હિગઝી લગ ગઈ—નાલએ
દરદે દિલને ઉઠકે પહેલું વહી ચોકા દિયા
આંખ બદલી અય અમીર ઉસને મય ગિસ્મલ હો ગયા
રાત ભરમે જળ આંખ મેરી લગ ગઈ
બહાં નિગાહ તિરછી હુઈ ચહાં દિલપે બરછી લગ ગઈ—નાલએ

(૧૨)

સરલા—

થમકી ચપળા સમ ચાલી ગઈ
ઘડી મુખની એ હવન બાળી ગઈ—થમકી
સ્નેહ સંબંધ છે સ્વાર્થની બાજી
મુરખ મન મલકે બની રાજી
અંતે ઠગાયે ફસાયે મુઝાયે
(એ) ભરમનું ભાન કરાવી ગઈ—થમકી

(૧૩)

ચતુર—

ખાન્દાની નથી તુજ ખમીરમાં
 લલે ગણતી થાતી હો અમીરમાં—ખાન્દાની
 સ્વાંગ શાહુકારીનો કર્મો છે કાળાં
 છુરી ખગલમાં કરમાં છે માળા
 પડયું સોમલ સુધાસમ ખીરમાં—ખાન્દાની
 દુરથી દેખાતા દુંગર રૂપાળા
 હૈયા હેઠળ હાય પથર કાળા
 ન હોય સંલવ કુન્દનનો કથીરમાં—ખાન્દાની

(૧૪)

કુંમુદ—

પપૈયા પીયુ ગોલ ગોલ પીયા અખોલને યોલાવ
 વર્ષી રહી રનેહ સુધા રચ્ય આલી ખાલી સાવ—પપૈયા
 શાન્તા—વર લાવી, વર લાવી ઓ લાલી
 કુંમુદ—(કયાં છે) એમારે કેવી ધીવરાવી—પપૈયા
 શાન્તા—વર નહિ પાશુ વરદાન લાવી
 આજ અખોલા છુટશે લાલી
 કુંમુદ—(હાશ) જગમાં સહુ લાલીને મળજો નણદલ આવી
 શાન્તા—અગે અંગમાં રંગ અનંગ ઉમી કેવી આવી—પપૈયા

(૧૫)

ચંદુમુદ—

ડગ મેલો ને રે વિચારી
 પ્રવાસી જન ના રે બનો નાદાન
 સુલલ તો નથી પ્રણયનાં પાન—ડગ...

કાંટા વેરાયા વાટે ઘાટે
 (છે) ડગલે ડગલે હાણ
 સુમન સુરંગી ભાળી ચુટે નીવડશે અંગાર
 હેમ પાત્રમાં અમૃત માની હોઠે ન ધરશે લગાર
 મૃગજળ પાછળ દોડી તૃયાતુર
 ગાણીલ જોયે જાન—ડગ

(૧૬)

સાખી

નવનીતરાય

ચારીત્ર હીણુ દણુ લર જગે, દંભ હોળે પંકાય
 પણ હીરલા વીરલાની કીમત લીલી વીના અંકાય
 પ્રતિષ્ઠા પોશાય પોદક દુનીયા પોલાણે
 અજાની જ્યા અંજલય લરમ લેદુઓ તે જાણે—પ્રાન
 ગુલાબી સુદર પાંખડી હેડળ કાનલ ગુળ છુપાયા
 સુળ સુકોમળ કમળ તણાં નો કાદવ ગાંધી દટાયા—લરમ
 હુજમ કરી નોકા નીત સાગર રતનાકર કહેવાયા
 વિપધર કાળા નાઝ સુવાળા મણીધર નાગ ધરાયા—લરમ

(૧૭)

ગુલાબ—

ગુલાબ—નહિ જોઈયું (૩) તું જા
 પોપટ—તું રીસાતાં મારી તો ઉડી ગઈ મજા—નહિ
 ગુલાબ—પરિક્ષા પ્રેમનીમાં પોપટજી બીલકુલ નાપાસ છે
 પોપટ—એવડા અતુલવનો નાપાસ લાલ ખાસ છે
 ગુલાબ—હજીયે તું થઈ નફર કાં કાલો, થેલો થાય છે

પાપ--(ગુલાબની સુગંધી વીણ આ જીવ હડી ભય છે)
 ગુલાબ--બસ બેસી રહે થઇ ચુપ એ...તને છે સજ્જ--નાહ

(૧૮)

સરલા--

હો મુસાફર જાગ જાગ સુતો શું સોડ તાણી
 પંથે પડી ચાલ ચાલ, સમયને અમુલ જાણી--હો
 ઉંઘમાં ગુમાવી તે ઘડી જે ભલે ગઈ તે ગઈ
 સમયનો કરી લે સાથ બાજી હાથ રહી તે રહી
 તીમીર ટળે પાપ બળે કાન્તિ મળે શાન્તિ મળે
 ભાવીને તું ભેટ હસી
 શાને લાવે આખ પાણી--હો

(૧૯)

કુમુદ--

જગત વ્યવહાર જોડે છે પુરુષને પ્રકૃતિ સાથે
 લગનની લહાણ લેવાને પ્રણયના પંથીઓ ક્યાં છે--જગત
 બુઝો નરનારનાં જોડાં ક્રુધાતુર રૂપ યૌવનનાં
 બધાયે દેહની ગાંઠે રદયનાં દાન ત્યાં ક્યાં છે--જગત
 પુરુષ અજ્ઞાન સ્ત્રી નાદાન શું જાણે જીવન શાને
 ભટકતા શોધતા બકતા બળનો શાન્તિનો ક્યાં છે--જગત
 નથી જ્યાં રોહની સુગંધ, નથી મીઠાશ જીવનની
 પરમ પંથે વીચરવાને સમર્પણ આત્મના ત્યાં છે--જગત

(૨૦)

તંકર--

ધીમા ધીમા ચાલો રે મુનીમજી
 પતલી કમર બલ ખાયરે

બાણ નયનોનાં એવાં કાંતલ

જડ પથર આ પાણ થઈ જાય—ધીમા ધીમા

નૌતમ—જખમો ઉંડારે શંકરીયા

દીલના આજ સહ્યા નવ જાય

જેઠીમાં છવ પેઠો મારો

શંકર—ચોંકે પડ્યો સુધાય રે

નૌતમ—અરરરરર હાય, અહીં કંઈ થાય—ધીમા

જેઠી—સુણ સુણરે શંકરીયા તું દીયરીયો મારો થાય

શંકર—છે બહુ પાકો મારો કાકો

કોણ તમારો એ થાય

નૌતમ—અરરરરર હાય અહીં કંઈ થાય—ધીમા

(૨૧)

નાચનારીઓ—

કહેતે હે શૌકસે આયે મેરી મહેશીવમે' અમીર
સાથ ન લાયે' મગર હુટને વાલે દિલકો

તાક કર તીરહી મીનેયે લગાયે બલીમ
ચુંહી નીકલે' મેરી હસરતકે નિકાલે દિલકો

મારહી ડાલતે હે ગેસુઓ વાલે દિલકો
પેચ પર પેચ હે અટલાહ બચાલે દિલકો
કીસ ઉદ્દતમે' પઠે બનકે લાલે દિલકો—મારહી

ઉનકે ગે સુતો બલા હો કે પઠે હરે પીછે
બેડસે આજ ન છોડે'ગે કાલે દિલકો
ઇસ મુમીનતસે અબ અટલાહ નીકાલે દિલકો—મારહી

ચતુર—

કયાં જઈ કહે વાતો દીલની વીધવા
 હું જ દાવાનળ સળગ્યો યોગમ
 અશ્રુ સીંચને કેમ એ ચોલવાય—કયાં
 નાથ અનાથ બનાવી આલ્યા
 અબળા શીરે હું ખડાં વર્ષાવ્યાં
 સ્વજન વેરી થઈ હસી રહ્યાં
 થયું હુલ્લ રડવું જગ માંય—કયાં

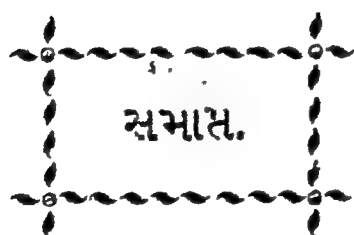
(૨૩)

શંકર—

કરી સર્વ નાશ અંતે નીરાશ થઈ આ
 સળમરીન કયાં જાલી—કરી
 નૌતમ જેવી ડૂંડનોટની રહાય લઈ કુલી કાલી
 અંતે ઘાયલ થઈ સૂકી ગોલીમાં ચાલી—કરી
 હોસે હોસે સુખી કુટુંબોને પાયમાલ તેં કીધો
 ટોરપીડો છોડીને છાના પ્રાણ કંઈકના લીધા
 જેડી—એ તો છે મારો ધંધો એમાં તું શું સમજે બંધો
 શંકર—તારા ગેળી ગોળાથી ટક્કર જલે આ બદો
 જેડી—ફાંકડા મૂરખથી હુનીયાં નથી ખાલી
 એક નહીં તો બીજાને સપડાવવા હું આ ચાલી—કરી

સરના—

ગરીબીને ન હીલો રે, ગરીબી છે પ્રભુ ખ્યારી
 રહે ખુશ હાલમાં નીત્યે, ગરીબીની ખુબી ન્યારી—
 નથી મહેલાતની મસ્તી નથી ઠંડરાતની સૂસ્તી
 સદા દંભ ડોળ વીણુ હુસ્તી, ગરીબીની સઘચારી—
 માન મદ મોહુ ને માસર, વસ્યાં શ્રીમંતને અંતર
 રચ્યા ત્યાં પાપના ડુંગર, શુભં ન બાદળ જતા હારી—

રોયલ નાટક મંડળી.

એ કોનો વાંક?

નાટકનાં ગાયનો અને ટુંક સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

શેઠ મહારાંકર વેણીશંકર.

રોયલ નાટક મંડળીના માલેક, મુંબાઈ

લેખક,

જામન.

ડાયરેક્ટર,

મી. સોરાબજી મેહરવાનજી કાવક.

આવૃત્તિ ૧ લી

*

પ્રત ૫૦૦૦

સર્વ હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.

સને ૧૯૨૬.

કિંમત ચાર આના.

“ સુંદર વિલાસ ગ્રંથ ” માં
વલ્લભાચાર્ય સુંદર કવિએ લખ્યું.
રાજકોટ-૫૨૧.

નાટકનો હુંક સાર.

અંક ૧ લો.

મંગળાચરણ.

- મ, ૧—વચ્ચહરણ: ગોપગણની શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માની શ્રુતિ, કન્યા, ઓતું. મોળાકતના વૃત નિમિત્તે યમુનાંજમાં નહાવા આવવું. કન્યાઓ લુગડાં ઉતારી નદીમાં નહાવા પડે છે. તે કૃષ્ણ તેમનાં કપડાં લઈ, કદમ્બપર ટીંગાળી, પોતે કદમ્બપર ચડે છે. ગોપીઓને ખબર પડતાં દીનવાણીથી કપડાં પાછાં આપવા યાચના કરે છે, એટલે પ્રસન્નતાથી શ્રીકૃષ્ણ તેમને લુગડાં પાછાં આપે છે, અને રાસ રમાડવા વરદાન આપે છે.
- મ, ૨—રાધાજીની શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની પ્રેમ લાગણી. લલિતા તથા બીજી સખીઓ કૃષ્ણને ઓલાવવાની યુક્તિ શોધે છે એટલામાં રાધાજીની માતાનું આવવું. રાધાપર ખીન્નવું. સખીયોના પ્રપંચથી છેવટે રાધાજીએ પોતાની સખીઓને ઘડને ગોરસ વેચવા જવું.
- મ, ૩—દાણુસીલા. શ્રીકૃષ્ણની તથા ગોવાળીયાઓની ગમ્મત. કન્યાઓનું ગોરસ વેચવા આવવું. શ્રીકૃષ્ણ તેમની પાસે દાણુ માગે છે. રાધા, લલિતા તથા બીજી સખીઓ આનાકાની કરે.

નથી. તેને ઘરમાં પુરે છે. લલિતા, પ્રેમલક્ષણા ભક્તિના દોરમાંને દોરમાં મૃત્યુવશ થાય છે.

અ. ૩—રાસલીલા—લલિતાનો પ્રક્રમદેહ શ્રીકૃષ્ણનાં ચરણક્રમલમાં નમે છે. શ્રીકૃષ્ણ તેનો ઉદ્ધાર કરે છે. આ સીનમાં શ્રીમદ્ભાગવતના દશમસ્કંધમાં કહેલા કૃષ્ણાવતારના રહસ્યનું સ્પષ્ટી કરણ કરવામાં આવ્યું છે. ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણને કહે છે કે જો આપ પરમાત્મા હો તો અમે આપની શક્તિઓ છઠ્ઠાએ, આપ આત્મા હો તો અમે આપની વૃત્તિઓ છઠ્ઠાએ આપ દેહ હો તો અમે આપની ઇન્દ્રિયો છઠ્ઠાએ અને સામાન્ય પુરૂષ હો તો અમે આપની સ્ત્રીઓ છઠ્ઠાએ. તેવીજ રીતે રાસલીલાનો અર્થ હાલના જમાનામાં લોકો જે સ્થુલ ભાવમાં લે છે તેનું પણ રહસ્ય સમજાવવામાં આવ્યું છે. શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓને આપેલો ઉપદેશ. ગોપીઓની શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યેની પ્રેમલક્ષણા ભક્તિની પરાકાષ્ટા.

અ. ૪—કૃષ્ણ તથા બળભક્તને તેડવા અકુરજ આવેલ છે તે ઋષ્યભને મળે છે. ઋષ્યભ તેમને નંદરાયનું ઘર બતાવે છે અકુરજ નંદરાયને “તમને તમારા પુત્રો સહીત કંસ ધનુર્ધરાગ કરે છે તેમાં બોલાવેલ છે” એમ કહી તેડી જાય છે. કૃષ્ણ ઋષ્યભને પણ સાથે લઈ જાય છે. રાધા, કૃષ્ણ સાથે જવા તૈયારી કરે છે. કૃષ્ણ તેડી જતા નથી.

અ. ૫—કંસની કચેરી—શ્રીકૃષ્ણને મારવા કંસના પ્રયત્નો. પોતાના પિતા, તથા બહેન તથા બનેલીની જુરી હાલત કરી પાંજરામાં પુર્થી છે. એટલામાં નંદરાયજી પોતાના પુત્રો સહિત આવે છે, કૃષ્ણને કંસ મલયુદ્ધ કરવા કહે છે. મલ્લયુદ્ધમાં બન્ને જીતે છે. આથી કોયે ભરાઈ મ્હાવતને તેના પર હાથી છોડી મુકવા કહે છે હાથીને પણ કૃષ્ણ મારે છે ને છેવટે કંસને મારી નાંખી તેનું માથું તેના સસરા જંજાસંવ પાસે મોકલે છે. ને પોતે દારીકામાં જવા સારૂ સર્વને મહેલમાં મોકલે છે. ત્યાં રાધા આવે છે. રાધા, સાથે લઈ જવા ચાચના કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ મહેલ ઉગડે છે. રાધા જોગણ વેશ ધરે છે.

અંક ૩ નો.

- પ્ર. ૧—ઈક્ષિણી તથા સખિયોના વિનોદ. રાધાનું કૃષ્ણદાસી નામ ધારણ કરીને જોગણ વેશે આવવું. રાધાનો કૃષ્ણ પ્રત્યેનો ભાંડતભાવ જોઈ ઈક્ષિણીને પણ કૃષ્ણ માટે પ્રેમલાગણી થયી. ઈક્ષિમકુમારનું આવી પોતાની બહેનને શિશુપાળ જોડે પરણવા કહેવું. ઈક્ષિણીએ તેનો તીરસ્કાર કરવો. છેવટે પત્ર આપી બ્રાહ્મણને કૃષ્ણને તેડી લાવવા મોકલવો.
- પ્ર. ૨—સુદામાજીની દારિદ્રતા. સરસ્વતીનું તેમને શ્રીકૃષ્ણ પાસે યાચના કરવા જવા કહેવું. આનોકાની કરતાં છેવટે સુદામાજી યાચના કરવા જાય છે ને તાંદુલ ભેટ તરીકે લેતાં જાય છે.
- પ્ર. ૩—શ્રીકૃષ્ણનો પટરાણીઓ સાથે રાગરંગ. સુદામાજીનું આવવું. તેમનું આતિથ્ય કરવું. તાંદુલ લઈ, ખાઈ, તેના ધરને ઠેકાણે નવનિધવાળા મહેલ કરવા. બ્રાહ્મણનું આવવું, કંકોત્રી જોઈ શ્રીકૃષ્ણે ત્યાં જવા તૈયારી કરવી. સત્યભામા તેમને વાપી રાખે છે છેવટે કૃષ્ણ જાય છે. સત્યભામા કૃષ્ણ સાથે લક્ષ્મીજીની મૂર્તિ મંગાવે છે.
- પ્ર. ૪—ઈક્ષિમકુમાર કૃષ્ણને મારવાના વિચારથી પોતાના ચોધ્યાઓને દેવળનું સાવચેતીથી રક્ષણ કરવા કહે છે. ઈક્ષિણી સખીયો સાથે માતાનું ધ્યાન કરવા આવે છે. એકલી મંદિરમાં જઈ ધ્યાન કરે છે. શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ થાય છે. ઈક્ષિમકુમાર શ્રીકૃષ્ણને પોતાની બહેનને ન લઈ જવા કહે છે. કૃષ્ણ માનતા તથા. ઈક્ષિ, કૃષ્ણની સાથે યુદ્ધનો આદર કરે છે. કૃષ્ણ ઈક્ષિને મારવા જાય છે. ઈક્ષિણી પોતાના ભાઈને ન મારવાની આજીજી કરે છે તેથી શ્રી કૃષ્ણ ઈક્ષિને જવા દે છે ને પોતે ઈક્ષિણીને લઈને જાય છે.
- પ્ર. ૫—સુદામાજીના મહેલ—સુદામાને બ્રમ થાય છે. પોતાનું કુંપડું ન જોઈને મનમાં ખેદ થાય છે. ગોપલામાં સરસ્વતી આવી તેમને લઈ જાય છે. દરવાજામાં દાખલ થતાં વૃદ્ધાવસ્થા

જતી રહે છે ને યુવાવસ્થા આવે છે. પતિ પતિન પ્રભુનો
ઉપકાર માને છે.

૨૬. ૬—શ્રીકૃષ્ણ ભક્તદાસનું નામ ધારણ કરીને રાધાને વનમાંથી
ઢેરી લાવે છે. પ્રેમભાવનાની પરાકાષ્ટા.

૨૭. ૭—સત્યભામા રૂક્મિણીને લક્ષ્મીની મૂર્તિ જાણી પગે લાગે
છે. કૃષ્ણ આવી કહે છે કે એ રૂક્મિણી છે. ત્યારે સત્ય-
ભામાને લક્ષ્મીની મૂર્તિ માટે શંકા પડે છે. અપ્સરાને
પૂછે છે તે કહે છે કે ઇંદ્ર કહેશે, તેથી રૂક્મિણી ઇંદ્રને
બોલાવે છે. પૂજતાં, ઇંદ્ર કહેજે કે તમે લક્ષ્મી નહિ પણ આ
(રૂક્મિણી) છે નટ અન્ના, શંકર, બાલ કહે છે કે તમે લક્ષ્મી નહિ,
સત્યભામાને કોઈનું માન્યામાં આવતું નથી છે તો શ્રીકૃષ્ણ
કહે છે કે આ આસન પર લક્ષ્મીજીજ્ઞ થી શકશે.
તેમ હો તો પધારો, સત્યભામા પગથી એ ચોંટી જાય છે.
મુક્ત થયા શ્રીકૃષ્ણને યાચે છે. શ્રીકૃષ્ણ ભક્તિ માર્ગ જા-
તાવે છે. સત્યભામા ભક્તિને બોલાવે છે. રાધા આવે છે,
મોક્ષના માર્ગની સમજ પાડે છે. સત્યભામાનો ગર્વ ઉતરે
છે. તેની યાચનાથી શ્રીકૃષ્ણજી ચતુર્ભુજ રૂપે દર્શન આપે
છે. છેવટે આનંદ.

પાત્રોનું લાંસટ.

પુરુષ વર્ગ

નંદરાય—શ્રીકૃષ્ણના પાળક પિતા.

શ્રી કૃષ્ણ—પરમાત્મા.

બળભદ્ર—તેમના મોટા ભાઈ.

કંસ—મથુરાનો રાજા.

અકુરુ—શ્રી કૃષ્ણના કાકા.

સુદામા—શ્રી કૃષ્ણના પરમ ભક્ત અને ખાલ સખા.

શંકર
બ્રહ્મા
દીદ્ય
નારદ

દેવતાઓ.

રુક્મિભૂમર—રુક્મિણીનો ભાઈ.

ઋષભ—એક ભરવાડ.

સ્ત્રી વર્ગ.

યશોદા—નંદરાયજીની સ્ત્રી.

રુક્મિણી
રાધાજી
સત્યભામા
જાંબુવતી
કાલિદેવી
ભત્રવિદા

.....શ્રી કૃષ્ણની પટરાણીઓ.

અંદા
ભદ્રા
વિશાખા

.....રાધાજીની સખીયો,

લલિતા—રાધાજીની સખી અને ઋષભની સ્ત્રી.

સરસ્વતી—સુદામાજીની સ્ત્રી.

સિવાય—ગોકુળવાસીઓ, વૃન્દાવાસીઓ, દાનીયો, દરબારીઓ, અપ્સરાઓ, દારપાળ, ગોરાળ, ગોવાળણીઓ, સખીઓ, દેવમણ, લલિતાનો ભાઈ તથા જામી વીગેરે વીગેરે.

શ્રી

કૃષ્ણ ચરિત્ર.

નાટકનાં ગાયનો.

અંક ૧ લો.

સુમધાર:—

(૧)

મંગલ ગાયો ગાયો પ્રભુ યશ,
આનંદ આનંદ ઘાય સદાય સહુ ગૃહે;
વિભક્ષ ભક્તિ રસ વહે ગુણી થાયો-મંગલ-
કૃષ્ણ કથામૃત પાવનકારી પ્રીતે ગામઝે,
લેવા સંતો આવો, પ્રેમ રસ લ્હાવો-મંગલ.

નરી—

(૨)

ગાઈ ગાઈ ગુણ પ્રભુના, યશ વિભુના, સ્નેહ ધરીને,
શુભ સતિ આગે દસા રીતે;
નામું સીસ હે લગલિશ પ્રેમ ધરીને-ગાઈ.
દેવોના સંહાર માટે, દેવો તથા કોડ પુરવા કાળે;
અવનિયાં અવતાર ધારી, ભક્ત કિહારી,
લંદન કંઠે શ્રી હરિને-ગાઈ.

(૧૨)

શ્રી ૫:—

(૩)

પ્રગટ થયા નારાયણુ વૃજ ભૂમીપર,
દેવ કાર્ય કરવાને માટે શ્રી શ્યામ સુંદર-વૃજ.

વિકટ કૃણી તણી પ્રબળ હાયા ભેષ,

સંસાર વિષે ભક્તિ ધર્મનો,

માર્ગ વિસ્તારવાને માટે;

જીવોના ઉદ્ધારને કાળે કહણા કરીને પધાર્યા છે નટવર-વૃજ.

(૪)

કન્યાઓ:—

ચાલો ચાલો સખી જનનાંજમાં નહાવાને કાળે,

વૃત આચરીએ એવી વીધે ને કુંવારીને હાને-ચાલો.

શ્રદ્ધા—કાલાયની વૃત ને કરે, કુંવારી કન્યાય,

પામે વર મન માનતો, એવો છે મહિમાય;

કન્યા—આશીષ માતની માગો લગ્નએ આ.....ને-ચાલો.

(૫)

જાનુડી:—

બાઈરે શામળીઓ લાગ છે લટકાળો, રૂપાળો એતો,

લાગે મતનાળો મને નહાલો—શામળીયો.

છેડો મારો પકડે છખીલો,

છાતો રહી છેગાળો;

પેલો મધુરી મોરલીવાળો, રૂડો રહીયાળો,

છખીલો રસીક નંદલાલો.

હું તો પરણી કાનડ કાળો—શામળીયો.

(૭)

રાધા:—ઘેલીરે મને કીધી નંદજીનારે નંદે,
પડી હું તો રસીલાને છંદે—સખી—ઘેલી.
કામણુગારાં લોચનીયારે.
પ્રાણુ કર્યા પરવશ મારા,
વાંસલડીયે હહે લગાડી,
પાડી મને છળીલાને શંદે—ઘેલી.

(૮)

ગોપીઓ:—કાનડ લ્યો કોઈ નરનારી,
અમૃતથી અતિ મિષ્ટ છે અને વળી સુખકારી.

રાધા:—એ.....મટુકીમાં મોહન ભર્યો
લેતાં તૃપ્તી થાય.
વેચું મુંદર શ્યામજો મારે હૈયે હરખ ન માય—કાનડ.

(૯)

રાધા:—મને રોકી રહ્યા શીદ વનમારે ?
શીદ વનમારે, સખી જનમારે,
શું છે મનમારે ?—મને.
અલખેલા શો આવડો આડો ?
દહી નથી નંદ ભૂવનમારે ?—મને

કૃષ્ણ:—ગોરસ તારું લાગે મીઠું,
ટાઢક થાયે તનમારે—મને.

રાધા:—ગોરસ કેરાં દાણુ તે શાનાં ?
લીધાં વેચાતાં વચનમારે—મને.

(૧૦)

રાધા:—ન અગ્રો આધા રહેજો અવખેવડા,

કૃષ્ણ:—પીશું અંદે ભરી અધરામૃત મુંદરી.

રાધા:—આ શ્યામ રંગ લાગે અંગ
કાળી કાળી થાઉં હું આ છેલડા—આધા.

રંગવાળી લક્ષ્મીને આજ સાહેબા તમે-લાવજો.

પ્રીત તમારી હોયજો હું ઉપરે,
લુલી જાય માનવી, એવી મૂર્તિ આણવી;

જાણે હોય જીવતી એકલ ને વળી નવી,

મેઘાં મૂલ આપી લાવો અમારે કાળે સાહેબા-૨૩

રૂકિમણી:—

(૩૫)

સખીરે, પ્યારા રસીક મોહન હજીએ કેમ ન આવે ?

ના બચાવે,

શ્યામ-સુંદર-સંદેશો સ્નેહનોહ સખી! હજી ન કેમ કહાવે?—સ.

આતુર આંખથી બહાલાની વાટડી જોઈને થાકી ગઈ,

અંતરની આશા ઉડીને અકળાવે-હજી.

(૩૬)

રૂકિમણી:—પ્રાણ પ્યારા પ્રભુજી હો મહારા ભરચાર,

નહિ ન્યારો થવા દઉં લગાર હું-પ્રાણ.

કૃષ્ણ:—જોઈ પ્યારી મારી, આવિ ભકિત તારી;

પ્રિયે જુલે મનહું આરંભ્યાં આ વાર-પ્રાણ.

શાણી રાખું હમેશ તુજને સંગાતરે,

રૂકિમણી:—કાંઈ ઉપકારી નાથ મુજને અપારરે;

કૃષ્ણ:—આલો સ્નેહ ધારી, પ્યારી મારી, આ મુજનણી

રૂકિમણી:—હર્ષ પામું મનમાંહી અપાર હું-પ્રાણ.

સદામો:—

(૩૭)

બહેચશું ભકિતનાં ભાઈ નાણાં,

કે અમે સાચી કમાણી કમાણારે-બહેચશું.

બાઈડીને ચુલ્લોને દિકરાને પાઘડી,

દિકરીનાં વાળશું આણાં;

ભકિતના સંઘજા ઘાટ ઘણવશું,

ભકિતનાં ભરશું ભાણારે-બહેચશું.

ધ્રુવ અંબરિપને પ્રહલાદ જેવા,

થઈ ગયા રાવરાણા;

રાજપાટ સરખાં તુરંજ ગણ્યાં જેનાં

ભકિતએ દિલ્લસ વીધાણારે-બહેચશું.

એ કોનો વાંક?

નાટકના પાત્રોનો પરીચય

પુરૂષ પાત્રો.

કુંદનલાલ.....એક ધનાઢ્ય શેઠીયો.
 મુકુંદ.....એનો પુત્ર
 નવનીતલાલ.....પૈસે ટકે ખુવાર થયેલો ગૃહસ્થ
 વૈકુંઠ.....એનો જમાઈ
 ઉત્તમલાલ.....(એક ગૃહસ્થ) ચતુરનો વર
 નૌતમલાલ.....એનો મોટો ભાઈ
 હલમુખ (અસલ નામ શંકર)...ખીજા ભાઈનો દીકરો
 શંકર.....એક ભટકતો મવાલી
 પ્રેમરાય.....એક લુચ્ચો વકીલ
 પોપટ.....કુંદનનો ભોગ થઈ પડેલી ચતુર
ને કુંવારો થયેલો દીકરો

સ્ત્રી પાત્રો.

સરલા.....નવનીતલાલની દીકરી
 કમળા.....વૈકુંઠની અભણ અને વહેમી પત્નિ
સરલાની સગી ખેડેન
 હંમુંદ.....વૈકુંઠની બેન પાછગથી મુકુંદની પત્નિ
 શાંતા.....કુંદનલાલની કુવારી દીકરી
 ચતુર.....ઉત્તમલાલની સ્ત્રી
 જેહી.....એક ખવાસણ કુંદનલાલની નોકર
 ગુલાબ.....એની દીકરી

એ ઉપરાંત ખલાશીઓ, માસ્તર, વેદરાજ જોશી, આચા
 પોસ્ટમેન, તારવાલો, બોય, પેરીયો, પોલીસ વગેરે વગેરે.

એ કોનો વાંક ?

નાટકનો ટુંક સાર.

મંગળાચરણ.

અંક ૧ લો.

પ્રવેશ પહેલો.

વિલાયતથી પાછી ફરતી સ્ટીમર પર મધ્ય રાત્રિએ ખંસા સીઓનો સરલા પર નિર્જન હુમલો, મુકન્દના દાથે છુટકારો. ભાવિ મિલનના લણકારની આશામાં પ્રેમી જોડું ! મુંઝાઇ ન જતાં સંજોગવશ એડન ઉતરવાનો મુકન્દનો નિશ્ચય, સરલાની નિરાશા, કેક પર વધકુંઠનો પ્રવેશ. બાદ મવાલી દલસુખનું આવવું. વાત ચિત બાદ વધકુંઠનું જવું, ઉત્તમલાલ અને ચતુરનું આવવું, બાદ આયા અને નાની છોકરી સાથે ચતુરનું મવા જવું, એકાંત જોઈ દલસુખ ઉત્તમલાલને હાંડી લઇ ફરીયામાં ફેંકી દે છે, નજીક આવતો એડનનો ડીનારો, ઉત્તમલાલની ગીસોથી સર્વનું કેક પર દોડી આવવું, કેપટનનો સ્ટીમરને ચાલતી બંધ કરી લાઇફ બોટ ઉતારવાનો હુકમ.

પ્રવેશ બીજો.

પોપટીઓ ભારતર પાસે બેસી ન શીખતાં એને હડાવે છે, ભારતર કંટાળી ચાલ્યો જાય છે, પોપટ અને શુલાળની ટીખળ, શાંતા નું આવી શુલાળને ધમકાવવું, જેડીનું આવવું, પોપટના જન્મ વિશે માર્મિક કટાક્ષ, જવું, જેડી અને શુલાળનું પોપટના જન્મનું રહસ્ય સમજવા શાંતાના પોપટને પ્રશ્ન ! પોપટના સવાલ અને જવાબ, નિર્દોષતા પુર્ણ જણાવાથી એને જાતે કેળવવાનો શાંતા નો નિશ્ચય.

પ્રવેશ ત્રીજો.

હવે વિધવા થયેલી ચતુર હુચ્ચા પ્રેમરાય વડીલ સાથે ઉત્તમલાલે ફરેલા વસીયતનામાં સખાંધે વાર્તાચિત કરે છે. બનાવટી વારસ ઉભો કરી આપવાનું તરકટ. દલસુખ જોડું અસલ

નામ શંકર છે અને જે ઉત્તમલાલનો સગો ભત્રિજો થાય છે. પણ વર્ષો પુર્વે ન્હાસી ગયાથી અને પતો મળતો ન હોવાથી એનાજ નામધારી અને એનીજ ઉમ્મરના એક શંકર નામના મવાલીને જારસ બનાવવા માટે અને ચતુર પાસે લઈ આવવા પ્રેમરાયનું જવું. આદ ચતુરનો જેઠ નઉતમલાલ કેટલીક રાડીરાડો જેહી તથા હજમ સાથે ચતુરનું માથું બોડાવવા આવે છે, ચતુર તિરસ્કાર કરી ચાલી જાય છે, આદ વધકુંઠનું ખરખરે આવકું, ત્યાર આદ ચતુરનો બાપ કાણુ લઇને આવે છે, જૈરાઓનું રડવું કુટવું, વધકુંઠનો ઉપદેશ, લાં મવાલી શંકરનો પ્રવેશ, જૈરાઓનું જવું, નઉતમ વધકુંઠને ઠપકો દે છે, આદ શંકર પોતે ઉત્તમલાલના ખરા વારસ તરીકે જાહેર થઇ નઉતમલાલને ધર ખાલી કરી જવાનો હુકમ કરે છે, નઉતમલાલ ગુસ્સામાં શંકરને મારવા લેયાને હુકમ કરે છે. પ્રેમરાયની વડીલાતનું મંગળાચરણ અને વિજય. નઉતમ લાલને ધર છોડી ચાલ્યા જવું પડે છે.

પ્રવેશ ચોથો.

કરજમાં ભારોભાર હુબેલો, વિલાપતથી પાછો ફરેલો નવનીતરાય સરલા સાથે કુંદનલાલની સુક્રિતથી એને ત્યાં મહેમાન બની રહ્યો છે, નવનીતલાલ કુંદનલાલનો કરજદાર હોવાથી આવી આક્રિત વખતે છુટછાટ મુકવા બાપ દીકરી બંને કુંદનલાલને આગ્રહ પુર્વક વિનંતી કરે છે, કુંદનલાલ પાસે ફેટી દાવ સાંધે છે, વાતચિત દરમ્યાન સરલાનું હૃદય મુકન્દ વિષે શકિત બને છે, કુંદનલાલ છુટછાટના બદલામાં સરલાના હાથની માંગણી કરે છે, વેરની ધુનમાં સરલા કણુલ થાય છે, નવનીતલાલનો હૃદયદ્રાવક શોક. લગ્ન તરેતજમાજ (મુકન્દના આબ્યા પહેલાંજ) કરી નાખવાનો નિશ્ચય, પુત્રીના જીવન કરતાં પણ આબરુને વધારે વહાલી ગણતો નવનીતરાય બધું કણુલે છે, આદ નવનીતનું જવું, વૃદ્ધ કુંદનલાલનો રસ વિકાસ. સરલાનો તિરસ્કાર, કુંદનલાલનું જવું. આદ શાંતા અને સરલાનું રનેહ મિલન. શાંતાનું જવું, ચતુર સાથે કુંદનલાલને આવતો જેઠ સરલાનું છુપાવું, દુષિત પ્રેમીઓના પુર્વ પાપની સ્મૃતિ. પોતાની સાથે પુનર્જન કરવા ચતુર કુંદન લાલને વિનવે છે, કુંદનલાલનો ઇન્કાર. દ્રવ્ય અસલ લાગવાથી સરલા બેશુધ્ધ થઇ દુડી પડે છે.

ખલો.

પ્રવેશ પાંચમો.

અલણ વહેમી કમળાનો વહકુંડ સાથે કંઠાસ. આદ કમળા
તું જવું, સરલાનું કમળાને મળવા આવવું, વહકુંડ સાથેના વાતો
લાપમાં કમળાનો ગેમ દ્રઢ થવો.

પ્રવેશ છઠો.

શાંતા પોપટને શીખવે છે, સંસ્કારી કુલીન શાંતાના ચલિત
મનનું સ્વભાવિક ચિત્ર ખડું ચામું છે, બન્નેનું જવું, શંકરનું
આવવું, પાછળ નહિતમ પ્રવેશ કરે છે, જેડીનું આવવું, ત્રિપુડી
ની વિચિત્ર કીલા.

પ્રવેશ સાતમો,

એકનથો પાછો ફરેલો મુકન્દ સરલાને મળવાની ધુનમાં
છિલક છિલકમાં વિચારમગ્ન બેઠો છે, સરલાના કુંદનલાલ સાથે
લગ્ન બદારગામ ગુપચુપ એકાંતમાં થઈ જવાથી કોઈ એ વાત
જાણતું નથી, અજાણ્યો વહકુંડ નવનીતલાલ પાસે લગ્ન સંબંધે
વાત કરવા મુકન્દને સલાહ આપે છે, નવનીતલાલનું આવવું, સરલા
નાં લગ્ન થઈ ગયા વિષે શોક કરે છે, મુકન્દે જઈ સરલાના હાથ
ની માંગણી કરવી, સર્વ અનર્થનું મુળ મુકન્દનેજ માની બેઠેલો
નવનીતલાલ એનો ભયંકર તિરસ્કાર કરે છે, બદારગામ લગ્ન
કરી તત્કાળ પાછો ફરેલો કુંદનલાલ આવે છે, સાં મુકન્દ આવી
પ્રશ્નામ કરે છે, દીકરાને કુંવારો રાખી પોતે પરણી બેઠેલા પિતાનું
હૃદયમંથન ! સગ્ન હૃદયે મુકન્દ અને વમકુંડનું જવું, આદ
નવનીતલાલ અને કુંદનલાલ સસરા અને જમાઈ વચ્ચે લગ્નનો
પહેલીજ રાતે ભયંકર તકરાર. નવનીતનું ઘર છોડી ચાલ્યા જવું,
ખીજી બાલુથી કુંદનલાલનું જવું, સરલાના પતિના ગૃહમાં પગલાં
ચતાંજ પ્રવેશોદગાર ! મુકન્દ આવે છે. મા થઈ બેઠેલી સરલાથી
અજાણ્યો મુકન્દ એનો પ્રેમ યાચે છે. માર્મિક કટાક્ષો અને વ્યંગ
થી સરલા એને બતાવે છે, કુંદનલાલનો પ્રવેશ. દ્રવ્ય ભેદ બદાવરો
બની મુકન્દને કંપો આપે છે, સત્ય વસ્તુસ્થિતિ સમન્વિતાં મુકન્દ
બેશુદ્ધ થઈ પડે છે, બદાવરો કુંદન ભેદ રહે છે, સરલા બન્ને
તરફ તીવ્ર દ્રષ્ટિપાત કરેલી ભયંકર અટકાસ્ય કરે છે. રૂબરૂ

અંક ર નો.

પ્રવેશ પહેલો.

ધરતો રાહ ઘાટ નેવા પોલીસથી છુપાતો દલસુખ ચતુર ના ધરમાં પ્રવેશ કરી છુપાય છે. શંકર ધરમાં રડોને લાવી જલસો કરે છે. નહિતમનો પ્રવેશ અને ચતુર સાથે તકરાર. શંકર કાકા નહિતમનો ઘાટ ઘડે છે. નહિતમ ફરિત, ચંદ્ર ચાલ્યો જાય છે.

પ્રવેશ બીજો.

કમળાના કંકાસથી કંટાળેલો વઘકુંઠ સરલાને ફરીયાદ કરે છે. વૃદ્ધ કુંદનલાલ બન્નેના અવહાર પ્રત્યે બહેમની દ્રષ્ટિએ જુએ છે. કમળાનું આવવું. બન્નેને એકાંતમાં વાતો કરતાં જોઈ બહેમાવું. વઘકુંઠ અને કમળાનો કંકાસ, સરલાની સરલ મલાહ, કમળાનું ગુસ્સામાં જવું. સરલા અને એનો રનેહ બન્ને ગુમાવ્યાથી ભ્રમિત થયેલો મુકન્દ પ્રવેશ કરે છે. વઘકુંઠની સુશ્રુષા અને દિલાસો, મુકન્દની હાલત જોઈ સરલાનું હૃદય દ્રવે છે. સંજોગનો ભોગ થઈ પડેલ પ્રેમી યુગલનું હૃદયદ્રાવક કલ્પાંત ! બાદ વઘકુંઠ અને મુકન્દનું જવું. બહેમાયલા કુંદનનું આવવું. એક આદર્શ પતિ પિતા અને દુટ્ટબનો નેતા !!!

પતિ પત્ની વચ્ચે વિખવાદ ! ગુસ્સામાં આવેલો કુંદનલાલ સરલાને મારવા ધસે છે, વઘકુંઠનો પ્રવેશ અને સમાધાન કરાવવા પ્રયત્ન, કુંદનલાલ વઘકુંઠને શીરે આજી મુકી એનું અપમાન કરી કાઢી મુકે છે.

ટૂંચેલો

પ્રવેશ ત્રીજો.

જેઠી પાસે દલસુખ પોતાનું દુઃખ રડે છે. બાદ કુંદનલાલને ફસાવી પૈસાં કઢાવવાના તરકટમાં લુચ્ચો પ્રેમરાય સામેલ થવા ચતુરને ફરજ પાડે છે. કુંદનનું આવવું, કુટીલ તીતિનું દિગ્દર્શન ! કુંવારે અવતરેલા પુત્રના ખજાર અંતર વિષે ચતુરનો પ્રશ્ન. ઇશ્વરના જુઠાં સોગંદ ખાઈ કુંદન પોતાનું એ વિષે અજ્ઞાન પાણું જાહેર કરે છે. બાદ કુંદન કામાતુર બની ચતુરનો હાથ પકડે છે. સોનેરી ટોળીનાં પરાક્રમ ! પ્રેમરાય કુંદન પાસે રૂ. ૭૫૦૦૦) હાનરનો એક લખાવી લઈ એને જતો કરે છે.

પ્રવેશ ચોથો.

વંધકુંઠ અને સરલાનો પ્રવેશ. સગ્નના ઘોંટાળાના રહસ્યનું ખુલ્લું થયું. કાઢને પણ ન પરણવાની હઠ લઈ ખેડેલ મુકન્દને પોતાની બહેન કુમુદ આપવા વિષે વંધકુંઠે સરલાને કહેવું. કુમુદનો પ્રવેશ, ભિન્ન ભિન્ન માનવ હૃદયની ભાવનાઓનું દિગ્દર્શન! અંતમાં સરલા યત્નવત ઉમેલા મુકન્દ સાથે કુમુદનો હસ્તમેલાપ કરી દે છે. ટેબલો.

પ્રવેશ પાંચમો.

પોતાની દીકરી ગુલાબ શંકરને આપવા જેઠીની કબુલાત. બુઠા જેપી મહારાજનું આગમન! શંકરના પ્રયત્ન નવીન ગ્રહોની અસરથી જેઠીનું અંગણુ. અણુધારી નહિતમલાલની સ્વારીતુ આવી પહોંચ્યુ. જેઠી અને નહિતમલાલને એકાંત આપવાના હેતુથી ફરવા જવાને બહાને શંકરતુ છુપાઈ જવુ. કુંદનલાલ ફળેત થઈ કાળુ મોઢુ છુપાવવા બહારગામ નહાસી ગયો છે. દરમ્યાન કાપડ મારફીટમાં આગ લાગવાથી કુંદનલાલ અનેક પ્રકારની મોટી નુકશાનીમાં ઉતરી ગયો છે. એટલે નહાસી ગયો છે અને તેથી પોતાના કુંદનલાલ પાસેથી નીકળતા લહેણા રૂપીઆ પચીસ હજાર પણ કુખી જશે. ખીજા લહેણુદાર વ્યાપારીઓ પણ અધીરા બની ગયા છે. વગેરે વગેરે નહિતમ જેઠી પાસે કથા કહી સંભળાવે છે. બાદ નહિતમને શંકર પ્રેમરાયના પંજામાં સપડાવે છે. પાંચ હજારની હીરાની વીંટી ગુમાવી નહિતમનુ નહાસવુ.

પ્રવેશ છઠો.

શાંતા અને કુમુદ, નશુદ ભોજાઈની મીઠી વાતો. સરલાનો પ્રવેશ. સરલાની સ્થિતિ વિષે કુમુદનુ શોકાતુર થવુ, બળતી આગમાં પડેલી સરલાનુ ઉન્નત હૃદય! સરલા ને કુમુદનુ જવુ. બાદ કુંદનલાલના ટેબલના ખાનામાંથી તફાવેલ સગ્નર રસ પોસ્ટ કાર્ડસ અને ક્રાંકશાસ્ત્ર લઈ આવી પોપટે શાંતાને દેખાડવા, વડીલોના છાના કપડાંનો ભોગ નિર્દોષ હૃદયો અને છે. શાંતાનુ અધઃપતન! પોપટે વિકાર વશ શાંતાને ધસડી લઈ જાય છે. પ્રેમલેલી કુમુદનો મુકન્દને આકર્ષવાના મિથ્યા પ્રયત્નો, જવુ અનેનુ. બંહાર ગામથી કુંદનલાલનુ પાછું આવવું. પોતાની ગેર હાજરીમાં મુકન્દનાં લગ્ન કરી નાંખવા વિષે સરલા અને કુંદનલાલ વચ્ચે

તકરાર. સરલાની સચોટ દલીલો. દરમ્યાન પોપટ અને શાંતો સાથે મુકન્દનો પ્રવેશ. વડીલોનાં સ્વચ્છંદી ખીનજવાબદાર જીવનથી સળગતાં સંસારનું આબેહુબ ચિત્ર ! બાદ બધાનું જીવું. પ્રેમરાયનો પ્રવેશ અને કુંદનને આશ્વાસન.

પ્રવેશ સાતમો.

કુંદનલાલ હાલની પોતાની પડતી હાલતમાં એક પેઢીનો રૂપીઆ અઢી લાખનો કરજદાર બન્યો છે. નવનીતલાલ એજ પેઢીનો મુંબાઈની શાખાનો મેનેજર બની નોકરી કરે છે. કુંદનલાલની આંત બારીક થઈ પડેલી સ્થિતિનો રિપોર્ટ પેઢીને મળતાં, કુંદનલાલ પર નીકળતાં બધાય નાણાં એકદમ વસુલ કરવા પેઢીનો તાર નવનીતલાલ પર આવે છે. આજે નવનીતલાલ કુંદનલાલ પાસે કાંઈ પણ રાગ દ્વેષ વિના એ નાણાં વસુલ કરવા આવ્યો છે. વધકુંડ એને આવું ધાતકી પગલું ન ભરવા સમજાવે છે. અમીરી ખવાસના નવનીતની સ્વામીનિષ્ઠાની પરાકાષ્ટા ! નિરાશ હૃદયે વધકુંડનું જીવું, કુંદનનો પ્રવેશ, નવનીતને બેઠેલો જોતાજ ઉશ્કેરાય છે, બાદ પોતાના આવા બારીક સંજોગોમાં રહાય આપવા વિનવે છે. કુંદનને નવનીત પુર્વકાળની સ્મૃતિ કરાવે છે. કુંદન એનું અપમાન કરી જે થાય તે કરી લેવા કહે છે. નવનીતનું જીવું. પ્રેમરાય આવી કુંદનને ભટકાવેલો, સરલા અને વધકુંડનો પ્રવેશ. વધકુંડનું અપમાન, ઉશ્કેરાયેલો મુકન્દ આપને સખત ઠપકો દઈ ઘર છોડી જવા તૈયાર થાય છે. સરલાનો ઉપદેશ. દરમ્યાન નહિતમ નાણાં વસુલ કરવા આવે છે. ધાંધલ. સરલા પોતાના દાગીનાની પેટીમાંથી ત્રીસ હજારનો નેકલેસ કાઢી નહિતમને આપવા તૈયાર થાય છે. એટલામાં નવનીતે આવી કુંદનલાલના ઘર પર ટાંચ મારવી. માનવ પ્રકૃતિઓનું પ્રદર્શન ખડું થાય છે. નહિતમ હાથ ધસતો રહી જાય છે. સરલાનું હૃદય સૌહાર્દ, દીગમુદ બનેલો કુંદન બહાવરા જેવો ઘર તજવા તૈયાર થાય છે. સરલા સાથે જવા પોતાનો નિશ્ચય જાહેર કરે છે. નવનીત, વધકુંડ વગેરે સમજાવે છે. છતાં ન માનતાં પતિ સાથેજ જવા હઠાઈ બેઠો બને છે. પતિ સાથે સરલા હસ્તાં હસ્તાં ઘર છોડી જાય છે. નવનીતનો પારવારશોક. અંતમાં સહુને ઘર છોડી જવાની ફરજ પડે છે.

ટબલો.

અંક ૩ નો.

પ્રવેશ પહેલો.

ગુલાબ સાથે પોપટીયાની ટીબલ, જેડીએ આવી પોપટને મારવા હાથ ઊગામવો. કુંદનને મળવા માગતી ચતુરનું અચાનક આવી ચડવું, જેડીએ ગુસ્સામાં પોપટ ચતુરનો દીકરો છે એમ જાહેર કરવું, અભાગી માતા અને કુસંસ્કારી દીકરાનું વર્ષો બાદ મિલન ! અજ્ઞાન, પોપટ પોતાના બાપ વિષે ચતુરને પ્રશ્ન કરેછે, એટલામાં કુંદને આવી ચતુરને એ નામ લેતાં અટકાવવી, સરલા છુપી રહી અહું સાંભળે છે, દુઃખી વિધવાનો કુંદનને શ્રાપ, તત્કાળજ સરલા જાહેર થઇ ચતુરને ઘર છોડી જવાનો હુકમ કરે છે, સરલા અને ચતુરનો સંવાદ, આખરે સરલા ચતુરને શાંત કરી પોપટને સોંપી એને વિદાય કરે છે. ત્યારબાદ જેડીને નોકરી પરથી કાઢી મુકે છે. બાદ મુઠ બની ગયેલા કુંદનને આશ્વાસન આપવાનો પ્રયત્ન કરે છે. કુંદનને પૈસા વિના શાંતિ કશામાં દેખાતીજ નથી. દલસુખને બનાવટી શેડીયો બનાવી પ્રેમરાય એને કુંદન પાસે દસ લાખ રૂપીઆ અપાવવા હાજર કરે છે. બદકીસમતનાં કાળાં વાદળો વચ્ચે ધેરાયલો કુંદન સરલાના શીયળના બદલામાં એ રકમ લેવા કબુલ થાય છે, બાદ બધાનું જવું. કુમુદ મુકન્દના ભ્રમિત ચિત્તને ધીમે ધીમે ઠેકાણે લાવે છે. સરલા વિપેનો મુકન્દનો મોહ દૂર થાય છે. એ પ્રેમી યુગલની વાતચિત દરમિયાન સરલાનો ગર્વલંગ !

પ્રવેશ બીજો.

ચતુરનો મિલકત હવે નહિતમના હાથમાં આવવાથી એની ખુસાલી, પોતાનું પાપ ન પકડાય માટે જેડીને એણે પોતાના મુનીમની જગ્યાએ નોકરીએ રાખી છે. અનાથ બનેલી ચતુરની સુસીખતો, બાદ શંકરને હાથે જેડી અને નહિતમનો રકાસ !

પ્રવેશ ત્રીજો.

કુંદનલાલને પ્રેમરાયની સોનેરી ટોળીના પંજમાંથી બચાવવા અને એ ટોળીનો ભેદ લેવા નવનીતલાલની સલાહથી વઇ કુટે ગાર્ડન પાર્ટી કીધી છે. કમળાનો વિરોધ અને કંદાસ, મુકન્દ અને કુમુદનું આવવું. કુમુદના સદ્ગુણો કમળાનો કમળો દૂર થવો, બાદ નવનીતલાલ, સરલા, પ્રેમરાય, દલસુખ છત્વાદિ પરોખાઓનું આગમન, નહિતમ સાથે જેડી પણ મુનીમના વેશમાં આવે છે. જેડી અને નહિતમની ફજેતી, સોનેરી ટોળીનાં પરાક્રમ.

પ્રવેશ ચોથો.

પહેલા અંકના પહેલા સીનમાં દરીયામાં પડેલો ચતુરનો વર ઉતમલાલ આજે સાંજે તાજો ઘેર પાછો ફરે છે. નઉતમ લાલ તથા જેડીની અનેક લીલાઓ નીહાળી કંટાળેલો ઉતમલાલ ચતુર પર પડતો ત્રાસ નજરે નીહાળે છે, દરમ્યાન સુખથી રહી શકાય એટલા માટે શંકર અને ગુલાબનાં લગ્ન કરી આપી, દશ હજારની થેલી ચાંદલામાં આપી શંકરને ઘરમાંથી વિદાય થવાનું કહે છે, વૈદરાજની મોકાણમાં નઉતમ અને જેડીનો ભેદ શંકર ખુલો કરી દે છે. ઉતમલાલનો નઉતમને સખત દુપકો, જેડી તથા શંકરને પાણીચું, સંભોગનો ભોગ થયેલી ચતુરનો ફરી સ્વીકાર.

પ્રવેશ પાંચમો.

સંપુર્ણ ગરીબીનો લ્હાવો લેતી સરલા કુમુદ અને મુકન્દનું મળવા આવતું, મા દીકરાની માયાભરી વાતો. 'બાદ બધાનું ઘરમાં જવું, લોકાથી મોટું છુપાવી રહેતી શાંતા બીજી બાબુથી લાકડાં વીણવા જંગલમાં ચોલી જાય છે, શાંતાની શોધમાં સરલા આવે છે, બીજી બાબુથી દલસુખ સાથે પ્રેમરાય પ્રવેશ કરે છે. દશ લાખનો ચેક દેખાડી સરલાનું અપમાન કરે છે, કુંદનલાલે આવી સરલાને ધમકાવવી, નવનીતલાલનું આવવું, કુંદને સર્વ આરોપ સરલાને શીરે ઢોળી દેવા, નવનીતલાલની તપાસમાં પાપી ઓનાં પાપ ઉઘાડાં પડે છે, વધકુઠે પોલીસ સાથે આવી પ્રેમ રાય તથા દલસુખને પકડવા, કુંદનલાલ આ સર્વ બનાવોથી અર્ધ ગાંઝા જેવો બની જાય છે. દરમ્યાન પોલીસની નજર ચુકવી નહાસી છુટવા પીરતોડ ખુંચવી લઈ પ્રેમરાય ગોળી છોડે છે. લાકડાં વીણી પાછી ફરતી બિચારી શાંતાને ગોળી વાગે છે. શાંતા તત્કાળ મરણને શરણ થાય છે. હવે બીલકુલજ પાગલ થઈ ગયેલો કુંદન ઘેલછામાં દોડતો જઈ કુવામાં પડી મરી જાય છે, સરલા પણ કુવામાં પડવા દોડે છે. નવનીત અટકાવે છે, સરલાને વૈધબાવરયામાં જોઈ નવનીતલાલનું કલ્પાંત, મનુષ્ય ધારે છે શું, ને પ્રભુ કરે છે શું ?

એ કોનો વાંક ?

નાટકનાં ગાયનો,

સ્તુતિ

(૧)

બાળાઓ—

અભરણ ભરણ તું
અશરણ શરણ તું
દાતા ત્રાતા વિશ્વ વિધાતા—અભરણ
આધી ઉપાધી વ્યાધી વિદારણ
મારણ તારણ તું જગ કારણ
જગજીવન તું જીવન ધન તું
ભવ ભય સંકલ હરણ તું—દાતા

(૨)

સરલા—

આશા અમોને નચાવે, અભાગી આશા અમોને નચાવે
ગરીબાઈ આશા જાંને બેનડીઓ હીંચોગે હીંચકાવે
આશા નીરાશાના પાસા જોયા
વેચાયા એક ભાવે,—અભાગી
કુડાં કામો કરવા અમને, આશા અરે લલચાવે
ધન હરવાના જુઠા ધંધા, આશા સહુને કરાવે—અભાગી
હડ હડ થાયે ઘર ઘર ભટકી
તોયે શરમ ન આવે
વેણ અનુભવીનાં એ સાચાં
આશા સહુને સતાવે—અભાગી

(૩)

સરલા—

ચોર ચીતડાનો બાઈ આ તો કેવો ચકોર

હસ્તે મુખડે ઉભો સામો છે નિર્લજ નઠોર—ચોર

મુકુંદ—દઈ ચુંબનનું દાન ગોરી શાને કરો શોર

સરલા—ઓ માદે કોઈ દોડો અહીં આવ્યો છે ચોર—ચોર

સળજન પણ હુર્જન ચોર હશે તે સમજી આવે

મુકુંદ—જાણ્યા પછી કાં નીચું ઢાળો આ મુખડુ લાજે

સરલા—વિચારું મનમાં બાંધુ શા બંધનમાં

સપડાઈ સંકટમાં હું અળખાં કમળોર—ચોર

(૪)

ગુલાબ—

હું નાની લોળી બાળાને કાં લુચ્ચી કહી ભરમાવે

કાલા કાલા કામણુગાર; બોલ બોલી કાં ફસાવે—હું

પોપટ—હું છું બ્રમર લોળી સદા બટકું ગુલાબ કાળે

ગુલાબ—ડંખીલા એવાને પરણી કોણ જીવન બાળે—હું

પોપટ—ગુલાબે પણ ડંખીલા કાંટા તે કોણ બાળે

ગુલાબ—જા.....જા.....લુચ્ચા પાણી કાં શરમાવે—હું

(૫)

શાંતી—

નથી જહાંગીરીમાં ખાંદાની નથી ફકીરીમાં

ઉડે ઉડે ઉતરી લાળો અંતર અંદારીમાં—નથી

સરળ રમેહ મર્યાદીત સ્વાંરથ ક્ષમા ધૃતિથી પુર હો

દાન દયા ઔદાર્ય સાથે સત્ય નીતિ ભરપુર હો—નથી

અંગે ઉજળો બગલો રૂપાળો
 મથુર કળાધર ઠાઠ નીહાળો
 કોકીલ મેના શુક પ્રીતે ઠા પાળો
 સુકો ખાન્દાનીનો ત્યાં સરવા.....ળો—નર્થી

(૬)

સંકર—

ક્યાં ચાલ્યા એ ઠાકા નહિ દડે જવા
 નૌતમ—મસાણુમાંથી ઉડી આવ્યો મફત મક્કીદાં ખાવા—ક્યાં
 શંકર—સુના આ સંસારમાં મને કોણ દીલાસા દેશે
 નૌતમ—કાકી તારી ઉભી આંગળે તારાં છાંયમાં લેશે
 શંકર—કાકા વિયોગે તારા મરીશ હું ઝુરી ઝુરી
 નૌતમ—કોનસ્ટેબલનો કાન પકડી તારી ભરીશ જુરી
 શંકર—જોળને પાણીએ નાહી ક્રિયા કરજો પુરી
 નૌતમ—તે દાડે તો દીકરા હોશે આશુ લાહુ પુરી—ક્યાં

(૭)

નવીનતંત્રાય—

સરદયને સદા પાસ, ફાગીનીની આ સંસાર
 કરજાનો દંભ યોગ ગળાકાંચનો વ્યવહાર—સરદય

સાચી

યાચે ગરબુ લોળા દીન દુઃખી સદાય બની લાચાર
 દર્દ દીલાસા આશા અર્પી ભક્ષ કરે નીરધાર
 થઈ કાવકો બગ ઠગ સરીતા તીર પ્રતિષ્ઠા સ્થાપે
 અન્ન અર્ધ ઓઢી વરૂં દંભે ભરે ઉદર નીત પાપે
 વિશ્વાર્થે રુખે વહાણુ દગાળોળોની હુતીયાં છે
 ક્રાંતીએ બાપી પહાણુ, તરવી આજ હુનીયાં છે—સરદય

(૮)

શાંન્તા—

ચુંબન વીણુ તો સ્નેહ ન જામે

(તમે) જુઓ જગતના ખેડ (૨)

ચુંબનને ચટકે ધોવાયો, સ્નેહી મનના મેલ—તમે

સરલા—હારે જ્યારે વદતા વાણી આંખે આંખ હસી લે દહાણી

દીલથી દીલ દબાવી કહેતું, કંઈ કંઈ કીસ્સા કહાણી

વસમી વાતો એ મુશ્કેલ, સમજવી નથી અન્યને રહેલ—તમે

શાંન્તા—પશુ પક્ષીઓ જુઓ ખીચારાં

વાણી વીણુ વીચરે દુખીયારાં

સ્નેહ ઉમળકો મૌન વૃત્તિએ શમાવે ચુંબન દ્વારા

નીર્મળ સ્નેહ તણી એ વેલ

પોશવી ચુંબનથી કરી રહેલ—ચુંબન

(૯)

ગુલાબ—

સાજનીયારે તારા દરશનીયાં વીણુ હું તો ઘેલી

તનડામાં તાન તારા મનડામાં માન

કેમ રેલાય રંગ રસ હેલી, રે—તારા

લાગે રૂપાળો કેવો રાણી જાયો

નેહલો લગાડી કાં રસીયા રીંસાયો

પાલવડે વાયુ ઢોળું કાં મુઝાયો

મંત્ર મીઠડા સુણાવ માન મેલી રે—સાજનીયા

(૧૦)

સરલા—

વિષમ લવજલ વિષે આ દિહ નાવલડું તણાય છે

હુએ ડાહ્યા બહુ જ્ઞાની ત્યાં પાગલ પાર પામે છે—વિષ

જીવન સંઘામ આ સંસાર ન્યાં છે સ્વાર્થના પોશર
ખડુ બળીયા જતા તળીએ, સુખે પાગલ વીરામે છે—વિધ
અણ્ય ને સ્વાર્થના પથર, ઉરે બાંધી હુમે દુનીયાં
એ બેપરવાહી પાગલને કીનારે આંખ સામે છે—વિધ

(૧૧)

સરલા—

શેર

વરલકી રાત તો રાહતસેં બસર હોને દો
શામહીસે એ ધમકી કે સહર હોને દો
છેડતે કચું હો જીવાનીમે હસીનેા કે અમીર
રાતહી ભરકા ચેહુ જોળને હય સહર હોને દો

ગાયન.

નાલએ ખુલખુલસે દિલચે ચોટ અયચી લગ ગઈ
રોતે રોતે બાંગ બાંકો આજ હિચકી લગ ગઈ—નાલએ
દરદે દિલને ઉઠકે પહેતું વહી ચોંકા દિયા
આંખ બદલી અય અમીર ઉસને મય ગિરિમલ હો ગયા
રાત ભરમે જળ આંખ મેરી લગ ગઈ
વહાં નિગાહુ તિરછી હુઈ ચહાં દિલચે બરછી લગ ગઈ—નાલએ

(૧૨)

સરલા—

ચમકી ચપળા સમ ચાલી ગઈ
વહી સુખની એ જીવન બાળી ગઈ—ચમકી
રનેહ સંબંધ છે સ્વાર્થની બાજી
મુરખ મન મલકે બની રાજી
અંતે ઠગાયે ફસાયે સુઝાયે
(એ) ભરમનું ભાન કરાવી ગઈ—ચમકી

(૧૩)

ચતુર-

ખાન્દાની નથી તુજ ખમીરમાં
 લલે ગણતી થાતી હો અમીરમાં—ખાન્દાની
 સ્વાંગ શાહુકારીનો કમો છે કાળાં
 છુરી ખગલમાં કરમાં છે માળા
 પડ્યું સોમલ સુધાસમ ખીરમાં—ખાન્દાની
 દુરથી દેખાતા કુંગર રુપાળા
 દેયા હેઠળ હાય પત્થર કાળા
 ન હોય સંભવ કુન્દનનો કથીરમાં—ખાન્દાની

(૧૪) :

કુંમુદ-

પપૈયા પીયુ યોલ યોલ પીયા અયોલને યોલાવ
 વધી રહી રનેહ સુધા રઝય ખ્યાલી ખાલી સાવ—પપૈય
 શાન્તા—વર લાવી, વર લાવી ચો લાલી
 કુંમુદ—(કયાં છે) ચોમારે કેવી ખીવરાવી—પપૈયા
 શાન્તા—વર નહિ પણ વરદાન લાવી
 આજ અયોલા છુટશે લાલી
 કુંમુદ—(હાથ) જગમાં સહુ લાલીને, મળજો નણદલ આવી
 શાન્તા—અંગે અંગમાં રંગ અનંગ ઉમી કેવી આવી—પપૈયા

(૧૫)

કુંમુદ-

હજ મેલો ને રે વિચારી

કાંટા વેરાયા વાટે ઘાટે .

(છે) ડગલે ડગલે હાણ

સુમન સુરંગી ભાળી ચુટે નીવડશે અંગાર

હેમ પાત્રમાં અમૃત માની હોઠે ન ધરશે લગાર

મૃગજળ પાછળ દોડી તૃપાતુર

ગાફીલ જોયે જનન—ડગ

(૧૬)

સાખી

નવનીતરાય

ચારીત્ર હીણ ક્ષણ ભર જગે, દંભ ડોળે પંકાય

પણ હીરલા વીરલાની કીમત ભીતી વીના અંકાય

પ્રતિષ્ઠા પોશાય પોકલ દુનીયા પોલાણે

અજાની જ્યાં અંતય ભરમ લેદુઓ તે જાણે—પ્રતિ

ગુલાબી સુંદર પાંખડી હેઠળ કાંતલ શુભ છુપાયા

મુળ સુકોમળ કમળ તણાં તે કાદવ માંહી દટાયા—ભરમ

હજમ કરી નૌકા નીત સાગર રતનાકર કહેવાયા

વિપધર કાળા નાગ સુંવાળા મણીધર નાગ ધરાયા—ભરમ

(૧૭)

ગુલાબ—

ગુલાબ—નહિ જોલું (૩) તું જા

પોપટ—તું રીસાતા મારી તો હડી ગળ મળ—નાહ

ગુલાબ—પરિક્ષા પ્રેમનીમાં પોપટજી ખીલકુલ નાપાસ છે

પોપટ—ખેવડા અનુભવનો નાપાસ લાભ પાસ છે

ગુલાબ—હજીયે તું થઈ નફરત કાં કાલો ઘેરો થાય છે

ચતુર—

કયાં જઈ કહે વાતો દીલની વીધવા

હુખ દાવાનળ સળગ્યો ચોગમે

અશ્રુ સીંચને કેમ એ ચોલવાય—કયાં

નાથ અનાથ બનાવી આલ્યા

અબળા શીરે હુખડાં વર્ષાવ્યાં

સ્વજન વેરી થઈ હસી રહ્યાં

થયું હુર્લભ રહ્યું જગ માંચ—કયાં

(૨૩)

શંકર—

કરી સર્વ નાશ અંતે નીરાશ થઈ આ

સળભરીન કયાં ચાલી—કરી

નૌતમ જેવી કેડનોટની રહાય લઈ કુલી ફાલી

અંતે ઘાયલ થઈ સૂકી ગોદીમાં ચાલી—કરી

હોસે હોસે સુખી કુટુંબોને પાયમાલ તે કીધાં

ટોરપીડો છોડીને છાના આણ કંઈકના લીધા

જેઠી—એ તો છે મોરો ધંધો એમાં તું શું સમજે ખંધો

શંકર—તારા જેવી ગોળાથી ટક્કર જલે આ બદો

જેઠી—ફંકડાં મૂરખથી હુનીયાં નથી ખાલી

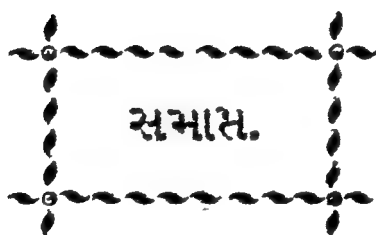
એક નહીં તો ઘીબને સપડાવવા હું આ ચાલી—કરી

સરસા—

ગરીબીને ન હીણો દે, ગરીબી છે પ્રભુ ખ્યારી
રહે ખુશ હાલમાં નીત્યે, ગરીબીની ખુબી ન્યારી—

નથી મહેલાતની મસ્તી નથી ઠંડરાતની સૂસ્તી
સદા દંભ રોળ વીણુ હરતી, ગરીબીની સદાચારી—

માન મદ મેહુ ને મઃસર, વસ્યાં શ્રીમંતને અંતર
રચ્યા ત્યાં પાપના કુંગર, છવન બાઈ જતા હારી—

રોયલ નાટક મંડળી.

શ્રી

“એમાં શું?”

નાટકનાં ગાયનો અને દુકંદ સાર.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર,

શેઠ માહાશંકર બેણીશંકર.

માલીક-રોયલ નાટક મંડળી, મુંબઈ.

લેખક:—

જામન.

ડાયરેક્ટર:—

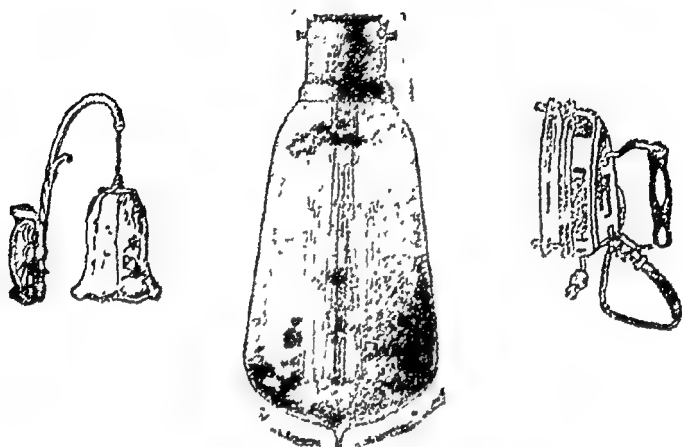
મી. સોહરાબજી મેહરવાનજી કાન્ડક.

આવૃત્તિ ૨ જી. ... અને ૧૯૨૩.

સર્વ હકો પ્રકાશકને સ્વાધિન-જે.

કિંમત ચાર આના.

ધી "જૈન એડવોકેટ" પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં ચીમનલાલ ગોહાલદાસે
છાપ્યું છે. ધીર્ઘાટા-અમદાવાદ.

વીજળ ના કટગલાસના ઝુમરો, અને ફેનસી બ્રેકેટો તથા
જાણીતા મેરેસી મેકરના શીર્સીંગ અને ટેબલના
પંખાનો મોટો સ્ટોક આવી પહોંચ્યો છે.

હાલેકટ્રીકને લગતો દરેક જાતનો સામાન અને

પ્રખ્યાત ફીલીપ્સ લેમ્પ

મોટા જથ્થામાં કીફાયતથી મંગરો

આવો અને ખાત્રી કરો.

અકબરઅલી તાજમાલ,

૧૬૬-૭૧ જોખા બજાર,

સુબર્.

૨૪

શ્રી પરમાત્મને નમઃ

શ્રી

“એમાં શું ?”

નાટકના મુખ્ય પાત્રો.

પુરૂષ પાત્રો.

વિમળચંદ્ર.....એક ધનાઢ્ય જાગીરદાર.
સુરેન્દ્ર.....સોલીસીટર; વિમળનો નાનો ભાઈ.
વિનોદ.....વિમળચંદ્રનો પુત્ર.
બલભદ્ર [નાદિય]...પૈસે ટકે ખુવાર ઘણો એક ગૃહસ્થ.
માધવ.....એક લેખક, ઉર્મિલાનો પ્રિયતમ પાછળથી પત્ની.
જગતવંદન.....સુરેન્દ્રનો સાળો. “પ્રેમચંદન” પત્રનો માલીક.
નંદનએક મવાલી. પ્રેમચંદન પત્રનો અધિપતિ.
જયરામ.....મજદુર પ્રેમનો પ્રીંટર. ઉર્મિલા તથા પ્રમિ-
લાનો મામો.

વિઠ્ઠલજી.....એક સમાજ સેવક.
વનમાલી.....પ્રમિલા તથા ઉર્મિલાનો પિતા.

સ્ત્રી પાત્રો.

સુભદ્રા.....સુરેન્દ્રની સુશીલ સ્ત્રી.
પ્રમિલા.....બળભદ્રની ઉચ્છૃંખત વિલાસી પત્ની.
ઉર્મિલા.....પ્રમિલાની બહેન. પાછળથી માધવની પત્ની.
જમના.....જગતવંદનની, શણેલી અપ-ટુ-ડેટ સ્ત્રી-મ્યુનિસી-
પલ સેમ્પર.

તત્તમનજગતવંદનની પુત્રી.
ચંદા.....એક વેશ્યા ગાનારી.

તે ઉપરાંત-પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર, સિપાઇઓ, નોકરો, દારૂઓ,
મ્યુનિસિપાલ ઓફિસ વગેરે,

ૐ

શ્રી

“ એમાં શું ? ”

નાટકનો ટુંક સાર.

“ એમાં શું ? ” એ ત્રણ અક્ષરો હરદાઈ સમાજમાં દરેક કુ-
ટુંબમાં તેમજ દરેક વ્યક્તિને મુજે સ્વભાવિક રીતે યોલતાં આપણે
અનુભવીએ છીએ. ક્રોધ, તિરસ્કાર વિહાર, દ્રેષ યા લાભ્યને અંગે
છવિજીત કાર્ય કરી લેવા, લોકો હરદાઈ પ્રસંગે ભાવિ :પટનાની મદ-
તા યા ભયંકરતાનો ખ્યાલ ન કરતાં, શરૂઆતમાં “ એમાં શું ? ”
વદતા, તે પ્રત્યે દુલેક્ષ કરી હસે છે. પણ જ્યારે એવા સમય સંજોગ કે
સાધનો બીજા રૂપે વધી જ્યારે વૃક્ષ બને છે, ત્યારે ફેટમો અધઃપાત
ફેટસો અનાચાર, ફેટલી છિન્નલિખતા પ્રસરતા, સર્વ નાશ થઇ જાય
છે, તે દર્શાવવાનો અદ્યપ્રયાસ આ નાટકમાં કરેલો છે. અરવું.

મંગળાચરણ.

ધંધર સ્તુતિ.

દશ્ય પહેલું.

સ્થળ—વનમાલીનું મકાન.

ગર્ભશ્રીમંત બળભદ્ર સાથે પ્રમિલાનું વેવિશાળ થયેલું; પણ
નાટકની શરૂઆતના સમયે, ગરીબ રિથતિમાં આવી પડેલા બળભદ્ર
સાથે લક્ષ થઇ ગયા બાદ, પ્રમિલા તથા ઉર્મિલાનો હાસ્ય વિનોદ.
પ્રમિલાને સુંદર વર પણ નિર્ધન ધર મળતાં શોક ઉર્મિલાનું આ-
શ્વાસન. ઉર્મિલાનું જીવું. બળભદ્રનું આવવું. શૃંગાર ચેષ્ટા. એટલામાં
અનેક કાળા ધોળા કરી શ્રીમંત થયેલા વનમાળીનું ગભરાટમાં દોડી
આવવું. પોલીસ ઇન્સ્પેક્ટર તથા સિપાઇઓનું પકડવા આવવું. આપો
જ્યાવવા, ઉર્મિલાએ પોતાના દાગીના ઉતારી આપી, તેમ કરવા
પ્રમિલાને કહેલું. પ્રમિલાએ તેમ ન કરતાં મૌન ધરી ઉભા રહેલું.
સર્વ માલ મીલકત જપત કરી પોલીસ વનમાળીને પકડી લઇ જાય છે.

દશ્ય : બીજું.

સ્થળ—જગતવંદનનું ઘર.

રસોઇએ નાસી જવાથી જગતવંદનની વિટંબણા, જમનાને તથા તનમનને રસોઇ કરવા ફરમાવવું. બન્નેની નાખુશી નહનું આવવું. અધિપતિની જગ્યા પર નંદનની નીમણૂક. નંદન પર જમના તથા તનમનનું મોહિત થવું. જગતવંદનનો હાથ અફસોસ.

દશ્ય ત્રીજું.

સ્થળ—વિનોદનો લાયબ્રેરી રૂમ.

સરકારે જપ્ત કરેલી મીઠકત પાછી મેળવવા સુરેન્દ્રની સલાહ લેવા પ્રમિલાનું આવવું. વાતચિત દરમ્યાન વિનોદનું પ્રમિલા પર મોહિત થવું. સંકટમાં સપડાયત્રી પ્રમિલાને સુલકાનું આશ્વાસન. “કારપોરેશન” માં સુંદાવવા જગતવંદને પોતાને માટે ‘વોટ’ મેળવવા સુરેન્દ્ર સાથે બહાર્તા દાખલ થવું. વોટ આપવા સુરેન્દ્રની ચોક્ખી ના. સુરેન્દ્ર પર હાઝતો જગતવંદન વેર વાળવાની ધમકી આપતો ચાહ્યો જાય છે. પોતાની મીઠકત સંબધી પ્રમિલા અને સુરેન્દ્ર વચ્ચે વાતચિત, પ્રમિલાની સંપૂર્ણ નિરાશા. ગરીબીના ખ્યાલથી ડરતી, કંપતી, પ્રમિલા બેસુદ્ધ થાય છે.

ટુપ્સો.

દશ્ય ચોથું.

સ્થળ—ચંદાનું મકાન.

દેાળીના હિતસય નિમિત્તે ચંદાને ગાવાનું આમંત્રણ દેવા નંદન સાથે વિનોદનું આવવું ચંદાનો સ્વીકાર વિકૃષ્ણએ છપી રીતે આવી ચેષ્ટા બેવી. ગાનતાન દરમ્યાન વિનોદનું વિકારવશ થવું. વિકૃષ્ણ ચંદાને ફિટકાર હઈ વિનોદને પોતાની સાથે તેડી લઈ જાય છે. ગરીબ સ્થિતિમાં આવી પડેલી પ્રમિલા હવે ચંદાના પરતી સામેની ઝીંક આંખીમાં બળભદ્ર સાથે આવી રહેલી છે. તેના પર મોહિત થપસો નંદન એને પોતાની ગાદમાં ભાવી દેવા ચંદાને ઉશ્કેરે છે. ચંદા કચુલ થાય છે.

દશ્ય પાંચમું.

સ્થળ—પ્રમિલાનો ઝોરડો.

ઉઠાઉ ખરચ રાખવા માટે ઉર્મિલાનો પ્રમિલાને ઠપકો. પ્રમિલા પોતાની ભૂલ ન સમજતા ઉર્મિલાને સામે ઠપકો દે છે. ઉર્મિલાનું રિસાઇ જયરામ મામાને ત્યાં જવું. બળે દિવસની અપવાસી પ્રમિલાને ચંદા દિવાસો દેવા આવે છે. મીડા શબ્દોની મોહજાળમાં મધ મીઠાઇ તથા બે ગિની આપી ચંદાનું જવું. પતિનું અન્ન ન ખાવા પ્રતિ પ્રમિલાનું આત્માભિમાન. મૂળના દુઃખનો વિજય. પ્રમિલાનું બુદ્ધિભ્રષ્ટ થવું બલભાનું અવલુ છુપ્યા જળભદ્રને મીઠાઇ ખાવા આપી. બેબાકગી પ્રમિલા તથા બળભદ્ર વચ્ચે બેલાચાલા, દરમ્યાન, ચંદા એની બેનપણી છે એમ જાહેર થવું. પ્રમિલા પતિના તિરસ્કાર કરે છે. ઉશ્કેરાઇ અર્ધ ગાડા જેવા થઇ ગયેલા જળભદ્ર ઘર છોડી ચાલ્યો જાય છે. સુભદ્રાની સલાહ લેવા જવા પ્રમિલાના ઠરાવ.

દશ્ય છઠું.

સ્થળ—વિમલચંદ્રનું દિવાન ખાનું.

જલસા નિમિત્ત પૂર ઠાઠમાઠમાં સજ્જ થયેલા વિનોદને સુભદ્રા તથા સુરેન્દ્રનો ઠપકો. સુભદ્રાની સલાહ લેવા પ્રમિલાનું આવવું. વિનોદ ફરી પાછો મોહવશ; પ્રમિલાને પાછી ઘેર જવા ન દેતાં જલસો બેવા રાકી શખવી. બાદ ચંદા નાયકાતું તથા આમંત્રેલા અન્ય ગૃહસ્થોનું આવવું. વિનોદ સર્વેને સત્કારપૂર્વક બેસાડે છે. નાયરંગ દરમ્યાન વિદુષણ આવી સુરેન્દ્ર પાસથી વનિતા આશ્રમના ફંડમાં પાંચસો રૂપીયા ભરાવે છે. સુરેન્દ્ર અને વિમલચંદ્ર વચ્ચે એ બાબત તકરાર. વિદુષણનું જવું. ફરી નાયરંગ દરમ્યાન પ્રમિલાને શોધવું બળભદ્રનું ધસી આવવું. રંગમાં ભંગ. બળભદ્ર પ્રમિલાને ધસડી ઘેર લઇ જાય છે.

ટુલો.

અંક ૧લો સમાપ્ત

અંક ૨ જો.

દશ્ય પહેલું.

સ્થળ—રસ્તો.

એક પાસ ચંદાનું ને બીજી બાજુ પ્રમિલાનું મકાન.

પ્રમિલાને ઓરડીમાં પૂરી રાખી ગળમદ્ર ચાલ્યો ગયો દોવાથી, પ્રમિલાનું બારી વાટે બહાર આવવું. ચંદાના બર નીચે નંદન તથા જગતવંદનની ચંદા પ્રતિ મૂર્ખ એકબીજા જોતાં પ્રમિલાનો પુરૂષ ભત્રિ પ્રતિ તિરસ્કાર. પતિના આશ્રય વિના સ્ત્રીઓ શા માટે સ્વતંત્ર રહી શકે ? એમાં શું ? એવા મૂર્ખ બધાસો કરતી પ્રમિલાને વિનોદ અ.વી ઉત્તેજી કરી ચાલ્યો જાય છે ચંદાને પ્રમિલાની વતવિત આશ્વાસનના બધાના હેડગ ચંદા પ્રમિલાને પોતાને ઘેર લઈ જઈ માળ પર્વતી ગેનેરીમાં લાવી બેસાડે છે. ગળમદ્રનું આવવું. પ્રમિલાને વેશ્યાના બરમાં બેઠેલી જોઈ ઉસ્કેરાઈ જવું. નક્ક પ્રમિલાના નક્ક જવાબ સંસારથી કંટાળેલો ગળમદ્ર શાંતિ શોધવા સન્યાસી થાય છે.

ટેબલો.

દશ્ય બીજું.

સ્થળ—મુરેન્દ્રનું ઘર.

પ્રમિલાની શોધ કરી જોતાં સંમતિ લઈ વિનોદ તેને બરમાં લાવી રાખી છે. જગતવંદને મુરેન્દ્ર પર વેર લેવા એ વિચાર પોતાના “પ્રેમબંધન” પત્રમાં જુલજ સ્વરૂપમાં છાપી મારી છે. પોતાના કુટુંબની નિન્દા બર બર થશે એવા ભયથી કોવે લગવનો વિચાર્યો પ્રમિલાને બર બહાર કાઢી મુકવા મુરેન્દ્રને ફરમાવે છે. મુરેન્દ્રનું ધર્મ સંકટ. પ્રમિલા પોતેજ ચાલો જવા લેવાર થાય છે. તીક્ષ્ણ

કટાક્ષેથી વિમળચંદ્ર પ્રમિલાનું લયંકર અપમાન કરે છે. સમાજને પોતાના ચરણમાં નમાવવાનો દૃઢ સંકલ્પ કરી, પ્રમિલા સુરેન્દ્રનું પર તણ ચંદાને ત્યાં રહેવા ચાલી જાય છે.

દશ્ય ત્રીજું.

સ્થળ—રસ્તો.

પ્રમિલા માટે કંઈ પ્રયત્ન કરવા, સુરેન્દ્રને સમજાવવા વિઠ્ઠલજીનું જવું માધવ સાથે ઉર્મિલાનું સ્નેહમિત્રન. સન્યાસી થયલા બળભદ્રનું આવવું, માધવ તથા ઉર્મિલાની વાતચિત દરમિયાન અચપ્પુથ ગુજરી ગયલા એક સમાનો વારસો પોતાને મળશે એમ સંભળતા વિનોદ અને પ્રમિલા પર વેર લેવા નિશ્ચય કરી વારસો મેળવવા બળભદ્ર ભગવાં દૂર કરી ચાલ્યો જાય છે.

દશ્ય ચોથું.

સ્થળ—પ્રમિલાનું ભવ્ય દિવાનખાનું.

બળભદ્ર વારસો મેળવી વેર લેવા નાદિરને છૂપે નામે પ્રમિલા પાસે આવતો જતો રહે છે. એનીજ સહાયથી એક સ્વતંત્ર મકાન લઈ, ચંદાને હાથે તાલીમ લઈ પ્રમિલાએ ગાનારીનો ધંધો શરૂ કર્યો છે. પ્રમિલાને એ ધંધાથી હાથ ઉઠાવવા, સમજાવવા સુરેન્દ્ર આવે છે. વિનોદ અને બળભદ્ર પ્રમિલાનું ગાલું સાંભળે છે, એટલામાં વિનોદને, ત્યાં બેઠેલો જોતાં સુરેન્દ્રનો ક્રોધ. વિઠ્ઠલજી સાથે તેને ઘેર મોકલી દેવો. સુરેન્દ્રની શિખામણ. પત્થર પર પાણી. વિમળચંદ્રનું આવવું. પ્રમિલા ઠોણનું ન સંભળતા બન્નેનો તિરસ્કાર કરી ચાલ્યા જવાનું કહે છે.

દશ્ય પાંચમું.

સ્થળ—માધવનું મકાન

ઉર્મિલાનું વેવિશાળ વિનોદ સાથે થઈ ગયું સંભળી શોકાતુર થયેલા માધવ પાસે ઉર્મિલાનું આવવું. પ્રેમી યુગલનું આક્રંદ. ઉર્મિલાની સૂચનાથી સુરેન્દ્રને સમજાવવા બન્નેનું જવું.

દશ્ય છંદુ.

સ્થળ—ખગીચો.

સુમદ્રાની ખંડીઓ ગોરી વિનોદે પ્રમિલાને મોકલાવી હતી. એ ખંડીઓ સુમદ્રાનીકૃતિ એની ખાતરી ચર્તા એ પાછી આપવા પ્રમિલાએ સુમદ્રાને ખગીયામાં મળવા આવવા બોલાવી છે. સુમદ્રા પ્રમિલાની વાટ જોતી એક બાંક પર બેસી છે. દરમ્યાન જમના અને નંદનનું આવવું. નચુંદ ને લોન્નમનો પતિ સેવા સંબંધી વાદવિવાદ. જમનાએ છેડાઈ નંદન સાથે દૂર જઈ બેસવું. ગાદ પ્રમિલા સુમદ્રાને એક ચિટ્ઠી રાધે ખંડીઓ મોકલાવેકૃતિ. જગતવંદનનું કરતાં કરતાં આવવું. કક્ક કાકાઓની કજોતી.

દશ્ય સાતમું.

સ્થળ—સુરેન્દ્રનું દિવાનખાનું.

સુમદ્રાએ પ્રમિલાનો વિચાર છોડી ઉર્મિલા સાથે લગ્ન કરવા વિનોદને સમજાવવો. વિનોદની અવગણના. દરમ્યાન ખંડીઓ ચોરવા ગાટે સુમદ્રાએ વિનોદને હપ્પો દેવો. એટલામાં સુરેન્દ્રે આવી ચોરી અને વ્યભિચાર માટે વિનોદને ધમકાવવો. વિમળચંદ્ર આવી વિનોદનો પક્ષ કરી સુરેન્દ્ર પર ક્રોધ કરે છે. બુધાનીમાં કેાણ જખ્ખ નર્થી રારતું ? એમાં શું ? એમ કરી વિનોદ સાથે ચાલ્યા જવું વિનોદના આચરણ માટે સુરેન્દ્ર તથા સુમદ્રાનો શોક. ઉર્મિલા અને માધવનું આવવું. વાદવિવાદ દરમ્યાન વિમળચંદ્ર આવી બંનેનું અપમાન કરે છે. સુરેન્દ્ર અને વિમળચંદ્ર વચ્ચે તકરાર. શુસ્મામાં વિમળચંદ્ર સુરેન્દ્રને બર છોડી ચાલ્યા જવાનું કહે છે. રૂબરૂ.

અંદ બીજો સમાપ્ત.

અંક ત્રીજો.

દશ્ય પહલું.

સ્થળ—પ્રમિલાનું દિવાનખાનું.

ગાયન બાદ મંડળીનું વિજેશનું. ઉર્મિલાને વિનોદ સાથે પરસ્પરી અટકાવવા બેસલદ્ર નાદિર) પ્રમિલાને તથા વિનોદને પુનર્લક્ષ કરવા ઉચ્ચે છે. પ્રમિલાની આનાકાની. એટલામાં ઉર્મિલાએ આવી વિનોદ સાથે પોતાના લગ્ન થતા અટકાવવા પ્રમિલાને ખનવવી. બહેન ખાતર ભોગ દેવા પ્રમિલાની ખુશી. પુનર્લક્ષ કરવા સ્વીકાર. જયરામે આવી ઉર્મિલાને બળાત્કારે લઇ જવી. દેખડો.

દશ્ય બીજું.

સ્થળ—જગતચંદનનું મકાન.

નંદન તનમનને પોતાની સાથે લગ્ન કરવા ઉચ્ચે છે. તનમન કબૂલે છે. જગતચંદનની નાખુશી, નંદનનો, “આટ” અતાવી તનમનને પરણી જવાનો નિશ્ચય. જમના પાસે વિમળચંદ્ર. વિદુલજી તથા મ્યુનિસિપાલ વાંટર ઘેલાલાઈનું આવવું. ખરબચડા રસ્તા, ગંદકી અને પાણી ન મળવાની ફરિયાદ કરવી. જમનાનો ગભરાટ. આઈ, ખરે વિદુલજીની સૂચનાથી પ્રથમ પતિ સેવા અને પછી લોક સેવા કરવાનો મંત્ર સ્વીકારે છે. નંદનનો “આટ” તનમનને પરણી જવું.

દશ્ય ત્રીજું.

સ્થળ—લક્ષ મંડપ.

બળભેરીથી વિનોદ સાથે ઉર્મિલાનું લગ્ન કરી નાખવા વિમળચંદ્ર અને જયરામનો ધાધલ સુરેન્દ્રે આવી લગ્ન પ્રતિ વિરોધ કરવો વિમળચંદ્ર અને સુરેન્દ્ર વચ્ચે તકરાર એટલામાં બહેનને બચાવી લેવા પ્રમિલાનું આવી ચઢવું. પ્રમિલાનો તિરસ્કાર બળભેર (નાદિર)ના સૂચવ્યાથી માધવે આવી પ્રમિલા અને વિનોદ વચ્ચે થએલા પુનર્લગ્ન સર્ગીશીકટ રજી કરવું. વિમળચંદ્ર નાસીપાસ થાય છે પ્રમિલા વિનોદને હાથે માધવ અને ઉર્મિલાનો હસ્તમેળાપ કરાવે છે. વિમળચંદ્ર વિનોદને શસ્ત્રામા લાત મારી કાઢી મુકે છે.

દેખડો.

દૃશ્ય ચોથું.

સ્થળ—સુરેન્દ્રનું મકાન.

ઉર્મિલા તથા માધવના લગ્ન બાદ, સુરેન્દ્રે એમને પોતાનાજ આશ્રય હેઠળ લાવી રાખ્યા છે તે સંખ ધે વાતચિત. એટલામાં વિમળચંદ્ર વિનોદના અત્ય-ચાર માટે ખૂબો પાડતો આવે છે. સુરેન્દ્ર એનું સાન્ત્વન કરે છે. બળભદ્ર (નાદિર) ને ત્યાં જઈ વિનોદનો ફેંસલો કરવાનો નિશ્ચય બાદ, માધવ અને ઉર્મિલાનો પ્રેમવિનોદ.

દૃશ્ય પાંચમું.

સ્થળ—નાદિરનો ભવ્ય મહેલ.

ગાનતાનમાં શુભતાન બની બેઠેલા વિનોદને વિમળચંદ્રનો કપકો શુભસામાં વિનોદ બાપને લાત મારી પછાડે છે. સુરેન્દ્રે આવી વિનોદને સમાધાની પર આવવા સુચવવું. સુરેન્દ્રનું અપમાન. પોલીસને બોલાવીને વિનોદનો ગભરાટ. ચોરેલો મીઠકત પાછી સોંપવાને તથા પ્રમિલાની સોબત તણ ઘેર પાછા ફરવાને સુરેન્દ્રનો હુકમ. વિનોદે પિયાર કરવા વખત માંગવો. પ્રમિલા સ્વિચાય બધાનું જવું. બળભદ્રનું છૂપાવું. આખરે વિનોદ પ્રમિલાને તણ જવા તૈયાર થાય છે. બળભદ્રે આવી તેને રોકવો. બળભદ્રની બાણ. પ્રમિલા તથા વિનોદનો ગભરાટ. બળભદ્રે વિનોદને એર પીવા ઉશ્કેરવો. પ્રમિલા શંકાશીલ થતાં, તેમ કરતાં વિનોદને અટકાવે છે. બળભદ્રનું મૂળ સ્વરૂપે જાહેર થવું. ગભરાટમાં વિનોદ એર પી જાય છે. ‘પુનર્લભ યતાં સુધી પ્રમિલા પવિત્ર હતી’ એવો વિનોદનો ખુલાસો. બળભદ્રનો પશ્ચાત્તાપ. વિનોદ મરી જાય છે. દુઃખથી ઘેરાયેલી પ્રમિલા ગાંડી થઈ જાય છે. દરમ્યાન સુરેન્દ્ર, માધવ અને ઉર્મિલાનું આવવું બળભદ્ર પોતાની મીઠ-કતની વારસ ઉર્મિલાને ઠરાવી, દ્રુષ્ટી તરીકે સુરેન્દ્ર અને માધવને નીમે છે. બાદ બળભદ્ર આત્માપાત કરી મરે છે. દેખડો.

ષ્ટિશ્રી:

કૃષ્ણાર્ણભસ્તુ.

શાન્તિ:

શાન્તિ:

શાન્તિ:

પ્રમિલા—છે સમજ સમય બલવાન,

ફેરવે ફેશનનું એ સુકાન;—છે.

કસ કસતી કંચુકીની તો પ્રમદા એ કરી લુસ બાંય,
પારસી જેવાં પોલકા ત્યાં તો આવ્યાં ફેશન માંય;
ટકાઉ રેશમી સાડી સુંદર બોયકોટ થઈ ત્યાંય,
સીફેશનને એ સ્થાન મળ્યું, જેથી સર્વાંગ દેખાય;
અખંડ કેશ કલાપ ચિન્હ સૌભાગ્ય વતિનું ગણાય;
આજે બાલ કપાળ ઉપરના સેલુનમાંહી કપાય;
પવન તેની પૂઠે નહિ કંઈ હાથ—ફેરવે

૪

તનમન—સુંદર સાહેબારે, મને શાને લીધી તારી બાથમાં?

નંદન—રોક્યું હૈયું રહ્યું નારે હાથમાં;.....સુંદર.

તનમન—આ શું સાહેબોની એટીકેટ છે?

તું તો જેન્ટલ મૅન અપ દુ ડેટ છે;

નંદન—પ્રેમ મંદિરનું ચુંબન ગેટ છે,

એ તો ગૃહસ્થાઈની સરટીફીકેટ છે,

સદા રહેલું રમણીઓના સાથમાં;

તનમન—સોનેરી જાળમાં પાડી બુલ બુલ?

નંદન—થઈ ખરેખર એકજ ભૂલ—શાને.

૫

જગત—રસોડે રાંધવા ચાલો,

નંદન—મને શેઠ બાફવાનું ચાલો—રસોડે.

જગત—હતા લડવર્ધયા શુરા પુરા, ત્યારે લેતા ખરછી બાલો;

તાકાત ગઈને હાથે કલમ લઈ, પીતા ચાહનો ચાલો;

નંદન—કામિની કહે હવે કલમને બદલો,

કડછી હાથમાં ચાલો—રસોડે

જગત—ચાલો નંદનજી પાણીડે જમ્યે, હાંડા ગાગર લઈ હાલો;
 સજીયાને ચટાણી માટે મઝાનો લાવજો તાજો મસાલો;
 નંદન—શેઠજી તળશે સજીયા, મેઢાનમાં
 લજશે લઠ્ઠા લાલો.....રસોડે.

૬

સૂરેન્દ્ર—પતિ પત્નીનું જોડકું, એજ સત્ય સંસાર છે,
 ખીજ રનેહ શાન્તિ તણું, વ્યર્થ અન્ય વ્યવહાર છે,
 જગતમાં નથી સૂખ લગ્ન સમાન;
 દેવો પણ કરે સન્માન,.....પતિ..
 મમતા ખીલે માનવ જીવન બંધાય,
 ધાયે ધાયે ભલે ફર, ફર ધરથીના ધાય;
 શૃંગાર પ્રેમ કરૂણા નીતિના પાઠ પુરા સમજાય છે
 જોલાખાતું પાશવજીવન, એ ખીલે સ્થિર ધાય છે:—
પતિ.

૭

ચંદા—આજ પિયા રથના રહો, ચયના કરો,
 સેજ સુંદર છાઈ;
 બસંતકી બહાર, કયસી ચાંદની છવાઈ—આજ.
 ધરકકી નદીયાં બહાઓ, જીયરાપીયરા હુલાઓ,
 પ્રેમકે જુલે જુલાવો, મુરતીયાં મન ભાઈ;—આજ.
 મોરી ગત ખુરી લઈ, તૂમકો બિચાર નાહિ,
 સેજરીયાં સૂનીપરી, દેતીહું મયે દોહાઈ;—આજ.

૮

પ્રમિલા—સુખ આશ વાદળી પરસ્યા વિણ વિખરાઈ,
 મૂર્તિ મંત્ર વિપદ કાળ વટોળીયે ધવાઈ;—સુખ.
 ટપક્યું ખુંદ એક નહિ, મનની મને સમાઈ
 મરે ન, મારે તૃષ્ણા તિજખી-ઘટમાં હાય ભરાઈ;—સુખ.

ચંદા—નયના કસુંબી કર આયે,
 રયામ બોલો, કીમ બીધ રયના બિતાઈ,
 કેનો સોતનને કીની હીટાઈ—નયના.

બાલ બિખરે હય, લાલ તિલકના, નયનોમં નિંદ ભરી
 તુલસીકી માલા દુટ ગઈ હય, અબ કરોના ચતુરાઈ;
 બયરનસે મોરી નેહા લગાઈ,
 પ્રીત મોરી છાંડી;

કુબળા કો તો બચન દીયો થો
 અબ કોનસે મન (૩)લલચાઈ.....નયના.

૧૦

ચંદા—કોયલીયાં કુક સુનાવે,
 ખીલી બસંત બહાર.....કોયલીયાં.
 કોન અખી મોઢે બસંત સુનાવે, મેઝો તલસુ બારબાર
 પાપી પપૈયા પિસુ પિસુ બોલે, પિયા પરદેશી ચાર;-કોય.
 જુયા પિયા ખીન જલે દીન રયના, જોળનવા દીન ચાર,
 મયે નવ જોળના જોળન બનુંગી,
 પિયા મીલન દુશ્વાર—કોયલીયાં.

૧૧

નંદન—અમે તો ઇશ્કના બંદા-મસ્ત થઈ ઇશ્કમાં ફરીયે
 બનાવી ઇશ્કના ફંદા-અવરના વાત દિલ ધરીયે;-અમે.
 જમાનો ઇશ્કનો આ છે, નમુના ઇશ્કના અહીં છે
 ઇશ્કની આગમાં બળતાં, અવરના વાત દિલ ધરીયે;-અમે.
 અહબના ઇશ્કમાં કંઈ છે-ગજબના ઇશ્કમાં કંઈ ●
 અજબ સહુને સહા કરતા, અવરના વાત દિલ ધરીયે;-અમે.

વિનોદ—શાને સહુણી એ મન ભાવે

અનળ લાવ દર્શાવે—

મથન નીચાં ઢાળી મલ પતી આવે

જોખન જોર કરી લભાવે—શાને,

અંતર વાણી સ્મિત થકી સમજાવે

વચન વહતાં કંઈ લળી લળી જાયે—

દીલ કંઈ દબાવે, મન કંઈ ખેંચાવે

ખાવરી એ બાળા મુખે કંઈ કંઈ બકાવે—શાને.

માધવ—ઓ લલના શાણી, કહુ ધન્ય તમારી વાણી,

વહતાં પથ્થર પરં પાણી—ઓ સસ.

ખડ ખચડો પણ થતો સુંવાળો, ફનેહ સાગરે ધોવાતાં

સુંદર મનહર ઘાટ ધરે સંસાર હથોડે ટીપાતાં—ઓ લલ.

ઉર્મિલા—પ્રકૃતિ સમ કુશળશિલ્પા વિષ્ણુ, ઘાટખને નામનંગમતા,

ઘડાયેલો એવો જન પૂજે, દેવો પણ જેને નમતા;

માધવ—પડયા બંધએઘાટ ઘડાતાં, પથ્થરતે પથ્થર રહીજાતા;

ઉર્મિલા—સમાજ ચરણે સ્ત્રી ચગદાતાં,

દેવો દેશ દુઃખે તણ જાતા—ઓ સસ.

પ્રમિલા—કાહે અળ તુમ આએ હો મોરે દ્વારે

સૌતન સંગ જાગે, રસ પાંગે અનુરાગે પાંગે—

જુટી જુટી ખતીયાં. કરો ન હર રંગ—અળ,

વહી જાઓ છન યુવતી સંગ અનુરાગે—કાહે.

પ્રમિલા—દિલ હય વહી અસ દિલમે' મહોખ્ખત હો કીસીકી
હય આંખ વહી અસમે' શરાફત હો કીસીકી
કયું હાથ ચમે વસ્લ લગાને નહીં દેતે
માશુક હો તુમ યા કે અમાનત હો કીસીકી

(શયર)

શમાકો દેખ કર મય શીલસે યું કહેતા હય પરવાના
તો આહો જલના ધરકમે' મુજ સાહી જલ જના
શમાકી જે કરારી કો કહાં પહોંચેગા પરવાના
લરજના, થર થરાના, સર કટાના, સાફ જલ જના
હો તા હય ઉન્હે રશક તો હો મેરી બલાસે
જલ જાય અગર જલનેકી આહત હો કીસીકી

૧૬

સૂરેન્દ્ર—મિથ્યા જમ છોડ (૨) જારે જારીણી

જાતિ ગુણ કર્મો પ્રેરક,

બુદ્ધિ કર્ણાનુસારિણી—મિથ્યા.

ખરખર લાધે માર (૨) અશ્વપર યેસે અરવાર

પૂજે પીપળ સંસાર, ગૃહે બાવળ બહુ માર

જાતિ ગુણથી હાં ગુણથી;

ગાય લેંસ દે દૂધ, પૂજે ગૌમાત જન બુદ્ધ

સરિતા સર્વે શુદ્ધ છતાં શ્રેષ્ઠ ગંગા રૂઠ

થાનારી કુળ ઉદ્ધારિણી, ના સંહારિણી

જાતિ ગુણથી—હાં ગુણથી—મિથ્યા.

મુભદ્રા—દિલની વાતો ન સમજાય

મુરખ મન કાં તું હુરખાય—દિલ.

તન અર્પણ આતુરતાપૂર્વક, જગમાં પ્રેમ મનાય,
અંચળ મનનો અટકે દાણનો ચલિત ણની સરી જાય,
અંતે જગમાં હાંસી થાય—દિલ.

નરનારી નઃદાન પરસ્પર-વચન દઇ બંધાય,
વિકાર ઉભરો શાન્ત થતાં ચિક્કાર પ્રદર્શિત થાય;
એ તે પ્રેમ દેમ કહેવાય—દિલ.

૧૮

ઉસ્તાદ—ખેલત હોરી રાધે શ્યામ,

શ્રી લક્ષ્મી નારાયણ આમ-ત્રિભુવન કે ભૂપ શ્યામ—ખે.
ઇતરેધાઇ, અિખુલાન હુલારી, ઉતરે ધાયે શ્રીકૃષ્ણ મુરારી
ઉડત શુલાલ, લાલ બયે બાદલ અયસી લીલા કરી ધનશ્યામ
રંગલર મારત હય પીચકારી, ભિંજ ગઇ
સારી, રાધે ખ્યારી;

ગોપી મંગલ ગાવત આનંદ બધાઈ

જળે ગોકુલ ગામ—ખે

૧૯

પ્રમિલા—મિલકે જઇયોરે શુભમ—મિલકે.

તોરી સાંવરી સુરત જેલનો, મેરો નામ લીવાની
જો તુમ મેરો મોહ હમારે ખુબ કરો મીજબાની—મિ
એક દીન મેરો ગાંવ ન જાનો ગાંવ હય ગોકુલધાની
જો ગલીમે બાસ હમારો, મનેક ચોંક નિશાની—મિ.

તનમન—ભૂલી સલુણા હું સાન બાન ભૂલી

પ્રેમ મદુલીની ચણતરમાં લણતર ગણતર ભૂલી—ભૂ

નંદન—પ્રેમ વિષયના પારંગતને લણવાનું શું કામ,

પ્રેમ મંદિરના રહેવાશીને કાલેજમાં શું કામ;—ભૂલી.

તનમન—તુજ હૈયા હિંડાળે હિંચાવળે,

લાડ લાખેણા લાલા લડાવળે,

નંદન—ધીરે ધીરે નયનીયાં નચાવળે,

ખીસા પાકીટ ચર હાથ ના ચલાવળે,

તનમન—એળી તો એક આઈ [છિ] અણમુલી;—ભૂલી.

તનમન—બનો બાનુઓ ખુરખાવાળી,

જગત—રાખો મોઢું ઘુંઘટમાં ઘાલી—બનો.

તનમન—પદ પાઉડર ને ખુટ પેટી કાટથી,

કરે ઠઠારો બની ડાલી,

ફેશનને એટીકેટથી થઇ ગઇ લરેલી થેલી ખાલી;

જગત—હાય મારી ગાડી તો કમણ ચાલી;—બને.

નંદન } વરલી બેન્ડસ્ટેડને ચોપાટીની ઘરે સૂની જાહેજલાલી
જગત }

તનમન—ડાલીવિનાના ખાલી—ખાંકનેમારશેલા તકારગોઠંટાળી

જગત—હાય શ્રાપ દેશે મુંબઈના મવાલી;—બને.

પ્રમિલા—યહી દિન હય હુઆ લેલો કીસીકે કશ્મે મુઝ તરસ,
જવાની આ નહિં મક્કિત મેરી જાં ફીર નયે સરસે;
યે કહ હો અઘ્રે બારાસે, અગર બરસે તોયું બરસે,
હે જયસે મેહ બરસતા હય, હમારે હીં એ તરસે.

(શયર)

બિનોદ—ક્યામત હય કીસીકે ખ્યાર કરના ઇસ અમાનેમેં,
કઝકા સામના રખ્યા હુવા હય, લીલ લગાનેમેં;
પ્રમિલા—મીલા હોગા કીસીકે, બાવફા અરઘે મુકદ્દરસે,
હુવા હોગા કીસીસે-વસ્લ હમનો ઉમ્મિદાર તરસે.

ધૃતિ શ્રી

સમપ્ત.

રસ એન્ડ કંપની.

૩૭૫ હોરનબી રોડ, કોટ, મુંબઈ.

સ્ટીલ બાર્સ, સલીઆ ગેલવેનાઈઝ સીટ્સ, સ્ટીલ બેલીંગ હુપ્સ, ત્રીનગ્રેસ, કાંટાના તાર, ગેલવેનાઈઝ, તથા સ્ટીલના તારો, લોખાંડ તથ ગેલવેનાઈઝ પાઈપ, એલ્યુમીનમ જરમન સીલવર વગેરે વેલાયતથી મંગાવી આપનાર તથા કમીશન એજન્ટ્સ.

માલેક:—રસ્તમજી દોશાભાઈ તાતા.

આ પુસ્તક “ જનએડવોકેટ ”

દ્વારા શ્રી. સી. મનલાલ ગોકળદાસે ધીકાંટા વાડી, અમદાવાદ.

નાટક અંડણીના માલેક માટે છપાવ્યું છે અને ફોલ્ડ

દે:—એડવોકેટ ટીએટર, કાલબાદેવી રોડ, મુંબઈ.

॥ श्री वत्सत् परमात्मने नमः ॥

शैयल नाटक मंडली.

विजय डोनो ?

नाटकनां गायनो अने टुंक सार.

लेखक—

प्रोफेसर, गजेन्द्रशंकर लालशंकर पंड्या.

अभ. अं. श्री. श्री

छपायी प्रसिद्ध करनार.

शेठ महाशंकर वेण्णीशकर.

शैयल नाटक मंडलीना मालीक—मुंआठ.

आवृत्ति १ वी ई. स. १९२८ अत २५००

सर्व હક્ક પ્રકાશકને રાખીને છે.

ભાવનગર-થી "કૃષ્ણ" પ્રિન્ટીંગ વર્કસમાં શ્રી. નાનાલાલ
વરમશીભાઈએ છાપ્યું.

કિંમત ચાર આના.

વિજય કોનો ?

નાટકના પાત્રોનો પરીચય

પુરૂષ પાત્રો.

કુમારગુપ્ત.....	મગધ દેશનો રાજા.
ગોવિંદગુપ્ત.....	તેનો ભાઈ, રાજ્યમાં મુખ્ય સત્તાધિકારી
સ્કન્દગુપ્ત.....	યુવરાજ.
દામોદર શર્મા.....	પ્રધાન.
દેવધર.....	સેના નાયક.
વૈકુણ્ઠ.....	ઈન્દ્રલેખાનો માણસ, એક સિપાઈ.
ચન્દ્રસેન.....	ઈન્દ્રલેખાનો ઉપપતિ.
ઋષભદેવ.....	એક રાજ્યનો આશ્રિત બ્રાહ્મણ.
સુન્દર.....	તેનો ભાણેજ.
હરિબલ.....	ગૌરુ ધર્મી એક સેના નાયક.
સિવાય-સભાસદો, જલર, સૈનિકો, હુણ નાયક, હુણ સૈનિકો, ઠરખારીઓ વિગેરે.....	

સ્ત્રી પાત્રો.

ઈન્દ્રલેખા.....	એક વેશ્યા.
મદલેખા.....	તેની પુત્રી.
રાણી.....	કુમારગુપ્તની.
હંસા.....	ઋષભદેવની આશ્રિત એક બાળા.
સુતન્દા.....	ઋષભદેવની સ્ત્રી.
મુક્તા.....	દામોદર શર્માની પાલિત પુત્રી.
સિવાય-બાળાઓ, સ્ત્રીઓ, નાયનારીઓ, વિગેરે સ્થળ-મગધદેશ	

(૩)

ૐ

શ્રી

વિજય કોનો ?

એ

નાટકનો આર

અંક ૧ લો.

પૂર્વ વૃત્તાંત.

મગધરાજ્યમાં ગુપ્તવંશનો મહારાજા કુમારગુપ્ત રાજા હતો તે વખતે હિન્દુસ્થાનની ઉત્તર દિશામાં રહેલી હુણુ જાતિના હુમલા હિન્દુસ્થાનમાં ઘણા થતાં હતાં. હુણુનો નાશ કરવાને કુમારગુપ્તનો નાના ભાઈ ગાવિન્દગુપ્ત ગયો હતો. એ સમયનો ભાભુ લઈને રાજ્યમાં ધૌલધર્મીઓએ સત્તા ચલાવવાને ઇન્દ્રલેખા નામની એક વેશ્યા આરક્ષિત કાવતરું રચ્યું હતું. ગાવિન્દગુપ્ત વીસ બાવીસ વર્ષની ઉંમરે આ વેશ્યાની મોહનીમાં અનિલ-કુમારના નામે ફસાવો હતો. પણ પાછળથી ચંદ્રસેન નામના આત્મહુની યારી ઇન્દ્રલેખા કરે છે, એ તેનું કપટ કળી જતાં તેણે તેને તણ દીધી હતી અને રાજ્યની ઉત્તર દિશામાં ચિત્ત લગાડ્યું હતું. ઇન્દ્રલેખાએ ગાવિન્દગુપ્તની ગેરહાજરીમાં વૃદ્ધ કુમારગુપ્તને પોતાની સુંદર પુત્રી મદલેખાની મોહિની લગાડી હતી. રાજ્યનો પ્રધાન દામોદરશર્મા આ સંબંધ તોડી નાખવા મથી રહ્યો હતો પણ કાવતો ન હતો. મદલેખા અને કુમારગુપ્તનાં લગ્ન થવાનો પૂરે સંભવ દેખાયો હતો તેથી તેણે રણસંઘાત મમાંથી ગાવિન્દગુપ્તને તેડવા મોકલ્યું હતું અને બીજી ખાસથી વેશ્યા અને વેશ્યાની પુત્રીને કેદ કરવાની કોશીશ કરતો હતો. આદિથી આ નાટકનો આરંભ થાય છે.

દશ્ય ૧ બું. દરબાર.

દરબારીઓને દેશની પરિસ્થિતિનું ભાન દામોદરશર્મા આવે છે એવામાં મદલેખાને કેદ કરીને સેના નાયક દેવધર આવે છે. મદલેખાનો નિરસ્કાર થતાં તે રાજાને બૃમ મારે છે. ઈન્દ્રલેખા આવે છે. ઘણાં વર્ષોપર ગોવિંદને અનિલના વેશમાં સ્ખળનો અધિકારી સેવક સમજીને પ્રીતિમાં ફસાવી લઈ લીધેલી ચંદ્રગુપ્તની મુદ્રિકા બતાવે છે. સૌને નમાવે છે. દામોદર એના ખરે એ મુદ્રિકા ચોરવાનું તોહોમન મૂકે છે. કેદ કરવા જતાં કુમારગુપ્ત આવે છે. મદલેખાને પરણવાનું વચન આપી મોહા-અથથેલો રાજા તેને ઘેર મૂકવા જાય છે. ઈન્દ્રલેખા વિજયના માદમાં ધુલાય છે. તેના ગયા બાદ દામોદર દરબારીઓને ઉશ્કેરે છે. રણસંગ્રામમાં ગોવિન્દગુપ્ત આવી પહોંચે છે. મુદ્રિકા ક્યાં મળે એવો પ્રશ્ન દામોદર કરે છે. ગોવિન્દ ચમકે છે. ભેદ કુદે છે. કોઈપણ રીતે મુદ્રિકા લઈ આવવા ગોવિન્દ પ્રતિજ્ઞા લે છે.

દશ્ય ૨ બું. રસ્તો બાગમાં.

ઋષભ દામોદરનો અશ્રિત બ્રાહ્મણ છે. નવી પરણેતરની ગાંઠ જોતો આવે છે. એવામાં મુક્તા દામોદર શર્માની પાલિત કુત્રી પાંડળ પડેલો ઈન્દ્રલેખનો ચાર ચંદ્રસેન તોડાન કરતો આવે છે. ઋષભ મુક્તાનો ખંચાવ કરે છે. ચંદ્રસેન સામે થાય છે. સેના નાયક દેવધર ચંદ્રસેનને વૈકુણ્ઠ સિપાઈની પાસે કેદ કરાવે છે. ઋષભ પ્રેમીજનોના પ્રેમપાઠમાં ખલેલ ન કરવાના ત્રિચારેથી જાય છે. પ્રેમ મંદિરના પૂજારીઓ મુક્તા અને દેવધર.

દશ્ય ૩ બું. ઈન્દ્રલેખાનો મહેલ.

કુમારગુપ્ત મદલેખાને પરણવા તૈયાર થઈ રંગરાગ કરે છે. ઈન્દ્રલેખા પરણાવવા જાય છે. ગોવિન્દ દામોદરશર્મા સાથે આવીને કેમ અટકાવે છે. રાજાને લઈને પ્રધાન જાય છે. ઈન્દ્રલેખાને ગોવિન્દનો વિવાદ. ગોવિન્દ મુદ્રિકા માગે છે. અનિલકુમાર તરીકે ગોવિન્દ જાહેર થતાં ઈન્દ્રલેખાનો ગંભીર. અમાસની રાત્રિએ ગોવિન્દને મુદ્રિકા લઈ જવા બોલાવવો.

દશ્ય ૪ થું. ઇન્દ્રલેખાનો મહેલ.

ઈન્દ્રલેખાના પ્રિયમાં ગાંધેડુકા ઇન્દ્રલેખા બળેલી આવે છે. દામોદરના હુકમથી ઇન્દ્રલેખાને મહેલમાંથી કાઢી મૂકવા દેવે આવે છે. દેવદરમેદ સાંવવાની ઇન્દ્રલેખાની યુક્તિ. ઇન્દ્રલેખાનું અપમાન.

દશ્ય ૫ મું. ઋષભનું ઘર.

ઋષભનો ભાણેજ મુંદર અને પાલિત બાળા હંસાનો પ્રેમ ઋષભથી એ પ્રેમ બમાતો નથી. હંસાને હાંડી કાઢવી. મુન્દરને વેર લેવા પ્રયાસ. મામા અને મામીને કાઢવી મારવાની યુક્તિ. તેની મામી મુતન્દાનો વહેમી સ્વભાવ. મુન્દરનું તોદમ. મુતન્દાને મનાવવા રાણીની સાડી લાવી આપવાનું વચન.

દશ્ય ૬ હું. અનિલ મંદિર.

અમાસની રાત્રિ ઇન્દ્રલેખાનું કાવતું. દામોદરે પ્રથમથી આવી ઇન્દ્રલેખાની યુક્તિથી ચેતી જતું. અનિલના વેશમાં ગોવિંદ ઇન્દ્રલેખાનું સ્ત્રી ચરિત્ર. પ્રેમની માગણી. ગોવિંદે નિસ્સંગ કરવો. મહેલમાં આગળે કરી ઇન્દ્રલેખાએ સ્ત્રી ચરિત્રની પરા કષ્ટ આણવી. ગોવિંદે ચેતી જતું. બંને માત પુત્રીએ અસ્તુ ધાર્યો હુમલો કરવો. ગોવિંદની નીડરતા ઇન્દ્રલેખાએ મિયાલ આને ખોલાવવા. લઠાઈ. આણીની વખતે દામોદરે સહાય કરવી. ઇન્દ્રલેખા પકડાય છે. મહેલમાં છુપા દારથી નાસે છે.

ટુંડો.

અ.કે ૨ જો.

દશ્ય ૧ હું.

કુમારગુપ્તનો ખાનગી દરબાર મહેલમાં બતાવતી ચીઠ્ઠી માંડલવી. કુમારગુપ્તનો યુવાન પુત્ર સ્કંદ લઠાઈમાં ધાયલ જાય છે, એ મતલબની ચીઠ્ઠીથી ભોળવાઈ ગોવિંદ રણસંગ્રામમાં જાય છે. દામોદરે સ્કંદ સૈન્ય તૈયાર કરવા જતું. મહેલમાં બીજી ચીઠ્ઠીથી કુમારગુપ્ત એ ચીઠ્ઠીને લીધે ઇન્દ્રલેખાને કાઢવા

જાય છે. એટલામાં રાણી અને મદલેખાનો મિળાપ અશુધાયો
 થાય છે. મદલેખાને જોતાંજ રાણી બીજાય છે. મદલેખા યુગ્મ
 મારે છે. રાજા આવે છે. રાણીને મહેલમાં મોકલી મદલેખાની
 પ્રથમી વાણીમાં ભોળવાતો રાજા પાછો તેના ત્રિમમાં ફરાય છે.
 મદલેખા છુટી થઈ ત્યાં આવે છે. જેનાં લગ્ન કરે છે. રાણી રાજાને
 શોધતી ત્યાં આવે છે. લગ્ન થયેલાં જોતી તે મુઝાય છે. તેને
 પોતાના પગમાં તમાવવા મદલેખાનો રાજાને આગ્રહ
 બળાતકાર થવાના સમયમાં દામોદર આવે છે. રાણીનો બચાવ.

દશ્ય બીજું. રાણીનો ઓરડો.

હુપી રીતે રાણીનો નિકાલ કરવાની યુક્તિ કરતી મદલેખા
 આવે છે. પોતાના ચાર ચંદ્રસેનને દારૂ પાઈ રાણીનું સતીત્વ
 લગ કરવા ચઢાવે છે. અને જાય છે. એવામાં રાણીની સાડીને
 લઈ સ્ત્રી વેળામાં ઋષભ આવે છે. ચંદ્રસેન પોતાના ત્રિમનો
 અભ્યાસ કરે છે. ઋષભ જાય છે. એવામાં રાણી કંટાળી જઈ
 આત્મહત્યા કરવા આવે છે. ચંદ્રસેનના આળા રાણીએ સતીત્વના
 લગનાં કરી યુગ્મ મારવી. રાજાનું આવડું. રાણીની ફરીયાદ.
 મદલેખાએ સ્ત્રી ચરિત્રથી બધી આરોપ રાણીપર ઢાળી દેવા.
 રાજાને બળાતકારે પોતાના ઓરડામાં લઈ જવો. રાણીએ ચંદ્ર-
 સેનને આવડો દેખી આત્મહત્યા કરવી. એટલામાં દાસીએ
 કરેલી બખરથી દામોદરે ત્યાં આવડું. અને ચંદ્રસેનને પકડવો.

દશ્ય ૩ જું. રાણીનાં છાવણી.

હુણની સામા બૂહરચના સ્કંદ ગોઠવે છે. દેવધર અને સ્કંદ
 લઈવા જાય છે. સિપાઇઓ ધળનું રક્ષણ કરે છે. હુણનો હુમલો.
 ધળનું રક્ષણ. સ્કંદનું પરાક્રમ. દેવધરનો વિજય સ્કંદે દેવધરને
 દામોદર રામા પાસે મોકલવો. તેનો હાથ કપાયો છે તેથી તેની
 સારવાર કરવા તરત લઈ જવાય છે. એવામાં ગોવિન્દ “સ્કંદ”
 “સ્કંદ” એવી યુગ્મ મારતો આવે છે. સ્કંદને પૂછતાં પોતાના
 વિકલ્પની બખર પડતાં મદલેખાનું કપર ચેતી જાય છે. એવામાં
 રાણીના આપઘાતની બખર. ગોવિન્દે મગધમાં જય.

(૭)

દશ્ય ૪ થું. દામોદરનો મહેલ.

મન્દ્રલેખાનું અભિમાન. દામોદરને કેદ કરવાની યુક્તિ. દામોદરની હોશિયારી. દેવધરે ત્યાં આવવું. દામોદરે દેવધરના પરાક્રમથી ખુશ થઇ મુક્તાનાં તેની સાથે લગ્ન કરવાં.

દશ્ય ૫ મું. નડપભનું ઘર.

મામા અને મામીનીં સુંદરે સ્ત્રી વેશમાં પુરી હોશનગતિ કરી લુચ્છાઈથી હંસા સાથે પ્રણી જવું.

દશ્ય ૬ હું. દરબાર.

દામોદરે દરબારમાં સિંહાસન ઉપર રાણીની છબીની સ્થાપના કરી તેનું મહત્વ જાળવવા નિશ્ચય કર્યો. મદલેખાએ આવી રાણીનાજ સિંહાસને બેસવા હઠ લેવી. રાજાએ તેને પોતાનું સિંહાસન આપવું. મદલેખાએ મૂર્ખતાભર્યાં ન્યાય કરવા જવું દામોદરને શિક્ષા કરવી. ગોવિન્દશુપ્તે આવવું. મદલેખાનો ગલરાટ. મન્દ્રલેખાએ આવી યુક્તિથી બાજુ ફેરવવા માંડવી. ગોવિન્દે તેનાં કારસ્થાન ખુલ્લાં પાડવાં. મન્દ્રલેખાએ પોતાનો સંખંધ ખુલ્લો કરવા ધમકી આપવી. ગોવિન્દે ન ડરતાં જાતેજ પ્રજા પાસે પોતાના પ્રમાદનું પ્રાયશ્ચિત્ત માગવું. મન્દ્રલેખા અને મદલેખાએ લઢાઇ કરવા તૈયાર થવું. ગોવિન્દની ચાલાકી. મદલેખાને રાણીના ચિત્ર આગળ ફેંકવી. મન્દ્રલેખાને દામોદરની આગળ નમાવવી.

અંક ૩ જો.

દશ્ય ૧ લું. કેદખાનું.

મદલેખાએ કેદખાનામાંથી નાસી જવા જેલરને ખનાવ્યો. વૈકુણ્ઠને છુટો કરાવી નાસી જવાની તૈયારી કરાવવી. રાજાનું ત્યાં આવવું. રાણીનાં શખનું દહન કરવા તેને તેડવા સ્કંદનું આવવું. પિતા પુત્રનો વિવાદ. રાજાએ લાંચારીથી જવું. મદલેખાએ જેલરની મદદથી નાસી જવું.

દશ્ય ૨ જી. શ્મશાનનો રસ્તો.

મા દીકરી છુટાં થઈ આનંદનાં ગીતો ગાય છે. શ્મશાનમાંથી પાછા વળતાં સ્કંદ અને દેવધરનો ભેટો. રાણીની ઉત્તરક્રિયા અને મદલેખાનાં સંગીતથી થતી તકરાર. ઇંદ્રલેખાની તૈયારીથી સ્કંદ અને દેવધરનું પકડાવવું. કુમારગુપ્ત ત્યાં આવે છે. મામલો ગંભીર દેખી ગોવિંદને તેડી આવવા દામોદરે નાસી જવું. મદલેખાએ અને ઇંદ્રલેખાએ રાજાને લઠાઈમાં એકલો દેખી પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ પ્રકટ કરવું. રાજા તેમનો ખરો સ્વભાવ સમજે છે. પોતાના વીરત્વ તરફ થતા આકર્ષણથી તેનું ક્ષત્રિય રક્ત ઉછળે છે. રાજાની શૂરવીરતા છતાં શત્રુના પ્રપંચથી કેદ પકડાય છે.

દશ્ય ૩ જી. ઋષભનું ઘર.

સુંદરનાં તોફાનથી હંસા તેને સીધો કરવાની યુક્તિ શોધે છે. સુંદર તેમાં ફસાય છે. એ યુક્તિને લીધે ચંદ્રસેન ઋષભના હાથમાં ફસાય છે. હંસા અને સુંદરનાં લગ્ન કરી ચંદ્રસેનને ઋષભ દામોદરશર્મા પાસે લઈ જાય છે.

દશ્ય ૪ થું. છાવાણી.

મદલેખાના કહેવાથી વૈકુણ્ઠે ગોવિંદના ખૂનનો પ્રયાસ કરતાં પકડાવવું.

દશ્ય ૫ મું. બૌદ્ધ નિવાસ.

ઇંદ્રલેખાએ વિજયના ઉન્માદમાં, રાજા, રાજપુત્ર, દેવધર, મુક્તા અને નગરજનોને બૌદ્ધ મત સ્વીકારવાનું કહેવું નહિતો પાસે બળતી ચિતામાં સર્વને હોમવા તૈયાર થવું. આ સર્વ અટકાવી શકવા અસમર્થ રાજાનો શોક. બળાતકારે કરાઈ કર્મ કરવા તરફ થયેલી ઇંદ્રલેખાએ સર્વને બાળી મુકવા હુકમ કર્યો. ગોવિંદનું આવવું. પાપીઆને પાપ શિક્ષા. બોદિ તે પર એ ન્યાયે ઇંદ્રલેખા અને મદલેખાનું બલિદાન. સનાતન ધર્મની ધજા ફરકાવવી અને વિજય નાદ કરવો.

ૐ

વિજય કોનો ?

નાટકનાં ગાયનો.

સ્તુતિ.

બાળાઓ—

(૧)

પ્રહ્લ પરપ્રહ્લ શ્રી-હરિ દેવા.

ગોવિન્દ શુભ નાયક મન્દ્ર મદ્ર સાંચક,

દામોદર દઃખાહર અદ્ધર તું દેવા;

દેવધર મદ્ધર શુભવંશ કીર્તિ કર,

એકજ તું, એકજ તું, એક તુજ યેવા—પ્રહ્લ૦

ગાજી રહ્યા આ દેશ પણ તે મોડમાં કસાય છે,

આત્મા અહુ ઉછળી રહ્યા પણ અંન ના અમનતય છે;

કરનાર હું છું એકલો અભિમાન એવું થાય છે,

માઠી દશા આખી પર ત્યારેજ દેવ દમરાય છે.

પ્રભુ ભજ, સુખ કર, દઃખાહર,

નવ હર, નનમન શિવ ભજ, રક્ષ ભર, જગધર—પ્રહ્લ૦

બાળાઓ—

(૨)

જગો, જગો, હો નિન્દ નજી જગો ભારતના સંતાન.

દેશ કાજ સર્વ આજ થાય મોડમાં વારાજ,

માનને શુમાનમાં કાં બૂલો સન્માન?—જગો૦

દેશ પ્રેમ મંત્ર શીખી સ્વાર્થ સર્વ ત્યાગજે,

દેશ હિત કાજ બ્રાત પ્રાણુદાન આપજે,

નાદ વિજય નાદ કરી દેશ આ ઉગારજે,

દેવી ભૂમિ આ ઉગારી આન્નિ રાક્ષ્ય સ્થાપજે;

વાદને વિવાદમાં કાં રાજો શુમાન?—જગો૦

નાચનારીઓ—

મુંગો હેન્સ.

.....

.....

નાચનારીઓ—

(૩)

દેખો! દેખોજી, (૨) મોરી અખીયાંમેં

કયમેં હંચ બહુ ભરે.....

મેરી ચિતવનકે મરે, બે, ચાર પડે....દેખો

પતલી મોરી અગિયામેં બલકત કુચ્છ ગોરી ગોરી,

હુંમક.....હુંમક.....યું અહું.....

મોહિકો તકત હગમેં રોકત,

કયસી અનોખી ચે પ્રિતકી રીત....દેખો દેખોજી

ધન્દ્રલેખા—સભાસદો— (૪)

ધન્દ્રલેખા—વિજય, વિજય નાદ કેના ?

સભાસદો—જા, જા.....

ધન્દ્રલેખા—ઉત્તર શૃંગથી ગગન માંચ,

ગાજી રહે ગિરિ કરી શુમાન;

અમક અમક જ્યાં વિજળી થાય—વિજર

સભાસદો—જા.....જા.....જા.....

ધન્દ્રલેખા—ગિરિ કરાડને ફટતું હોય,

મૃગ શુમાને જો હસતું હોય:

ગર્જતી સિંહણ જ્યાં દેખાય.

વિજય વિજય નાદ કેના ?

સભાસદો—જા.....જા.....વિજય

મુક્તા—દેવધર—

(૫)

મુક્તા—જવું ભલે જાણે ભલે, હું જાઉં છું કે'શો તા

દિશંદારનાં દિશ પાસથી, કોઈ દીન દિશ લેશો ન

(૧૧)

લીધું લેવાય ના, આપ્યું અપાય ના,
રસીયાનાં દિલ તો રેલાય છે;

પ્રીતિના પૂરની શી રેલ તો રેલાય છે ?—રસીયા૦
દેવધર—મીઠા મીઠા પાન તણાં, દેશો લહાણાં રાજના:
રસરાજ તણા રાસ મહીં, દેશો રસ પ્રેમના:

મુક્તા—તન્મય ણની નવ લેહ કંઈ દેખજે,
રસીયા તું રંગ મહીં એક તાન રાખજે;
રૂપી જજે નવ રંગ રસ છોડજે.—રસીયા૦

મદલેખા— (૬)

ખીચોલ ખીચો. મધુરસ ખીચો, સુધારસ ખીચો,
ભ્રમર ભ્રમત કુંડ, નહિં ડરત ઊર—
ભરત ભરત સુધાગેહ બનાવત;

મસ્ત મન્દોન્મત્ત નયન સુરંગિત—
પ્રીતમ સિતમ પ્રીત ધરસવ—ટેક૦

ચાંદની ચમકી ચતુરા શયન મન્દિર ગોભતાં,
સ્મિત શાં ટપકી મધુરાં મદન મન્દિર સ્થાપતાં;
મન્દ મન્દ શી અરસ સુગન્ધ મલય પવનની આવતી,
સાકી મળી યાકી રહી એક આશ હા—

ચુમ્બન તાણી—ખીચો૦

ધન્દ્રલેખા— (૭)

આંખો મળી જેને નથી તે, તેજ શું અમલ નહીં,
જીભ મળી જેને નથી તે, સ્વાદ શું જાણે નહીં.
જે દિલ ઘડાયું પ્રેમનું, તે અન્ય કંઈ દેખે નહીં,
જેણે પીધો રસ પ્રેમનો, તે તો પીશે ખીલું નહીં.
પ્રીતિતણું વિષ આપશે, અમૃતને અડશે નહીં,
ઔષધ પૂછે જો પ્રેમનું, તો પ્રેમથી ખીલું નહીં.

(૮)

હંસા—નહિં પરાણું જા, જા, નકટા રે,
મને વર જોઈએ શરમાતા રે—નહિં૦

(૧૨)

મીઠું મીઠું મુળથી ગોલો કહીએ તે કરવા દોડે,
બહાલી બહાલી કહેતા આવે પાથે પડતા જે દોડે—વર૦

સુન્દર—લેટ ધરાવું કે પગ ચાંપું, આરતી હું તારી ઓવારે,
જય અમ્મે હે ! જય અમ્મે ! કહી, સમમ સ્વરથી ચોકારે—વર૦

(૬)

સુન્દર—છણકો કેરી ક્યાં ચાલો ?

હંસા—અરે જા, મુવા તુ મગવાલી.

સુન્દર—મને દે, હસી એક તાળી—છણકો

હંસા—નકટ આવાને શું કહેવું ?

સુન્દર—નકટનો સરદાર.

હંસા—કુકડા થઈ મુજ આગળ ગોલો કુકરે કુકે લગાર.

સુન્દર—મકંટ પણ “મથુરા”નાં ગનશું દેશો “શા” ઉપહાર !

હંસા—થનગન (૨) નાંચ કરો તો કરશું કંઈક વિચાર—છણકો

(૧૦)

મકપલદેવ—જરા ચાલો લટકાળી અને પીરંડા પકવાન.

સુન્દર—શાને મારો છું મામા આ પ્રીતિના તાન ?

મકપલદેવ—રાણીની કાંચળી ને રાણીની સાડી,

ખેડીને રાખજે તું પુરો દમામ.

સુનંદા—રમઝુમ, છુમ, છુમ, (૨) છુમ, અમે ચાલશું,

પાથે પડી મને કશો સંસાર ?

સુન્દર—નીચા નમી (૨) પાંચ તમ ચાંપશે,

જાણે મળ્યો લલો “ગાયુ” ગજમ.

મકપલદેવ—પ્રિયા કેરું આવ મુજે રસપાન—જરા૦

નંદલેખા-સખીઓ— (૧૧)

સખીઓ—મદવેલી, ઓ મદવેલી, કાં તું ચટકતી ચાલે ચાલ

તારી આંગલડી સંભાળ, અણીયાળી હૃદયે ભોકાય—મદ૦

તું રસવેલી, શી વનવેલી, ઓ સાહેલી ! કાં નવ કરતી કેલી ?

(૧૩)

ચતુરાઈ તારી, શાણી, નયનોની ના બાણી,

મધુરી તારી વાણી, દિલની ના પીછાણી.

મદલેખા—ઝરમર, ઝરમર ખુન્દો ઝરતાં,

રનેહ સુધા દેને ના, ગમતાં ?

આખ્યાં પ્રભુએ અમૃત મીઠાં,

પીવા પાવા રહેજે મળતાં—ઓ મદન

ધન્દલેખા—

(૧૨)

પોકાર હું કરતી ફરું, પોકાર કાં સુણતા નથી ?

અંતર બળે છે આગમાં, તે આગ કાં જ્વેતાં નથી ?

તલવારની તીણી આણી, ખુંચે ભલે આ દિલમાં,

મીઠી નજરથી જો જુઓ, તો ઘા અમે ગણતા નથી.

અપરાધ મારા છે ઘણા, ઉદાર દિલ છે આપનાં,

જીવાડજો દે મારજો, શાને કંઈ કહેતા નથી ?

“ દેખો. ”

પહલો ફોપસીન.

બીજો અંક.

નાચનારીઓ—

(૧૩)

મોહિ છેડો ન કહાના, મગ રોડો ન કહાના,

જાઉં કયસે પનીયા ભરનડો—મોહિ

ઠારી મંચતોપી અપની અટારીયાં,

લાગી મોહિ નયનોંકી અટારીઆં,

શુદ્ધ ખુદ્દ ના રહી વીરન જાગે સહી,

કયસે કહું (૩) મુઠ લાજકી મારી મંચ મરી.

પ્યારી સુરતિયાં ગોરી સુરતીયાં,

ન્યારી કમનીયાં નિશદિન પદછીન ચીતકો ચુરાય.

નંદકે છલયને ઘેર લીની મોરી બીચ રગર મેં લાજ ગઈ,

મહલેખા—

(૧૪)

નયના નગુણા ના નિમોવાં, નેહમાં ત્યાં મીસી છે,
 સંતાપ તનના ના શેરે, કાંતીકાં લેખારાં તીર છે.
 દિલદાર હું પૂછું તને, દિલમાં કહું કંઈ દર્દ છે?
 દિલની દવાઈ દિલ છે, એ વેણ મુજને યાદ છે.
 પ્રેમી જનો ભેગાં મળે, ત્યાં દર્દ સૌ શમી જાય છે,
 ચુંબન કરે તો દિલમાં, કંઈ રાશની નવી થાય છે.
 એકરાર સામું જો હવે તું, પ્રેમની હનિયા નથી,
 આંખો થકી આંખો મળે તો, પ્રાણની પરવા નથી,

ચંદ્રસેન—

(૧૫)

પ્રીતિના મેવા લેવા, કરું છું હું ઘરઘર સેવા
 મહુડાનો “ દાર ” છે શુદ્ધિને સાર,
 લખ્યું વૈદકમાં એમ હું ધાર,
 અમૃત વેલી દારથી સીચે,
 મરનારે કોઈ આંખ ન મીચે—પ્રીતિનાં
 બાપને વેચું ને બ્રહ્માને ખેંચું,
 ખ્યાલી જો લીચું તો “ વિષ્ણુ ” ને વેચું.
 ચાખી જુઓ, જરા ચાખી જુઓ,
 અમૃત રસની લહેજત લીચો—પ્રીતિના.

(૧૬)

ચંદ્રસેન—ખોલ, ખોલ, ખોલ. ઘુંઘટ પટ ઝટ ખોલ
 પીવાં અમારે ગોરસ મીઠાં,

અધર સુધારસ દેજો—

ઝકપલ—ગોરસ પીવાં મળશે મીઠાં ગૌશાળા વસજો.

ચંદ્રસેન—ગૌશાળામાં ગોપી મળી તું લહાણી કાં નવ

ઝકપલ—કંહાન સમાં જો નૃત્ય કરે તો આપું અમુલ્ય મો

ચંદ્રસેન—થે, થે, થે, થે, તા, તા, થે ૪) —ખોલ ખોલ

(૧૫)

નાચનારીઓ—

(૧૭)

ચલારે—(૨) નેહાં લગાય બાલંમ મેરા પરદેશ,

મેરા જોળન ખીતો જાય રે—

ખીલી કુમલી કલી ચુર ઝાય—ચલા૦

હેરી સખી રૂત બરખા આઇ,

પીયા ખીન નાંહી કટત હય રતીયાં

થડકત હય મોરી છતીયાં ચલા૦

(૧૮)

સખીઓ—અલી કાં સંતાય ? અંતરમાં શું થાય ?

ખોલ, ખોલ, ખોલ, કંઈ ખોલ બાવરી;

ચોણી ના તેં પેરી, દોડી કાં તું આવી ?

બની કેમ ગાલરી ?—અલી૦

હડી કેમ મોડી તું રાત કેમ જાગી ?

ના'વા કાઢયું પાણી તું મૂકી કેમ આવી.

તુજ નયને રતાશ, તુજ દિલમાં લીનાશ,

વળી ખોલમાં ખારાશ, મીઠું ખોલ ?

ખોલ, ખોલ, દિલનાં દાર તુજ ખોલ,

છાની છાની કહેની, વાતદિલની કહેવા છાની તું અમોલ—અલી૦

સુકતા-સખીઓ—

(૧૯)

સુકતા—કંઈકે (૨) થયું દિલમાં, સખી વાત સુણુને મારી....

સાન નહિં, દેહ લાન નહિં, હું તો વેલી બની—કંઈક૦

સખીઓ—[પણું શું થયું ?]

સુકતા—ગગનની ઉંચી અગાશી તારલા દેળે મળ્યા,

શ્યામ ઘનને કાંઠડે અવનવું જોઈ રહ્યા.

કંઠે ભરાવી હરતને અંદ્રી હસી હસી ચુમતી,

પાતી પીતી રસે ભરી પીયૂષ પિયુને પ્રેમથી.

(૧૬)

સખીઓ—લીલા પ્રભુની રમ્ય એ હતી,
અંતરમાં લા'ય તુને લાગી કાં ગંધ ?

મુક્તા—આંખાની ડાળે એક દોકિલા હતી,
કાલી ઢાકું ટલુકી મીઠું લેદથી ભરી હું તો....

(૨૦)

સખીઓ—દેવ સરીખા પ્રિયતમ આવે પૂજા એની કરજે,
પ્રીતિ રસથી સ્નાન કરાવી દિલમાં આસન દેજે,
તું પૂજા એની કરજે.

સખીઓ—તું હજારે ડગલાં ભરજે—દેવ૦
રોડે તણું તું ભોજન ખીરસી, વાંકી આંખે જોજે;
મદમાતી, મલકાતી, શરમાતી, તું પંગણાં ધીમાં દેજે—દેક૦

(૨૧)

ઋષભ—સ્થિતિ કદોડી આ થઈ, દોને કહું હું કયાં જઈ
જેતો હતો હતો હું સુન્દરી ત્યાં ભુતડી સામે. મળી !
નાનડી ભુંડણ સમી તું, કોટને વળગે ઘણી,
માફ કરને માવડી, તુંને ખરે માગે. જણી.

સુનન્દા—હવે ચાલોને આમ—(૨)

સુન્દર—હવે હેરાને આમ—(૨)

ઋષભ—“સિન્ધુ” નદીનો જોસ આ, જમુના તણી આ નરે
જેચાઉં છું જોમાં પ્રભુ ! રાખે હવે તો સહર

સુનન્દા—હવે ચાલોને આમ—(૨)

સુન્દર—હવે હેરાને આમ—(૨)

ઋષભ—હર, હર, હર, હર શિવ—(૨)—સ્થિતિ૦

(૨૨)

હંસા—ખોલું ચુંચનની પોથીની પોતા હો રાજ ! જર
પ્રીરે આ મુખ મલકાવજે—

(૧૮)

(૨૫)

મકપલદેવ—ઘડેવારીઆને નોંતર્યા પણ કે હજી આવ્યું નહીં,
કન્યા ઉભી છે આ આંહી સસરો હજી

આવ્યો નહીં—ઘડેવ

અંદ્રસેન—સસરો આ ઉભો આંહી સસરાનો સરદાર,
પરણાવું આ સુન્દરી તો દેશો શું કેલદાર ?

સુન્દર—જા, જા, મવાલી જા, જા.....

અંદ્રસેન—કોં તો વગાડું વાજાં;

તુમ, તુમ, તુમ, તુમ, ડમક, ડમક, ડમ, (૨)

તુમ, તુમ.....

સુનન્દા—વરવોડો ચઢ્યો આ કેવો ? (૨)

સુન્દર—વરરાજા બાન્યો હું કેવો ?

મકપલદેવ—ભાણો તું બેઠો જેવો, સંકટ મહને રહેજો નથી,
ઘડેવારીઆને નોંતર્યા.....

શાન્તિ.....શાન્તિ.....શાન્તિ.

